

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Рувін Олександр Григорович

УДК: 342.95 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА
ДІЯЛЬНІСТЮ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ**

12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне
право (081 — Право)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Науковий консультант —
Нестор Наталія Володимирівна,
доктор юридичних наук,
заслужений юрист України

Суми – 2021

АНОТАЦІЯ

Рувін О. Г. Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. — Сумський державний університет. – Суми, 2021.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми – визначення сутності та особливостей адміністративно-правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України, що лягло в основу вироблення відповідної концепції, а також пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

Аргументовано, що судово-експертна установа – це юридична особа державної або недержавної форми власності, основною метою створення і функціонування якої є здійснення судово-експертної діяльності. Узагальнено, що судово-експертні установи хоча не наділені владними повноваженнями щодо здійснення правоохоронної функції і не реалізують управлінського впливу на відносини і процеси, що відбуваються в ході даної діяльності, втім виконують надзвичайно важливу забезпечувальну та допоміжну роботу у системі правоохоронної діяльності. Наголошено, що це не є свідченням другорядної ролі досліджуваних установ у зазначеній системі, а лише вказує на те, що їх внесок у правоохоронну діяльність відбувається через забезпечення необхідних умов для якісної та ефективної роботи судових і правоохоронних органів.

Встановлено, що контроль за діяльністю судово-експертних установ України як важливий засіб управління являє собою здійснення уповноваженими суб'єктами перевірки відповідності організації та функціонування даних установ чинним законодавчим вимогам, виявлення у їх діяльності проблем та недоліків, прямих порушень норм матеріального та

(або) процесуального законодавства, забезпечення відповідного реагування на ці проблеми та правопорушення задля їх своєчасного усунення, притягнення до відповідальності винних у їх вчинення осіб, відновлення порушеного становища, усунення причин та факторів, що сприяли їх появі, зміцнення дисципліни та правового порядку у сфері судово-експертної діяльності.

З'ясовано, що контролю за законністю діяльності судово-експертних установ України притаманні такі ознаки: а) має переважно державно-владний характер, тобто суб'єкти, які здійснюють контроль, наділені владними повноваженнями, що дають їм можливість певним чином втручатися у діяльність судово-експертних установ з метою її перевірки; б) здійснюється на підставі, у порядку, межах та формах, визначених законодавством; в) має системний, систематичний та доцільний характер.

Визначено, що система контролю за діяльністю судово-експертних установ – це структурована сукупність незалежних, однак тісно взаємодіючих між собою елементів, які забезпечують ефективність та законність функціонування контрольної діяльності уповноважених суб'єктів у відповідній сфері. До зазначених елементів віднесено: мету і завдання контролю – елементи, що визначають спрямованість контролю за діяльністю судово-експертних установ, очікувані результати його застосування; об'єкт та предмет контролю – тобто те, на що безпосередньо спрямовано дію контролю; систему суб'єктів контрольної діяльності – безпосередні реалізатори контролю за діяльністю судово-експертних установ; механізм реалізації контролю – сукупність форм та методів контролю за діяльністю судово-експертних установ в Україні.

Доведено, що державний контроль за діяльністю судово-експертних установ варто тлумачити як регламентовану правовими нормами діяльність владних суб'єктів, яка спрямована на забезпечення дотримання вимог законодавства щодо суб'єктів, порядку, засобів, способів, умов провадження судово-експертної діяльності, а також належної фіксації її результатів.

Наголошено, що види державного контролю у відповідній сфері слід класифікувати за такими критеріями: 1) за суб'єктами здійснення контролю; загально-правовий контроль; спеціалізований контроль; відомчий контроль; 2) за підставами здійснення перевірочних заходів: плановий та позаплановий; 3) за етапами забезпечення діяльності судово-експертних установ в процесі здійснення державного контролю: попередньо-забезпечувальний контроль; супроводжувальний контроль; реакційний контроль; 4) за спрямованістю державного контролю діяльності судово-експертних установ: фінансовий, організаційний, методичний, документальний контроль.

До ключових особливостей відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ віднесено: а) здійснюється міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні судово-експертні установи; б) покликаний забезпечити протидію внутрішнім та зовнішнім загрозам порушень принципів проведення експертної діяльності; в) знаходить свій прояв у атестації, присвоєнні та позбавленні кваліфікаційних класів судового експерта відповідних експертних комісій, що створюються міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні судово-експертні установи; г) має специфічні ретроспективні наслідки для підконтрольних об'єктів; г) критеріями оцінки ефективності роботи відомчих судово-експертних установ можуть бути: кількість скарг на дії/бездіяльність відповідних судових експертів; кількість оскаржень результатів відповідних судових експертиз; притягнення до дисциплінарної відповідальності судових експертів; наявність та обсяг підготовлених експертних методик, методичних рекомендацій та іншої науково-методичної літератури з питань відповідної судово-експертної діяльності.

Аргументовано, що самоврядний контроль слід розглядати як різновид внутрішнього контролю, який реалізується органами самоврядування судово-експертних установ або судово-експертними об'єднаннями, їх спеціально

створеними органами з метою забезпечення високої якості судово-експертної діяльності. Такий контроль здійснюється шляхом перевірки відповідності експертної діяльності встановленим законодавчим вимогам, сприяння підвищенню кваліфікації судових експертів, дотримання вимог професійної етики та трудової дисципліни та може супроводжуватися певним стимулюванням до підвищення якості експертної діяльності, у тому числі й на засадах добровільної сертифікації судових експертів. Відмічено, що на сьогодні питання самоврядування судово-експертних установ недостатньо врегульовані нормами чинного законодавства, що обумовлено відсутністю чіткого законодавчого регулювання діяльності судово-експертних установ в цілому.

Встановлено, що громадський контроль за діяльністю судово-експертних установ необхідно розуміти як діяльність громадських організацій та інших представників суспільства, необ'єднаних у громадські організації, щодо взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, судово-експертними установами та відповідними посадовими особами з приводу неухильного дотримання принципів законності, незалежності, об'єктивності і повноти експертного дослідження.

Констатовано, що з метою вдосконалення адміністративно-правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України доцільним є використання наступного позитивного зарубіжного досвіду у цій сфері: по-перше, важливим є інтегрування України до міждержавних систем взаємодії в секторі судово-експертної діяльності, що дозволить отримати численні методико-наукові ресурси та використати їх для покращення роботи судово-експертних установ; по-друге, на прикладі зарубіжних держав, зокрема пострадянського простору, логічним та необхідним є формування централізованої системи управління судово-експертними організаціями, а також створення єдиного управлінського та контролюючого «центру» в зазначеному напрямі; по-третє, необхідно активніше використовувати формат контролю через ліцензійно-дозвільні системи, що забезпечить

підвищення якості не тільки роботи установ, але й судових експертів безпосередньо.

Обґрунтовано, що оцінювання ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ дозволяє з'ясувати його реальну практичну користь та дієвість, визначити доцільність продовження даного контролю в існуючому вигляді, виокремити його позитивні риси та недоліки. Тобто оцінювання дає можливість отримати відповіді на те, наскільки результати зазначеного контролю відповідають його цілям і завданням, а також обсягу тих ресурсів, що витрачаються на його здійснення. Підкреслено, що для того, щоб оцінювання було неупередженим і об'єктивним, тобто забезпечувало отримання достовірних даних про реальні показники ефективності контролю, воно має ґрунтуватися на адекватних критеріях, до яких віднесено: 1) функціонально-цільовий; 2) організаційний; 3) правовий; 4) економічний; 5) суспільний. Саме наведені критерії дозволяють комплексно підійти до оцінювання ефективності зазначеного контролю, забезпечуючи отримання висновків з приводу значущості, доцільності, дієвості та інших важливих характеристик цього контролю.

Ключові слова: судово-експертні установи, контроль, правоохоронна діяльність, правові засади, адміністративне право, межі контролю, система, мета, завдання, принципи, адміністративно-правовий статус, державний контроль, відомчий контроль, громадський контроль, самоврядний контроль, об'єкт та предмет контролю, зарубіжний досвід, вдосконалення, взаємодія, оптимізація, оцінювання, ефективність контролю.

SUMMARY

Ruvyn O. H. Administrative and Legal Principles of Exercising Control over the Activities of Forensic Institutions of Ukraine. — *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a doctoral degree by the specialty 12.00.07 – administrative law and procedure; financial law; informational law. – Sumy State University. – Sumy, 2021.

The author of the dissertation has provided theoretical generalization and a new solution to the scientific problem – determining the essence and revealing specific features of administrative and legal principles of exercising control over the activities of forensic institutions of Ukraine, which formed the basis of the relevant concept, as well as propositions and recommendations for improving legislation in this area.

It has been argued that a forensic institution is a legal entity of state or non-state form of ownership; its purpose of creation and functioning is the exercise of forensic activities. It has been generalized that forensic institutions although are not empowered to carry out law enforcement activities and do not exercise managerial influence on the relations and processes occurring in the course of these activities, nevertheless perform very important security and supplementary work in the law enforcement system. It has been emphasized that it is not evidence of the secondary role of the researched institutions in the specified system, but only indicates that their contribution into law enforcement activity is realized through the provision of necessary conditions for quality and efficient work of judicial and law enforcement agencies.

It has been established that control over the activities of forensic institutions of Ukraine, as an important mean of management, is the exercise of verification by the authorized entities of the compliance of the organization and operation of these institutions with the current legal requirements, identification of problems and shortcomings in their activities, direct violations of material and (or) procedural legislation, ensuring appropriate response to these problems and offenses in order

to eliminate them in a timely manner, bringing those responsible for their commission to justice, restoration of violated rights, elimination of causes and factors that contributed to their emergence, strengthening discipline and legal order in the sphere of forensic activities.

It has been found out that the control over the rule of law of the activities of forensic institutions of Ukraine has the following features: a) it has a predominantly state and authoritative nature, i.e. entities that exercise control are endowed with powers that allow them to interfere in some way into the activity of forensic institutions for the purpose of its inspection; b) it is carried out on the basis, in the manner, limits and forms determined by the legislation; c) it has a system, systematic and expedient nature.

It has been determined that the system of control over the activities of forensic institutions is structured set of independent, but closely interacting elements that ensure the effectiveness and rule of law for the functioning of the control activities of authorized entities in the relevant field. These elements include: the purpose and objectives of control – the elements that determine the direction of control over the activities of forensic institutions, the expected results of its application; the object and subject matter of control – that is, what is directly aimed at the action of control; system of control activity entities – direct implementers of control over the activity of forensic institutions; control mechanism – a set of forms and methods of control over the activities of forensic institutions in Ukraine.

It has been proved that the state control over the activity of forensic institutions should be interpreted as the activity of governmental entities regulated by legal norms, which is aimed at ensuring the compliance with the law requirements regarding the entities, procedure, means, methods, conditions of carrying out forensic activity, as well as proper recording of its results. It has been emphasized that the types of state control in the relevant area should be classified according to the following criteria: 1) by the entities of realizing control; general and legal control; specialized control; departmental control; 2) according to the

grounds of realizing inspection measures: scheduled and unscheduled; 3) according to the stages of ensuring the activities of forensic institutions in the process of carrying out state control: preliminary security control; accompanying control; reaction control; 4) by the direction of state control over the activities of forensic institutions: financial, organizational, methodological, documentary control.

The key features of departmental control over the activities of forensic institutions include: a) carried out by ministries and other central executive agencies, whose managerial sphere includes state forensic institutions; b) is designed to ensure the counteraction to internal and external threats for violations of the principles of expert activity; c) finds its manifestation in the attestation, assignment and deprivation of qualification classes of a forensic expert of the relevant expert commissions established by ministries and other central executive agencies, whose managerial sphere includes state forensic institutions; d) has specific retrospective consequences for controlled objects; e) criteria for assessing the effectiveness of departmental forensic institutions' operation may be: the number of complaints about the actions / omission of the relevant forensic experts; the number of appeals against the results of the relevant forensic examinations; bringing forensic experts to disciplinary liability; availability and volume of prepared expert methods, methodical recommendations and other scientific and methodical literature on the issues of the relevant forensic activity.

It has been argued that self-regulating control should be considered as a kind of internal control, which is implemented by self-governing agencies of forensic institutions or by forensic associations, their specially created bodies in order to ensure high quality of forensic activities. Such control is carried out by verifying the compliance of expert activities with established legislative requirements, promoting the advanced training of forensic experts, compliance with professional ethics and labor discipline and may be accompanied by some incentives to improve the quality of expert activities, including on the principles of voluntary certification of forensic experts. It has been noted that the current issues of self-government of forensic institutions are not sufficiently regulated by the norms of the current

legislation, which is due to the lack of clear legislative regulation of the activity of forensic institutions in general.

It has been established that public control over the activities of forensic institutions should be understood as the activities of public organizations and other representatives of society, not united in public organizations in regard to the interaction with state authorities, local self-government agencies, forensic institutions and relevant officials on strict adherence to the principles of legality, independence, objectivity and completeness of expert research.

It has been stated that it is advisable to use the following positive international experience in this area in order to improve administrative and legal principles for carrying out control over the activities of forensic institutions of Ukraine: first of all, it is important to integrate Ukraine into interstate systems of cooperation in the forensic sector that can allow us to obtain numerous methodological and scientific resources and to use them to improve the work of forensic institutions; secondly, it is logical and necessary to form a centralized management system of forensic organizations, as well as the creation of a single management and control “center” in this direction on the example of foreign states, in particular from the post-Soviet space; thirdly, it is necessary to use more actively the control format through licensing systems, which may improve the quality of both the work of institutions and directly forensic experts.

It has been substantiated that the assessment of the effectiveness of control over the activities of forensic institutions allows us to determine its real practical benefits and effectiveness, to determine the feasibility of the resumption of this control in its current form, to single out its positive features and shortcomings. That is, the assessment makes it possible to get answers how the results of this control correspond to its goals and objectives, as well as to the amount of resources spent on its implementation. It has been emphasized that if we want that evaluation is impartial and objective, i.e. that it should ensure reliable data on real indicators of control effectiveness, it should be based on adequate criteria, which include: 1) functional and target-oriented; 2) organizational; 3) legal; 4) economic; 5) public.

Those criteria allow a comprehensive approach to assessing the effectiveness of the specified control, ensuring for obtaining conclusions about the significance, feasibility, effectiveness and other important characteristics of such control.

Key words: forensic institutions, control, law enforcement activity, legal principles, administrative law, limits of control, system, purpose, objectives, principles, administrative and legal status, state control, departmental control, public control, self-regulating control, object and subject matter of control, international experience, improvement, interaction, optimization, evaluation, efficiency of control.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія, підручники, посібники:

1. Рувін О. Г. Сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку та підвищення ефективності судових експертиз: навч.- метод. посіб. / ДЮО МВС України, КНДІСЕ МЮ України. Донецьк, 2012. 234 с. (у співав.).
2. Славетні сторінки історії, 1913-2013 [Текст] : [до 100-літ. ювілею Київ. НДІ суд. експертиз] / [О. Г. Рувін, Т. Д. Голікова, В. В. Федчишина] ; Київ. НДІ суд. експертиз. К. : [б. в.], 2013. 285 с. : ил. Бібліогр.: С. 283-285 (у співав.)
3. Участь спеціаліста в огляді місця події : практ.посіб. / кол. авторів; за заг. ред. О. Г. Рувіна, Б. Б. Теплицького, С. С. Чернявського; худож.-оформлювач О. А. Гугалова; Голов. слід. упр. Нац. поліції України, Нац. акад.внутр. справ, Київ. НДІ суд. експертиз. Харків :Фоліо, 2018. 127 с.
4. Рувін О. Г. Військова експертиза // Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О.Г. Рувіна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019., розд. 2, ч. 2.41. С. 358-359 (у співав.).
5. Рувін О. Г. Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України : монографія / Суми: ФОП Щербина І.В., 2021. 394 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

6. Рувін О. Г., Палеха Ю. І., Полтавський А. О., Бондар М. Є. Експертна методика як вид видання, його зміст та структура у світлі міжнародних стандартів управління якістю, адаптованих в Україні. *Криміналістика и судебная экспертиза: міжвід. наук.-метод. зб.* К., 2012. Вип. 57. С. 3-9.

7. Рувін О. Г., Полтавський А. О., Гамов В. В., Назаров Д. Ю., Лінючев Г. В., Посільський О. О. До питання щодо структури та змісту експертної методики з урахуванням вимог стандартів управління якістю, адаптованих в Україні. *Криміналістика и судебная экспертиза* : міжвідом. наук.-метод. зб., присвяч. 100-річчю КНДІСЕ : у 2-х ч. К., 2013. Ч. 1. С. 97-116.
8. Рувін О. Г. Палеха Ю. І., Полтавський А. О., Рудницька Я. Р. Поняття експертної методики як документа, його структура з урахуванням міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні. *Криміналістика и судебная экспертиза* : міжвідом. наук.-метод. зб., присвяч. 100-річчю КНДІСЕ : у 2-х ч. К., 2013. Ч. 1. С. 124-130.
9. Рувін О. Г., Полтавський А. О., Назаров В. В., Гамов Д. Ю., Лінючев Г. В., Посільський О. О. Структура та зміст експертних методик. *Криміналістика и судебная экспертиза*: міжвідом. наук.-метод. зб., присвяч. 100-річчю КНДІСЕ : у 2-х ч. К., 2013. Ч. 2. С. 150-167.
10. Рувін О. Г. Система та межі контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Наше право*. 2015. № 6. С. 193-197.
11. Рувін О. Г., Полтавський А. О., Молибога М. П. До питання актуалізації методичного забезпечення експертних досліджень крізь призму вимог міжнародних стандартів систем управління якістю, гармонізованих в Україні (на прикладі трасологічних експертиз). *Криміналістика и судебная экспертиза*: міжвідом. наук.-метод. зб. К., 2015. Вип. 60. С. 94-105.
12. Рувін О. Г. Мета, завдання та принципи контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Право UA*. 2016. № 1. С. 200-205.
13. Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Полтавський А. О., Ірхін Ю. Б., Ованнісян А. Л., Шимановський С. О. Кодекс поведінки судових експертів України як одна із умов членства ENFSI. *Криміналістика і судова экспертиза*: міжвідом. наук.-метод. зб. / КНДІСЕ. К., 2016. Вип. 61. С. 32-43.

14. Рувін О. Г. До проблеми класифікації видів державного контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Європейські перспективи*. 2017. № 4. С. 23-28.

15. Рувін О. Г., Полтавський А. О. Стандартизація техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні: праксеологічний аспект. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб / КНДІСЕ Мінюста України*. К., 2017. Вип. 62. С. 51–61.

16. Рувін О. Г. До проблеми визначення об'єкту та предмету контролю за діяльністю судово-експертних установ *Наше право*. 2018. № 3. С. 32-36.

17. Рувін О. Г. Характеристика адміністративних форм та методів здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Право UA*. 2018. № 3. С. 220-223.

18. Рувін О. Г. До проблеми визначення норм адміністративного права в системі правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України. *Право UA*. 2019. № 2. С. 215-219.

19. Рувін О. Г., Средній О. П. Щодо оцінки управлінських рішень посадових осіб (керівників, командувачів, командирів, начальників) пов'язаних з рівнем обороноздатності держави. *Криміналістика і судова експертиза: міжвід. наук.-метод. зб., присвяч. 55-ій річниці видання*. К., 2019. Вип. 64. С. 829-836

20. Рувін О. Г. Зарубіжний досвід здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ та можливості його використання в Україні. *Європейські перспективи*. 2019. № 2. С. 220-224.

21. Рувін О. Г. Самоврядний контроль за діяльністю судово-експертних установ. *Наукові записки. Серія : Право*. 2019. Випуск 7. Спецвипуск. С. 214 – 218.

22. Рувін О. Г. До проблеми оптимізації системи суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Право UA*. 2019. № 1 С. 223-229.

23. Рувін О. Г. Особливості відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Наше право*. 2019. № 3. С. 182-187.
24. Рувін О. Г., Средній О. П. Невідповідність змісту заходів реформування (розформування, переформування, скорочення чисельності) органів військового управління, військових частин, закладів (установ) родів військ, спеціальних військ та служб збройних сил України протягом 1991-2014 років реальним потребам збройних сил України для забезпечення їх спроможності виконати завдання за призначенням. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб.* К., 2020. Вип. 65. С. 685-696.
25. Рувін О. Г. Поняття державного контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 182-187.
26. Рувін О. Г. Проблеми здійснення громадського контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Наукові записки. Серія : Право*. 2020. Випуск 8. Спецвипуск. С. 69 – 72.
27. Рувін О. Г. Місце судово-експертних установ в системі правоохоронної діяльності України. *Наше право*. 2020. № 2. С. 194-199.
28. Рувін О. Г. Міжнародні організації та інші суб'єкти міжнародного права як суб'єкти контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право. 2020. Вип. 20. С. 62-68.
29. Рувін О. Г. Поняття та ознаки громадського контролю за діяльністю судово-експертних установ України. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 4 (14). С. 129-136.
30. Рувін О. Г. До проблеми визначення мети та завдань діяльності судово-експертних установ в Україні. *Право UA*. 2020. № 2. С. 199-204.
31. Рувін О. Г., Матвеїв В. В. Експертне дослідження з визначення ринкової вартості судноплавних засобів та їх складових. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб.* К., 2020. Вип. 65. С. 585-593.

Статті у зарубіжних періодичних наукових виданнях:

32. Рувін О. Г. Система суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ та особливості їх адміністративно-правового статусу. *Верховенство права*. 2016. № 4. С. 194-198.

33. Рувін А. Г. Понятие и особенности контроля, как способа обеспечения законности в деятельности судебно-экспертных учреждений Украины. *Верховенство права*. 2017. № 1. С. 208-213.

34. Рувін А. Г. К проблеме определения понятия оценки эффективности контроля за деятельностью судебно-экспертных учреждений. *Верховенство права*. 2017. № 2. С. 203-208.

35. Рувін А. Г. К характеристике критериев оценки эффективности контроля за деятельностью судебно-экспертных учреждений. *Верховенство права*. 2018. № 4. С. 232-236.

36. Рувін А. Г. Генезис системы контроля за деятельностью судебно-экспертных учреждений Украины. *Верховенство права*. 2019. № 2. С. 246-251.

37. Ruvин O. Cyberwsecurity as an alement of financial security in the conditions of Globalization./ *Journal of Security and Sustanabilty issues*. – 2020. – Vol. 10, Iss. 1, September. P. 175-188.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

38. Рувін О. Г., Полтавський А. О. Шляхи вирішення проблем стандартизації експертних методик з урахуванням міжнародних стандартів управління якістю, адаптованих в Україні. *Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочину* : матеріали наук.- практ. конф. (31 березня 2011 р.) / МВС, НАВСУ, ННПСіК. К., 2011. С. 182-184.

39. Рувін А. Г., Полтавський А. А. К вопросу о понятии экспертной методики, ее содержания и структуре в свете требований международных стандартов систем управления качеством. *Организационно-методические и*

правовые вопросы экспертной деятельности: междунар. науч.-практ. конф.: тез. докл. конф. (Минск, 23-24 окт., 2014). Минск, 2014. С. 38-42.

40. Рувин А. Г., Полтавський А. А. К вопросу унификации процесса репрезентации экспертных методик в свете требований международных стандартов систем управления качеством. *Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе. Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы: матер.* Междунар. науч.-практ. конф. (г. Алматы, 6 нояб. 2014 г.). Астана, 2014. С. 255-257.

41. Рувін О. Г., Полтавський А. О. До питання актуалізації методичного забезпечення експертних досліджень скрізь призму вимог міжнародних стандартів систем управління якістю, гармонізованих в Україні. *Безпека руху і наукові засади експертних досліджень транспортних пригод та інженерних споруд: тези доп.* Міжнар. наук.-практ. конф. ім. д-ра техн. наук Е. М. Сокола, 09-11 вересня 2015 р. / Мін-во освіти і науки України, ДНУЗТу ім. акад. В. Лазаряна, «Укрзалізниця», Мінюст України ЛНДІСЕ. Львів, 2015. С. 21-23.

42. Рувін О. Г. До питання про поняття експертної методики як документа, його уніфікованої структури у світлі міжнародних стандартів систем управління якістю, гармонізованих в Україні. *Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення: матеріали наук.-практ. конф.* 29 травня 2015 р. / Луганськ. Держ. ун-т ім. Е.О. Дідоренка; упоряд. В.С. Бондар та ін. – Миколаїв, 2015. С. 141-147.

43. Рувин А. Г. К вопросу о понятии экспертной методики, ее структуре и содержании в свете требований международных стандартов систем управления качеством. *Применение современных научных методов и технологий в области экспертиз: материалы Междунар. конф., посвящ. 10-летию со дня основания Нац. бюро экспертиз НАН РА, 16-17 июня 2015 г., Ереван - Цахкадзор.* Ереван, 2015. С. 16-21.

44. Рувін О. Г. Проблемні питання оптимізації діяльності суб'єктів контролю за роботою судово-експертних установ України. *Проблеми та*

стан дотримання захисту прав людини в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–20 серпня 2016 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. С. 89-91.

45. Рувін О. Г. Мета та завдання діяльності судово-експертних установ в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 28-29 жовтня 2016 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 69-71.*

46. Рувін О. Г. Голікова Т. Д., Полтавський А. О. Кодекс етики судових експертів України як одна із складових державної антикорупційної політики у судово-експертній діяльності. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф, 9 грудня 2016 р. / НАВС. К., 2016. С. 350-353.*

47. Рувін О. Г. Характеристики адміністративно-правових методів контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 31 березня – 1 квітня 2017 р. Дніпро : ГО «Правовий світ», 2017. С. 43-46.*

48. Рувін О. Г. Громадська думка, як важливий критерій оцінювання діяльності судово-експертних установ України. *Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 2–3 червня 2017 р. – Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 95-97.*

49. Рувін О. Г. Судово-експертне забезпечення правосуддя в Україні: наукові здобутки. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матеріали між нар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 року). К., 2017. Ч. 1. С. 308-309.*

50. Рувін О. Г. Стандартизація судової експертизи в Україні, як важлива передумова визнання надійності судових доказів. *Актуальні*

питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріал. наук.-практ. конф. (Харків, 7-8 листоп. 2017 р. Х.: Право, 2017. С. 68-71.

51. Рувин А. Г., Полтавский А. А. Некоторые аспекты международной стандартизации технико-криминалистического и судебно-экспертного обеспечения правосудия. *Восток–Запад: партнерство в судебной экспертизе. Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы* (г. Актобе, 13 дек. 2017 г.) / Минюст Респ. Казахстан, Центр суд. экспертизы. Актобе, 2017. С. 226–231.

52. Рувін О. Г. Впровадження міжнародних стандартів у судово-експертне забезпечення правосуддя: проблеми та шляхи вирішення. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д.ю.н., проф. Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лютого 2018 р.). Київ; Маріуполь, 2018. С. 285–287.

53. Рувін О. Г. До проблеми визначення меж контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень*: міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 11–12 травня 2018 р. К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 76-78.

54. Рувін О. Г. До питання стандартизації розслідування, запису, збору, транспортування, зберігання та судової експертизи об'єктів потенційної судової злочинності в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовтня 2018 р.). Харків, 2018. Вип. 10. С. 287–292.

55. Рувін О. Г. До питання стандартизації судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні. *Концепція акредитації у сфері судово-експертної діяльності*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 2 березня 2018 р.) / МЮ України. ХНДІСЕ. – Харків, 2018. С. 10-13.

56. Рувин А. Г. Международная стандартизация судебно-экспертного обеспечения правосудия как повышение надежности судебных

доказательств. *Стандарты обеспечения правосудия*. Сборник материалов международной научно-практической конференции судебных экспертов (Молдова, 13 апр. 2018 г.). Кишинев, 2018. С. 120–122.

57. Рувін О. Г. Стандартизація і акредитація судово-експертної діяльності як важливий напрямок удосконалення техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні. *Актуальні питання стандартизації та акредитації трасологічних досліджень та досліджень зброї*: матеріали міжвід. наук.-практ. семінару 12 січ. 2018 р. К., 2018. С. 62–68. (VI Бергерівські читання).

58. Рувін О. Г. Поняття відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ України. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 18–19 січня 2019 р.). – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 68-70.

59. Рувін О. Г. Актуальні питання розвитку судової експертизи на прикладі Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали 1-ої міжнародної науково-практичної конференції, 5 листопада 2019 року. К., 2019. С. 482-486.

60. Рувін О. Г. До характеристики діяльності судово-експертних установ в державах Європи. *Адміністративне право та процес: актуальні проблеми та шляхи вирішення* : тези доп. учасників наук.-практ. семін. (Харків, 21 лют. 2020 р.). С. 93-95. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200221/article/view/ruvyn

61. Рувін О. Г. До визначення поняття самоврядного контролю за діяльністю судово-експертних установ *Актуальні питання функціонування системи кримінальної юстиції України*: тези доп. учасників наук.-практ. семін. (Харків, 16 травня 2020 р.). С. 46-48.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	23
РОЗДІЛ 1.....	39
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ	39
1.1. Місце та значення судово-експертних установ в системі правоохоронної діяльності України.....	39
1.2. Історичний розвиток системи контролю за діяльністю судово-експертних установ України.....	59
1.3. Поняття та особливості контролю як способу забезпечення законності за діяльністю судово-експертних установ України.....	75
1.4. Правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України та місце серед них адміністративно-правового регулювання.....	91
Висновки до Розділу 1	105
РОЗДІЛ 2.....	113
ЗМІСТ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	113
2.1. Система та межі контролю за діяльністю судово-експертних установ.....	113
2.2. Мета, завдання та принципи контролю за діяльністю судово-експертних установ	126
2.3. Система суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ та особливості їх адміністративно-правового статусу.....	142
2.4. Об'єкт та предмет контролю за діяльністю судово-експертних установ.....	158
2.5. Адміністративні форми та методи здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ	171
Висновки до Розділу 2	186

РОЗДІЛ 3.....	195
ВИДИ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ.....	195
3.1. Поняття та види державного контролю за діяльністю судово- експертних установ	195
3.2. Особливості відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ.....	209
3.3. Самоврядний контроль за діяльністю судово-експертних установ	224
3.4. Громадський контроль за діяльністю судово-експертних установ	238
3.5. Участь міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права в процесі контролю за діяльністю судово-експертних установ	256
Висновки до Розділу 3	270
РОЗДІЛ 4.....	280
НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ	280
4.1. Зарубіжний досвід здійснення контролю за діяльністю судово- експертних установ та можливості його використання в Україні	280
4.2. Перегляд критеріїв оцінювання ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ	293
4.3. Оптимізація системи суб'єктів контролю за діяльністю судово- експертних установ та удосконалення їх взаємодії.....	309
Висновки до Розділу 4	324
ВИСНОВКИ	332
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	343
ДОДАТКИ.....	396

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сьогодні в Україні відбувається масштабна адміністративна реформа, що торкнулась фактично всіх сфер суспільного життя, та яка була спрямована на адаптацію функціонування державних інституцій до вимог та стандартів, що висуваються європейською та світовою спільнотою. Не виключенням стала і діяльність судово-експертних установ, від роботи яких безпосередньо залежить ефективність, якість та справедливість правосуддя в нашій країні. З огляду на це, передбачені підвищені вимоги до діяльності судово-експертних установ, насамперед щодо використання останніми новітніх технологій, науково-обґрунтованих технік та методик під час проведення експертиз.

При цьому не можна не відмітити факт того, що на сьогоднішній день в діяльності судово-експертних установ взагалі, а також їх структурних підрозділів зокрема, існує ряд прогалин та недоліків, які прямо пов'язані не лише з політичними та економічними протистояннями в країні, а й внутрішніми процесами, що виникають в середині діяльності судово-експертних установ. А відтак, зазначене вимагає здійснення якісного, всебічного та результативного контролю за діяльністю судово-експертних установ, який в свою чергу вимагає належного правового та організаційного підґрунтя.

Варто відзначити, що протягом останніх років законодавець зробив низку кроків у напрямку покращення контролю за діяльністю судово-експертних установ. Однак, таку діяльність навряд чи можна було назвати систематичною та ефективною, адже вона здійснювалась без проведення комплексних досліджень у цьому напрямку.

Загальним питанням діяльності судово-експертних установ присвятили свої роботи: А. П. Гель, Є. О. Гіда, Л. М. Головченко, Г. О. Гончарук, Н. О. Данкович, Е. Ф. Демський, К. С. Дмитрієва, О. Ю. Дубинський,

О. М. Дуфенюк, Н. І. Клименко, О. В. Ковальова, О. М. Ключев, В. О. Комаха, В. В. Контимирова, О. А. Купрієвич, А. М. Куліш, О. В. Линник, А. І. Лозовий, О. А. Лопата, О. В. Мануленко, П. В. Мельник, О. М. Моїсєєв, О. М. Музичук, М. М. Надіжко, Н. В. Нестор, Л. В. Омельчук, О. Ю. Паладійчук, В. В. Пахомов, О. М. Рєзнік, М. В. Романюк, М. Я. Сегай, В. Л. Синчук, Е. Б. Сімакова-Єфремян, Г. О. Стрілець, В. І. Теремецький, Ю. О. Ткаченко, В. В. Федчишина, І. Я. Фрідман, В. В. Чумак, В. В. Хоша, В. С. Шестак та багато інших. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, низка проблемних аспектів вказаного питання все ще залишається малодослідженою. Зокрема, це стосується проблематики адміністративно-правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України. Вчені, якщо і приділяли увагу цьому питанню, то виключно поверхнево та в межах дотичних проблематик.

Таким чином, необхідність підвищення якості здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ, недостатня розробленість теоретичних положень щодо здійснення контролю у відповідному напрямку, а також недосконалість правового регулювання у цій сфері, обумовлюють актуальність представленого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до: «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр., затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.; а також у межах науково-дослідних тем Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету «Удосконалення системи правоохоронних органів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки України» (номер державної реєстрації 0116U006814), «Система критеріїв зовнішнього моніторингу діяльності єдиного правоохоронного органу у сфері забезпечення фінансової та економічної безпеки держави» (номер державної

реєстрації 0118U003575).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на підставі узагальнення наукових праць вчених, аналізу законодавства України, визначити сутність та розкрити особливості адміністративно-правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України, запропонувати відповідну концепцію, а також опрацювати пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення адміністративного законодавства у цій сфері.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації необхідно було вирішити такі основні завдання:

- встановити місце та значення судово-експертних установ в системі правоохоронної діяльності України;
- окреслити історичний розвиток системи контролю за діяльністю судово-експертних установ України;
- визначити поняття та виокремити особливості контролю як способу забезпечення законності за діяльністю судово-експертних установ України;
- охарактеризувати правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України та встановити місце серед них адміністративно-правового регулювання;
- виокремити систему та межі контролю за діяльністю судово-експертних установ;
- виявити мету, завдання та принципи контролю за діяльністю судово-експертних установ;
- визначити систему суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ та охарактеризувати особливості їх адміністративно-правового статусу;
- окреслити об'єкт та предмет контролю за діяльністю судово-експертних установ;
- розкрити адміністративні форми та методи здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ;
- встановити поняття та виокремити види державного контролю за

діяльністю судово-експертних установ;

- виявити особливості відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ;

- окреслити сутність самоврядного контролю за діяльністю судово-експертних установ;

- охарактеризувати громадський контроль за діяльністю судово-експертних установ;

- опрацювати участь міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права в процесі контролю за діяльністю судово-експертних установ;

- узагальнити зарубіжний досвід здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ та запропонувати можливості його використання в Україні;

- здійснити перегляд критеріїв оцінювання ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ;

- виявити способи оптимізації системи суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ та удосконалення їх взаємодії.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить сукупність загальних та спеціальних методів наукового пізнання. Так, за допомогою логіко-семантичного та аналітичного методів було з'ясовано місце та значення судово-експертних установ в системі правоохоронної діяльності України (підрозділ 1.1); визначено поняття та виокремлено особливості контролю як способу забезпечення законності за діяльністю судово-експертних установ України (підрозділ 1.3); встановлено поняття та виокремлено види державного контролю за діяльністю судово-експертних установ (підрозділ 3.1); виявлено особливості відомчого контролю за діяльністю

судово-експертних установ (підрозділ 3.2). Історико-правовий метод було використано для того, щоб окреслити історичний розвиток системи контролю за діяльністю судово-експертних установ України (підрозділ 1.2.). Метод документального аналізу було використано щоб: охарактеризувати правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України та встановити місце серед них адміністративно-правового регулювання (підрозділ 1.4); виокремити систему та межі контролю за діяльністю судово-експертних установ (підрозділ 2.1); окреслити самоврядний контроль за діяльністю судово-експертних установ (підрозділ 3.3); охарактеризувати громадський контроль за діяльністю судово-експертних установ (підрозділ 3.4). Структурно-функціональний метод та метод класифікації було використано для того, щоб: виявити мету, завдання та принципи контролю за діяльністю судово-експертних установ (підрозділ 2.2); класифікувати суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ та охарактеризувати особливості їх адміністративно-правового статусу (підрозділ 2.3); окреслити об'єкт та предмет контролю за діяльністю судово-експертних установ (підрозділ 2.4); розкрити адміністративні форми та методи здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ (підрозділ 2.4). Узагальнити зарубіжний досвід здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ та запропонувати можливості його використання в Україні (підрозділ 4.1), а також опрацювати участь міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права в процесі контролю за діяльністю судово-експертних установ (підрозділ 3.5). Методи моделювання та прогнозування було використано для того, щоб здійснити перегляд критеріїв оцінювання ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ (підрозділ 4.2) та виявити способи оптимізації системи суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ та удосконалення їх взаємодії (підрозділ 4.3). В роботі було використано низку інших сучасних методів наукового пізнання, використання яких дозволило комплексно підійти до розв'язання вказаних завдань.

Науково-теоретичне підґрунтя для виконання роботи склали праці

фахівців із галузі адміністративного права. Окрім того, було використано напрацювання фахівців із: теорії управління, теорії держави і права, кримінального права, психології, філософії, соціології, криміналістики а також інших галузевих наук, у тому числі зарубіжних дослідників. Нормативну основу дисертації становлять нормативно-правові акти різної юридичної сили: від Конституції України до підзаконних нормативних актів. У ході дисертаційного дослідження було також використано законодавство деяких зарубіжних країн, досвід яких було розглянуто у контексті здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ. Інформаційну та емпіричну основу дисертаційного дослідження становлять узагальнення практики діяльності судово-експертних установ та суб'єктів, що уповноважені здійснювати контроль за їх роботою, а також довідкові видання, статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації вперше, комплексно визначено сутність та розкрито особливості адміністративно-правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України, що лягло в основу вироблення відповідної концепції, а також пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення адміністративного законодавства. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових концептуальних наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні наукові положення, які виносяться на захист:

вперше:

– виокремлено спеціальні властивості здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ, серед яких названо: по-перше, діяльність даних установ прямим чином пов'язана з відправленням правосуддя, а тому важливим суб'єктом контролю за їх функціонуванням є суд; по-друге, дані установи утворені та функціонують у системі декількох міністерств та центральних органів виконавчої влади, відповідно одним із головних суб'єктів контролю за законністю діяльності судово-експертних

установ, залежно від організаційного підпорядкування, є відповідний центральний орган виконавчої влади; по-третє, вони є бюджетними юридичними особами, тобто діяльність даних установ має не лише науково-дослідний, але й інші аспекти, зокрема матеріально-фінансовий, що також є об'єктом контролю;

– обґрунтовано доцільність створення у владно-управлінській структурі державного апарату єдиного органу влади, на який варто покласти повноваження із формування та забезпечення державного регулювання судово-експертної діяльності в країні в цілому. Окрім того, зазначений орган має стати основним суб'єктом ліцензійно-кваліфікаційної діяльності, який буде в установленому порядку проводити ліцензування судово-експертних установ всіх рівнів та галузевої належності, слідкувати за виконанням ними в поточній діяльності вимог законодавства, перевіряти правильність роботи судових експертів, забезпечувати належний рівень їх кваліфікації;

– виокремлено ключові ознаки самоврядного контролю за діяльністю судово-експертних установ, до яких віднесено: особливий суб'єкт його здійснення – органи місцевого самоврядування; мета здійснення – забезпечення дотримання прав та законних інтересів відповідних територіальних громад в діяльності судово-експертних установ; самоврядний контроль, спрямований на дотримання земельного, фінансового та іншого законодавства в частині забезпечення права комунальної власності, публічних фінансових та інших інтересів територіальної громади, інтереси якої представляють відповідні органи місцевого самоврядування;

– відмічено, що подальший розвиток міжнародного контролю за діяльністю судово-експертних установ має бути спрямований на підвищення якості судових експертиз, а також збільшення довіри до діяльності судово-експертних установ України та відповідно забезпечення міжнародного визнання їх експертних висновків, останнє, в свою чергу, вбачається можливим досягти через здійснення таких заходів: 1) вступу судово-експертних установ до Європейської мережі судово-експертних установ –

ENFSI; 2) прийняття участі у міжнародних програмах підвищення кваліфікації судових експертів; 3) подальша робота з акредитації лабораторій судово-експертних установ не лише МВС та Міністерства юстиції, але й інших; 4) оцінювання придатності (валідація) методик експертних досліджень, приведення їх до міжнародних стандартів і методики експертних досліджень тощо;

удосконалено:

– характеристику спеціальних принципів здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ, до яких віднесено: принцип об'єктивності – контрольні процедури в будь-якому разі повинні спрямовуватись на оцінку відхилень від визначених законодавством параметрів без врахування якихось інших чинників; принцип комплексності – контроль має забезпечувати всебічну оцінку відповідного об'єкту та спрямовуватись не тільки на пошук порушень в його діяльності, але й визначення шляхів їх виправлення; принцип раптовості – контроль за діяльністю судово-експертних установ повинен відбуватись раптово, що має на меті забезпечення дослідження роботи органу при нормальних, «поточних» умовах його діяльності;

– перелік адміністративно-правих форм здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ, який доцільно закріпити у проєкті Закону України «Про судово-експертну діяльність», до яких, в свою чергу, віднесено: регулятивно-координаційну, експертно-кваліфікаційну та рекомендаційну форми;

– науковий підхід до визначення мети та завдань контролю за діяльністю судово-експертних установ, до яких віднесено: проведення комплексних, систематичних перевірок роботи судово-експертних установ; виявлення порушень в роботі судово-експертних установ, а також встановлення осіб, які допустили подібні порушення або причетні до їх виникнення; забезпечення притягнення до юридичної відповідальності винних осіб, які порушують нормальний, законний режим діяльності судово-

експертних установ; встановлення причин допущених порушень в діяльності судово-експертних установ; формування та надання пропозицій щодо удосконалення відповідних аспектів діяльності судово-експертних установ;

– поняття системи контролю за діяльністю судово-експертних установ, а також виокремлено її ключові елементи, серед яких: мета, завдання та функції контролю; суб'єкти здійснення контролю; об'єкт та предмет контролю; форми та методи здійснення контролю;

– обґрунтування наукової думки стосовно необхідності прийняття Закону України «Про громадський контроль», який стане правовою основою закріплення загальних положень громадського контролю, його поняття, суб'єктів, їх прав та обов'язків, гарантій діяльності та інших засад, окрім того, такий закон має стати основою для подальшої специфікації громадського контролю в різноманітних формах публічної діяльності, зокрема й щодо діяльності судово-експертних установ;

– перелік ключових критеріїв, за якими слід оцінювати ефективність здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ, серед яких названо: 1) функціонально-цільовий; 2) організаційний; 3) правовий; 4) економічний; 5) суспільний;

дістало подальшого розвитку:

– теоретичне обґрунтування місця судово-експертних установ у правоохоронній діяльності, специфіка якого полягає у тому, що вони не наділені колом владних повноважень, однак при цьому від їх роботи напряду залежить рівень законності функціонування інших правоохоронних органів країни, а також справедливість та неупередженість здійснення правосуддя у державі в цілому;

– розуміння того, що для створення дійсно ефективного механізму відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ доцільно чітко визначити: які саме функції має виконувати відомчий контроль, які результати слід очікувати від його проведення, яким чином здійснюється взаємодія і координація діяльності щодо забезпечення відомчого контролю з контрольною

діяльністю інших державних органів, які здійснюють зовнішній контроль;

– теоретичний підхід щодо розуміння об’єкту контролю за діяльністю судово-експертних установ, яким є сукупність суспільних відносин, що виникають в процесі реалізації уповноваженими органами державної влади та їх посадових осіб, інструментів та засобів, спрямованих на перевірку законності діяльності досліджуваних у роботі установ;

– твердження про те, що ключове місце в системі правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України належить нормам адміністративного права, адже саме за їх допомогою: закріплюється правовий статус суб’єктів контролю; визначаються процедурні аспекти контрольної діяльності, останні, в свою чергу, є актом реалізації спеціальних владних повноважень; визначаються форми, методи та інструменти здійснення контролю у відповідній сфері;

– розуміння того, що державний контроль за діяльністю судово-експертних установ здійснюється з метою попередження порушень, їх припинення, відновлення порушених вимог щодо проведення відповідних судових експертиз, захист прав суб’єктів, в інтересах яких здійснюється провадження експертної діяльності, та притягнення винних у правопорушеннях осіб до відповідних різновидів юридичної відповідальності;

– обґрунтування доцільності переведення усіх судово-експертних установ, що перебувають у віданні правоохоронних органів, у підпорядкування Міністерству юстиції України, що дозволить покращити механізм контролю за діяльністю зазначених установ, так і з позиції забезпечення об’єктивності, неупередженості та незалежності правосуддя.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – як основа для подальших досліджень проблем здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України (*акт впровадження Кримінологічної асоціації України від 12 квітня 2020 р.*);

– правотворчості – в ході уточнення та доповнення чинних законів та підзаконних нормативно-правових актів, а також під час розроблення проектів відповідних нормативно-правових актів, що буде сприяти поліпшенню контролю за діяльністю судово-експертних установ України (*акт впровадження Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук від 14 квітня 2020 р.*);

– правозастосовній діяльності – з метою підвищення ефективності діяльності суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ України;

– освітньому процесі – під час підготовки підручників та навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право», «Судові та правоохоронні органи»; вони вже використовуються в ході проведення занять із зазначених дисциплін у Сумському державному університеті (*акт впровадження Сумського державного університету від 13 квітня 2020 р.*).

Апробація результатів дисертації. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема: «Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочину» (м. Київ, 31 березня 2011 р.); «Организационно-методические и правовые вопросы экспертной деятельности» (г. Минск, 23–24 октября 2014 г.); «Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы» (г. Алматы, 6 ноября 2014 г.); «Безпека руху і наукові засади експертних досліджень транспортних пригод та інженерних споруд» (м. Львів, 09–11 вересня 2015 р.); «Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення» (м. Луганськ, 29 травня 2015 р.); «Применение современных научных методов и технологий в области экспертиз» (г. Ереван, 16–17 июня 2015 г.); «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 19–20 серпня 2016 р.); «Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування» (м. Запоріжжя, 28–29 жовтня 2016 р.); «Реалізація державної антикорупційної політики в

міжнародному вимірі» (м. Київ, 9 грудня 2016 р.); «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової систем» (м. Дніпро, 31 березня – 1 квітня 2017 р.); «Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів» (м. Харків, 2–3 червня 2017 р.); «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 24 листопада 2017 р.); «Актуальні питання судової експертизи та криміналістики» (м. Харків, 7-8 листопада 2017 р.); «Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы» (г. Актобе, 13 декабря 2017 г.); «Теорія і практика судової експертизи і криміналістики» (м. Київ, 27 лютого 2018 р.); «Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Київ, 11–12 травня 2018 р.); «Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення» (м. Харків, 26 жовтня 2018 р.); «Концепція акредитації у сфері судово-експертної діяльності» (м. Харків, 2 березня 2018 р.); «Стандарты обеспечения правосудия» (г. Кишинев, 13 апреля 2018 г.); «Актуальні питання стандартизації та акредитації трасологічних досліджень та досліджень зброї» (м. Київ, 12 січня 2018 р.); «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, 18–19 січня 2019 р.); «Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу» (м. Київ, 5 листопада 2019 р.); «Адміністративне право та процес: актуальні проблеми та шляхи вирішення» (м. Харків, 21 лютого 2020 р.); «Актуальні питання функціонування системи кримінальної юстиції України» (м. Харків, 16 травня 2020 р.).

Особистий внесок здобувача в одержання наукових результатів, що містяться в дисертації. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, з використанням останніх досягнень науки адміністративного права. Всі сформульовані в ньому висновки, пропозиції та рекомендації обґрунтовано на основі особистих досліджень автора. У співавторстві опубліковано: Рувін О. Г. Сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку та підвищення ефективності судових експертиз: навчально-методичний посібник / ДЮІ МВС України, КНДІСЕ. Донецьк, 2012. 234 с. (дисертантом

охарактеризовано перспективи розвитку та підвищення ефективності судових експертиз (обсяг – 1,4 д.а.); Славетні сторінки історії, 1913–2013: до 100-літнього ювілею Київського НДІ судових експертиз / О. Г. Рувін, Т. Д. Голікова, В. В. Федчишина; КНДІСЕ. Київ: б. в., 2013. 285 с. (дисертантом розкрито історичні витoki проведення судових експертиз (обсяг – 0,8 д.а.)); Участь спеціаліста в огляді місця події: практичний посібник / кол. авторів; за заг. ред. О. Г. Рувіна, Б. Б. Теплицького, С. С. Чернявського; ГСУ Національної поліції України, Національна академія внутрішніх справ, КНДІСЕ. Харків: Фоліо, 2018. 127 с. (дисертантом узагальнено правовий статус спеціаліста (обсяг – 1,1 д.а.)); Рувін О.Г. Військова експертиза // Судові експертизи в процесуальному праві України: навчальний посібник / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. С. 358–359. (дисертантом проаналізовано правові засади здійснення військових експертиз (у співав.)); Рувін О.Г. Розробка експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів, систем управління якістю, адаптованих в Україні): методичні рекомендації / КНДІСЕ та ін.; О. Г. Рувін (голова авт. колективу), А. О. Полтавський, М. Є. Бондар, Т. В. Будко та ін. Київ, 2015. 76 с. (дисертантом охарактеризовано зміст та структуру експертних методик (обсяг – 0,6 д.а.)); Рувін О. Г., Палеха Ю. І., Полтавський А. О., Бондар М. Є. Експертна методика як вид видання, його зміст та структура у світлі міжнародних стандартів управління якістю, адаптованих в Україні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2012. Вип. 57. С. 3–9 (дисертантом розкрито зміст експертної методики (обсяг – 0,1 д.а.)); Рувін О. Г., Полтавський А. О., Гамов В. В., Назаров Д. Ю., Лінючев Г. В., Посільський О. О. До питання щодо структури та змісту експертної методики з урахуванням вимог стандартів управління якістю, адаптованих в Україні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2013. Ч. 1. С. 97–116 (дисертантом узагальнено теоретичні підходи до розуміння змісту експертної методики (обсяг – 0,1 д.а.)); Рувін О. Г. Палеха Ю. І., Полтавський А. О., Рудницька Я. Р. Поняття експертної методики як документа, його структура з урахуванням

міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2013. Ч. 1. С. 124–130 (дисертантом охарактеризовано міжнародні стандарти систем управління якістю експертної методики (обсяг – 0,1 д.а.)); Рувін О. Г., Полтавський А. О., Назаров В. В., Гамов Д. Ю., Лінючев Г. В., Посільський О. О. Структура та зміст експертних методик. *Криміналістика і судова експертиза*. 2013. Ч. 2. С. 150–167 (дисертантом виокремлено структуру експертних методик (обсяг – 0,1 д.а.)); Рувін О. Г., Полтавський А. О., Молибога М. П. До питання актуалізації методичного забезпечення експертних досліджень крізь призму вимог міжнародних стандартів систем управління якістю, гармонізованих в Україні (на прикладі трасологічних експертиз). *Криміналістика і судова експертиза*. 2015. Вип. 60. С. 94–105 (дисертантом обґрунтована актуальність теми дослідження (обсяг – 0,1 д.а.)); Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Полтавський А. О., Ірхін Ю. Б., Ованнісян А. Л., Шимановський С. О. Кодекс поведінки судових експертів України як одна із умов членства ENFSI. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 32–43 (дисертантом сформульовано висновки (обсяг – 0,1 д.а.)); Рувін О. Г., Полтавський А. О. Стандартизація техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні: праксеологічний аспект. *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. Вип. 62. С. 51–61 (дисертантом окреслено особливості стандартизації техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення (обсяг – 0,1 д.а.)); Рувін О. Г., Средній О. П. Щодо оцінки управлінських рішень посадових осіб (керівників, командувачів, командирів, начальників) пов'язаних з рівнем обороноздатності держави. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 829–836 (дисертантом проаналізовано теоретичні підходи до розуміння управлінських рішень посадових осіб (обсяг – 0,1 д.а.)); Рувін О. Г., Средній О. П. Невідповідність змісту заходів реформування (розформування, переформування, скорочення чисельності) органів військового управління, військових частин, закладів (установ) родів військ, спеціальних військ та служб збройних сил України протягом 1991–

2014 років реальним потребам збройних сил України для забезпечення їх спроможності виконати завдання за призначенням. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 685–696 (дисертантом сформульовано актуальність окресленої проблематики (обсяг – 0,1 д.а.)); Рувін О. Г., Матвеїв В. В. Експертне дослідження з визначення ринкової вартості судноплавних засобів та їх складових. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 585–593 (дисертантом сформульовано основні терміни, які використовувались у статті (обсяг – 0,1 д.а.)); Рувін О. Г., Полтавський А. О. Шляхи вирішення проблем стандартизації експертних методик з урахуванням міжнародних стандартів управління якістю, адаптованих в Україні // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочину: матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 31 березня 2011 р.). Київ, 2011. С. 182–184 (дисертантом охарактеризовано проблеми стандартизації експертних методик з урахуванням міжнародних стандартів управління якістю (обсяг – 0,1 д.а.)); Рувін А. Г., Полтавський А. А. К вопросу о понятии экспертной методики, ее содержании и структуре в свете требований международных стандартов систем управления качеством // Организационно-методические и правовые вопросы экспертной деятельности: тезисы докладов Международной научно-практической конференции (г. Минск, 23–24 октября, 2014). Минск, 2014. С. 38–42 (дисертантом визначено поняття експертної методики (обсяг – 0,1 д.а.)); Рувін А. Г., Полтавський А. А. К вопросу унификации процесса репрезентации экспертных методик в свете требований международных стандартов систем управления качеством // Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе. Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы: материалы Международной научно-практической конференции (г. Алматы, 6 ноября 2014 г.). Астана, 2014. С. 255–257 (дисертантом сформульовано висновки (обсяг – 0,1 д.а.)); Рувін О. Г., Полтавський А. О. До питання актуалізації методичного забезпечення експертних досліджень скрізь призму вимог міжнародних стандартів систем управління якістю,

гармонізованих в Україні // Безпека руху і наукові засади експертних досліджень транспортних пригод та інженерних споруд: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції ім. д-ра техн. наук Е. М. Сокола (м. Львів, 09–11 вересня 2015 р.). Львів, 2015. С. 21–23 (дисертантом розкрито зміст методичного забезпечення експертних досліджень (обсяг – 0,1 д.а.)); Рувин А. Г., Полтавский А. А. Некоторые аспекты международной стандартизации технико-криминалистического и судебно-экспертного обеспечения правосудия // Восток–Запад: партнерство в судебной экспертизе. Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы: материалы Международной научно-практической конференции (г. Актобе, 13 дек. 2017 г.). Актобе, 2017. С. 226–231 (дисертантом проаналізовано міжнародні стандарти забезпечення правосуддя (обсяг – 0,1 д.а.)).

У дисертації ідеї та розробки, які належать співавторам, не використовувались.

Публікації. Основні результати дослідження викладено в одноосібній монографії, в 4-х посібниках, 26-ти статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, 6-ти статтях у зарубіжних періодичних наукових виданнях та тезах наукових повідомлень на 24-х науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на 17 підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи становить 410 сторінок. Список використаних джерел містить 510 найменувань і займає 53 сторінки, додатки розміщено на 15 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

1.1. Місце та значення судово-експертних установ в системі правоохоронної діяльності України

Однією із ключових цілей демократичної, правової держави є забезпечення життя та здоров'я, прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, а також прав і законних інтересів колективних суб'єктів, зокрема суспільства і держави. Діяльність із забезпечення чогось або когось передбачає: постачання чи надавання у достатній кількості якихось ресурсів, матеріальних засобів для існування; створення надійних умов для здійснення чого-небудь, гарантування чогось; захист, охорону кого-небудь або чого-небудь від небезпеки [49, с.375; 128, с.133]. Тобто одним із аспектів такого широкого поняття як «забезпечення» є охорона та захист, на здійснення яких спрямовано спеціальну функцію держави – правоохоронну. Правоохоронна функція – це діяльність, що полягає у виконанні правозначущих дій, спрямованих на охорону суспільних відносин, урегульованих правом, на запобігання правопорушенням, усунення конфліктів, розв'язання спорів [395, с.137]. Р. Г. Ботвінов зазначає, що правоохоронна функція передбачає: захист права і правопорядку, боротьбу зі злочинністю та її профілактику; будівництво правоохоронних органів; здійснення правосуддя; захист прав і свобод громадян тією мірою, якою це розуміється стосовно конкретного політичного режиму. Ця функція, продовжує правник, також спрямована на охорону життя, здоров'я, честі та гідності громадян, а також на охорону державного і громадського майна, на охорону приватної власності [38]. Р. Я. Шай, досліджуючи правоохоронну функцію правової держави, пише, що її змістом є владна оперативна діяльність державних органів, спрямована на забезпечення охорони норм права від порушень, на захист наданих

громадянам суб'єктивних прав та забезпечення виконання покладених на них юридичних обов'язків [476, с.3]. Правоохоронна функція, наголошує юрист, належить до обов'язкових органічних функцій держави. Від рівня її забезпечення юридичними, інтелектуальними, матеріально-технічними ресурсами залежить і ступінь захищеності людини та суспільства загалом, і перспективи розвитку самої держави [476, с.9]. О. М. Полковніченко вважає, що правоохоронна функція держави – це забезпечений системою необхідних ресурсів комплексний напрямок діяльності держави, який об'єднує низку заходів (у тому числі примусових), заснованих на принципах справедливості та ефективності, що спрямовані на безконфліктну реалізацію прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, забезпечення соціальної злагоди, недопущення індивідуальних, колективних та масових порушень законності й правопорядку [283]. Правоохоронна функція держави, вважає О. Л. Соколенко, – це комплексний цілісний пріоритетний напрямок державної політики, спрямований на забезпечення відповідно до засад верховенства права та пріоритету прав людини охорони права і правовідносин, а також захисту основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, законності та правопорядку [411].

Важливість та специфіка правоохоронної функції обумовлюють створення для її реалізації відповідної спеціальної системи, яка іменується правоохоронною. У доктринальних та навчальних джерелах наводиться досить багато точок зору з приводу того, що являє собою правоохоронна система. Так, до прикладу, Т. Плугатар у своїх дослідженнях доходить висновку, що правоохоронна система становить цілісний комплекс відмежованих, взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів, які утворюють певну єдність, що базується на відповідних принципах та нормах. Основними складовими елементами правоохоронної системи є охоронні правові норми, мета, принципи, функції, завдання, суб'єкти, об'єкти правоохорони, правоохоронна діяльність, а також правоохоронні відносини [280, с.26].

О. Л. Соколенко пропонує розуміти правоохоронну систему як соціальну систему, що відображує єдність і взаємопов'язаність нормативно-правового регулювання у правоохоронній сфері, організації системи правоохоронних органів та інших суб'єктів правоохоронної діяльності й самої правоохоронної діяльності, спрямованої на охорону й захист основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина, законності та правопорядку [410]. О. Дудченко тлумачить правоохоронну систему як багаторівневу соціальну систему, що існує в державі та об'єднує органи й інститути, які на підставі та в межах правових норм здійснюють правоохоронну й правозахисну діяльність із метою забезпечення законності в державі [106, с.148]. І. М. Білодід вважає, що правоохоронна система України є комплексним багатогранним інститутом, який об'єднує в собі систему елементів, які у своїй сукупності покликані забезпечувати непорушність прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства та держави, охорону власності, внутрішньої та зовнішньої безпеки країни [32].

Слід відзначити, що поряд із поняттям «правоохоронна система», досить часто застосовуються такі понятійно-термінологічні конструкції як «правоохоронна діяльність» та «система правоохоронних органів». Правоохоронна діяльність, пишуть А. П. Гель та ін. – це така державна діяльність, яка здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу із суворим дотриманням встановленого законом порядку [65, с.6]. З позиції Ю. С. Шемшученка, правоохоронна діяльність – це система заходів, спрямованих на забезпечення виконання конституції, законів та інших нормативно-правових актів держави. Є засобом зміцнення законності й правопорядку, забезпечення конституційних прав громадян [496]. На думку Р. Беленкова, правоохоронна діяльність – це діяльність держави в особі її спеціально уповноважених органів щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав і законних інтересів суспільства, держави,

громадських та інших об'єднань громадян, захист прав і свобод людини і громадянина, боротьби зі злочинами та іншими правопорушеннями, яка здійснюється в установленому законом порядку за допомогою застосування в суворій відповідності з законом заходів юридичного впливу (у т. ч. заходів державного примусу) [27, с.5]. Ю. В. Собко визначає правоохоронну діяльність як діяльність, що здійснюється державними правоохоронними органами, які постійно виконують хоча б одну із таких функцій як запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням, їх припинення та розкриття, розшук осіб, які їх вчинили, охорона громадського порядку і громадської безпеки, розслідування кримінальних справ, оперативно-розшукова та розвідувальна діяльність – і для забезпечення виконання яких вони наділені правом застосування примусових заходів та засобів [407, с.114–115]. З позиції В. Г. Фатхудінова, правоохоронна діяльність – це здійснювана на основі Конституції та в межах наданих повноважень нормативно та процесуально регламентована діяльність спеціальних органів держави та посадових осіб, спрямована на забезпечення виконання нормативно-правових актів, зміцнення законності та правопорядку, гарантування і забезпечення законних прав та інтересів громадян [444, с.17].

Що стосується системи правоохоронних органів, то під нею розуміють сукупність спеціально утворених з метою забезпечення публічної безпеки та порядку органів державної влади, які діють заради досягнення спільного результату, а саме забезпечення на території держави законності та правопорядку [488, с.151]. Або ж, як пишуть А. Фаріон-Мельник та О. Яремко, що система правоохоронних органів – це цілісна, ієрархічна, структурована сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих правоохоронних органів, за функціональним критерієм спрямовані на фахове здійснення правоохоронної діяльності з метою забезпечення верховенства права і правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань [443, с.69].

Отже, враховуючи вищевикладене, можемо дійти висновку, що поняття правоохоронної системи є ширшим за поняття системи правоохоронних органів, оскільки зміст останнього стосується лише організаційно-інституційного аспекту. У той час як правоохоронна система в якості своїх складових має і нормативно-правовий, і функціональний, і організаційно-інституційний й інші елементи. У даному контексті слушною є думка, яку висловлює Т. Плугатар, що правоохоронна система складається із таких підсистем: 1) нормативна виступає як сукупність різних правових норм та інших засобів регулювання взаємозв'язків між суб'єктами правоохоронної діяльності (конституція, закони, нормативні акти, історичні та національні традиції, звичаї, мораль); 2) інституціональна, що складається з різних правоохоронних органів, які спеціально уповноважені державою для здійснення правоохоронної функції у вузькому розумінні, і ця діяльність для зазначених органів є домінуючою чи єдиною; 3) комунікативна становить сукупність відносин і принципів взаємодії, що складаються як усередині правоохоронної системи, так і між її підсистемами; 4) функціональна підсистема об'єднує способи реалізації правоохоронної діяльності щодо забезпечення додержання прав і свобод громадян, їх реалізації, законності та правопорядку [280, с.26]. О. Л. Соколенко у своїх працях пише, що структурно правоохоронну систему слід визначати як єдність і взаємопов'язаність нормативної (правові норми), інституційної (правоохоронні інституції) та функціональної (правоохоронна діяльність) підсистем. При цьому система правоохоронних органів виступає підсистемою інституціональної системи правоохоронної діяльності, яка, у свою чергу, виступає підсистемою правоохоронної системи, що є підсистемою по відношенню до системи вищого порядку – правової системи [410]. З позиції В. Н. Карташова до складу правоохоронної системи входить комплекс взаємопов'язаних державних і недержавних організацій та окремих осіб (правозахисників) і юридичних явищ (права, правосвідомості, правової культури, різноманітних видів юридичної практики тощо), за допомогою

якого ефективно і якісно здійснюється охорона (захист) прав і законних інтересів громадян та їх об'єднань [133, с.12; 106, с.145].

У свою чергу правоохоронна діяльність являє собою функціональну складову правоохоронної системи, тобто саме вона уособлює ту роботу із вироблення та (або) реалізації відповідних правоохоронних заходів, що проводять суб'єкти правоохоронної діяльності задля реалізації суспільної місії даної системи.

Отже, визначившись із сутністю та співвідношенням понять «правоохоронна система», «правоохоронна діяльність» та «система правоохоронних органів», необхідно звернути увагу на те, що організаційно-інституційна складова (або підсистема) правоохоронної системи не вичерпується лише правоохоронними органами, так само як не обмежується і суб'єктний склад правоохоронної діяльності зазначеними органами. Дане твердження обґрунтовується тим, що правоохоронна діяльність має як вузьке, так і широке тлумачення. У першому випадку вона зводиться виключно до роботи спеціально створених державних органів. Зауважимо, що у чинному законодавстві немає змістовного визначення поняття «правоохоронний орган», втім в деяких нормативно-правових актах закріплений перелік суб'єктів, які належать до кола цих органів. Так, наприклад, у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. № 3781-ХІІ закріплено, що правоохоронні органи – це органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [296]. Згідно Постанови КМУ «Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами» від 20.04.2006 р. № 550 правоохоронні органи –

це органи прокуратури, служби безпеки, Національної поліції, підрозділи податкової міліції ДФС, Національне антикорупційне бюро, інші утворені відповідно до законодавства органи, які здійснюють правоохоронні функції [319].

Більш змістовні визначення поняття «правоохоронні органи» наводяться дослідниками у доктринальній та навчальній літературі. Так, наприклад, О. М. Музичук визначив правоохоронні органи як державні органи, метою утворення та діяльності яких є охорона та захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави, насамперед від злочинних посягань, що є визначальним (основним) у їх діяльності, і які у зв'язку з чим та на професійній основі виконують правоохоронні завдання, функції та повноваження, здійснення яких передбачає можливість застосування державного примусу, а їх працівники мають підвищений соціально-правовий захист, який обумовлений особливостями проходження ними так званої «правоохоронної служби» [239, с.174]. Так, А. П. Гель, Г. С. Семаков та ін. ведуть мову про правоохоронні органи як існуючі в суспільстві й державі установи та організації, що здійснюють правозастосовну та правоохоронну функції, основне завдання яких полягає в забезпеченні законності, захисту прав та законних інтересів громадян, юридичних осіб, боротьбі зі злочинністю та іншими правопорушеннями [65, с.6]. На думку В. Т. Маляренка, правоохоронний орган – це юрисдикційний орган, уповноважений державою виконувати в установленому законом порядку функції або завдання з охорони права, охорони правопорядку, розслідування або запобігання порушень права, відновлення порушеного права, захист національної (державної) безпеки, підтримання правопорядку, забезпечення стану законності [422].

Тож у вузькому розумінні правоохоронна діяльність – це форма реалізації правоохоронної функції держави, що виконується спеціально створеними для цього органами держави, які наділені відповідними владними повноваженнями, для здійснення покладених на них

правоохоронних завдань і функцій. Однак, у більш широкому тлумаченні правоохоронна діяльність у тій чи іншій мірі властива не лише спеціалізованим органам держави, але й іншим суб'єктам, в тому числі тим, що не мають владних повноважень. Дані суб'єкти, як правило, здійснюють свій внесок у правоохоронну діяльність через сприяння роботі зазначених правоохоронних органів, її забезпечення відповідними умовами, засобами, ресурсами тощо. До таких суб'єктів, зокрема, належать судово-експертні установи, які є надзвичайно важливими інституціями правоохоронної системи.

З метою з'ясування місця та значення судово-експертних установ в системі правоохоронної діяльності України з'ясуємо їх сутність та функціонально-цільове призначення. Чинне законодавство не містить визначення судово-експертної установи, втім у ньому закріплено визначення судової експертизи. Так, у Законі України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ визначено тільки поняття судової експертизи, а саме – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [333]. Враховуючи це, а також положення статті 7 вказаного закону, можемо дійти висновку, що судово-експертні установи – це суб'єкти судово-експертної діяльності. І як будь-які інші установи, судово-експертні установи є юридичними особами. Так, згідно статті 83 чинного Цивільного кодексу України установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. Особливості правового статусу окремих видів установ встановлюються законом [469]. Слід відзначити, що у тексті деяких законопроектів містяться поряд із поняттям «судової експертизи» визначення таких понять як «судово-експертна діяльність» та «експертна установа». Так, у неофіційному проекті Закону України «Про судово-експертну діяльність в

Україні» від 06.08.2013 р. зазначалося, що судова експертиза – це процесуальна дія, спрямована на отримання (збирання) доказів шляхом проведення дослідження судовим експертом на основі його спеціальних знань матеріальних (матеріалізованих) об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про фактичні дані та обставини справи, що перебуває у провадженні уповноваженого органу (особи); у свою чергу судово-експертна діяльність являє собою особливий вид діяльності, пов'язаної з організацією та проведенням судових експертиз, експертних досліджень, спрямованих на забезпечення уповноважених осіб (органів), юридичних та фізичних осіб незалежними, кваліфікованими та об'єктивними висновками, орієнтованими на максимальне використання досягнень науки та техніки, створенням і удосконаленням науково-методичної бази у галузі криміналістики і судової експертизи, а також державним управлінням у цій сфері. Крім того, у даному законопроекті містилося визначення поняття державної спеціалізованої експертної установи, під якою пропонувалося розуміти державну установу, створену в установленому законом порядку для здійснення судово-експертної та наукової діяльності в галузі криміналістики та судової експертизи [330]. Однак, у проекті Закону України «Про судово-експертну діяльність в Україні» від 30.03.2017 р. № 6264 було розтлумачено судову експертизу як дослідження судовим експертом на основі спеціальних знань в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо матеріальних (матеріалізованих) об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про фактичні дані та обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового слідства, суду, державної виконавчої влади; а судово-експертну діяльність як діяльність держави, юридичних і фізичних осіб з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки, техніки, мистецтва та ремесла [330]. Втім вже не наводилося визначення судово-експертної установи. Наприкінці 2020 року Міністерство юстиції України винесло на обговорення новий проект Закону

України «Про судово-експертну діяльність», який було розроблено на виконання Указу Президента України від 08.11.2019 р. № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави», яким передбачено, зокрема, необхідність врегулювання питань щодо самоврядування судових експертів, рецензування висновку судового експерта та визначення граничних строків проведення судових експертиз [231]. У даному документі запропоновано розуміти під судовою експертизою – дослідження суб'єктом проведення судової експертизи на основі спеціальних знань відповідно до законодавства України матеріальних (матеріалізованих) об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про фактичні дані та обставини, що мають значення для досудового, судового чи виконавчого провадження, або становлять інтерес для юридичних чи фізичних осіб; а судово-експертною діяльністю – системну діяльність, що здійснюється визначеними цим Законом суб'єктами, пов'язана з організацією, проведенням судових експертиз, їх науково-методичним, інформаційним та кадровим забезпеченням. Також у статті 38 законопроекту закріплено, що судово-експертна установа – це юридична особа, що створена в установленому законодавством України порядку з метою здійснення судово-експертної діяльності відповідно до цього Закону, та діє на підставі статуту. Недержавною судово-експертною установою є юридична особа будь-якої організаційно-правової форми, визначеної законом, у складі якої працюють приватні судові експерти, які отримали право на проведення судової експертизи в порядку, визначеному цим Законом, та для якої проведення судових експертиз є основним видом її діяльності [231].

Отже, враховуючи вищевикладене, можемо дійти висновку, що судово-експертна установа – це юридична особа державної чи недержавної форми власності, ключовою метою створення і функціонування якої є здійснення судово-експертної діяльності.

Задля з'ясування місця судово-експертних установ у системі правоохоронної діяльності, необхідно визначитися з їх статусом як

юридичних осіб, а саме із їх приналежністю до кола суб'єктів владних повноважень. Перш за все слід встановити, що таке державний орган, адже саме із ними (тобто державними органами) найчастіше пов'язують владні повноваження. Так, С. О. Кравченко визначає державний орган як юридично оформлену, організаційно відособлену частину державного апарату. Державний орган характеризується певною економічною і фінансовою самостійністю, наявністю владної компетенції і владних повноважень [110, с.158]. Важливим і невід'ємним елементом структури державного апарату, зазначають В. М. Кириченко та О. М. Куракін, є орган держави. Саме від рівня розвитку державних органів, їх взаємодії, чіткості повноважень залежить рівень розвитку і ефективність державного апарату. Орган держави – це структурний елемент апарату держави, створений державою чи обраний безпосередньо народом колектив державних службовців (або один державний службовець), які наділені державно-владними повноваженнями та необхідними матеріально-технічними засобами для виконання завдань і функцій держави [141, с.65]. М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова визначили державний орган як структурно виокремлений, внутрішньо організований колектив державних службовців, який наділений встановленою законодавством компетенцією для виконання певних владно-управлінських функцій і завдань держави [118, с.119].

Як видно із приведеного, неодмінною властивістю державного органу є наявність владних повноважень. Владні повноваження – це здатність і можливість справляти вплив на діяльність і поведінку людей [110, с.100]. В. Д. Бакуменко, В. І. Тимцуник зазначають, що владні повноваження – це конкретні права, що характеризуються правом реалізовувати владу й обов'язки та наявністю визначених адміністративних функцій, що дозволяють здійснювати завдання органу влади. Повноваження, наголошують автори, повинні набути легітимності, тобто необхідний порядок визнання. Влада – це здатність справляти вплив на поведінку людей з їхньої та без їхньої згоди. Сутність владних повноважень полягає в тому,

що відображаючи волю певних верств населення, громадян країни, легітимно наділені правами (владними повноваженнями) особи, або утворені у такий спосіб органи справляють цільовизначальний, організуючий, регулюючий вплив у визначених сферах, здійснюють певні функції завдання у суспільстві [21]. Тобто владне повноваження являє собою правообов'язок, який, з одного боку, надає можливість його носію, а з іншого – вимагає від нього здійснювати вплив на поведінку інших людей, задля проведення (втілення) владної волі у життя. І тут слід зауважити, що даним правообов'язком можуть володіти не лише державні органи, але й інші суб'єкти, що наділяються владними повноваженнями згідно закону. А тому досить часто ведуть мову не про державні органи, а більш широку категорію – суб'єкти владних повноважень, під якими, згідно чинного КАС України, розуміються – орган державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг [152].

Аналіз положень Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ [333], а також низки підзаконних актів, якими регулюється діяльність судово-експертних установ, дозволяє констатувати відсутність у останніх владних повноважень. Звісно, дані установи також користуються певним обсягом прав і обов'язків, однак вони не мають владного характеру, оскільки суб'єкти не уповноваженні на здійснення публічного управління, тобто вони не реалізують державну волю, і не мають право нав'язувати свою волю, як представники публічної влади, іншим учасникам суспільних відносин і, тим більше, примушувати їх до певних дій, поведінки. А відтак судово-експертні установи не належать ні до органів державної влади, ні до суб'єктів владних повноважень. Звідси, відповідно, вони не є і правоохоронними органами. Однак, ця обставина не позбавляє дані установи місця у системі правоохоронної діяльності. Вони, тобто

судово-експертні установи, здійснюють свій внесок у роботу правоохоронної системи іншим чином. Задля з'ясування цього слід звернути увагу на цілі та завдання, для реалізації яких вони створені та функціонують.

Мета, пише І. Ф. Надольний, – це усвідомлене передбачення бажаного результату діяльності, яке зумовлює пошук засобів і шляхів його досягнення. Філософ відмічає, що розрізняють суб'єктивну мету та об'єктивну мету. Перша стосується абстрактно-загальної мети (ідеал) і конкретної мети, що її треба реалізувати заради досягнення цього ідеалу. Під об'єктивною метою мається на увазі або «мета буття» (божественна, провіденційна), або заданий тим чи тим законом (алгоритмом, правилом) стан у розвитку певної системи, що має властивість саморегуляції (формальна мета) [456, с.371]. З. Є. Шершньова у своїх працях зазначає, що мета – це один з елементів поведінки та свідомої діяльності людини, що характеризується передбаченням, уявленням наслідків діяльності, шляхів досягнення бажаних та необхідних результатів за допомогою певного переліку засобів. Категорія «мета» має багато тлумачень. Зокрема, в управлінні мета має також багато визначень, найчастіше її розуміють як випереджувальну ідею, що оцінена можливою для здійснення. Практичний бік визначення цілей полягає в орієнтації на інтеграцію зусиль і за її допомогою об'єднання різнобічних дій як окремої людини, так і організації в цілому в певну упорядковану систему або процес. Звідси, підсумовує авторка, мета – вихідна позиція, що визначається системою взаємовідносин між суб'єктом і об'єктом управління, оскільки їхні взаємозв'язки характеризуються діалектикою мети, засобу та результату [482]. Ю. П. Сурмін тлумачить мету як ідеальне передбачення результату діяльності, що виступає її регулятором. Для мети характерні дві особливості: по-перше, мета є моделлю майбутнього результату, початковим образом, до якого рухається об'єкт; по-друге, мета виступає як варіант задоволення потреби, сформований з кількох альтернатив [110, с.385]. Мета, зазначає науковець, може бути визначена як сукупне уявлення про певну модель майбутнього результату, який здатний задовольнити початкову

потребу за певних реальних можливостей, що оцінюються за результатами минулого досвіду. Мета безпосередньо залежить від потреби і є в цьому процесі її прямим наслідком. Мета виражає активність суб'єкта [110, с.385].

Окремо Ю. П. Сурмін визначає мету системи, яка, на думку автора, являє собою бажаний результат діяльності системи, який формулюється як найкращий для неї стан. Мету системи звичайно виражають у вигляді цільової функції, яка відображає кілька цілей, що творять ієрархію. Під метою системи розуміють певні переважаючі стани, до яких рухається система. Це можуть бути стани рівноваги або деякі функціональні дії системи та її перетворення до певних якісних станів [110, с.385].

Отже, мета є тим фактором, що розкриває суспільну місію судово-експертної установи, визначає зміст її діяльності, є концентрованим виразом того, для чого вони (дані установи) власне потрібні. Оскільки мета має досить загальний характер і вказує те, на що орієнтована діяльність суб'єкта, до чого він прагне, то необхідним є визначення завдань. Завдання уособлюють те, що треба зробити на шляху до мети, той обсяг і характер роботи, яку має виконувати (чи виконати) суб'єкт, щоб досягнути результату, який відповідає змісту мети.

Вивчення чинного законодавства свідчить про те, що у ньому відсутні норми, в яких би були сформульовані цілі та (або) завдання судово-експертної діяльності чи діяльності судово-експертних установ. Слід відмітити, що у кожному окремому випадку проведення тієї чи іншої експертизи, перед суб'єктом її здійснення ставляться відповідні цілі та завдання, однак вони стосуються лише конкретного експертного дослідження, у той час як нас цікавлять загальна мета і завдання діяльності зазначених установ, які обумовлюють їх місце і роль у правоохоронній системі держави. Також, з метою з'ясування означених цілей і завдань, варто звернутися до існуючих законопроектів з питань судово-експертної діяльності. Наприклад, у проекті Закону України «Про судово-експертну діяльність в Україні» від 06.08.2013 р. викладено зміст та завдання судово-

експертної діяльності. Так, у його статті 3 визначено зміст судово-експертної діяльності, яка включає: 1) проведення судової експертизи; 2) проведення експертних досліджень з метою надання висновків поза межами судочинства; 3) наукові дослідження, пов'язані зі створенням методик проведення судових експертиз (планування, проведення наукових робіт, апробація і впровадження їх результатів в експертну практику); 4) науково-методичне та інформаційне забезпечення в галузі судової експертизи; 5) організаційно-управлінське забезпечення в галузі судової експертизи; 6) добір, професійну підготовку та підвищення кваліфікації судових експертів [332]. Згідно проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність в Україні» від 30.03.2017 р. судово-експертна діяльність здійснюється в процесі судочинства судово-експертними установами та судовими експертами, полягає у організації та проведенні судової експертизи. Судово-експертна діяльність включає: 1) виконання судовими експертами на основі використання спеціальних знань в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла судових експертиз у кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних справах, справах про адміністративні правопорушення та у виконавчому провадженні; 2) організацію проведення судових експертиз; 3) проведення наукових досліджень та узагальнень в галузі судової експертизи (планування, проведення, апробація наукових робіт та впровадження їх результатів в експертну практику); 4) науково-методичне та інформаційне забезпечення; 5) профілактику правопорушень засобами судової експертизи; 6) добір, професійну підготовку та процедури надання, підвищення та позбавлення кваліфікації судових експертів. У свою чергу завданням судово-експертної діяльності, автори даного законопроекту, називають забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою [330]. У винесеному на громадське обговорення проекті Закону України «Про судово-експертну діяльність», який було розроблено на виконання Указу Президента України від 08.11.2019 р. № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» [231]

положень, прямо присвячених меті, змісту та (або) завданням досліджуваної діяльності, не міститься.

Для більш глибокого усвідомлення значення судово-експертної діяльності слід звернутися до вивчення дослідницьких думок і позицій з цього приводу. Так, наприклад, К. С. Дмитрієва вважає, що основною метою діяльності державних установ судових експертиз є захист інтересів держави, прав і свобод громадян, прав юридичних осіб шляхом проведення об'єктивних, науково обґрунтованих судових експертиз та експертних досліджень [100]. О. М. Дуфенюк зазначає, що створення та функціонування експертних служб відбувається, перш за все, з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження, аналізу та узагальнення судово-слідчої практики задля виявлення прогалин, недоліків, невідповідності новим викликам, які постають перед правоохоронними органами [108]. О. А. Лопата у своїх працях пише, що суспільне призначення діяльності експерта проявляється насамперед у тому, що вона спрямована на зміцнення правопорядку та законності. Діяльність судового експерта є однією з ланок складної системи заходів з попередження та розслідування кримінальних правопорушень. Суспільний характер діяльності експерта надає можливість використовувати досягнення науки та техніки як для розробки спеціальних прийомів збору, дослідження та оцінки доказів, так і для наукової організації праці та керування діяльністю експерта. Через це, наголошує правник, судовий експерт повинен уміти випробовувати та оцінювати нові засоби та прийоми роботи з доказами, впроваджувати їх у практику своєї роботи [205]. О. Ю. Паладійчук, розмірковуючи про значення судової експертизи, зазначає, що одними із суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності є судові експерти державних спеціалізованих установ, діяльність яких досить часто пов'язана із обмеженням прав громадян та інших суб'єктів суспільних відносин, у зв'язку з чим важливо забезпечити неухильне дотримання законності під час використання прав та виконання ними обов'язків, передбачених нормативно-правовими актами [269].

Правник зазначає, що головне призначення судово-експертної діяльності в межах кримінального провадження, це сприяти виконанню його завдань [269]. Згідно КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [183].

Отже, враховуючи вищевикладене, можемо дійти висновку про те, що загальною метою діяльності судово-експертних установ є ствердження верховенства права в суспільстві і державі. Адже саме право у сучасній демократичній державі є мірилом справедливості, свободи та рівності, а тому захистити право, означає не допустити порушення зазначених справедливості, свободи та рівності, а в разі, якщо порушення, все ж таки, відбулося, забезпечити їх відновлення. В цілому дана мета є спільною для всіх суб'єктів правоохоронної діяльності в державі, однак досягається вона ними по-різному. Зокрема, судово-експертні установи задля зазначеної мети виконують такі завдання:

– сприяння реалізації завдань кримінального, цивільного, адміністративного та господарського провадження шляхом забезпечення судових і правоохоронних органів, а також інших учасників провадження об'єктивними та науково обґрунтованими експертними висновками. Дане завдання є одним із найбільш важливих, оскільки саме експертиза покликана забезпечити учасників відповідного провадження відомостями про об'єктивно існуючий стан речей у тих питаннях, для розкриття, з'ясування яких потрібні спеціальні знання та методики. Важливо відмітити, що судова

експертиза, хоча і вважається, як справедливо зазначає Н. Нестеренко, «царицею доказів» [246], втім, як і будь-який інший доказ, не має наперед встановленої сили [78; 152; 183; 470];

– забезпечення правоохоронних органів матеріалами інформаційно-аналітичного та науково-методичного характеру. Змістом даного завдання є робота із підготовки та видання збірників, посібників, рекомендацій тощо з метою поширення й впровадження в роботу суб'єктів правоохоронної діяльності передового, заснованого на останніх досягненнях науки і техніки, досвіду, найбільш ефективних і дієвих форм, методів щодо протидії злочинності та іншим правопорушенням, відновлення порушеного права, здійснення профілактичної діяльності тощо. Реалізуючи означене завдання, судово-експертні установи підвищують якість та ефективність роботи судових і правоохоронних органів за основаними напрямками їх діяльності;

– проведення науково-дослідної роботи. Наукова (науково-технічна) робота – наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки, проведені з метою одержання наукового, науково-технічного (прикладного) результату. Основними видами наукової (науково-технічної) роботи є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, дослідно-технологічні, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням нових наукових і науково-технічних знань до стадії практичного використання [325]. Здійснюючи вказане завдання, судово-експертні установи формують, удосконалюють та розвивають науково-теоретичний, методологічний, технічний та ін. базисні аспекти правоохоронної діяльності. Завдяки даній діяльності удосконалюються існуючі, розробляються та опробовуються нові засоби правоохоронної діяльності;

– участь у проведенні профілактичної роботи. О. М. Моїсєєв у своїх працях пише, що під час профілактичної роботи утруднення виникають у питаннях комплексного вивчення слідів, документів, обстановки місця події,

інших матеріальних джерел інформації. Правоохоронні та судові органи повинні залучати всі дійові засоби, в тому числі судово-експертні, з забезпечення успішного подолання проявів організованої злочинності, за принципами суворого дотримання законності, а також повноти та всебічності розслідування й судового розгляду справ [233]. В цілому профілактична робота експертних установ, у тій чи іншій мірі проявляється у всіх основних напрямках і формах їх роботи. Зокрема, як справедливо з цього приводу зазначають П. В. Мельник, Н. О. Данкович, І. Я. Фрідман, що експертна профілактика пов'язана з усіма напрямками діяльності експертних установ, зокрема вона відбувається: коли здійснюється експертиза за конкретними справами, при узагальненнях експертної практики, розробці науково-дослідницької тематики, проведенні методичної роботи і правової пропаганди [338, с.40]. Разом із тим, профілактику все ж таки доцільно виокремлювати як окреме самостійне завдання судово-експертних установ, оскільки їх робота, на наше переконання, має бути орієнтована не лише на те, щоб давати відповіді на обмежене коло питань, поставлених у конкретній експертизі, але й визначення умови та факторів, що сприяли вчиненню протиправної поведінки, на підставі чого формувати відповідні рекомендації для правоохоронних органів, сприяти удосконаленню форм і методів їх роботи. О. М. Моїсєєв цілком влучно зауважує, що профілактичні завдання судових експертів та судово-експертних установ носять самостійний характер, відносно основних завдань, поставлених перед експертом. Правник наголошує, що одна із причин низької якості профілактичної роботи – суттєва недооцінка можливостей експертного напрямку профілактичної діяльності з боку судово-слідчих органів, так і відсутність ініціативи самих експертів [182, с.163; 233]. Надання допомоги слідчому й суду у виявленні причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, продовжує О. М. Моїсєєв, не слід недооцінювати, оскільки в деяких випадках експерт може вказати на можливість повторення аналогічних злочинів у майбутньому, особливо якщо ці криміногенні чинники залишаться неусунутими. Ось чому роботу з

виявлення обставин профілактичного характеру і надання пропозицій щодо їх урахування в профілактичній роботі правоохоронних та інших державних органів експерту необхідно виконувати не тільки за завданням слідчого, а й із власної ініціативи. Цілком очевидно, що експерти мають частіше використовувати своє право на ініціативу у виявленні такого роду обставин і розробленні рекомендацій щодо їх усунення [233]. П. В. Мельник, Н. О. Данкович, І. Я. Фрідман та ін. у своїх працях також зазначають, що судові експерти та судово-експертні установи мають займатися, поряд з обґрунтуванням деяких загальних питань використання спеціальних пізнань для попередження злочинів, розробкою і запровадженням в практику технічних й організаційних заходів щодо попередження злочинних посягань [338, с.40];

– здійснення узагальнення практики застосування (використання) судової експертизи. Виконуючи дане завдання, судово-експертні установи: аналізують та систематизують результати здійснення судово-експертної діяльності; визначають її стан та наявні проблеми; з'ясовують причини та фактори, що спричинили появу цих проблем або сприяли їх виникненню; визначають кроки і заходи, реалізація яких потрібна для усунення проблем і недоліків у судово-експертній діяльності;

– розвиток кадрового потенціалу. Важливість судово-експертних установ, окрім іншого, полягає у тому, що вони об'єднують у межах одного колективу кваліфікованих фахівців, які вміють та бажають працювати у команді; створюють необхідні умови для реалізації цими фахівцями своїх професійних знань, умінь та навичок, забезпечують підвищення їх кваліфікації та сприяють розвитку професійних здібностей експертів. Важливість даного завдання важко переоцінити, оскільки якість, ефективність та результативність будь-якої роботи (діяльності) прямим чином залежить від здатності, готовності та підготовленості суб'єкта її здійснення. Це, безумовно, стосується й діяльності, яку проводять судово-експертні установи.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можемо впевнено стверджувати, що судово-експертні установи, хоча не наділені владними повноваженнями щодо здійснення правоохоронної діяльності і не реалізують управлінського впливу на відносини і процеси, що відбуваються в ході даної діяльності, втім виконують надзвичайно важливу забезпечувальну та допоміжну роботу у системі правоохоронної діяльності. При цьому важливо наголосити, що це не є свідченням другорядної ролі досліджуваних установ у зазначеній системі, а лише вказує на те, що їх внесок у правоохоронну діяльність відбувається через забезпечення необхідних умов для якісної та ефективної роботи судових і правоохоронних органів.

1.2. Історичний розвиток системи контролю за діяльністю судово-експертних установ України

Науково-теоретичне опрацювання проблематики контролю за діяльністю судово-експертних установ України передбачає вивчення багатьох матеріально-правових, процедурно-процесуальних, організаційно-управлінських аспектів даного явища, втім одним із першочергових кроків на даному шляху має бути вивчення історичних умов становлення та шляху розвитку зазначеного контролю. Історико-правовий метод, зазначає В. В. Ільков, дає змогу кожному проблемі та кожному окремий елемент в досліджуваній галузі адміністративного розглянути в його історичному розвитку, прослідкувати генезис проблеми в її складових елементах. Такий підхід дозволяє не проводити окремого історичного дослідження проблематики, а витримувати обраний напрямок дослідження у діахронічному розрізі та виявити чинники, які впливають на розвиток даної сфери в умовах сучасності [232, с.42]. К. Долгорученко у своїх працях пише, що наукове дослідження проблем історико-правової реальності як елементу

правової дійсності зумовлює необхідність пошуку нового ефективного підходу в методології дослідження. Погоджуючись із позицією, яку виловлює Д. Шигаль, К. Долгорученко відмічає, що специфіка історико-правового підходу в методології наукового дослідження полягає у дворівневій суб'єктивації історичного і правового знання, в якому перший рівень пізнання належить відображенню історичної дійсності, а другий – сприйняттю цієї дійсності через реконструкцію правової реальності – системи юридичних норм, які характеризують закономірності та особливості існування держави. Серед іншого, науковець доводить, що тільки інтегративне поєднання «історичного» і «правового» методів наукового пізнання в юриспруденції може вирішити конкретні гносеологічні проблеми історико-правової матерії [485, с.828; 101, с.162]. Правник підкреслює, що незважаючи на значну кількість наукових розвідок у даній проблематиці, динаміка сучасного життя вимагає подальшого вдосконалення наукової методології, зокрема теорії інтегративних підходів у дослідженні історико-правових аспектів державного управління, практики державного будівництва, а також діяльності спеціальних органів державної влади в історичній ретроспективі. Історико-правовий підхід у методології наукового дослідження є основним компонентом історичної та юридичної парадигм наукового пізнання і містить у собі історико-правову теорію, загальнонаукові та спеціальні взаємозалежні принципи та методи дослідження правової реальності, що розкривають сутнісні ознаки явища чи процесу в історичній ретроспективі [101, с.161, 165]. Є. С. Дурнов у своїх дослідженнях пише, що у процесі розвитку і удосконалення правових інститутів вагоме місце займають історико-правові порівняльні дослідження, які спрямовані на вивчення і узагальнення історичного досвіду становлення й розвитку відповідного інституту в Україні. Необхідність історико-правового порівняльного дослідження, наголошує науковець, обумовлюється і цілою низкою актуальних, практично значущих питань, а також потребою реалізації належного забезпечення права [107, с.3–4].

Отже, дослідження генезису системи контролю за діяльністю судово-експертних установ України дозволяє з'ясувати за яких умов відбувалися формування, становлення та розвиток даного контролю, які проблеми та перешкоди виникали на цьому шляху, і якими факторами вони були обумовлені, які організаційно-правові заходи і кроки сприяли розвитку контролю, а які негативним чином позначилися на ньому. Тобто завдяки вивченню історичного досвіду вдається віднайти, так би мовити, точку відліку існування того чи іншого правового явища чи процесу, зокрема системи контролю за діяльністю судово-експертних установ, і прослідкувати суспільно-політичні, організаційно-правові та інші аспекти його подальшого розвитку. Такий підхід дозволяє не втратити позитивні надбання минулого і уникнути можливих невірних кроків на сучасному етапі функціонування та розвитку зазначеної системи контролю. З цього приводу слушним буде відмітити думку В. В. Федчишиної, яка зазначає, що еволюційні парадигми суспільно-політичних та соціально-економічних процесів вимагають від управління судово-експертною діяльністю вирішення науково та практично значимих завдань, невпинного наукового пошуку для адаптації забезпечення найбільш характерних тенденцій і перспектив розвитку. Саме тому звернення до історичного досвіду управління судово-експертною діяльністю із позицій сьогодення, введення в науковий обіг нового фактичного архівного матеріалу, забезпечує переоцінку існуючих відомостей та є покликом для наукового пошуку нових характерних тенденцій і перспектив розвитку. Дослідження під кутом зору історичного аналізу ролі судової експертизи в державному механізмі має і наукову, і практичну актуальність. Поруч з трансформацією механізму держави, історія зародження державного управління українською судово-експертною діяльністю пов'язана з історією становлення української державності [447, с.120].

Історичні згадування про зародження експертної діяльності уходять своїм корінням ще у стародавні часи. Історія виникнення спеціальних знань, зазначають Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, розпочинається з появою

перших типів держави та правових відносин, коли встановлювались і порушувались певні правила поведінки, звичаї й закони. Учинення протиправних дій зумовило потребу в уведенні спеціальних правил і методів щодо розкриття й розслідування злочинів, установлення злочинців. Призначалися певні чиновники, які повинні були розслідувати та розкривати окремі види злочинів, установлювати істину (наприклад, у стародавньому Єгипті – чиновники-писці, нубійські негри та ін., Вавилоні – писці та судді тощо). Правові постулати (закони царя Хаммурапі, Артхашастра, Книга законів тощо) містили деякі рекомендації криміналістичного характеру щодо збирання, дослідження й оцінювання доказів судом, але вони мали окремий, розрізнений характер і були пов'язані з певними клятвами, випробуванням вогнем, каліченням та клеймуванням порушників закону. Формування спеціальних знань здійснювалося в межах процесу, притаманного суспільству (наприклад, інквізиційний процес був націлений на отримання зізнання від допитуваного за допомогою тортур). Безумовно, поява криміналістичних засобів, прийомів і методів пов'язана з відправленням правосуддя, слідчої, розшукової та експертної практики [265, с.11]. У судочинстві стародавніх держав спочатку використовували спеціальні знання медицини, природознавства, математики. З розвитком наукових знань конкретизувалася й допомога обізнаних осіб з різних галузей науки, техніки, мистецтва та ремесла. Зокрема, вони: виявляли сліди на місці злочину, досліджували їх та за ними відшукували (встановлювали) правопорушника; описували ознаки особи, предметів, тварин, які перебували на місці події; встановлювали за описом ознак конкретного правопорушника або спірне майно; визначали за залишеними частинами предмета характеристики цього предмета й ідентифікували його; встановлювали вид тілесних ушкоджень, з'ясовували причини смерті тощо. Недоліки у судовій практиці, пов'язані із недосконалими методами розслідування інквізиційного, розшукового процесів, застосування ордалій, тортур, протиправних способів примушування осіб до визнання вини, постійно формувало соціальний запит

суспільства на необхідність подальшого розвитку спеціальних досліджень все більшої кількості об'єктів – грошей, зброї, тіла людини, почерку тощо [424, с.8].

Що стосується України, то на її території перші спроби зафіксувати на нормативному рівні експертну діяльність були зроблені ще за часів Київської Русі, а саме у Руській Правді [265, с.11]. Відтоді в різних документах починають виокремлювати перші слідчі (розшукові) дії (заклич, звід, гоніння слідом), вважати виявлені сліди доказами, які повинні підлягати дослідженню обізнаними в науці, ремеслі або мистецтві фахівцями. Наприклад, гоніння слідом передбачало відшукання злочинця, який не був упійманий на місці злочину, за вивченням залишених слідів та аналізом показань свідків. Для визначення міри покарання за злочини серед видів доказів «Руська правда» виокремлювала виявлення матеріальних слідів: щодо слідів крові або тілесних ушкоджень – «Аже придёт кровав муж на двор или синь, то видока ему не искати...». Для дослідження обставин вбивства крадія на місці злочину встановлювалася така рекомендація щодо вивчення положення трупа: якщо ноги його лежать зовні дверей, то платять віру, якщо ж ноги знаходяться всередині – убивство вважають законним [424, с.8].

Літописи XV–XVI ст. свідчать про використання криміналістичних знань, зокрема, при порівнянні підписів у рукописах, виявленні підробок документів, зроблених іншим шляхом [265, с.11]. При цьому слід відмітити, що тривалий час, до початку XVII ст. і поліцейські служби, і судові органи у своїй діяльності використовували спеціальні знання, втім правової регламентації ані їх використання, ані контролю за їх здійсненням не було. Так, С. В. Джевага, досліджуючи гносеологічні аспекти виникнення, розвитку та становлення інституту спеціальних знань у кримінальному процесуальному праві, пише, що не було прямих вказівок на обізнаних осіб, проведення експертизи та використання спеціальних знань в Судебниках 1497 р., 1550 р., 1589 р. та Соборному Уложенні 1649 р. Більш детальний

розгляд ст.ст. 1–4 Глави IV ст.ст. 1, 2 Глави V Соборного Уложення дозволив виявити, що воно не тільки визнає злочинами підробку документів, виготовлення фальшивих грошей, шахрайство з дорогоцінними металами, а також детально описує способи їх вчинення [97]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що поліція та суд використовували індивідуальні методики виявлення таких злочинів або залучали обізнаних осіб для встановлення обставин справи. На теперішній час встановлення всіх обставин кримінального правопорушення по виявленню підробок документів, печаток, штампів, монет, купюр, дорогоцінних виробів і сплавів металів тощо без залучення спеціалістів та проведення експертизи, що потребує знань у багатьох галузях наук, неможливо. Першим законодавчим актом, що дійшов до нас та вводив державну регламентацію проведення судової експертизи, зазначають І. Ф. Крилова та С. В. Джевага, вважається Іменний Указ Государя Царя та Великого Князя Петра Олексійовича від 6 березня 1699 р. «О порядке исследования подписей на крепостных актах в случае возникшего о подлинности оных спора или сомнения, о писании крепостей в поместных и вотчинных делах в поместном приказе, а не на Ивановской площади, и о потребном числе свидетелей для крепостных актов». Указом вперше формувався інститут обізнаних осіб та встановлювався єдиний регламент дослідження документів та встановлювалась обов'язковість наявності свідків для посвідчення кріпосних актів [186, с.58; 97, с.126].

При збільшенні випадків залучення спеціалістів для спеціальних досліджень об'єктів, процесів, явищ почали створюватися окремі заклади – на кшталт експертних установ. Серед них: паризька Корпорація присяжних майстрів-писемників (1570) – досліджувала підписи на документах; Аптекарський приказ (1620) – вирішення медичних питань при вивченні тілесних ушкоджень; Експедиція заготовлення державних паперів (1818) – експертиза документів і грошей; Одеська антропометрична станція – довідково-реєстраційна діяльність (1892); дактилоскопічне бюро сисної частини Київської міської поліції (1904) та ін. [424, с.9]. Контроль за

діяльністю таких первинних судово-експертних установ здійснювали відповідні відомства, до яких належали перші. Так, наприклад, Експедиція заготовляння державних паперів перебувала у складі Міністерства фінансів і надавала висновки за проханням слідчих і судових органів, зокрема, проводила дослідження в справах про підроблені грошові знаки, монети, цінні папери тощо [265, с.11]. Окремо слід відзначити Аптекарський приказ, щодо призначення та функцій якого серед дослідників немає єдності. Так, деякі дослідники називають Аптекарський приказ виключно дворовим відомством. Цей погляд викладав С. Ф. Платонов, а пізніше, Н. В. Устюгов. Деякі сучасні історики, в тому числі і Д. В. Лісейцев, також дотримуються цієї точки зору. Протилежну позицію займали такі дослідники як І. І. Вернер, а слідом за ним – А. В. Чернов і А. К. Леонтьєв. Вони вважали, що Аптекарський наказ був установою державного управління. І. І. Вернер стверджував, що наказ існував «не в якості спеціально палацових установ, для задоволення потреб виключно царського двору, але в цілях загального благоустрою». А. В. Чернов і А. К. Леонтьєв виділяли його призначення як адміністративно-господарське і військове відповідно. Таким чином, підсумовує К. С. Худін, функції, які входили в сферу компетенції Аптекарського приказу, можна умовно розділити на функції палацові і державні. Військово-поліцейське призначення приказу, безсумнівно, відноситься до числа загальнодержавних функцій [467].

Безпосередньо при поліцейських службах судово-експертні установи у світі почали створюватися лише наприкінці ХІХ ст. Так, Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян зазначають, що першими експертними криміналістичними установами вважаються бюро ідентифікації, що створювалися в 1896–1897 рр. при поліцейських префектурах ряду столичних міст Європи, Аргентини, Британської Індії, Бразилії, Чилі та інших країн. У Києві, першим в Російській імперії, у січні 1904 р. був створений дактилоскопічний відділ, що забезпечував реєстрацію злочинців і проведення дактилоскопічних досліджень. Однією з перших експертних установ можна

вважати відкрито в 1889 р. Є. Ф. Буринським судово-фотографічну лабораторію при Петербурзькому окружному суді. 28.06.1912 р. Державною Радою і Державною Думою Російської імперії був схвалений Закон про заснування першої спеціалізованої судово-експертної установи – Кабінету науково-судової експертизи в м. Санкт-Петербурзі. 03.11.1912 р. була затверджена Інструкція про діяльність Кабінету. Кабінет науково-судової експертизи почав функціонувати з грудня того самого року [265, с.13].

Особливо важливим етапом у розвитку судово-експертної діяльності та системи управління нею в Україні став 1913 рік, у липні якого було прийнято Закон про заснування кабінетів науково-судової експертизи (КНСЕ) в містах Києві, Одесі та Москві. Чинності даний нормативно-правовий акт набрав на початку січня 1914 року. Передувало цьому починанню, зазначає В. В. Федчишина, те, що кількість нерозкритих злочинів і в світі, і в країні різко зростала. Серед основних причин низького їх розкриття зазначалася відсутність експертних установ і технічного обладнання, необхідного для функціонування цих установ, та кваліфіковано підготовлених кадрів. На вирішення нових задач і нових питань боротьби зі злочинністю наука відповіла формуванням нової галузі знань, яку австрійський судовий слідчий, а в майбутньому вчений Ганс Гросс в кінці XIX ст. назвав криміналістикою (від лат. *criminalis* – злочинний, такий що відноситься до злочину) [446]. Відповідно до зазначеного вище Закону Кабінети НСЕ перебували при прокурорах Санкт-Петербурзької, Московської, Київської і Одеської судових палат і основною їх метою було проведення судово-експертних досліджень з кримінальних і цивільних справ за допомогою фотографії, дактилоскопії, хімічного і мікроскопічного аналізів та інших прийомів, за виключенням судово-експертних досліджень, які проводили лікарські відділення губернських правлінь, а також для надання, у особливо важливих випадках, допомоги слідчим з метою виявлення винуватого і з'ясування злочину або з метою встановлення невинуватості підозрюваного [421, с.14]. Тобто нагляд за діяльністю судово-експертних установ у цей період здійснювався

прокурорами, які у свою чергу, як і вище згадані кабінети науково-судової експертизи, перебували у системі органів Міністерства юстиції Російської імперії. О. Н. Яковлева, аналізуючи правовий статус міністра юстиції, відзначає, що обсяг і характер його повноважень значно змінювався протягом існування Міністерства юстиції Російської імперії. До моменту введення Судових статутів 1864 р. коло обов'язків міністра юстиції було обмежене і його діяльність зосереджувалася переважно на судовому нагляді. Функція нагляду генерал-прокурора полягала виключно в розгляді звітів про рух справ в судових постановках, пропуску ухвал Урядового Сенату і перегляді протестів губернських прокурорів на рішення губернських судових місць. Ситуація змінилася після судової реформи 1864 р.: в діяльності Міністерства юстиції пріоритет отримали завдання управління судовою системою, відповідно і міністр юстиції придбав ширшу компетенцію у вирішенні питань загального нагляду за всіма судовими установами імперії і посадовими особами судового відомства [503], в тому числі і за діяльністю тогочасних судово-експертних установ.

Із встановленням на території України радянського режиму у сфері юстиції ситуація із діяльністю кабінетів науково-судової експертизи (НСЕК) суттєво погіршилася. Г. О. Стрілець, висвітлюючи історичні аспекти становлення і розвитку судово-експертних установ в Україні, пише, що Петроградський (Санкт-Петербурзький) КНСЕ загинув у перші дні лютого путчу у результаті пожежі будинку колишнього Петроградського окружного суду, у приміщеннях якого він розміщався. Московський КНСЕ перестав існувати на початку 1918 р. Таким чином, у областях і краях Російської Федерації до 1941 р. подібних судово-експертних установ взагалі не було, де навіть не було і спеціальних працівників, не було їх і у інших союзних республіках (крім Білорусії). Відсутність подібних судово-експертних установ примушувало слідчих і суддів нерідко звертатися за допомогою з метою проведення судових експертиз, зокрема, криміналістичних, до випадкових некваліфікованих або навіть неграмотних у

даній галузі науки чи техніки особам. Разом із тим, зауважує дослідниця, в Україні, на щастя, збереглися як Київський КНСЕ, так і Одеський КНСЕ, але працювали вони перші шість років після приходу «нової» влади з перебоями. Київський КНСЕ частково потерпів у своєму особистому складі, частково був розграбований польськими солдатами, які були розквартировані у будинку, де розміщувалися лабораторії Кабінету НСЕ, при залишенні ними Києва у 1920 р., але все ж таки функціонуючий. Одеський КНСЕ зберіг свій особистий склад і майже повністю обладнання і не припиняв своєї діяльності з 1914 р., писав у 1922 р. керівник Одеського КНСЕ М. П. Макаренко [421, с.14].

До функцій кабінетів належало виконання різного роду науково-технічних досліджень у судових справах. З метою забезпечення правового регулювання діяльності цих установ НКЮ 30.11.1923 р. затвердив Інструкцію про діяльність кабінетів науково-судової експертизи. Для виконання функцій, зазначених у цій Інструкції, у складі кабінетів були передбачені такі секції: хімічних і фізико-хімічних досліджень, судово-медичних, макро- і мікроскопічних досліджень, ідентифікації особи (дактилоскопія, пороскопія, антропометрія та ін.). У 1923 р. в Харківському кабінеті було дозволено організувати також секцію з дослідження тіла людини. Інструкція НКЮ 1923 р., що діяла майже 30 років, відіграла важливу роль у розвитку правового регулювання діяльності судово-експертних установ республіки. Низка її положень, що виправдали себе на практиці, були застосовані в подальшому під час прийняття нових нормативних актів [265, с.15–16].

Що стосується організаційного підпорядкування, то кабінети НСЕ як і раніше перебували у системі відомства, відповідального за сферу юстиції, а саме Народного комісаріату юстиції. Однак, окрім цього, у державі діяли установи, які проводили судово-медичні експертизи. Окремо тут слід відзначити внесок П. Скоропадського, за часів правління якого була сформована судово-медична рада, яка опікувалася організацією судово-

медичної експертизи в державі. Функціонувала ця рада при Міністерстві народного здоров'я та державного опікування. Цим було започатковано зосередження судової медицини саме в одному профільному відомстві, що формувало державну політику у сфері охорони здоров'я [424, с.14]. Крім того, у складі органів внутрішніх справ утворювалися та функціонували підрозділи, що здійснювали науково-технічні експертні дослідження. Так, вищезгадана Г. О. Стрілець у своєму дисертаційному дослідженні відмічає, що судово-експертні установи у системі МВС України беруть свій початок з організації науково-технічної служби у 20-х рр. ХХ ст., коли був створений Відділ кримінального розшуку Головного управління міліції України. З другої половини 1922 р. Відділ був перетворений в Управління кримінального розшуку. В адміністративно-організаційному відділі цього Управління почали діяти: фотохімічна лабораторія, до складу якої входив завідуючий (він же експерт-хімік) і фотограф, а також Науково-технічне відділення, до складу якого входив начальник, експерт (він же завідуючий музеєм) і юрисконсульт. Основними завданнями, наприклад, фотохімічної лабораторії було: проведення різноманітних аналізів; дослідження плям, фарбувальних речовин, рідин, отруєної їжі; складання колекції отруйних речовин, читання лекцій з фотохімії та інструктаж з цих питань працівників кримінального розшуку на місцях; проведення фотографічних робіт для потреб кримінального розшуку, фотографування місця події і речових доказів [421, с.51].

Отже, у середині 20-х рр. ХХ ст. в Україні склалася система підпорядкованих різним відомствам установ із проведення експертних досліджень. У зв'язку з існуванням такої системи виникла нагальна потреба в розмежуванні компетенції й поліпшенні роботи органів розслідування та самих експертних установ. Для цього видаються узгоджені наркоматами юстиції, охорони здоров'я та внутрішніх справ інструкції «Про розмежування діяльності кабінетів науково-судової експертизи, судово-хімічних лабораторій при губернських відділах охорони здоров'я та

реєстраційних бюро при органах карного розшуку», а також «Про порядок направлення трупів у судово-медичні трупні покої для розтину» [265, с.16].

Рада Народних Комісарів УСРР 25.04.1925 р. прийняла постанову «Про кабінети науково-судової експертизи», в якій закріплювалося, що для переведення всіляких наукових обслідув, науково-хімічних дослідів і експертиз у судових справах, а також для переведення наукових робіт і експериментальних дослідів у справах кримінальної техніки й методології дослідів злочинів та дослідів особистості злочинця засновуються в м.м. Харкові, Києві й Одесі краєві кабінети науково-судової експертизи в складі секцій:

- а) судово-хімічних і фізико-хімічних дослідів;
- б) судово-медичних, макро- й мікроскопічних дослідів;
- в) судово-фотографічних дослідів;
- г) ідентифікації особистості;
- д) дослідів людського тіла;
- е) дослідів особистості злочинця (щоб вивчати можливість його

поправи під впливом виховничо-трудоного режиму). Також у даній постанові було визначено, що Кабінети науково-судової експертизи є підлеглі Народному Комісаріатові Юстиції і він ними відає. Загальний догляд за оперативною діяльністю кабінетів науково-судової експертизи покладається на Прокуратуру. Персональний склад кабінетів такий: директор кабінету, його помічники, завідувачі секцій, вчені лаборанти і технічний персонал з числом і складом, визначеним у штатах. Обсяг і порядок діяльності кабінетів науково-судової експертизи визначається в спеціальній інструкції, що відає Народній Комісаріат Юстиції. Досліди провадять кабінети науково-судової експертизи за плату за такою. У тих випадках, якщо дослід провадиться з дорученням суду або органів слідства й дізнання (як цивільних, так і військових), то з них за це наперед плати не стягається, а прилучається до судових витрат, що їх стягає суд на загальній підставі, і зараховується на прибуток Республіці за кошторисом Народного Комісаріату Юстиції. Наукові

досліди з ініціативи кабінетів і на завдання Народного Комісаріату Юстиції провадяться за рахунок видаваних кабінетами коштів, або за рахунок Народного Комісаріату Юстиції [323]. Однак із прийняттям у жовтні 1925 р. «Положення про судову експертизу УРСР», зазначену постанову РНК УСРР було скасовано.

Окрема частина Положення про судову експертизу УРСР була присвячена інститутам науково-судової експертизи. Окрім іншого, у даному нормативно-правовому акті було закріплено, що район діяльності інститутів науково-судової експертизи визначає НКЮ. Інститути науково-судової експертизи підлягають до Народного Комісаріату Юстиції і існують в його безпосередньому віданні. При цьому прокуратурі доручається наглядати, щоб інститути науково-судової експертизи та інші допоміжні органи, що обслуговують органи суду та слідства, виконували одержувані від них доручення та загади. На чолі Державної Прокуратури, як Генеральний Прокурор Республіки, був Народний Комісар Юстиції. Під загальним керуванням Генерального Прокурора Республіки перебував Відділ Прокуратури, що входив до складу Народного Комісаріату Юстиції. При Генеральному Прокурорі Республіки є його помічники й прокурори НКЮ [287].

У повоєнні роки поряд із експертними установами, що перебували у віданні НКЮ та НКОЗ, активізувалася робота із розвитку експертної діяльності у складі органів внутрішніх справ. Так, з 01.03.1944 р. почало функціонувати науково-технічне відділення при Республіканському Управлінні міліції МВС УРСР, а в 1948 р. був створений відділ. В березні цього ж року були організовані науково-технічні апарати у Харкові, Дніпропетровську, Полтаві і Житомирі, потім у Львові, Одесі, Миколаєві, Чернівцях та Сумах [421, с.51].

Протягом 50–60 років було прийнято ще два положення з питань діяльності установ, що здійснюють судово-експертну діяльність. Так, перше післявоєнне Положення про науково-дослідні інститути судової експертизи

було затверджене Міністерством юстиції УРСР 27.12.1950 р. Це положення розширювало функції інститутів у галузі науково-дослідної роботи. Поряд із розробленням нових методів досліджень речових доказів і тактичних питань, пов'язаних із підготовкою й проведенням експертиз, положення передбачало обов'язки інститутів щодо розроблення питань теорії судової експертизи. А у 1960 р. був прийнятий Кримінально-процесуальний кодекс УРСР, який приніс зміни в діяльності судово-експертних установ, у зв'язку з чим Міністерство юстиції УРСР 07.03.1962 р. затвердило нове Положення про науково-дослідні установи судової експертизи [265, с.17]. Також слід відзначити, що в 1954 р. прокуратурою Радянського Союзу була затверджена інструкція про роботу прокурора криміналіста. З цією метою у вересні-жовтні цього ж року на спеціальних курсах в Ленінграді були підготовлені перші 42 прокурори-криміналісти. В обов'язки прокурора-криміналіста, згідно із зазначеною інструкцією, входило:

а) за дорученням начальника слідчого відділу приймати участь в огляді місця події, надавати слідчим допомогу у виявленні і вилученні слідів і інших речових доказів, складанні протоколів огляду, планів, схем місця події, використанні судової фотографії, проведенні невідкладних слідчих дій, розробці слідчих версій і складанні планів розслідування;

б) консультувати слідчих з усіх питань криміналістичної техніки і використання тактичних прийомів розслідування;

в) надавати слідчим допомогу по відбору і направленню на судову експертизу речових доказів, в оцінці висновків експертів і вирішенні питання про призначення повторної судової експертизи;

г) досліджувати сліди і речові докази на предмет визначення їх придатності для судової експертизи і використання результатів дослідження з метою розкриття злочинів;

д) узагальнювати практику використання слідчими науково-технічних засобів, які були наявні в комплекті науково-технічних засобів слідчого;

е) контролювати правильне використання і збереження науково-технічних засобів, що були в комплекті науково-технічних засобів слідчого;

є) підтримувати діловий контакт із судово-експертними установами.

Прокурори-криміналісти сприяли упровадженню найновіших наукових досягнень криміналістики і судової експертизи в слідчу практику, що обумовлювало успішне розслідування і розкриття злочинів шляхом покращення якості слідства [160].

Оскільки відповідно до вказівки ЦВК і РНК СРСР від 20.07.1936 р. «Про утворення Народного комісаріату юстиції Союзу РСР» була завершена централізація органів прокуратури СРСР і усі прокуратури районних республік виводились із структури наркоматів юстиції й безпосередньо підпорядковувалися Прокурору СРСР [499], можемо констатувати, що з'явилося ще одне самостійне відомство, яке було уповноважене проводити судово-експертну діяльність, однак окремих установ у його межах для цього не створювалося.

Протягом наступних років, аж до розпаду СРСР, ніяких суттєвих змін у підпорядкуванні судово-експертних установ та контролю за їх діяльністю не відбувалося. Наступний етап розвитку системи судово-експертних установ та механізму контролю за їх діяльністю розпочався після проголошення незалежності та продовжується до сьогодні. Даний період характеризується розширенням кількості відомств, в яких можуть утворюватися та функціонувати установи судової експертизи. А саме до установ судової експертизи, що діють у системі Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства внутрішніх справ України, додалися судово-експертні установи Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України. При цьому таке розширення системи судово-експертних установ не супроводжувалося запровадженням єдиного міжвідомчого механізму контролю, натомість кожне із відомств самостійно здійснює контроль за функціонуванням підпорядкованих йому установ. Певний координаційний внесок у дану

роботу покликані здійснювати Міністерство юстиції України та створена і функціонуюча при ньому Координаційна рада з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції. Однак, остання не має якихось вагомих контрольно-наглядових повноважень і має суто консультативно-дорадчий характер. Така ситуація створює ряд проблем і перешкод для ефективного здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ в країні, які будуть нами більш детально розкриті у наступних підрозділах представленого дослідження.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можемо констатувати, що ряд проблем і складностей у системі контролю за діяльністю судово-експертних установ на сучасному етапі розвитку України обумовлений саме її історичною спадщиною. Так, на самому початку свого виникнення експертна діяльність була пов'язана, перш за все, із діяльністю суб'єктів медичної сфери. Із часом потреби правосуддя та необхідність підвищення ефективності протидії правопорушенням обумовили розвиток судово-експертної діяльності у системі органів держави, до відання яких власне належали питання забезпечення правосуддя, а саме йдеться про органи юстиції. Із встановленням радянського режиму судово-експертна діяльність почала впроваджуватися й у інших відомствах, зокрема у системі органів внутрішніх справ та органів прокуратури. Однак, контролюючі функції за судово-експертною діяльністю як і раніше у значній мірі зберігалися за Міністерством юстиції (тоді НКЮ), а нагляд за їх роботою проводився органами прокурори, які до липня 1936 р. також входили до складу зазначеного міністерства [348].

Набуття нашою державою незалежності та прийняття нових законодавчих актів з питань судової експертизи не призвело до спрощення і централізації системи судово-експертних установ у складі двох відомств Міністерства охорони здоров'я та Міністерства юстиції України. Натомість були закладені організаційно-правові засади для діяльності таких установ у деяких інших органах із правоохоронними функціями. При цьому, як і у

попередні роки, в державі відсутні чіткі організаційно-правові засади для створення єдиного механізму контролю за діяльністю даних установ в державі.

1.3. Поняття та особливості контролю як способу забезпечення законності за діяльністю судово-експертних установ України

Управління будь-якою галуззю чи сферою суспільного життя, суспільної діяльності здійснюється за допомогою відповідних засобів та інструментів, що дозволяють суб'єкту впливати на об'єкт управління, спостерігати за його станом і функціонуванням, корегувати і спрямовувати його. Одним із таких неодмінних та надзвичайно важливих засобів управління є контроль. На сторінках доктринальної та навчальної літератури висловлюється велика кількість точок зору з приводу поняття та сутності контролю, його значення, форм та методів здійснення, як в цілому, так і у окремих сферах та галузях. Очевидно, що діяльність судово-експертних установ в Україні також зазнає відповідного контролю, поняття та особливості здійснення якого ми розглянемо у представленому підрозділі.

Перш за все слід визначитися із загальним поняттям та сутністю контролю як явища. Термін контроль (франц. *controle* – перевірка, від старофранц. «*contrerole*» – список, що має дублікат для перевірки [496]) у сучасних тлумачних словниках української мови визначається як:

- перевірка відповідності контрольованого об'єкта встановленим вимогам;
- перевірка облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимсь чимось;
- установа чи організація, що здійснює нагляд за ким-, чим-небудь або перевіряє його [49, с.569; 128, с.193].

Окрім тлумачних словників, визначення поняття «контроль» міститься у низці інших спеціальних словникових та енциклопедичних джерелах. Так, наприклад, О. О. Грицанов та С. А. Радіонова у своєму філософському словнику формулюють визначення соціального контролю, який, на їх думку, являє собою механізм саморегуляції системи, що забезпечує впорядковану взаємодію складових її елементів за допомогою нормативного регулювання. Як частина загальної системи узгодження взаємодії індивідів і суспільства, первинний соціальний контроль задається наявністю інституційної організації суспільства. Соціальний інститут контролює поведінку, встановлюючи зразки, які надають поведінці один з багатьох теоретично можливих напрямків. Контролюючий характер інституціоналізації жорстко не пов'язаний з системою санкцій, що підтримують інститут: додаткові, вторинні механізми контролю потрібні в тому випадку, якщо процеси інституціоналізації не цілком успішні. Застосування санкцій як результат категоризації індивідуального або групового акту через віднесення його до певного типу дій (одобрюваного чи засуджуваного), забезпечує збіг або мінімізує розбіжність між фактичною і очікуваною поведінкою, формуючи конформність членів суспільства [252, с.661]. Г. В. Осипов тлумачить контроль як: спостереження з метою перевірки; нагляд з метою забезпечення функціонування системи відповідно з прийнятими нормами. Соціальний контроль, на думку науковця – це система процесів і механізмів, що забезпечують підтримування соціально прийнятних зразків поведінки і функціонування соціальної системи в цілому [408, с.140]. З позиції Ю. С. Шемшученка, контроль – це перевірка виконання законів, рішень тощо. Контроль, зазначає правник, є однією з найважливіших функцій державного управління [496]. А. М. Михненко розуміє суспільний контроль як механізм регуляції поведінки людей (груп, колективів, організацій, суспільства загалом), спрямований на те, щоб добитися неухильного виконання суспільними інститутами, соціальними групами та окремими громадянами правових і етичних норм, законів, регулюючих суспільні

відносини, забезпечити соціальний захист індивідів, їх прав з урахуванням соціальної справедливості, дотримання ними нормативних та етичних обмежень. Контроль суспільний є необхідною умовою ефективного функціонування суспільства, всіх його сфер, колективів, організацій. Контроль суспільний передбачає підвищену соціальну активність громадян, розвиток суспільного самоврядування. Найбільш ефективний він, наголошує автор, в умовах громадянського суспільства, в якому вільно розвиваються публічне життя, суспільні рухи, партії. Даний контроль сприяє обмеженню надмірної централізації влади, взаємодії між більшістю й меншістю, відіграє істотну роль у наданні стійкості суспільній системі, у реалізації в ній позитивних змін, сприяє соціалізації особистості, засвоєнню нею суспільних норм і цінностей, виробленню у громадян високої відповідальності, формуванню у них здібності до самоконтролю. Ефективний суспільний контроль – важливий елемент будь-якої демократичної системи [110, с.339].

Отже, попри широку сферу застосування, найчастіше про контроль говорять як про соціальне явище. Т. М. Кузьменко у своїй праці наводить ряд визначень соціального контролю, зокрема останній тлумачиться як: засоби переконання, навіювання, приписів та заборон; система примусу (аж до застосування фізичного насилля); система способів виразу визнання, відзначення, нагород, завдяки яким поведінка підгруп та індивідів приводиться у відповідність прийнятним зразкам, цінностям; механізм самоорганізації (саморегуляції) і самозбереження суспільства шляхом установлення й підтримки нормативного порядку, усунення, нейтралізації або мінімізації девіантної поведінки [188]. Ж. Гурвіч вважає, що соціальний контроль може бути визначений як сукупність культурних моделей, соціальних символів, колективних значень, цінностей, ідей та ідеалів, так само як дій і процесів, які їх охоплюють, розглядають і використовують і за допомогою яких кожне глобальне суспільство, кожна приватна група, кожна форма соціабельності і кожен індивід долають антиномії, напруги і конфлікти, які їм властиві, шляхом тимчасової і нестабільної рівноваги,

знаходячи також точки зіткнення для нових зусиль, спрямованих на колективну творчість (творення) [505, с.297; 211]. В. В Вербець, О. А Субот, Т. А. Христюк зазначають, що соціальні відносини між індивідами і суспільством формуються в умовах соціального контролю. Соціальний контроль є одним з найбільш загальноприйнятих понять в соціології, що містить різноманітні засоби для підтримки порядку в суспільстві. Соціальний контроль – засіб саморегуляції соціальної системи, що забезпечує упорядковану взаємодію її елементів шляхом нормативного (у тому числі правового) регулювання. Це сукупність засобів і методів впливу суспільства на небажані форми поведінки з метою їх знищення або мінімізації [52].

В. М. Пальченкова у своїх дослідженнях визначає соціальний контроль як механізм, за допомогою якого суспільство та його складові елементи (групи, організації) забезпечує дотримання певних умов (обмежень), порушення яких завдає збитків функціонуванню соціальної системи. В якості таких обмежень виступають правові та моральні норми, звичаї, адміністративні рішення. Дія соціального контролю зводиться головним чином до застосування різноманітних санкцій до порушників соціальних обмежень. Одночасно соціальний контроль користується й заохоченнями за дотримання соціальних норм. У широкому розумінні соціальний контроль представляє собою сукупність соціокультурних, політичних, економічних, правових механізмів, які, як здається, забезпечують інтереси людей, орієнтованих на взаємовигідні відносини. Механізм контролю не зводиться лише до впливу на окрему людину, обліку роботи, статистичної та бухгалтерської звітності, загалом до кількісної та якісної оцінки наявних ресурсів, його соціальна функція (роль) набагато ширше: у виявленні можливих відхилень від заданих цілей, своєчасному прийнятті запобіжних заходів із ліквідації диспропорцій, що виникають [270]. Авторка розуміє соціальний контроль у самому широкому сенсі як спосіб взаємодії соціальних систем, що забезпечує поведінку однієї з них (контрольованої) у межах норми, що є необхідною умовою для нормального функціонування як контрольованої, так і контролюючої систем

[270]. М. П. Лукашевич, досліджуючи соціальний контроль у сфері праці, доходить висновку, що під ним розуміють процеси в цій соціальній підсистемі (суспільство, галузі, трудові колективи), що забезпечують її стійкість і можливість управління функціонуванням її елементів (людьми, трудовими підрозділами). Це – механізм оцінки і санкціонування діяльності цієї соціальної підсистеми з позицій суспільних інтересів і домінуючих норм. Соціальний контроль – це також засіб саморегуляції соціальної підсистеми, що забезпечує впорядковану взаємодію її елементів за допомогою нормативного регулювання [207].

Отже, соціальний контроль – це потужний засіб соціального управління, використання якого передбачає перевірку як стану певної соціальної системи в цілому, так і її окремих складових зокрема. Головне призначення даного контролю виявляти у організації та функціонуванні підконтрольних об'єктів порушень, відхилень від встановлених норм, правил, зразків, та вжиття заходів щодо їх приведення у відповідність до встановлених вимог, як необхідної умови забезпечення цілісності системи, її безпеки та стабільності функціонування.

Залежно від сфери застосування контроль набуває певних специфічних властивостей, обумовлених характером відносин, в межах яких він здійснюється, суб'єктів, які його здійснюють, та об'єктів, по відношенню до яких він реалізується тощо. Втім за своєю сутністю контроль завжди залишається спостереженням за порядком, перевіркою відповідності. Тобто контроль спрямовується на протидію дезорганізації, безладу, хаосу. Особливого значення та розвитку контроль набув у сфері державного управління. Проблематика контролю у тій чи іншій мірі перебувала і перебуває сьогодні у полі зору багатьох дослідників, зокрема значну увагу їй приділяють правники-адміністративісти та вчені із галузі теорії державного управління. Так, для прикладу, В. Я. Малиновський у своїх працях пише, що у державно-правовій літературі поняття «контроль» розглядається в цілому як система спостереження і перевірки процесу функціонування і фактичного

стану керованого об'єкта з метою оцінки обґрунтованості та ефективності прийнятих ним управлінських рішень і результатів їх виконання, виявлення відхилень від вимог, сформульованих у цих рішеннях, усунення несприятливих наслідків їх виконання та інформування про них компетентних органів. Контрольна і наглядова діяльність щодо забезпечення законності в державному управлінні, наголошує автор, притаманна всім ланкам державного механізму, оскільки правоохоронна діяльність держави є однією з форм здійснення функцій останньої. У загальному вигляді контрольна функція полягає в тому, щоб встановити, чи відповідає діяльність органів влади, підприємств, установ, організацій тим завданням, що стоять перед ними; чи виконуються і як саме виконуються покладені на них обов'язки; яким є практичний результат зробленої роботи; чи є відхилення від поставлених цілей і якщо так, то які причини і хто в цьому винен, тощо [213, с.292–293]. Звідси, підсумовує В. Я. Малиновський, контроль – це процес забезпечення досягнення організацією своєї мети, що складається зі встановлення критеріїв, визначення фактично досягнутих результатів і запровадження корективів у тому випадку, якщо досягнуті результати суттєво відрізняються від встановлених критеріїв. Безпосередньо державний контроль (нагляд), зазначає дослідник, – одна з форм здійснення державної влади, забезпечення додержання законів та інших нормативних актів, що видаються органами держави, система державних органів перевірки [213, с.293–294]. Д. М. Павлов тлумачить контроль як складову (елемент) управління, що забезпечує систематичну перевірку виконання законів та інших нормативно-правових актів, дотримання дисципліни та правопорядку і полягає у втручанні контролюючих органів в оперативну діяльність підконтрольних органів, у виданні обов'язкових для виконання вказівок, припиненні, зміні чи скасуванні актів управління, вжитті заходів примусу щодо підконтрольних органів [268]. Сутність контролю, на думку правника, полягає у спостереженні за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта, в одержанні об'єктивної і достовірної інформації про стан законності

й дисципліни з метою своєчасного вжиття заходів щодо запобігання й усунення порушень законності і дисципліни та притягнення порушників до відповідальності [268]. С. Г. Стеценко вважає, що контроль – це організаційно-правовий спосіб забезпечення законності й дисципліни, що характеризується спостереженням і перевіркою правомірності діяльності об'єкта контролю та фактичної відповідності тих чи інших дій вимогам чинного законодавства з можливістю втручатися в оперативно-господарську та виробничу діяльність для усунення виявлених недоліків [420, с.195–196]. Відповідно державний контроль, пише науковець, – це одна з функцій державного управління, що полягає в оцінюванні правомірності діяльності об'єкту контролю та здійснюється відповідними державними органами (посадовими особами) [420, с.198]. За В. Д. Бакуменком, контроль у сфері державного управління – важлива функція державної влади та управління, яка дає змогу не тільки виявити, а й запобігти помилкам і недолікам у діях суб'єктів державного управління, шукати нові резерви та можливості. Контроль у сфері державного управління передбачає всебічне і постійне відстежування й коригування різних заходів державного управління, зокрема розроблення і здійснення державної політики, виконання державних цільових програм, реалізації нормативно-правових актів. Ці заходи включають контроль як за прийняттям рішень, так і за їх виконанням. Процедура контролю, відмічає науковець, включає три основних етапи: встановлення стандартів (цілей, що мають вимір), зіставлення з ними реальних результатів, а також вжиття необхідних коригуючих заходів з метою попередження або зменшення відхилення від поставлених цілей [110, с.339]. Контроль у сфері державного управління, наголошує В. Д. Бакуменко, має здійснюватися протягом всього процесу управління, починаючи з планування й до досягнення поставлених цілей. Це дозволяє своєчасно попередити суттєве відхилення від очікуваних результатів. В основу даного контролю покладено принцип зворотного зв'язку, за допомогою якого шляхом аналізу ситуації до і після реалізації певного плану,

програми, нормативно-правового акта можна скоригувати останні з метою досягнення визначених цілей [110, с.339–340]. В. Б. Авер'янов та ін. акцентують увагу на тому, що у системі засобів забезпечення законності у державному управлінні державний контроль посідає дуже важливе місце, оскільки його метою є забезпечення злагодженої, чіткої роботи органів державної влади усіх рівнів і ланок, сумлінне і якісне виконання, раціональне використання її посадовими особами та державними службовцями, усім складом працівників наданих їм прав та відповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків у відносинах з громадянами. Загалом, відмічають правознавці, контроль використовується для перевірки відповідності діяльності учасників суспільних відносин встановленим приписам, в рамках і межах яких вони мають діяти. Мета контролю полягає у встановленні результатів діяльності певних суб'єктів, допущених відхилень від прийнятих вимог, принципів організації, виявленні причин цих відхилень, а також у визначенні шляхів подолання перешкод для ефективного функціонування всієї системи. За допомогою контролю, який у науці управління називають «зворотним зв'язком», суб'єкт управління отримує інформацію про результати діяльності, а також про ті помилки та зміни ситуації, що можуть призвести до невиконання поставлених завдань чи отримання зовсім інших результатів. Маючи таку інформацію, можна оперативно втрутитися, привести важелі управління у відповідність з умовами, що виникають, та попередити небажані наслідки [6, с.348–349]. В. Б. Авер'янов підкреслює, що саме держава є одним з головних суб'єктів здійснення контрольної функції у суспільстві. Адже вона наділена реальними повноваженнями для впливу на суспільство, при здійсненні якого вона покладається і на засоби контролю. Отже, державний контроль є важливим видом діяльності держави, що здійснюється уповноваженими державними органами, посадовими особами і спрямований на забезпечення законності й дисципліни. Сутність державного контролю полягає у спостереженні та перевірці розвитку суспільної системи й усіх її елементів відповідно до визначених напрямів, а також у

попередженні та виправленні можливих помилок і неправомірних дій, що перешкоджають такому розвитку. Контроль, зауважує адміністративіст, тісно пов'язаний з іншими видами державної діяльності й може входити до їх складу як певна частина. Водночас як самостійна функція управління контроль має специфічний характер. Тому контроль як певний вид діяльності можна розглядати як самостійне явище або як складову інших видів діяльності держави та функцій її органів [6, с.348–349]. В. С. Шестак вважає, що державний контроль – це самостійна чи зовнішньо ініційована діяльність уповноважених на те суб'єктів, яка спрямована на встановлення фактичних даних щодо об'єктів цього контролю задля визначення їх відповідності (невідповідності) тим правомірним оціночним критеріям, котрі припускають застосування адекватних одержаному результату заходів реагування в унормованому порядку [483, с.7]. А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко під контролем у державному управлінні розуміють одну із найважливіших функцій державної влади та управління, яка дає змогу порівняти фактичний стан у тій чи іншій галузі з вимогами, поставленими перед нею; виявити недоліки та помилки в роботі й попередити їх, оцінити відповідність здійснення інших функцій управління завданням, що поставлені перед ним [95, с.327–328]. Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Зуй розуміють контроль як основний спосіб забезпечення законності і дисципліни в державному управлінні, один із його найважливіших елементів. Без організації та здійснення контролю неможлива належна робота державного апарату, інших підконтрольних державних структур. Контроль також є одним з основних дисциплінуючих чинників поведінки громадян. У державному управлінні контроль поширюється на всі сфери: економіку, соціально-культурну, адміністративно-політичну діяльність, міжгалузеве державне управління [9, с.254]. М. М. Бурбика, А. В. Солонар, К. Д. Янішевська у своїх працях пише, що державний контроль – це систематична перевірка виконання законів, інших нормативних актів, дотримання державної дисципліни й

правопорядку, що полягає у втручанні суб'єктів контролю в оперативну діяльність підконтрольних суб'єктів, у зупиненні або скасуванні актів управління, застосуванні заходів примусу щодо підконтрольних посадових осіб [42]. В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короед, О. Ю. Дрозд та ін. адміністративісти пишуть, що контроль – це вид діяльності, який полягає в тому, що суб'єкт контролю здійснює перевірку й облік того, як контрольований об'єкт виконує покладені на нього завдання та реалізує свої функції. Основне призначення державного контролю полягає у виявленні невідповідності його об'єкта тим чи іншим правомірним оціночним критеріям для подальшого застосування адекватних заходів реагування [8, с.151]. Метою контролю, на думку авторів, є встановлення результатів діяльності певних суб'єктів, допущених відхилень від прийнятих вимог, принципів організації, виявлення причин цих відхилень від прийнятих вимог, а також визначення шляхів подолання перешкод для ефективного функціонування всієї системи. У сучасному розумінні контроль розглядається не тільки як засіб покарання, а й як інформаційно-аналітичний засіб. Сутність державного контролю полягає: у спостереженні за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта; в одержанні об'єктивної та достовірної інформації; у вживанні заходів із запобігання й усунення порушень; у виявленні причин і умов, що сприяють правопорушенню; у вживанні заходів щодо залучення до відповідальності осіб, винних у порушенні [8, с.152]. Науковці називають контроль одним із вагомих, відносно самостійних методів адміністративного права. Контроль як метод адміністративного права – це вид діяльності публічної адміністрації, що полягає в активних діях щодо перевірки й обліку того, як контрольований об'єкт публічного управління виконує покладені на нього завдання та реалізує свої функції, визначені нормами адміністративного права [8, с.153].

Отже, спираючись на вищеприведені наукові позиції, а також думки інших дослідників, які вивчали контроль як організаційно-правовий засіб державного управління, можемо дійти висновку, що, хоча визначення

контролю, запропоновані різними дослідниками, і різняться, втім сутності даного явища не змінюють. Контроль є засобом управління, зокрема публічного. Він (тобто контроль) дозволяє суб'єкту управління отримувати необхідну інформацію про стан організації та функціонування об'єкта (об'єктів) управління. Тобто контроль, як зазначалося вище, виступає особливо важливим видом зворотного зв'язку, каналами якої суб'єкти влади отримують інформацію про фактичний стан справ, про виконання рішень [24, с.432]. В ході контролю виявляються порушення, відхилення, прогалини та інші недоліки у об'єкті контролю і вживаються заходи щодо їх усунення, а також виявлення й ліквідації умов і факторів, що сприяли появі зазначених проблем. У сфері державного управління контроль спрямований, перш за все, на забезпечення режиму законності як у державі і суспільстві в цілому, так і в окремих сферах, галузях суспільного життя. Законність і дисципліна в державному управлінні, пишуть Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук та ін., забезпечуються декількома способами, одним із основних серед яких є проведення контролю. Діяльності щодо забезпечення законності надається державно-правовий характер, а органи, що її здійснюють (поліція, прокуратура, різні державні інспекції, служби, суди, деякі громадські утворення та ін.), наділяються юридично-владними повноваженнями. Забезпечення законності і дисципліни в державному управлінні досягається в процесі повсякденної діяльності державних органів і знаходить своє зовнішнє відображення в припиненні порушень законів і дисципліни; здійсненні заходів щодо ліквідації причин і умов, які їх породжують; відновленні порушених прав і законних інтересів громадян, громадських організацій; притягненні до відповідальності і покарання осіб, винних у порушенні законності і дисципліни; створенні атмосфери невідворотності покарання за порушення вимог законності і дисципліни; вихованні працівників апарату управління в дусі суворого додержання існуючих правил. Цим забезпечується додержання законності кожною ланкою державного управління, кожним службовцем з метою організації їх чіткої

роботи, підтримання державної дисципліни, а також охорони і захисту прав і свобод громадян, інтересів юридичних осіб у повсякденній діяльності апарату управління [4, с.253–254].

Законність, у загальному розумінні, це – комплексне (принцип, метод, режим) соціально-правове явище, що відображає організацію і функціонування суспільства на правових засадах, гармонійний зв'язок особи, влади, права і закону в конкретній державі. Термін «законність» є похідним від термінів «право» і «закон» і, будучи комплексним поняттям, охоплює всі сторони життя права – від його ролі у створенні закону й інших формальних джерел права до реалізації їх норм у юридичній практиці [393, с.489].

Правова законність безпосередньо як режим являє собою стан правової організації суспільно-політичного життя, за якого суспільні відносини, правова поведінка, правова діяльність, інша правова активність людини здійснюються відповідно до законів та інших джерел (форм) права, котрі відповідають принципу верховенства права, правовим цінностям свободи, формальної рівності, справедливості. За режиму правової законності встановлюється правова атмосфера, де неухильно здійснюються (додержуються, виконуються, використовуються, застосовуються) чинні правові норми усіма суб'єктами права (державними органами, посадовими особами, громадянами та їх об'єднаннями), де панують ідеї права, гуманізму, справедливості, свободи й відповідальності; особа захищена від сваволі влади, суспільство – від анархії, хаосу, безладдя й насильства [393, с.490].

О. П. Віхров, І. О. Віхрова у своїх працях зазначають, що право реальне тому, що владна воля, викладена в законі, втілюється у поведінці суб'єктів, які виконують закон, використовують його шляхом вступу у договірні відносини, у поведінці суддів та інших посадових осіб, які застосовують закон тощо. Закон живе тільки тоді, коли він виконується, впливає на суспільні відносини, на свідомість і поведінку людей. Ця сторона права пов'язана з дієвістю закону і характеризується поняттям законність. Законність відображає загальний принцип відношення суспільства до права в

цілому. Зміст законності пов'язаний як з поведінкою суб'єктів, які реалізують право, так і з діяльністю державних органів, які забезпечують його формування, реалізацію і захист. Законність – це комплексне політико-правове явище, яке відображає правовий характер організації суспільно-політичного життя, органічний зв'язок права і влади, права і держави. У широкому соціально-політичному розумінні законність – це режим суспільно-політичного життя. Зміст законності: 1) невіддільність від загальнообов'язкового права; 2) метод державного керівництва суспільством – шляхом прийняття нормативно-правових актів і забезпечення їх реалізації; 3) принцип діяльності держави. Отже, підсумовують дослідники, законність – це режим (стан) відповідності суспільних відносин законам і підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється в результаті їх неухильного виконання всіма суб'єктами права [57]. М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова зауважують на тому, що «законність», посідає одне з провідних місць в теорії права, є складним і багатограним суспільно-правовим явищем. Законність можна розглядати в аспекті необхідності (вимоги, обов'язку) виконувати норми права, що свідчить про її органічний, нерозривний зв'язок з правом як системою норм і принципів. Однак однієї вимоги виконання права для характеристики законності недостатньо. Необхідно забезпечити реальний вплив права на поведінку людей. У цьому аспекті законність – це додержання і виконання норм права (законів) органами держави, посадовими особами, громадянами та їх соціальними утвореннями, тобто здійснення ними правомірних дій. У разі, коли норма права (закон) приписує учасникам суспільних відносин здійснювати певні дії, законність виявлятиметься в точному виконанні норм права (законів); якщо норма права (закон) забороняє здійснювати певні дії, законність означатиме утримання від здійснення таких дій; якщо закон (норма права) надає суб'єктам суспільних відносин право здійснювати за своїм розсудом певні дії, законність диктуватиме неможливість виходу за її межі. Законність завжди означає відповідність поведінки (діяльності) суб'єктів суспільних

відносин нормі права (закону) [118, с.385–386]. Найповніше, з точки зору правників, законність може бути визначена як режим правомірної діяльності органів держави, який знаходить свій вияв у прийнятті правових законів і підзаконних нормативно-правових актів, а також у їх неухильному додержанні, точному і однаковому виконанні і правильному застосуванні всіма органами держави, посадовими особами, громадянами та їх об'єднаннями [118, с.388].

Тож контроль за законністю або, точніше, контроль за дотриманням режиму законності – це перевірка відповідності поведінки чи діяльності суб'єктів, встановленому у державі чинними законодавчими актами порядку. Тобто контроль як елемент державного управління являє собою, перш за все, засіб протидії правопорушенням. Під правопорушення, пише М. А. Самбор, слід розуміти правовідношення, в якому реалізується суспільно шкідливе діяння (дія або бездіяльність) особи, яка знаходить свій вираз у заборонних нормах у відносинах загальнодозволеного типу правового регулювання, або у недотриманні прямо передбачених у законі типів та правил поведінки у відносинах спеціально дозволеного типу правового регулювання, внаслідок яких суб'єктам заподіюється шкода, а норми права передбачають застосування до таких осіб відповідних видів юридичної відповідальності [385, с.42]. Або ж, як зазначає більшість дослідників, що правопорушення – це протиправне, винне, соціально шкідливе діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, що зумовлює юридично визначені негативні наслідки для правопорушника [234; с.157; 433, с.225; 393, с.455]. У цьому сенсі контроль тісно пов'язаний із юридичною відповідальністю. Однак, контроль все ж таки на відміну від юридичної відповідальності спрямований не стільки на реагування на наслідки протиправної поведінки, скільки на упередження, недопущення останньої. Контроль орієнтований на завчасне виявлення ситуацій, обставин, умов і факторів, що можуть призвести до порушень законності. Однак у разі, якщо порушення було вчинене, контроль є тим

засобом, який дозволяє виявити факт його скоєння та забезпечити відповідні умови для притягнення до юридичної відповідальності винних у цьому осіб.

З урахуванням вищевикладеного, можемо визначити контроль за діяльністю судово-експертних установ України як важливий засіб управління, сутністю якого є здійснення уповноваженими суб'єктами перевірки відповідності організації та функціонування даних установ чинним законодавчим вимогам, виявлення у їх діяльності проблем та недоліків, прямих порушень норм матеріального та (або) процесуального законодавства, забезпечення відповідного реагування на ці проблеми та правопорушення задля їх своєчасного усунення, притягнення до відповідальності винних у їх вчинення осіб, відновлення порушеного становища, усунення причин та факторів, що сприяли їх появі, зміцнення дисципліни та правового порядку у сфері судово-експертної діяльності.

Як і будь-якому іншому контролю, що відбувається у сфері публічного управління, контролю за законністю діяльності судово-експертних установ України притаманні такі властивості як: має переважно державно-владний характер, тобто суб'єкти, які здійснюють контроль, володіють владними повноваженнями, що дають їм можливість певним чином втручатися у діяльність судово-експертних установ з метою її перевірки. Справедливим буде відмітити, що існує також і громадський контроль, який є важливою умовою розбудови в Україні громадянського суспільства, і який забезпечує підзвітність владних та інших суб'єктів механізму держави громадськості. Однак громадський контроль, як правило, не має такої системності і систематичності, як державний, і суб'єкти першого (тобто громадського контролю) володіють меншими можливостями в частині впливу на діяльність досліджуваних установ, оскільки не наділені владними повноваженнями; здійснюється на підставі, у порядку, межах та формах, визначених законодавством. Для того, щоб втручання у діяльність досліджуваних установ, обумовлене проведенням контролю, не порушувало встановлених законом принципів судово-експертної діяльності, не переростало у свавілля

та зловживання з боку контролюючого суб'єкта, матеріальні та процедурні аспекти даного контролю мають бути суворо регламентовані нормами права; контроль повинен мати системний, систематичний та доцільний характер. Важливо, щоб контроль здійснювався періодично та послідовно, був цілеспрямованим та виправданим. Контроль цінний не сам по собі, а з огляду на ті цілі та завдання, досягнення яких він забезпечує.

Разом із тим, окрім загальних властивостей контроль за законністю діяльності судово-експертних установ, має і свої особливості, обумовлені специфікою діяльності даних установ та організації їх системи. Так, перш за все слід звернути увагу на те, що діяльність даних установ прямим чином пов'язана з відправленням правосуддя, а тому важливим суб'єктом контролю за їх функціонуванням є суд. Однак, при цьому слід зауважити, що судовий контроль розповсюджується не на всі аспекти роботи зазначених установ, а стосується лише їх роботи із проведення конкретних експертних досліджень у відповідних справах. Наступною особливістю контролю за діяльністю судово-експертних установ є те, що дані установи утворені та функціонують у системі декількох міністерства та центральних органів виконавчої влади, відповідно одним із головних суб'єктів контролю за законністю діяльності судово-експертних установ, залежно від організаційного підпорядкування, є відповідний центральний орган виконавчої влади. Також до специфічних рис контролю за законністю діяльності науково-дослідних установ слід віднести те, що останні є бюджетними юридичними особами. Тобто діяльність даних установ має не лише науково-дослідний, але й інші аспекти, зокрема матеріально-фінансовий, що також є об'єктом контролю. Крім того, важливим моментом, який, на нашу думку, слід віднести до особливостей контролю за законністю діяльності досліджуваних установ, є відсутність єдиного законодавчого акту, який би визначав нормативно-правові основи здійснення цього контролю. Відсутність у чинному законі «Про судову експертизу» положень з питань контролю за діяльністю судово-експертних установ, а також різне відомче підпорядкування останніх обумовлюють той

факт, що законодавчі засади контролю за ними визначаються переважно на підзаконному рівні відповідними відомчими нормативно-правовими актами [353].

Резюмуючи вищевикладене, можемо констатувати, що контроль є необхідним та важливим засобом забезпечення законності діяльності судово-експертних установ. Однак, для того, щоб даний засіб був ефективним та дієвим, він має бути належним чином забезпечений на нормативно-правовому та організаційному рівнях, де на сьогодні існують певні проблеми. Більш детально організаційно-правові аспекти механізму контролю за діяльністю зазначених установ, його особливості та проблеми нами будуть розглянуті у наступних підрозділах представленого дослідження.

1.4. Правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України та місце серед них адміністративно-правового регулювання

Здійснення будь-якої діяльності є фактично неможливим без належного нормативно-правового підґрунтя, яке в юридичній літературі прийнято називати правовими засадами. Адже саме дотримання норм чинного законодавства є своєрідною гарантією практичної реалізації принципів верховенства права та законності у відповідній сфері. Зазначене беззаперечно є актуальним і для здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України. При цьому варто відзначити, що правові засади здійснення даного виду контролю представлені великою кількістю нормативних джерел різної юридичної сили, розгляду яких і буде присвячено представлений підрозділ.

Досліджуючи правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ в нашій державі, першочергову увагу слід приділити Основному закону – Конституції України. Саме норми вказаного

нормативно-правового акта закріплюють ключові принципи роботи всієї правової системи нашої держави, повноваження окремих суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ, особливості нормативного регулювання даного питання. Так, в статті 92 Конституції України зазначається, що судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури – встановлюють та визначаються виключно законами [168]. Наявність зазначеної норми певним чином гарантує законодавчу регламентованість судово-експертної діяльності в нашій країні та сфокусованість уваги держави на цій проблематиці, визнання її особливості та важливості.

Діяльність судово-експертних установ регламентовано в тому числі міжнародними нормативно-правовими актами, як-то Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р., Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24.05.1993 р., Договір між Україною та Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах від 23.05.1995 р. та інші. Однак, норми більшості міжнародних документів регламентують порядок призначення експертиз та забезпечення їх проведення в межах процесуальних відносин, при цьому опосередковано регламентують механізм контролю за діяльністю організацій, які подібні експертизи безпосередньо проводять.

Окрім Конституції України, важливе значення в контексті правових засад контролю за діяльністю судово-експертних установ відіграють численні кодифіковані акти процесуальних галузей права, на кшталт, Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 р. № 4651-VI, Господарського процесуального кодексу України від 06.11.1991 р. № 1798-XII, Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 р. № 1618-

IV, Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV тощо. В положеннях кожного із наведених актів визначено правовий статус експертних установ в особі їх безпосередніх представників, експертів, в межах процесуальних відносин відповідного змісту. Кодекси чітко встановлюють права та обов'язки експертів, а також закріплюють вимоги щодо них. Так, наприклад, відповідно до КПК експертом є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до законодавства України на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого. В межах процесуальних правовідносин експерт має право: знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження; викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання; ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні тощо. Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Водночас експерт зобов'язаний: особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його; прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту; забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей,

експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта; не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати; заявити самовідвід за наявності законодавчо визначених обставин [183].

Щодо контролю за діяльністю експерта, то в межах зазначених актів дане питання обмежено тільки визначенням процесуальних заходів впливу. Ключовим заходом контролю в даному контексті є можливість відводу експерта. Наприклад, в положеннях ЦПК зазначається, що секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач не можуть брати участі у розгляді справи та підлягають відводу (самовідводу) з підстав, зазначених у статті 36 цього Кодексу. Експерт або спеціаліст, крім того, не може брати участь у розгляді справи якщо: 1) він перебував або перебуває в службовій або іншій залежності від учасників справи; 2) з'ясування обставин, які мають значення для справи, виходить за межі сфери його спеціальних знань [469]. В КПК про це йдеться мова в статті 70, де вказано, що за завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом [183].

Одним з ключових нормативних актів в галузі забезпечення та організації судових установ в нашій державі є Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ. Цей нормативний документ визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки [333].

Зокрема, в положеннях акту зазначено, що судово експертиза, це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань,

що є або будуть предметом судового розгляду [333]. Важливим аспектом Закону є те, що в ньому, а саме в статті 7, вказується хто саме уповноважений здійснювати судово-експертну діяльність, тобто фактично визначено учасників правовідносин контролю. Так, судово-експерту діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених законодавством. До державних спеціалізованих установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України. Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [333].

Крім того, окремі положення Закону присвячено організаційній складовій діяльності судово експертних установ. Відповідно до статті 8 організація науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності та організаційно-управлінські засади діяльності державних спеціалізованих установ покладаються на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність. Для розгляду найважливіших питань розвитку судової експертизи, що мають міжвідомчий характер, при Міністерстві юстиції України створюється Координаційна рада з проблем судової експертизи, яка діє відповідно до Положення про неї, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають

атестації та державній реєстрації в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України [333].

До правових засад контролю за діяльністю судово-експертних установ України також відносяться підзаконні нормативні акти, які визначають правовий статус центральних органів державної влади, до яких експертні організації безпосередньо відносяться, наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» від 02.07.2014 р. № 228. Відповідно до положень цього документу Міністерство юстиції України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства, у сфері нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців, реєстрації статуту територіальної громади м. Києва, реєстрації статутів Національної академії наук та національних галузевих академій наук, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності, у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, у сфері правової освіти населення; забезпечує формування державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації. Одним з ключових завдань Міністерства юстиції України є експертне забезпечення правосуддя, що одночасно включає в себе контроль за діяльністю функціонуючих в даній сфері установ [315].

Аналогічні положення закріплено у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України» від 25.03.2015 р. № 267, де вказано, що МОЗ є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, а також захисту населення від інфекційних хвороб, протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням, попередження та профілактики неінфекційних захворювань, забезпечує формування та реалізує державну політику у відповідних сферах. В сфері охорони здоров'я МОЗ організовує та безпосередньо керує процесом здійснення в державі судово-медичних та судово-психіатричних експертиз [314].

Варто також відмітити постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28.10.2015 р. № 878. Текст даного документу вказує, що МВС є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. МВС є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах:

- по-перше, забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг;
- по-друге, захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;
- по-третє, цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;

– по-четверте, міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [312].

Відповідно до поставлених перед МВС завдань, даний орган центральної влади уповноважений забезпечувати організаційно-управлінське та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності, що включає в себе у тому числі контроль за діяльністю судово-експертних установ, що входять до складу органів та відомств МВС [312].

Велике коло питань, пов'язаних із забезпеченням експертної діяльності, контролю за її якістю, правильністю та законністю видається в межах поточної діяльності наведених вище органів державної влади. Наприклад, Міністерством охорони здоров'я України ще у 1995 році було розроблено та затверджено положення МОЗ «Положення про бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів та республіканське бюро (Автономної Республіки Крим)» від 17.01.1995 р. № 6, в якому закріплено правовий статус судово-експертних установ МОЗ. Так, відповідно до положень документу, бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів та республіканське бюро (Автономної Республіки Крим) є державними спеціалізованими установами, що входять до структури закладів охорони здоров'я України. Основною діяльністю бюро є проведення судово-медичних експертиз, що призначаються особою, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею чи судом з метою дослідження на підставі спеціальних знань матеріальних об'єктів, що містять інформацію про обставини справи [285]. До ключових завдань вказаних бюро відноситься проведення судово-медичних експертиз трупів, потерпілих осіб, речових доказів, судово-медичних експертиз за матеріалами кримінальних та цивільних справ і таке інше [285].

Крім того, важливим моментом наведеного нормативного акту є те, що в межах нього визначено адміністративну-господарську, науково-методичну

та організаційну підпорядкованість бюро судово-медичних експертиз, у тому числі в питаннях контролю діяльності даних спеціалізованих установ [285].

Варто взяти до уваги такий документ як наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України «Про затвердження Положення про Головний експертно-криміналістичний центр Державної прикордонної служби України» від 11.08.2010 р. № 617. В тексті документу вказується, що Головний експертно-криміналістичний центр Державної прикордонної служби України є державною спеціалізованою установою, яка відповідно до законодавства є експертною службою і призначена для проведення судової експертизи та експертних досліджень паспортних документів, які згідно із законодавством використовуються під час перетинання державного кордону України, з метою запобігання, виявлення та розслідування кримінальних та інших правопорушень шляхом застосування експертно-криміналістичних засобів. Основними завданнями Головного центру є: проведення судової експертизи та експертних досліджень паспортних документів для органів Державної прикордонної служби України, інших правоохоронних органів з метою запобігання, виявлення та розслідування кримінальних та інших правопорушень у сфері охорони державного кордону, виконання інших робіт у межах своєї компетенції; організаційно-правове та методичне керівництво діяльністю експертних підрозділів Головного центру; організація науково-методичного та інформаційного забезпечення діяльності органів Державної прикордонної служби України у сфері охорони державного кордону тощо [307]. Структура, штат, організаційні та функціональні питання роботи Головного центру та підпорядкованих йому експертних підрозділів Державної прикордонної служби України регламентують та контролюються Головою даного відомства. При цьому в загальному вигляді Державна прикордонна служба України підконтрольна в своїй роботі МВС, як центральному органу влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону та здійснює регулювання в даному секторі [297].

До правових засад контролю діяльності судово-експертних установ можна віднести наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України» від 27.03.2012 р. № 470/5. В цьому документі зазначено, що науково-консультативна та методична рада з проблем судової експертизи є консультативно-дорадчим органом, що створений Міністерством юстиції України з метою удосконалення наукової роботи, сприяння підвищенню результативності наукових розробок та якості експертної діяльності науково-дослідних установ судових експертиз, що належать до сфери управління Мін'юсту, та судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ [316]. Зазначеному органу притаманні наступні завдання: оцінка перспектив розвитку наукових досліджень у галузі судової експертизи, їх актуальності та новизни; забезпечення єдиного методологічного підходу у вирішенні питань теорії та практики судової експертизи; удосконалення наукової роботи; удосконалення науково-методичного, організаційно-управлінського та інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності та внесення відповідних пропозицій тощо [316].

До прикладу варто також навести наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» від 03.11.2015 р. № 1343, де вказується, що Експертна служба МВС є системою державних спеціалізованих установ судової експертизи, діяльність якої спрямовується і координується Міністерством внутрішніх справ України. Експертна служба МВС безпосередньо підпорядковується Міністру внутрішніх справ України. Основні завдання Експертної служби МВС: 1) здійснення судово-експертної діяльності; 2) забезпечення залучення працівників Експертної служби МВС до досудового розслідування та судового розгляду; 3) у межах компетенції проведення експертних досліджень на договірних засадах з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень,

передбачених законодавством; 4) проведення сертифікаційних та інших випробувань, а також оцінки відповідності продукції, процесів і послуг, виконання інших робіт у межах своєї компетенції; 5) проведення відповідно до законодавства оцінки майна, майнових прав та здійснення професійної оціночної діяльності; 6) забезпечення функціонування обліку знарядь кримінальних правопорушень та інших об'єктів; 7) забезпечення функціонування інформаційно-пошукових систем, обробка персональних даних у межах повноважень, визначених законом, забезпечення режиму доступу до інформації; 8) здійснення спеціальних вибухотехнічних робіт з пошуку і знешкодження вибухонебезпечних предметів, пристроїв, що використовуються в терористичних цілях; 9) підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників Експертної служби МВС як судових експертів, спеціалістів-криміналістів і спеціалістів-вибухотехніків [311].

Отже, в рамках представленої проблематики під правовими засадами ми будемо розуміти системну сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, норми яких прямо чи опосередковано регулюють питання здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України. При цьому варто відмітити, що ключове місце у системі цих засад належить адміністративно-правовому регулюванню, на підтвердження чого варто розкрити сутнісний зміст останньої.

Семантично основою терміну є слово «регулювати», що походить від латинського «regulo» – улаштовую, упорядковую. У словниках української мови термін «регулювати» або «регулювання» тлумачиться як: направляти розвиток, рух чого-небудь з метою упорядкувати, систематизувати; зрівнювати (хід, рух), розміряти, встановлювати в порядку; створювати умови для нормальної діяльності, функціонування чого-небудь [261, с.412; 89, с.561; 401, с.543; 472, с.26].

В праві домінує думка про те, що правове регулювання – це правовий вплив на суспільні відносини. Останню підтримує, зокрема С. С. Алексєєв, який зауважує, що правове регулювання – це здійснюваний за допомогою

системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних розпоряджень та ін.) результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку відповідно до вимог економічного базису, суспільних потреб цього соціального ладу [10, с.289]. На думку А. Т. Комзюка, правове регулювання – це специфічний вплив, який здійснюється правом як особливим нормативним інституційним регулятором. При цьому правове регулювання має цілеспрямований, організаційний, результативний характер і здійснюється за допомогою цілісної системи засобів, що реально виражають саму матерію права як нормативного інституту утворення – регулятора [162, с.47; 487, с.1055]. А. М. Куліш вважає, що правове регулювання – це здійснюваний в інтересах суспільства за допомогою норм права, вплив на поведінку учасників суспільних відносин з метою встановлення й упорядкування останніх [189, с.62]. О. Ф. Скакун правове регулювання розглядає, як здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток [394, с.488]. О. М. Вітченко під правовим регулюванням розуміє упорядкування суспільних відносин шляхом підпорядкування волі їх учасників волі держави, він пропонує висвітлювати регулювання у двох аспектах: як власне регулювання, так і вплив у процесі регулювання. Оскільки норми права впливають на вчинки людей через їх волю та свідомість, необхідно визначати регулюючу роль права першочергово як нормативний вплив поза правовими відносинами, а потім і як регулювання у правових відносинах [55; 191].

Тож правове регулювання, враховуючи вищенаведені визначення науковців – це заснований на правових нормах та виражений в них вплив юридичної реальності на суспільні відносини різного змісту, виникаючих в тій чи іншій сфері діяльності соціуму, який здійснюється за допомогою законодавчо визначених правових форм та методів. В цьому аспекті

адміністративно-правове регулювання являє собою відгалуження загальної категорії регулюючого впливу та має власні характеристики.

В науці адміністративного права, наприклад, на думку В. Й. Разводовського, адміністративно-правове регулювання – це комбінація способів правового регулювання, в якій переважають зобов'язання та заборони. Ця комбінація формується через наділення учасників правовідносин суб'єктивними юридичними правами й покладанням на них обов'язків шляхом визначення та закріплення у правових актах певних правил поведінки внаслідок правотворчої діяльності уповноважених на це органів (посадових осіб) [342, с.169]. В. Ю. Петрова та А. А. Семенов визначають адміністративно-правове регулювання як виконавчо-розпорядчу діяльність державних організацій, наділених державно-владними повноваженнями, спрямовану на стабілізацію суспільних відносин шляхом прийняття нормативно-правових актів та забезпечення їх виконання [217, с.122]. Ю. А. Тихомиров вважає, що адміністративно-правове регулювання – це механізм імперативно-нормативного упорядкування й організації діяльності суб'єктів та об'єктів управління та формування стійкого порядку функціонування. Тривалість циклу послідовно здійснюваних дій, спонукання суб'єктів права діяти самостійно, здійснювати свої права та виконувати обов'язки в рамках встановлених режимів і процедур, забезпечення стабільності їх функціонування – таке призначення й прояв цього регулювання [435, с.379]. Натомість О. П. Рябченко та О. Ю. Минюков вважають, що адміністративно-правове регулювання – це діяльність, яка складається із послідовно змінюючих одне одного в певному порядку дій. Регулювання протікає за певною процедурою, яка також розглядається як форма щодо змісту цієї діяльності. Тому існують процесуальні форми регулювання. Від того, наскільки чіткою є процедура і наскільки точно її дотримуються, залежить зміст рішень, прийнятих органами адміністративно-правового регулювання [381, с.68; 225, с.124].

Таким чином, з огляду на проаналізовані визначення можемо зробити висновок, що адміністративно-правове регулювання – це закріплений та виражений через норми адміністративної галузі права юридичний вплив на суспільні відносини у владно-управлінській сфері, який здійснюється за рахунок використання сукупності специфічних інструментів та засобів. А відтак, слід говорити про те, що адміністративно-правове регулювання застосовується у контексті роботи органів державної влади, в процесі виконання покладених на них завдань та реалізації владних повноважень.

Тож проведений нами аналіз дає змогу констатувати, що ключове місце в системі правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України належить нормам адміністративного права, що підтверджується тим, що:

- по-перше, в більшій частині норми саме цієї галузі права закріплюють правовий статус органів державної влади та їх посадових осіб, які уповноважені здійснювати контроль за роботою судово-експертних установ;

- по-друге, безпосередньо судово-експертні установи є в більшій частині державними організаціями, завдання та повноваження яких мають офіційний, державно-визначений характер, а тому їх діяльність також регламентується нормами адміністративного права;

- по-третє, здійснення контрольної процедури є актом реалізації спеціальних владних повноважень відповідними органами державної влади та їх посадовими особами. Правовідносини, що виникають в цьому контексті, є предметом саме адміністративної галузі права;

- по-четверте, саме в нормах адміністративного права закріплюються ключові форми та методи здійснення контролю у відповідній сфері, а також процедури їх практичного втілення у життя.

Висновки до Розділу 1

З'ясовано, що у вузькому розумінні правоохоронна діяльність – це форма реалізації правоохоронної функції держави, що виконується спеціально створеними для цього органами держави, які наділені відповідними владними повноваженнями, для здійснення покладених на них правоохоронних завдань і функцій. Акцентовано, що у більш широкому тлумаченні правоохоронна діяльність у тій чи іншій мірі властива не лише спеціалізованим органам держави, але й іншим суб'єктам, в тому числі тим, що не мають владних повноважень. Дані суб'єкти, як правило, здійснюють свій внесок у правоохоронну діяльність через сприяння роботі зазначених правоохоронних органів, її забезпечення відповідними умовами, засобами, ресурсами тощо. До таких суб'єктів, зокрема, належать судово-експертні установи, які є надзвичайно важливими інституціями правоохоронної системи.

Встановлено, що судово-експертна установа – це юридична особа державної чи недержавної форми власності, ключовою метою створення і функціонування якої є здійснення судово-експертної діяльності.

Спираючись на аналіз положень Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ, а також низки підзаконних нормативно-правових актів, якими регулюється діяльність судово-експертних установ, констатована відсутність у останніх владних повноважень. Звісно дані установи також користуються певним обсягом прав і обов'язків, однак вони не мають владного характеру, оскільки суб'єкти неуповноважені на здійснення публічного управління, тобто вони не реалізують державну волю, і не мають право нав'язувати свою волю, як представники публічної влади, іншим учасникам суспільних відносин і тим більше примушувати їх до певних дій, поведінки. А відтак судово-експертні установи не належать ні до органів державної влади, ні до суб'єктів владних повноважень. Звідси, відповідно, вони не є і правоохоронними органами.

Однак ця обставина не позбавляє дані установи місця у системі правоохоронної діяльності. Вони, тобто судово-експертні установи, здійснюють свій внесок у роботу правоохоронної системи іншим чином.

Зроблено висновок про те, що загальною метою діяльності судово-експертних установ є ствердження верховенства права в суспільстві і державі. Адже саме право у сучасній демократичній державі є мірилом справедливості, свободи та рівності, а тому захистити право, означає не допустити порушення зазначених справедливості, свободи та рівності, а вразі, якщо порушення все ж таки відбулося, забезпечити їх відновлення. В цілому дана мета є спільною для всіх суб'єктів правоохоронної діяльності в державі, однак досягається вона ними по-різному. Зокрема, судово-експертні установи задля зазначеної мети виконують такі завдання:

- сприяння реалізації завдань кримінального, цивільного, адміністративного та господарського провадження шляхом забезпечення судових і правоохоронних органів, а також інших учасників провадження об'єктивними та науково обґрунтованими експертними висновками. Дане завдання є одним із найбільш важливих, оскільки саме експертиза покликана забезпечити учасників відповідного провадження відомостями про об'єктивно існуючий стан речей у тих питаннях, для розкриття, з'ясування яких потрібні спеціальні знання та методики;

- забезпечення правоохоронних органів матеріалами інформаційно-аналітичного та науково-методичного характеру. Змістом даного завдання є робота із підготовки та видання збірників, посібників, рекомендацій тощо з метою поширення й впровадження в роботу суб'єктів правоохоронної діяльності передового, заснованого на останніх досягненнях науки і техніки, досвіду, найбільш ефективних і дієвих форм, методів щодо протидії злочинності та іншим правопорушенням, відновлення порушеного права, здійснення профілактичної діяльності тощо. Реалізуючи означене завдання, судово-експертні установи підвищують якість та ефективність роботи судових і правоохоронних органів за основаними напрямками їх діяльності;

– проведення науково-дослідної роботи. Здійснюючи вказане завдання, судово-експертні установи формують, удосконалюють та розвивають науково-теоретичний, методологічний, технічний та ін. базисні аспекти правоохоронної діяльності. Завдяки даній діяльності вдосконалюються існуючі, розробляються та опробовуються нові засоби правоохоронної діяльності;

– участь у проведенні профілактичної роботи;

– здійснення узагальнення практики застосування (використання) судової експертизи. Виконуючи дане завдання, судово-експертні установи: аналізують та систематизують результати здійснення судово-експертної діяльності; з'ясовують її стан та наявні проблеми; узагальнюють причини та фактори, що спричинили появу цих проблем або сприяли їх виникненню; визначають кроки і заходи, реалізація яких потрібна для усунення проблем і недоліків у судово-експертній діяльності;

– розвиток кадрового потенціалу. Важливість судово-експертних установ, окрім іншого, полягає у тому, що вони об'єднують у межах одного колективу кваліфікованих фахівців, які вміють та бажають працювати у команді, створюють необхідні умови для реалізації цими фахівцями своїх професійних знань, умінь та навичок, забезпечують підвищення їх кваліфікації та сприяють розвитку професійних здібностей експертів. Важливість даного завдання важко переоцінити, оскільки якість, ефективність та результативність будь-якої роботи (діяльності) прямим чином залежить від здатності, готовності та підготовленості суб'єкта її здійснення. Це, безумовно, стосується й діяльності, яку проводять судово-експертні установи.

Узагальнено, що судово-експертні установи хоча не наділені владними повноваженнями щодо здійснення правоохоронної діяльності і не реалізують управлінського впливу на відносини і процеси, що відбуваються в ході даної діяльності, втім виконують надзвичайно важливу забезпечувальну та допоміжну роботу у системі правоохоронної діяльності. При цьому важливо

наголосити, що це не є свідченням другорядної ролі досліджуваних установ у зазначеній системі, а лише вказує на те, що їх внесок у правоохоронну діяльність відбувається через забезпечення необхідних умов для якісної та ефективної роботи судових і правоохоронних органів.

Констатовано, що низка проблем і складностей у системі контролю за діяльністю судово-експертних установ на сучасному етапі розвитку України обумовлені саме її історичною спадщиною. Так, на самому початку свого виникнення експертна діяльність була пов'язана перш за все із діяльністю суб'єктів медичної сфери. Із часом, потреби правосуддя та необхідність підвищення ефективності протидії правопорушенням обумовили розвиток судово-експертної діяльності у системі органів держави, до відання яких власне належали питання забезпечення правосуддя, а саме йдеться про органи юстиції. Із встановленням радянського режиму судово-експертна діяльність почала впроваджуватися й у інших відомствах, зокрема у системі органів внутрішніх справ та органів прокуратури. Однак контролюючі функції за судово-експертною діяльністю як і раніше у значній мірі зберігалися за Міністерством юстиції (тоді НКЮ), а нагляд за їх роботою проводився органами прокурори, які до липня 1936 року також входили до складу зазначеного міністерства.

Наголошено, що набуття нашою державою незалежності та прийняття нових законодавчих актів з питань судової експертизи не призвело до спрощення і централізації системи судово-експертних установ у складі двох відомств Міністерства охорони здоров'я та Міністерства юстиції України. Натомість були закладені організаційно-правові засади для діяльності таких установ у деяких інших органах із правоохоронними функціями. При цьому, як і у попередні роки, в державі відсутні чіткі організаційно-правові засади для створення єдиного механізму контролю за діяльністю даних установ в державі.

З'ясовано, що соціальний контроль – це потужний засіб соціального управління, використання якого передбачає перевірку як стану певної

соціальної системи в цілому, так і її окремих складових зокрема. Головне призначення даного контролю – виявляти у організації та функціонуванні підконтрольних об'єктів порушень, відхилень від встановлених норм, правил, зразків, та вжиття заходів щодо їх приведення у відповідність до встановлених вимог, як необхідної умови забезпечення цілісності системи, її безпеки та стабільності функціонування.

Доведено, що контроль дозволяє суб'єкту управління отримувати необхідну інформацію про стан організації та функціонування об'єкта (об'єктів) управління. В ході контролю виявляються порушення, відхилення, прогалини та інші недоліки у об'єкті контролю і вживаються заходи щодо їх усунення, а також виявлення й ліквідації умов і факторів, що сприяли появі зазначених проблем. У сфері державного управління контроль спрямований перш за все на забезпечення режиму законності, як у державі і суспільстві в цілому, так і в окремих сферах, галузях суспільного життя.

Відмічено, що контроль, на відміну від юридичної відповідальності, спрямований не стільки на реагування на наслідки протиправної поведінки, скільки на попередження, недопущення останньої. Контроль орієнтований на завчасне виявлення ситуацій, обставин, умов і факторів, що можуть призвести до порушень законності. Однак у разі, якщо порушення було вчинене, контроль є тим засобом, який дозволяє виявити факт його скоєння та забезпечити відповідні умови для притягнення до юридичної відповідальності винних у цьому осіб.

Аргументовано, що контроль за діяльністю судово-експертних установ України як важливий засіб управління представляє собою здійснення уповноваженими суб'єктами перевірки відповідності організації та функціонування даних установ чинним законодавчим вимогам, виявлення у їх діяльності проблем та недоліків, прямих порушень норм матеріального та (або) процесуального законодавства, забезпечення відповідного реагування на ці проблеми та правопорушення задля їх своєчасного усунення, притягнення до відповідальності винних у їх вчинення осіб, відновлення

порушеного становища, усунення причин та факторів, що сприяли їх появі, зміцнення дисципліни та правового порядку у сфері судово-експертної діяльності.

З'ясовано, що контролю за законністю діяльності судово-експертних установ України притаманні такі властивості як: має переважно державно-владний характер, тобто суб'єкти, які здійснюють контроль, володіють владними повноваженнями, що дають їм можливість певним чином втручатися у діяльність судово-експертних установ з метою її перевірки. Справедливим буде відмітити, що існує також і громадський контроль, який є важливою умовою розбудови в Україні громадянського суспільства, і який забезпечує підзвітність владних та інших суб'єктів механізму держави громадськості. Однак громадський контроль, як правило, не має такої системності і систематичності, як державний, і суб'єкти першого (тобто громадського контролю) володіють меншими можливостями в частині впливу на діяльність досліджуваних установ, оскільки не наділені владними повноваженнями; здійснюється на підставі, у порядку, межах та формах, визначених законодавством. Для того, щоб втручання у діяльність досліджуваних установ, обумовлене проведенням контролю, не порушувало встановлених законом принципів судово-експертної діяльності, не переростало у свавілля та зловживання з боку контролюючого суб'єкта, матеріальні та процедурні аспекти даного контролю мають бути суворо регламентовані нормами права; контроль повинен мати системний, систематичний та доцільний характер. Важливо, щоб контроль здійснювався періодично та послідовно, був цілеспрямованим та виправданим. Контроль цінний не сам по собі, а з огляду на ті цілі та завдання, досягнення яких він забезпечує.

Обґрунтовано, що окрім загальних властивостей контроль за законністю діяльності судово-експертних установ має і свої особливості обумовлені специфікою діяльності даних установ та організації їх системи. Так, перш за все звернено увагу на те, що діяльність даних установ прямим

чином пов'язана з відправленням правосуддя, а тому важливим суб'єктом контролю за їх функціонуванням є суд. Однак, при цьому зауважено, що судовий контроль розповсюджується не на всі аспекти роботи зазначених установ, а стосується лише їх роботи із проведення конкретних експертних досліджень у відповідних справах. Наступною особливістю контролю за діяльністю судово-експертних установ є те, що дані установи утворені та функціонують у системі декількох міністерств та центральних органів виконавчої влади, відповідно одним із головних суб'єктів контролю за законністю діяльності судово-експертних установ, залежно від організаційного підпорядкування, є відповідний центральний орган виконавчої влади. Також, до специфічних рис контролю за законністю діяльності науково-дослідних установ віднесено те, що останні є бюджетними юридичними особами. Тобто діяльність даних установ має не лише науково-дослідний, але й інші аспекти, зокрема матеріально-фінансовий, що також є об'єктом контролю. Крім того, важливим моментом, який слід віднести до особливостей контролю за законністю діяльності досліджуваних установ, є відсутність єдиного законодавчого акту, який би визначав нормативно-правові основи здійснення цього контролю. Відсутність у чинному Законі України «Про судову експертизу» положень з питань контролю за діяльністю судово-експертних установ, а також різне відомче підпорядкування останніх обумовлюють той факт, що законодавчі засади контролю за ними визначаються переважно на підзаконному рівні відповідними відомчими нормативно-правовими актами.

Констатовано, що контроль є необхідним та важливим засобом забезпечення законності діяльності судово-експертних установ. Однак для того, щоб даний засіб був ефективним та дієвим, він має бути належним чином забезпечений на нормативно-правовому та організаційному рівнях, де на сьогодні існують певні проблеми.

Під правовими засадами запропоновано розуміти системну сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, норми яких прямо чи

опосередковано регулюють питання здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України. При цьому відмічено, що ключове місце у системі цих засад належить адміністративно-правовому регулюванню, на підтвердження чого варто розкрити сутнісний зміст останньої.

Встановлено, що адміністративно-правове регулювання – це закріплений та виражений через норми адміністративної галузі права юридичний вплив на суспільні відносини у владно-управлінській сфері, який здійснюється за рахунок використання сукупності специфічних інструментів та засобів. А відтак, слід говорити про те, що адміністративно-правове регулювання застосовується у контексті роботи органів державної влади, в процесі виконання покладених на них завдань та реалізації владних повноважень.

Констатовано, що ключове місце в системі правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України належить нормам адміністративного права, що підтверджується тим, що: по-перше, в більшій частині норми саме цієї галузі права закріплюють правовий статус органів державної влади та їх посадових осіб, які уповноважені здійснювати контроль за роботою судово-експертних установ; по-друге, безпосередньо судово-експертні установи є в більшій частині державними організаціями, завдання та повноваження яких мають офіційний, державно-визначений характер, а тому їх діяльність також регламентується нормами адміністративного права; по-третє, здійснення контрольної процедури є актом реалізації спеціальних владних повноважень відповідними органами державної влади та їх посадовими особами, правовідносини що виникають в цьому контексті є предметом саме адміністративної галузі права; по-четверте, саме в нормах адміністративного права закріплюються ключові форми та методи здійснення контролю у відповідній сфері, а також процедури їх практичного втілення у життя.

РОЗДІЛ 2.

ЗМІСТ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

2.1. Система та межі контролю за діяльністю судово-експертних установ

Контроль – це процес забезпечення досягнень організацією своїх цілей, він складається з встановлення стандартів, вимірів фактично досягнутих результатів і проведення коректувань в тому випадку, якщо досягнуті результати істотно відрізняються від встановлених стандартів» [109, с.13]. Якщо розібрати зазначений вислів за окремими аспектами, то можна побачити два важливі фактори, які характеризують зміст контрольної діяльності: по-перше, системність контролю, а, по-друге, його обмеженість, тобто наявність умов застосування. Зазначені аспекти неодноразово підкреслювали інші вчені. Наприклад, В. Г. Афанасьєв стверджував, що контроль – це система спостереження і перевірки, в свою чергу Г. М. Остапович говорила про універсальність контролю та притаманність йому особливої структури [266, с.11].

Слід відмітити, що система контролю за діяльністю судово-експертних установ та контролю в його класичному вигляді є мало освітленою проблематикою. Слово «система» у перекладі з грецької означає ціле, складене з частин. Під системою розуміють цілісність, яка складена з елементів, що знаходяться у відношеннях (зв'язках) між собою. Систему також тлумачать, як сукупність елементів, які знаходяться у відносинах між собою і створюють визначену цілісність, єдність [453, с.585; 450, с.408; 67, с.127].

Особливості категорії «система» розглядалися в працях зарубіжних вчених. Зокрема, М. Мескон, М. Альберт та Ф. Хедоурі зауважували, що

система – це певна цілісність, яка складається із взаємопов'язаних часток, кожна з яких вносить свій вклад в характеристику цілого. Звідси виходить, що найголовнішою ознакою системи є її внутрішній розподіл на складові та елементи. Складові – це відносно незалежні підсистеми, що мають самостійні системні ознаки та власні цілі, хоча їх субординація по відношенню до вищої надсистеми є безперечною [222, с.79; 272, с.48]. На думку вітчизняних вчених, наприклад, В. Ф. Ширяєва, коло значень слова «система» в грецькій мові досить велике: поєднання, організм, пристрій, організація, союз, лад, керівний орган. Тому і визначення його початкового онтологічного змісту недостатньо. При цьому, на противагу зазначеній думці А. П. Огурцов вважає, що поняття «система» спочатку пов'язане з формами соціально-історичного буття. В. Н. Садовський і Є. Г. Юдін стверджують, що поняття «система» у своєму вихідному значення характеризує світовий порядок [486, с.17–18]. І. А. Гетьман-П'ятковська тлумачить поняття «система», як об'єкт, функціонування якого необхідне і достатнє для досягнення цілі, яка перед ним стоїть та забезпечується (у визначених умовах середовища) сукупністю складових його елементів, які знаходяться у доцільних відносинах один з одним. Вчена наголошує на тому, що система складається з елементів – внутрішня вихідна одиниця, функціональна частина системи, власна будова якої не розглядається, а враховуються лише її властивості, які необхідні для будови і функціонування системи [67, с.127]. В. М. Садовський висловлює думку про те, що система – це сукупність пов'язаних між собою елементів, які складають певне цілісне утворення. Крім цього, вчений робить справедливий висновок, що системний об'єкт не можна розглядати лише як такий, що складається із окремих елементів і відносин між ними; його не можна пізнати, якщо виділити лише одну із складових його зв'язків; специфіка цього об'єкта полягає у наявності взаємозалежних зв'язків і їх дослідження, є важливим завданням наукового аналізу [237, с.252].

Значний вплив на поняття «система» зробила філософія, адже перші уявлення про систему виникли в античній філософії, яка висунула

онтологічне тлумачення системи як упорядкованості та цілісності буття. У давньогрецькій філософії та науці (Платон, Арістотель, стоїки, Евклід) розроблялася ідея системності знання (аксіоматична побудова логіки, геометрії). Сприйняті від античності уявлення про системність буття розвивалися як в системно-онтологічних концепціях Спінози та Лейбніца, так і в побудовах наукової систематики 17–18 століть, котра прагнула до природної (а не телеологічної) інтерпретації системності світу (наприклад, класифікація К. Ліннея). У філософії та науці нового часу поняття системи використовувалося при дослідженні наукового знання; при цьому спектр пропонуваніх рішень був дуже широкий – від заперечення системного характеру науково-теоретичного знання (Кондильяк) до перших спроб філософського обґрунтування логіко-дедуктивної природи системи знання (І. Г. Ламберт). Принципи системної природи знання розроблялися в німецькій класичній філософії: згідно Канту, науковим знанням є система, в якій ціле панує над частинами; Шеллінг і Гегель трактували системність пізнання як найважливішу вимогу діалектичного мислення. У західній філософії другої половини 19–20 століть містяться постановки, а в окремих випадках і рішення деяких проблем системного дослідження: специфіки теоретичного знання як системи (неокантіанство), особливостей цілого (холізм, гештальтпсихологія), методи побудови логічних і формалізованих систем (неопозитивізм). На сьогоднішній день науковці стверджують, що при визначенні поняття «система» необхідно враховувати найтісніший взаємозв'язок його з поняттями цілісності, структури, зв'язку, елемента, відносини, підсистеми тощо [453]. Оскільки поняття системи має надзвичайно широку сферу застосування (практично кожен об'єкт може бути розглянутий як система), остільки його досить повне розуміння передбачає побудову сімейства відповідних визначень – як змістовних, так і формальних. Лише в рамках такого сімейства визначень вдається висловити основні системні принципи: цілісності (принципова незвідність властивостей системи до суми властивостей складових її елементів і невиводимість з

останніх властивостей цілого; залежність кожного елемента, властивості та відношення системи від його місця, функцій тощо всередині цілого); структурності (можливість опису системи через встановлення її структури, тобто мережі зв'язків і відносин системи; обумовленість поведінки системи не стільки поведінку її окремих елементів властивостями її структури); взаємозалежності системи і середовища (система формує та проявляє властивості в процесі взаємодії із середовищем, будучи при цьому провідним активним компонентом взаємодії); ієрархічності (кожен компонент системи в свою чергу може розглядатися як система, а досліджувана в даному випадку система являє собою один з компонентів більш широкої системи); множинності опису кожної системи (в силу принципової складності кожної системи її адекватне пізнання вимагає побудови безлічі різних моделей, кожна з яких описує лише певний аспект системи) тощо [453].

Отже, незважаючи на все розмаїття наукових поглядів вчених, варто відзначити, що спільними у теоретичних підходах є те, що поняття система в переважній більшості випадків характеризується, як особлива структурована сукупність елементів, взаємодіючих та взаємопов'язаних між собою. Саме завдяки спільному існуванню ці елементи становлять собою єдність. Таким чином, можна говорити про те, що елемент виступає ключовим, будівним аспектом будь-якої системи, а відтак формує її зміст. При цьому, варто наголосити на тому, що кожен елемент системи є цілком самостійним та незалежним і виключно за рахунок взаємодії з іншими самостійними елементами формує окреме, цілісне явище.

Однак, розуміння що таке система лише частково розкриває сутність системи контролю за діяльністю судово-експертних установ. Для повного розкриття змісту останньої категорії необхідним є звернення до наукових поглядів, де вона в тій чи іншій мірі аналізувалась.

Варто вказати, що система контролю в управлінській галузі розглядалась зарубіжними науковцями. Наприклад, за Лоранжем і Мортонем основними елементами контролю є допомога структурним підрозділам в

досягненні цілей підприємства, а також перевірка виконання визначених цілей розвитку організації [507]. Іншу точку зору має Е. Гутенберг, який виділяє п'ятиелементну структуру, що містить такі складові, як: стандарти, інформаційне забезпечення, оцінка відхилень, коригування відхилень, комунікаційні зв'язки [506].

Відповідно до поглядів вітчизняних науковців, наприклад, В. М. Плішкіна, систему контролю слід визначати, як певну сукупність суб'єктів та об'єктів контрольної діяльності, що взаємодіють як єдине ціле на основі встановлених форм, методів і засобів контролю в інтересах досягнення цілей та виконання завдань системи [279, с.529; 170]. Аналогічну позицію поділяє А. Х. Степанюк, який вважає, що система контролю – це сукупність суб'єктів і об'єктів контролю, які взаємодіють між собою як єдине ціле на основі встановлених форм, методів, засобів та способів контролю в інтересах досягнення цілей та розв'язання завдань системи [184, с.76]. На думку О. В. Шоріної, система контролю – це сукупність суб'єкта, об'єкта та засобів контролю, що взаємодіють як єдине ціле у процесі встановлення бажаних результатів виконання, вимірювання стану об'єкта, аналізу та оцінки даних вимірювання, напрацювання коректувальних впливів [489, с.16; 490, с.23].

Наведені визначення безперечно мають логічну основу та відповідний рівень раціональності. Водночас, на наш погляд, вони не повною мірою розкривають весь перелік елементів системи контролю, адже здебільшого визначають особливості взаємозв'язку між елементами. Якщо поглянути на зарубіжні визначення, то в їх рамках взагалі звертається увага на категорії, які об'єктивно становлять тип якоїсь діяльності, але ніяк не цілісний, самостійний елемент системи контролю.

На противагу наведеним трактуванням системи контролю в юридичній науці непоодинокі більш широкі погляди на завдану проблему. Зокрема, аналізуючи особливості державного екологічного контролю О. Головкін зауважував, що систему останнього в цілому складають такі елементи: по-

перше, діяльність системи відповідних державних органів загальної та спеціальної компетенції; по-друге, сукупність суб'єктів, об'єктів контролю та самої контрольної діяльності; по-третє, встановлення предмета й обсягу контролю (основні напрями та питання, які потребують перевірки); по-четверте, визначення об'єктів контролю; розподіл контрольних функцій між суб'єктами контрольної діяльності; закріплення їх прав, обов'язків і визначення відповідальності; встановлення строків, періодичності й часу проведення контролю; забезпечення методичної допомоги суб'єктам управління з організації та здійснення контролю; по-п'яте, сукупність органів контролю, взаємовідносин між ними та іншими органами державної влади; встановлення ієрархії контрольних органів з визначенням єдиного органу, що є вищим у системі контрольних органів; перелік об'єктів контролю; визначення підконтрольних суб'єктів; інші складові контролю інструментів (форм, методів, прийомів тощо), що можуть бути застосовані суб'єктами контролю; права, обов'язки, відповідальність суб'єктів контролю та підконтрольних суб'єктів; інші складові контролю [70, с.31].

За визначенням Н. Н. Іванова та В. А. Малюткіна організована система контролю – це встановлені основні напрями контрольної діяльності і переліки питань, що потребують перевірки (предмет і обсяг контролю); органи, підрозділи, що підлягають перевірці (об'єкти контролю); розподіл контрольних функцій між відповідними керівниками; закріплення прав, обов'язків і відповідальності суб'єктів і об'єктів контрольної діяльності; спланована робота по здійсненню контролю; встановлення строків контрольної діяльності (час проведення, періодичність); забезпечення методичної допомоги суб'єктам управління в організації внутрішнього контролю; використання рекомендацій науки та передової практики по вдосконаленню контрольної діяльності [124, с.74; 170, с.125]. В контексті наведеного визначення систему контролю сприймають, як систему організаційно-підготовчих дій, направлених на забезпечення реалізації контрольної діяльності в майбутньому. Таким же чином систему контролю

тлумачить Д. М. Гвішіані, наголошуючи на тому, що остання являє собою: визначення мети та завдань; розробку системи заходів для реалізації мети та розподілення завдань контролю на окремі види робіт усередині організації; інтеграція окремих видів робіт у відповідних підрозділах, які могли б їх координувати різними засобами, включаючи й формальну ієрархічну структуру; прийняття рішень про заохочення або стягнення тощо [63, с.185; 346, с.149].

На думку В. М. Гаращука, система контролю являє собою: вибір об'єкта контролю; визначення завдань та цілей контролю; визначення форм та методів контролю; підбір кадрів контролерів відповідної кваліфікації; технічне та фінансове оснащення суб'єкта контролю; визначення оптимальних строків проведення контрольно-наглядових дій; прогнозування очікуваної ефективності роботи контролерів; визначення (за наявності підстав) порядку взаємодії різних контролюючих та правоохоронних органів [61, с.327]. Особливе місце серед вищеназваних організаційних заходів учений відводить підбору кадрів контролерів відповідної кваліфікації, називаючи його основним елементом організаційного забезпечення контролю і вказуючи, що він, на його думку, повинен передбачати: розробку та затвердження класифікації контрольно-наглядової діяльності; розробку класифікації та номенклатури посад контролерів; розробку загальної моделі (стандартів) діяльності фахівців контрольно-наглядових органів; розробку посадових характеристик контролерів різних контролюючих органів, де законодавчо закріплюються їх основні функції, обов'язки та права; розробку моделі посади (освіта, трудовий стаж, вік тощо); розробку нормативів показників для персонального якісного та кількісного планування й обліку роботи контролера [61, с.328; 346, с.150].

Як зауважує О. А. Кочергін, системи контролю повинні мати загальні основи та принципи створення й функціонування, які є єдиними для всіх систем контролю незалежно від сфери їх застосування. Елементами таких структур контролю є: структура (об'єкт, суб'єкт, кадри, засоби контролю),

механізм (принципи, цілі, методи, технологія контролю) та процес контролю [174, с.157–158, 335–336]. Підтримуючи зазначену точку зору, А. П. Мукшименко відмічає ряд особливостей, притаманних системі контролю в цілому та контролю за дотримання прав людини при виконанні кримінальних покарань, на які варто звернути увагу. Так, А. П. Мукшименко вказує, по-перше, зміст системи контролю зумовлюють поставлені перед ним цілі, які врешті-решт й визначають сутність контрольної діяльності. Реалізація поставлених цілей має відбуватися на базисних положеннях, які формулюються у принципах контролю. Залежно від того, якими є цільові установлення та на яких принципах вони здійснюються, визначається предмет контролю та вибудовується загальна організаційно-функціональна структура контролю. По-друге, якщо структура торкається всіх організаційно-функціональних засад системи контролю, то механізм контролю визначає порядок цієї діяльності. Суб'єкти контролю реалізують свою компетенцію певними методами, використовуючи різні засоби та форми контрольної діяльності для досягнення цілей контролю. Відповідно, їх доцільно включити в механізм контролю. Таким чином, система включає у себе такі елементи (підсистеми): 1) організаційно-функціональна структура (цілі, принципи, об'єкт, предмет, суб'єкти та їх компетенція, види контролю); 2) механізм (методи, засоби, форми контролю); 3) процес контролю. Розглянемо ці елементи відносно громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених [240, с.39 – 40].

Зовсім нетиповий підхід до особливостей та структури контролю взагалі, а також управлінського контролю в межах підприємства, установи та організації пропонує Р. О. Савченко. Вчений відмічає, що контроль складається з наступних часток: 1) контрольне середовище – атмосфера в підприємстві, яка впливає на контрольну свідомість персоналу, є основою для всіх інших компонентів контролю; основними факторами контрольного середовища вчений визначає: цілісність, пануючий стиль керівництва, ступінь делегованості функцій тощо; 2) оцінка ризиків – виявлення та аналіз

ризиків з метою досягнення всіх поставлених цілей контролю; 3) засоби контролю – процедури, крізь які реалізують завдання контролю; вони включають в себе систему взаємоузгоджених нормативно визначених заходів; 4) інформація та комунікація – забезпечує потік інформації в середині підприємства, чіткість виконання поставлених завдань та їх правильність; 5) моніторинг – управлінський контроль вимагає перманентної оцінки якості роботи системи протягом певного часу [383, с.50].

Не менш цікавою є позиція С. Левицької, Л.В. Нападовської та Б.Ф. Усача, які відносять до ключових елементів системи контролю наступне: 1) систему моніторингу об'єкту контролю; 2) цілі контрольної діяльності; 3) управлінський апарат здійснення контролю (суб'єкти); 4) «контрольно-перевірочний» інструментарій [199; 244; 442].

Тож, проаналізувавши різні підходи до визначення та виділення елементів системи контролю в окремих галузях життєдіяльності суспільства, ми встановили головні особливості даної категорії, які дозволяють виокремити її загальну, так би мовити, класичну сутність, а також встановити безпосередньо систему елементів контролю за діяльністю судово-експертних установ України. Так, на наш погляд, система контролю в цілому – це сукупність спеціальних часток, які:

- по-перше, забезпечують законність контролю, його відображення у національній правовій системі та наявність юридичних підстав практичної реалізації;
- по-друге, відповідають за організаційну складову контрольної діяльності, слугують базисом для її здійснення;
- по-третє, визначають суб'єктний склад контролю, встановлюють безпосередніх учасників відносин, які виникають під час здійснення цього типу діяльності;
- по-четверте, окреслюють зміст та мету існування контрольної діяльності; характеризують цілі, які мають бути досягнуті за фактом реалізації контролю.

Враховуючи вищевикладене, ми дійшли висновку, що система контролю за діяльністю судово-експертних установ – це структурована сукупність незалежних, однак тісно взаємодіючих між собою елементів, які забезпечують ефективність та законність функціонування контрольної діяльності уповноважених суб'єктів у відповідній сфері. До зазначених елементів варто віднести:

- мету і завдання контролю – елементи, що визначають спрямованість контролю за діяльністю судово-експертних установ, очікувані результати його застосування;
- об'єкт та предмет контролю – тобто те, на що безпосередньо спрямовано дію контролю;
- систему суб'єктів контрольної діяльності – безпосередні реалізатори контролю за діяльністю судово-експертних установ;
- механізм реалізації контролю – сукупність форм та методів контролю за діяльністю судово-експертних установ в Україні.

Окрім системи контрольної діяльності, важливим та необхідним до розгляду теоретичним питанням є межі контролю за діяльністю судово-експертних установ. Особливість даного питання прямо пов'язана із системними елементами досліджуваної категорії, так як межі показують широту та зміст інструментів, використовуваних для регулювання суспільних відносин, які виникають в межах контролю.

Варто вказати, що слово «межа» тлумачиться, як лінія поділу якої-небудь території; границя; лінія, що поділяє землі або води суміжних держав; кордон; лінія (умовна), що розділяє між собою якісь частини поверхні; зорова лінія, що відділяє що-небудь від чогось; уявна точка на сонячній орбіті, що поділяє лінію орбіти на відрізки, відповідні до ранку, дня або вечора; границя поділу, розрізнення яких-небудь явищ, предметів тощо; вузька цілинна смуга між полями, що є водночас і польовою стежкою або шляхом; простір, обмежений чим-небудь; відтинок часу, обмежений якими-небудь строками; обсяг, ступінь чого-небудь; допустима норма чого-небудь

дозволеного; останній, крайній ступінь, кінець, край чого-небудь; найвищий вияв якого-небудь почуття [49, с.656].

В праві межі стосуються визначення рамок правового поля та його регулюючого впливу, у тому числі в контексті контрольної діяльності. З цього приводу О. Ф. Скакун вказує, що межі правового регулювання – це рубежі владно-вольового впливу громадянського суспільства (народу) і держави (її органів) на суспільні відносини. За допомогою меж визначаються предмети та окреслюються сфери правового регулювання. Хоч право загалом виникає як складна регулятивна метасистема, здатна охопити всі сфери суспільного життя, забезпечити загальний правопорядок, здійснити різносторонній нормативний вплив на соціальні процеси, врахувати інтереси фізичних і юридичних осіб, проте не все в суспільних відносинах урегульовано правом. Право не може поширюватися на ті соціальні явища, що об'єктивно не допускають формального, юридичного, впорядкування (дружба, любов або почуття заздрості, ненависті, ворожнечі, жадібності, чи звичка до брехливості, лицемірства, миттєвої реалізації похоті та інше). Правом не можуть бути регламентовані розумова діяльність людини, її особисте життя. Безпосередня праця людини із створення матеріальних чи духовних благ також не регулюється правом, якщо при реалізації своїх інтересів, знань, навичок, умінь, здібностей вона не втручається у сферу іншої людини, суспільства, держави. Наприклад, не регулюються чи мінімально регулюються правом: у галузі економічних відносин – процеси виробництва; у галузі політичних відносин – набуття членства в партії, відносини внутрішньопартійного характеру; в галузі духовно-культурних – моральні, релігійні відносини; в галузі сімейних – стосунки батьків і дітей; в галузі особистих фізичних – співжиття, кровозмішувальний зв'язок, запобігання захворюванню на СНІД та інші. Скласти сферу правового регулювання можуть лише ті відносини, що піддаються правовому регулюванню. Право регулює конкретні, найбільш суттєві, глобальні відносини і перетворення, що проходять через волю і свідомість людей.

Відносини, що регулюються іншими соціальними нормами (моральними, корпоративними, релігійними, звичаєвими тощо), становлять сферу суспільного саморегулювання. Між зазначеними сферами існує тісна взаємодія [394].

Тобто межі контролю лише в цьому аспекті – це фактична визначеність контрольної діяльності у нормах офіційних державних актів, а також існування механізму праворегулюючого впливу на суспільні відносини, які виникають під час роботи того, на що направлено контроль, в нашому випадку – судово-експертних установ.

Певні межі контрольної діяльності також обумовлюються тим, що остання є проявом державного регулювання суспільних відносин. Так, О. Кужель справедливо зазначає, що однією з основних функцій держави є організація життя в суспільстві з метою забезпечення умов для нормальної його життєдіяльності. Комплексне та збалансоване врахування інтересів всіх суб'єктів спроможна забезпечити лише держава, використовуючи відповідні важелі [187, с.15–16]. Водночас, як зауважує А. В. Комірний, подібна діяльність держави є обмеженою. Так, рамки державного регулювання, яке матеріалізується у законодавчих актах нормативного характеру, постійно змінюються: вони звужуються і поступаються політиці дерегулювання [163, с.45]. З того ж приводу В. І. Курило та В. З. Янчук відмічають, що межі державного регулювання, його зміст, мета і принципи перебувають у повній залежності від пануючих нині в нашому суспільстві економічних відносин, а також характеру соціально-політичного устрою [2, с.388; 193, с.71]. Цікавою є думка В. М. Кравчук про те, що межі державного регулювання визначаються свободою, невідчужуваними правами людини на свободу та життя; необхідністю дотримання загально-дозвільних принципів [177, с.11].

Відповідно до наведених визначень, контроль, якщо сприймати його суто як вираження державного регулювання, обмежується нормативно, а також пануючими соціально-політичними переконаннями людей про доцільність та глибину втручання держави у життя кожної окремої особи.

Водночас, враховуючи комплексний зміст контролю за діяльністю судово-експертних установ нашої держави, межі даного явища також мають багатоманітний характер та виражаються одразу у декількох аспектах.

1) Основні рамки контролю судово-експертних установ визначаються законодавством. Саме в положеннях нормативно-правових актів встановлюються межі контролю, що виражається у переліку його суб'єктів, визначенні глибини та широти державного впливу на судово-експертні установи, інтенсивності адміністративних важелів регуляції діяльності останніх тощо.

2) Межі контролю за діяльністю судово-експертних установ прямо залежать від суб'єктів застосування контролю та покладених на них законодавством контрольних повноважень. В цьому аспекті можна виокремити таку формулу: чим більший юридичний інструментарій впливу можуть застосовувати суб'єкти владних повноважень, тим ширший є контроль.

3) Рамки контролю за діяльністю судово-експертних установ також визначаються ієрархічною підпорядкованістю останніх, наявністю між ними та іншими органами влади управлінських зв'язків, які передбачають сувору регламентацію роботи експертних організацій, їх підпорядкованість владній волі інших адміністративних структур.

4) Важливим моментом, який встановлює межі контролю за роботою судово-експертних установ є норми їх діяльності. Тобто мова йде про законні стандарти роботи зазначених організацій, факт дотримання яких необхідно системно перевіряти.

Підсумовуючи проведений у підрозділі аналіз, відмітимо, що саме в наведених аспектах виражено межі контролю за діяльністю судово-експертних установ. Останні включають в себе управлінські та правові рамки, які встановлюють об'єктивні можливості контрольної діяльності та широту її регламентарного впливу.

2.2. Мета, завдання та принципи контролю за діяльністю судово-експертних установ

Важливість та значимість контролю за діяльністю будь-якого об'єкту виражається у багатьох моментах, до яких відноситься загальне поняття контролю, його ключові особливості, суб'єкти реалізації контрольних процедур, предметна орієнтованість останніх тощо. Але щоб зрозуміти сутність явища контролю, його призначення, а також ключові аспекти реалізації цієї категорії у правовій системі держави, важливим є концептуальне опрацювання та виділення мети, завдань та принципів останньої. Не виключенням є і контроль за діяльністю судово-експертних установ.

Взагалі, вчені одностайні в тому, що мета та завдання об'єкту – це його змісто- та сутнісно-будівні підвалини, адже не дарма співвідношенню цих термінів присвячено великий масив наукових думок. Якщо звернутись до положень словникової літератури, то в них «мета» тлумачиться як: те, чого варто досягнути; очікуваний результат діяльності; задалегідь визначений результат; замисел або задалегідь намічене завдання і таке інше [264; 494; 50]. Щодо терміну «завдання», то його зміст досить часто ототожнюється із поняттям мети, адже в найбільш узагальненому варіанті завдання – це ціль; те, що потребує виконання [262, с.207]. Таким чином, слова «мета» та «завдання» є семантично схожими, але саме в питанні їх протиріччя криється особливість того, що вони дійсно характеризують.

Необхідно зауважити, що проблема мети та завдань є однією з центральних у філософській науці. Так, її прояв можна знайти у наукових розмірковуваннях Платона про метафізичний спосіб мислення, на думку якого не слід сприймати речі або факти (включно і юридичні факти) такими, якими вони являються нашим органам чуття (зору, слуху, смаку, дотику, нюху) і розсудку (формально-логічним поняттям). Не слід задовольнятися

суто таким сприйманням. Кожна річ або факт (включно і юридичний) має недоступний або затаєний для органів чуття і розсудку бік. Цей бік пізнається виключно інтелектуально, розумом, інтелігібельно (від латинського «*inteligibilis*» – мислимий). Якщо людина помислить ще й цей затаєний (для органів чутті, і розсудку) бік речей, то таким мисленням вона досягає цілісності або повноти й доконечності цих речей. Підставою виникнення мислимої цілісності речей є категорія цілі, мети (від грецького «*telos*» – мета). Таким чином, що стосується людських речей, то є специфічна риса, яка різнить людину від інших істот. А саме: людина є єдиною істотою, яка здатна ставити перед собою заздалегідь визначену доконечну мету або ціль і спрямовувати свою волю на досягнення цієї мети. Вчинки оцінюються як «добрі» чи «погані» залежно від міри досягнення поставленої мети як «ідеальної моделі» (ідеальне – від слова «ідея»). Тож специфічна риса суто людського існування – це цілепокладання. У природи (включно і чуттєво-тілесної природи людини) немає волі, тому природа взагалі не здатна ставити перед собою цілей і досягати їх. Тож цінність телеології полягає в тому, що вона здатна ставити за мету і реалізовувати те, що не існує реально (матеріально, фізично), а існує лише мислимо, в свідомості, заради досягнення цілісності і доконечності людської буттєвості. Вражаючим з цього приводу є збіг українського слова «мета» і грецького «*meta*». Суть їх одна й та ж – мислимість [176, с.52–53].

На противагу платонівському розумінню дещо іншу позицію займають Г. В. Осипов та Д. А. Керімов, які відмічають, що мета є одним із елементів поведінки і свідомої діяльності людини. Вона розглядається як елемент, що характеризує передбачення в мисленні результату діяльності і шляхів його реалізації за допомогою певних засобів. Мета уявляється також як вища форма інтеграції часткових людських дій, зусиль у складі культурних цілісностей, в межах яких вони набувають свого сенсу та призначення. При цьому досягнення мети розглядається як процес подолання невідповідності між наявною життєвою ситуацією та метою. Цілі або ж завдання

розглядаються вченими як те, що безпосередньо визначає певну мету. Це своєрідна форма майбутнього у теперішньому, прообраз того, чим має стати об'єкт [451; 139, с.298–299; 71, с.55].

Поза філософськими уявленнями сформовано думку про зміст та співвідношення мети та завдань І. І. Котюка, який доводить, що дані поняття не слід ототожнювати. Оскільки мета, на його погляд – це мислено передбачуваний і очікуваний результат певної діяльності, а завдання – це те, що потрібно виконати для досягнення мети. Слово «мета» не є синонімом слова «ціль», оскільки ціль – це те, у що потрібно влучити. Водночас слід враховувати, що у російській мові слово «ціль» багатозначне, а тому охоплює зміст українських слів і «мета», і «ціль». Крім того, оскільки мета будь-якої діяльності завжди одна, то в українській мові слово «мета» у множині не використовується, і як наслідок у практичному мовленні тут часто застосовується поняття «цілі». На доведення своєї думки автор наводить зміст мети та завдань (цілей) у спектрі роботи національної системи судочинства, а саме: 1) співвідношення між метою та завданнями має діалектичний характер – мета досягається через розв'язання конкретних завдань, але по її досягненні вона припиняє своє функціонування як мета й стає засобом досягнення мети вищого ступеня загальності, з позицій якої і виступає як одне із завдань, спрямованих на її досягнення; 2) система цілей судочинства має ієрархічний характер; 3) мета судочинства досягається шляхом розв'язання поставлених перед ним завдань; 4) досягнення мети судочинства стає засобом досягнення мети правосуддя загалом, а реалізація мети правосуддя стає засобом досягнення цілей, що стоять перед державою та суспільством [173, с.15].

На наш погляд, незважаючи на етимологічну схожість термінів «мета» та «завдання», їх не можна ототожнювати. Так, безперечно, обидва слова характеризують направленість розвитку або активної дії якогось об'єкту, однак між собою співвідносяться, як ціле і окреме. Мета характеризує комплексний вектор, кінцевий результат функціонування або еволюції

об'єкту, в той час як завдання – це ті безпосередні, точкові, поточні цілі які необхідно подолати для досягнення мети. Таким чином, мета – це сукупний стан вирішення та виконання всіх поточних завдань. В кожному окремому випадку мета і завдання, відносячись до якогось конкретного об'єкта, набувають власних особливостей та специфіки, наприклад, при розгляді мети і завдань контролю за діяльністю судово-експертних установ.

Варто зауважити, що в системі правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ в Україні, питання мети та завдання останнього ніяким чином не освітлено. Лише в окремих інформаційних матеріалах Міністерства юстиції України ця проблема частково освітлюється. Відповідно до положень останніх, метою контролю за діяльністю судових експертів є перевірка дотримання ними вимог нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності [59]. Ми вважаємо подібне визначення не зовсім вірним, так як в ньому процес контролю фактично ототожнюється із конкретною адміністративною процедурою перевірки, в той час як мета та завдання контролю є набагато ширшими, рівно як і глибина явища контролю за діяльністю судово-експертних установ України.

Подібна характеристика контрольної діяльності загалом, а не тільки судово-експертних установ відмічається в наукових поглядах багатьох вчених, які аналізували проблему мети та завдань контролю в управлінсько-правовій та державно-правовій сферах. Наприклад, Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний та В. К. Шкарупа вбачають, що мета контролю полягає у спостереженні за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта; одержанні об'єктивної і достовірної інформації про стан законності та дисципліни; вживанні заходів по запобіганню й усуненню порушень законності та дисципліни; виявленні причин та умов, що сприяють правопорушенню; вживанні заходів щодо залучення до відповідальності осіб, винних у порушенні законності та дисципліни [117, с.95–96]. М. М. Касьяненко, М. В. Гринюк та П. В. Цимбал визнають мету контролю

як установлення та констатацію фактичного стану справ у підконтрольних органах; аналітичного порівняння реального стану справ із заданим режимом та оцінкою характеру допущених відхилень; розробки та здійснення заходів щодо поліпшення та коригування процесу управління [135, с.23]. Л. В. Коваль констатував, що мета контрольної діяльності – дотримання законодавчих актів; поновлення порушених діянням правовідносин; забезпечення притягнення винних до юридичної відповідальності [148, с.182; 210, с.82]. Л. В. Борець зауважує, що мета контролю в межах управління – це забезпечення органу управління інформацією про стан керованого об'єкта, що дозволяє вчасно здійснити коригувальні дії [37, с.20; 1, с.22; 247, с.23; 274, с.42; 134, с.21].

Водночас кожен з переставлених науковців тлумачить мету контролю комплексно, не розмежовуючи її із завданнями, що є, відповідно до нашого бачення цієї проблеми, невірним підходом. Підтвердження даної позиції можна знайти у наукових розробках вчених, які розглядали окремо завдання та мету контролю в управлінській та державно-правовій сфері. Відповідно до підходу Ю. В. Кочеткова, мета контролю полягає у забезпеченні реалізації уявлення про очікувані результати розвитку певного об'єкту управління. В цьому аспекті завданнями контролю буде: а) виявлення результатів впливу суб'єктів управління на об'єкт; б) фіксація допущених відхилень від прийнятих вимог, діючих принципів організації і регулювання у певній сфері; г) визначення причин цих відхилень; г) розробка шляхів подолання наявних перешкод для ефективного функціонування всієї управлінської системи [175, с.115].

Відповідно до наукового погляду О. Ю. Синявської, мета контролю – це не тільки виявляти недоліки, але і надати необхідну допомогу, яка повинна виражатися в докладних рекомендаціях співробітникам не тільки з приводу того, що їм робити, але особливо – як робити. Велике значення має гласність контролю. Своєчасне і повне інформування співробітників контрольованого органу про підсумки перевірок і висновки сприяють

активним практичним діям, застерігають від повторення нових дисциплінарних проступків. Завдяки контрольній функції можуть вирішуватися такі питання: по-перше, підбір, розстановка кадрів, висунення в резерв і на нові посади, прогнозування переміщень співробітників по службі та інше; по-друге, вдосконалення шляхів та методів індивідуально-виховної роботи; посилення боротьби з бюрократизмом, протекціонізмом та іншими негативними проявами; по-третє, розробка заходів соціального та організаційно-правового характеру по створенню нормального морального клімату в колективі контрольованого об'єкту та інше [390, с.169].

Варто констатувати, що незважаючи на існування поглядів в межах яких мета і завдання контролю розподіляються, навіть за цих обставин вчені допускають суміщення змісту декількох управлінських та правових явищ. Зокрема, вчені плутають сутність контрольних процедур із іншими управлінськими процесами внаслідок чого неправильно характеризують направленість контролю в цілому.

Враховуючи визначені негативні аспекти, беручи за основу загальнонаукові тлумачення мети та завдань, ми вважаємо, що найбільш доцільним та логічним є наступне бачення цих категорій в рамках тематики контролю за діяльністю судово-експертних установ. На наш погляд, метою останнього є оцінка діяльності судово-експертних установ України щодо її відповідності вимогам нормативно-правових актів в сфері судової експертизи, а також забезпечення правильності такої діяльності. Досягнення цієї мети передбачає опрацювання та реалізацію наступних цілей, а саме:

- проведення комплексних, систематичних перевірок роботи судово-експертних установ;
- виявлення порушень в роботі судово-експертних установ, а також встановлення осіб, які допустили подібні порушення або причетні до їх виникнення;

- забезпечення притягнення до юридичної відповідальності винних осіб, які порушують нормальний, законний режим діяльності судово-експертних установ;
- встановлення причин допущених порушень в діяльності судово-експертних установ;
- формування та надання пропозицій щодо удосконалення відповідних аспектів діяльності судово-експертних установ.

Саме в наведеному, на наш погляд, проявляються завдання та мета контролю за роботою експертних установ країни. При цьому, як ми бачимо, одне з центральних місць в змісті категорії контролю відведено такому поняттю як «законність», що виступає принципом. Останній є не єдиним у контексті контролю за діяльністю судово-експертних установ та, крім того, має власні особливості вираження.

Відзначимо, що слово «принцип» походить від латинського «*prīnceps*» – «перший», іноді його замінюють російським словом «початок», як сталося при перекладі знаменитої книги Ісаака Ньютона «Математичні початки натуральної філософії». Він широко застосовував термін «принцип» у своїх роботах, але при цьому використання цього поняття було строго регламентовано. Згідно Ньютону «принцип» – це твердження, яке відповідало двом критеріям: 1) це твердження було сформовано на основі експериментів і спостережень за будь-яким явищем (феноменом); 2) це твердження буде використано як «початок» (тобто відправна точка) для подальших висновків і умовиводів [508].

У тлумачних словниках слово «принцип» розглядається у значенні: основне, вихідне положення якої-небудь системи, якогось учення, теорії, науки, ідеологічного напрямку тощо; основна особливість устрою, дії механізму, пристрою, тощо; внутрішнє переконання у чому-небудь, головна норма поведінки, точка зору на що-небудь [35, с.984; 49, с.1125; 128, с.366; 282, с.141].

З точки зору філософії принцип розглядається як основне положення, передумова (принцип мислення); вихідний пункт, першооснова, найперше (реальний принцип, принцип буття). Свого часу ще Аристотель розмірковував над значенням даного терміну, витлумачуючи його в об'єктивному сенсі як першу причину: то, виходячи з чого щось існує чи буде існувати. В свою чергу Кант визначав принцип суб'єктивно, як «основу буденності», вихідні начала життєдіяльності, розрізняючи принципи конститутивні (тільки для емпіричного вживання) і регулятивні (тільки для трансцендентального або тільки для практичного вжитку) [456; 82]. У своєму філософському словнику Д. Жуліа писав, принцип є вихідною точкою. На думку вченого, принципи бувають різних видів: логічні принципи, строго керуючі сферою обґрунтованого знання (з них найбільш загальними є принципи тотожності, несуперечливий і виключеного третього); моральні принципи, що визначають поведінку людини, яка прагне здійснювати лише прийнятні вчинки. Моральні принципи відносяться до сфери свідомості; цим вони відрізняються від «теоретичних постулатів», які довільно встановлюються на підставі самих себе (наприклад, аксіоматичні принципи і математичні принципи взагалі). Однак їх застосування передбачає деякі процедури (або докази), без яких розум не може обійтися [98, с.346]. У розумінні В. Л. Петрушенка принцип є вихідним теоретико-методологічним положенням, яке лежить в основі певного знання і визначає спосіб його побудови; у цьому сенсі уся сукупність цього знання постає як розкриття принципу [277, с.129].

Таким чином, принцип в загальному розумінні – це вихідні положення, основа чогось, на підставі та відповідно до якої той чи інший об'єкт функціонує та в цілому існує. Однак, подібне тлумачення принципів не є єдиним та базовим. Адже дана категорія активно досліджувалась в межах багатьох сфер наукового пізнання, зокрема управлінській.

Принцип у значенні «принципи управління», на думку вчених, наприклад, О. М. Бандурки, являє собою вихідні, основні правила, керівні

настанови, норми діяльності для впровадження системи управління загальними процесами [22, с.32]. О. І. Мармаза вказує про те, що принципи – це основні правила, що розкривають дії об'єктивних законів, за якими повинна ефективно функціонувати організація. Принципи відображають різні сфери діяльності організації та управління нею. Вони є підґрунтям для правильного розуміння взаємодії між людьми, виробничими процесами, осмислення цілей та результатів діяльності організації [216, с.55–56]. О. В. Жадан вважає, що принципи управління – це система базових положень, ідей, правил, згідно з якими здійснюється діяльність працівників у тій чи іншій сфері суспільного життя. Вони (принципи управління) відображають закономірності функціонування соціальних спільнот [110, с.576; 282, с.142]. Г. В. Атаманчук в процесі розробки змісту принципів управління визначив їх як закономірність, відношення або взаємозв'язок суспільно-політичної природи та інших груп елементів державного управління (системи онтологічних елементів), виражену у вигляді певного наукового положення, закріпленого в більшості своїй правом, та яке застосовується в теоретичній і практичній діяльності людей з управління [17, с.188]. Н. Р. Нижник вважає, що принципи державного управління – це об'єктивні закономірності і відносини суспільно-політичної природи, що визначають зміст, організаційну структуру та життєдіяльність компонентів державного управління. Вони сформульовані у вигляді певних наукових положень, закріплених у своїй основі правом та застосовуються у теоретичній і практичній державно-управлінській діяльності людей [248, с.162; 478, с.54–55].

В межах юридичної науки поняття «принцип» у загальному вигляді має характеристику основної, вихідної, універсальної ідеї, яка має найвище імперативне значення та відображає суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної та громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо); внутрішнє переконання людини, яке визначає

її ставлення до дійсності, суспільства в цілому та пануючих в ньому ідеалів [496, с.110–111]. Однак, в рамках правової теорії поняття «принцип» дуже рідко вживається у вихідному, «чистому» змісті. Як правило, цей термін є будівним елементом більших лексичних конструкцій, що визначають складні юридичні явища, наприклад, принципи права.

Останні, на думку О. Ф. Скаун, це основоположні загальноприйняті норми-ідеї (вихідні начала), що виражають сутність права, закономірності його розвитку і мають найвищий авторитет, тобто є незаперечними вимогами, що висуваються до учасників суспільних відносин з метою встановлення соціального компромісу і порядку [396]. Як вказує М. І. Байтін, принципи права – це вихідні, визначальні ідеї, положення, установки, які складають моральну й організаційну основу виникнення, розвитку та функціонування права [20, с.4]. А. І. Денисов, В. Л. Козлов, К. Є. Ліванцев розглядають принцип права, як поняття, що виражають сутність історичного типу права [429; 430]. Натомість В. Ф. Тараненко вказує на те, що принципи права – це особливі норми, які мають більш важливе значення [428]. Т. О. Фулей підкреслює, що при багатоманітності визначень поняття «принципи права» має два ключові визначення: 1) це основоположні ідеї; 2) нормативні засади права, що визначають сутність і спрямованість правового регулювання [459; 500]. А.М. Колодій вважає, що принципи права покликані забезпечувати органічний взаємозв'язок правової системи, системи і структури права, норм права і правових відносин, єдність норм, інститутів і галузей права. Вони характеризують зміст і сутність права в концентрованому вигляді і демонструють підвалини відображення у ньому економічних, політичних і моральних відносин. Принципи виступають критеріями оцінки правомірності чи неправомірності дій соціальних суб'єктів, формують правове мислення і правову культуру, цементують систему і структуру права [156, с.28–40].

Окремі представники юридичної науки оцінювали в своїх наукових працях безпосередньо зміст принципів категорії контролю. Наприклад,

Д. В. Лученко розуміє під ними науково обґрунтовані, закріплені прямо або опосередковано в нормативно-правових актах основи організації та здійснення контролю [208, с.200]. О. П. Гетманець характеризує принципи контролю як систему елементів, що становить фундамент методологічної бази контролю [66, с.63–65]. Як вказує Є. В. Шоріна, принципи контролю – це розроблені з урахуванням досягнення науки і втілені в практику організаційні і правові основи організації і здійснення контролю, що забезпечують його результативність [489, с.61; 240, с.60].

Таким чином, враховуюче викладене, вважаємо, що принципи здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ слід визначити, як сукупність основоположних начал, імперативних, вихідних, абстрактних ідей, вимог, які прямо чи опосередковано визначені в системі всього нормативно-правового матеріалу, які визначають межі та вектор правового регулювання суспільних відносин, котрі виникають в галузі.

Вказаним принципам характерні наступні ключові особливості:

- по-перше, принципи в праві – це вихідні, основоположні начала юридичної галузі. Крізь них виражається ідея про право належне, тобто таке, яким воно має бути та для чого призначено його регулюючий вплив;

- по-друге, принципи є абстрактною категорією та розчинюються у всій площині юридичних норм, які формують собою окремі інститути та галузі права;

- по-третє, принципи є універсальними за своєю природою, в зв'язку із чим мають відношення до всього масиву правових відносин;

- по-четверте, принципи мають вищий ступень імперативності, в зв'язку з чим спрямовують правове регулювання, задають його вектор, вказуючи межі допустимого регламенту життєдіяльності населення;

- по-п'яте, зміна принципів можлива виключно у разі зміни всього суспільного уявлення про право та його призначення, як основного регулятора суспільних відносин.

Таким чином, принципи контролю за діяльністю судово-експертних установ можна визначити, як сукупність основоположних начал, імперативних, вихідних, абстрактних ідей, вимог, які прямо чи опосередковано закріплені в системі всього нормативно-правового матеріалу, які визначають межі та вектор правового регулювання суспільних відносин, котрі виникають в галузі здійснення контролю за роботою судово-експертних установ в Україні.

Окремо варто наголосити на системності принципів та їх багатоманітності. Зазначений момент породжує велику кількість підходів до їх класифікації. При цьому не є однорідними і принципи контролю за діяльністю судово-експертних установ.

Загалом, в юридичній науці принципи найчастіше класифікуються на загальноправові (притаманні національній системі права в цілому), міжгалузеві (є вихідними основами для декількох галузей національного права), галузеві (притаманні конкретній галузі державної системи права) [156, с.114; 196, с.47].

Разом з тим існують класифікації, які вступають в дисонанс із базовим уявленням про види вихідних юридичних начал. Наприклад, Г. А. Борисов, вважаючи головною підставою для класифікації різні сфери суспільних відносин, на які поширюються ті чи інші принципи, різний характер суспільних закономірностей, що ними відбивається, виокремлює такі групи принципів: загальнополітичні та правові; принципи побудови та функціонування державної організації; принципи окремих форм державної діяльності, зокрема правоохоронної; принципи права, міжгалузеві принципи, галузеві принципи; принципи окремих груп норм [33, с.10; 69, с.75]. М. С. Кельман вважає, що залежно від свого характеру принципи права поділяються на соціально-економічні, політичні, ідеологічні, релігійні, естетичні і спеціально-юридичні. Особливість останніх, на думку автора, полягає в тому, що вони відповідають на питання, як відображається в праві

його соціальною основою, яка структура права і який характер правового регулювання суспільних відносин [138, с.287].

Неодноразово у правових джерелах аналізувались класифікації принципів саме категорії контролю. Наприклад, В. Я. Малиновський виокремлює принципи контрольної діяльності, до яких належать: об'єктивність, дієвість (оперативність), універсальність, гласність, системність (постійність), ефективність [212, с.48]. О. Ф. Андрійко серед принципів контролю називає законність, системність, систематичність, дієвість, гласність, а також прозорість його здійснення [13, с.37]. На думку В. М. Гаращука, до принципів контролю належать такі: законність, коректність, централізація, плановість, спеціалізація, професіоналізм, науковість, зрозумілість, відповідальність, реальність, об'єктивність, повнота, комплексність, суттєвість, корисність, неупередженість, доброзичливість, універсальність, систематичність, дієвість, оперативність, результативність, гласність, офіційність, принцип взаємодії, командний принцип, принцип раціонального розподілу контрольних повноважень, принцип концентрації, допомоги підконтрольній структурі, відповідальності та раптовості [61, с.213–225; 240, с.62–63].

С. В. Бардаш в своїх роботах розглядає декілька підходів до сутності принципів контролю та зауважує, що останні поділяються таким чином: 1) за проявами поліморфності контролю: принципи контролю як галузі наукових знань та теоретичного пізнання, принципи контролю як виду практичного пізнання, принципи організації, принципи здійснення, принципи етики; 2) за суб'єктами ініціації та здійснення контролю: принципи державного зовнішнього контролю, принципи контролю учасника відносин у сфері господарювання, принципи контролю як виду підприємницької діяльності; 3) за обов'язковістю застосування у контрольному процесі: загальні, спеціальні принципи [23, с.8].

Щодо законодавства України, то воно не дає чіткої відповіді на питання переліку принципів контролю за діяльністю судово-експертних

установ, натомість в Законі України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ прописані принципи діяльності останніх, до яких віднесено принцип законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження [333].

Аналіз запропонованих класифікацій дає можливість поглянути на розмаїття принципів у правовій реальності, а також особливості їх взаємозв'язку. Так, в більшості випадків вчені одностайні в тому, що принципи за своєю природою мають певну ієрархічну будову, в якій існують базові, основоположні принципи та спеціальні. Наявність останніх, на наш погляд, є індикатором «гнучкості» національної системи права та показує реакцію юридичної реальності на виникаючі суспільні відносини. Слідуючи цієї логіки, можливо сказати про принципи загальноправові, що є основою права в цілому та разом з цим по-своєму проявляються у межах кожного окремого виду правовідносин; принципи спеціальні – вихідні ідеї, які будують розуміння про право належне у конкретних осередках юридичної реальності, зокрема, в галузях або ж великих правових інститутах, на кшталт, інституту контролю; принципи особливі – які стосуються безпосередньо конкретної діяльності. Всі три виділені групи принципів також мають місце у розрізі проблеми контролю за діяльністю судово-експертних установ України.

Так, загальноправові принципи контролю за діяльністю судово-експертних установ складає триумвірат базових вихідних ідей: верховенство права, законність та забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Всі зазначені принципи мають конституційне підґрунтя. Так, в статті 3 вказується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [168]. Відповідно до статті 8 Основного закону в Україні визнається

і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [168]. Щодо законності, то її прояв можна знайти в статті 19 Основного закону, де вказується, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [168].

В межах контролю за діяльністю судово-експертних установ загальноправові принципи проявляються наступним чином: по-перше, подібний вид контролю здійснюється виключно в межах права та на основі нього, внаслідок чого будь-які дії мають визначатись правовою нормою та нічим іншим; по-друге, суб'єкти здійснення контрольних повноважень зобов'язані діяти виключно у межах визначених законодавством повноважень не виходячи за них; по-третє, контроль судово-експертних установ не може будь-яким чином порушувати права та законні інтереси людини і громадянина.

Окрім загальноправових принципів, контроль за діяльністю судово-експертних установ базується на принципах спеціальних, які притаманні контрольній діяльності в цілому. До зазначених принципів відносяться:

– принцип об'єктивності – контрольні процедури в будь-якому разі повинні спрямовуватись на оцінки відхилень від визначених законодавством параметрів без врахування якихось інших чинників, аналіз яких не входить до компетенції контролюючого суб'єкта або не має відношення до сфери контролю загалом;

– принцип комплексності – відповідно до даного принципу контроль має забезпечувати всебічну оцінку відповідного об'єкту та спрямовуватись не тільки на пошук порушень в його діяльності, але й визначення шляхів їх виправлення;

– принцип раптовості – контроль за діяльністю судово-експертних установ повинен відбуватись раптово, що має на меті забезпечення дослідження роботи органу при нормальних, «поточних» умовах його діяльності.

Щодо особливих принципів контролю за діяльністю судово-експертних установ, то ключовим в даному випадку є принцип незалежності судового експерту. Основою даної вихідної ідеї виступають положення статті 4 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ, де вказано, що незалежність судового експерта забезпечується: заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи; існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду тощо [333]. Відповідно до цієї засади, контроль ні в якому разі не може бути використаний, як важіль впливу на експерта відповідної судово-експертної установи з метою примушення його до прийняття якогось рішення [367].

Таким чином виглядає перелік ключових принципів, які становлять зміст контролю за діяльністю судово-експертних установ, а також його мета та завдання. Запропоноване трактування елементів системи досліджуваного виду контролю та основ його правового регулювання дає можливість сформулювати правильне уявлення про юридичне призначення такого контролю, а також аналізувати інші аспекти змісту за вірним напрямом.

2.3. Система суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ та особливості їх адміністративно-правового статусу

Суб'єктивна сторона притаманна всім без виключення категоріям та явищам, існуючим в юридичній площині. При цьому розмаїття регульованих правом в цілому відносин суттєво розгалужує його суб'єктний склад, внаслідок чого зміст та різновиди суб'єктів в кожному окремому випадку відрізнятимуться. Так, розбираючись із глибиною контролю за діяльністю судово-експертних установ необхідно зауважити, що йому також притаманна власна суб'єктивна сторона, «учасники» якої характеризуються особливим адміністративно-правовим статусом. Для розуміння сутності подібних суб'єктів зауважимо: слово «суб'єкт» походить від латинського «subjectus» (той, що знаходиться в основі) та у сучасних енциклопедично-словникових джерелах розкривається, як істота, здатна до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності до цілеспрямованої діяльності; особа, група осіб, організація, яким належить активна роль у певному процесі, акті; особа чи організація як носій певних прав та обов'язків; людина як носій певних фізичних і психічних якостей; людина як об'єкт дослідження; людина, особа; людина з негативними рисами характеру, непривабливою або підозрілою зовнішністю; предмет судження тощо [49, с.1408–1409; 454, с.662].

Таким чином, суб'єкт в загальнотеоретичному розумінні – це хтось, або щось здатне на взаємодію; істота мисляча, суспільна. Саме ці моменти, на наш погляд, є ключовим у визначенні суб'єкту. Адже дані критерії показують «живу» природу характеризованого терміном явища, його здатність не тільки на зміну зовнішню, але й до зміни внутрішньої. Через це за змістом поняття суб'єкт в науці найчастіше ототожнюється із категоріями «людина», «індивід», «особа» або «фізична особа» тощо.

Подібне ототожнення також притаманне філософській науці. Так, поняття суб'єкту вживалась вже за часів Арістотеля, який розумів його наступним чином: «Щось незмінне у протилежності станам та властивостям,

що змінюється» [454, с.441]. Існували також інші філософські міркування з приводу змісту суб'єкту та суб'єктивного. Так, І. Кант розкрив деякі істотні закони внутрішньої організації, що роблять можливим досягнення загального і необхідного знання (вчення про категорії як форми регуляції мислення і про категоріальний синтез, сприйняття «суб'єкта» як родового, тобто того, що вміщує в себе весь історичний досвід пізнання). У ідеалістичній формі теза про соціально-історичну природу «суб'єкта» пізнання була розвинена Р. Гегелем, для якого пізнання є надіндивідуальним процесом, що розгортається на основі тотожності «суб'єкта» (під яким розуміється абсолютний дух) і об'єкта [215, с.2]. З точки зору Декарта, суб'єкт – це активне начало в пізнавальному процесі [457, с.66–67]. У домарксистському матеріалізмі «суб'єкт» тлумачиться, як ізольований індивід, пізнавальні здібності якого мають біологічну природу і який лише пасивно відображує зовнішню дійсність. Діалектичний матеріалізм радикально розширює розуміння «суб'єкта», безпосередньо пов'язуючи його з категорією практики. Тому тут він виступає як «суб'єкт» в наочно-практичній діяльності, а не одного лише пізнання. Матеріалістичне розкриття творчої природи суб'єкта дозволило марксизму показати, що справжнім суб'єктом історії є народні маси як основна сила, що творить і революційно перетворює світ культури і соціальне буття в цілому [200, с.4].

У своїх наукових роботах В. Петрушенко відмічав те, що суб'єкт – це багатоаспектна категорія, яка тлумачиться по-різному в залежності від конкретної сфери філософських знань. Наприклад, в логіці – це у першу чергу вихідне поняття судження, до якого належать усі інші його складові, наприклад, предикат людини; вихідне джерело, епіцентр життєвої та пізнавальної активності людини. У інших напрямках філософії під суб'єктом розуміють різні сутності: так, в більшості напрямів суб'єкт постає як активне начало соціальних та культурних процесів, пізнання, комунікації, проте інколи суб'єкт визначається як Бог або якась інша світова (космічна) сила. У

сучасній філософії це поняття доволі часто заперечується, внаслідок того, що людина втрачає горизонт своїх вільних проявів [277, с.159].

На наш погляд, через призму філософських думок, які досить часто мають складний та не завжди до кінця зрозумілий зміст, криється вкрай простий висновок: суб'єкт – це людина «не тільки», а людина «в тому числі». Тобто, суб'єктом можна вважати сукупні суспільні формації, які у першу чергу взаємодіють одне з одною, вступають у відносини.

Саме в подібний спосіб суб'єкт тлумачиться у науці управління, де його розуміють, як структурно відокремлене співтовариство людей з органами управління (які формуються ними) і керівним складом, який наділений управлінськими функціями і який здійснює відповідну діяльність [22, с.11]. В теорії державного управління суб'єкт – це складна система державних органів, які є носіями повноважень щодо практичного здійснення функцій управління, тобто цілеспрямованого управлінського впливу на відповідні об'єкти управління. Крім того, суб'єктом управління можуть бути: особи, організації, їх системи, які управляють підпорядкованими їм особами, організаціями та їх системами; сукупність посадових осіб, що займаються управлінською організаційною діяльністю, тобто апарат управління; органи влади, установи, підрозділи апарату управління чи посадові особи, які виробляють і ухвалюють рішення, здійснюють керуючий вплив на підпорядковані об'єкти управління [259, с.12; 18, с.160; 276, с.97; 26, с.52; 241, с.26].

У правовій літературі під суб'єктом розуміється – фізична особа, яка володіє за законом здатністю мати та здійснювати безпосередньо або через представника юридичні права (тобто мати правосуб'єктність). Суб'єкт – це необхідний елемент правовідносин у всіх галузях права [495; 343, с.116]. Але подібне визначення показує лише загальний підхід правників до проблеми суб'єктивізму і, як правило, наводиться у довідниковій літературі. Щоб максимально повно дослідити сутність вказаної категорії, звернемо увагу на інші її наукові тлумачення.

Так, ще вчені радянського періоду звертали увагу на зміст суб'єкта права. Наприклад, А. В. Мицкевич свого часу зазначив, що визнання особи або організації суб'єктом радянського права відбувається в силу поширення на таку особу або організацію дії радянських законів. Конституція СРСР, різні законодавчі акти, що передбачають правове становище громадян, державних і громадських організацій, вже в силу своєї дії, незалежно від участі особи або організації в конкретних правовідносинах породжують для громадян і організацій якість правосуб'єктності. Кожен суб'єкт права в силу самої дії закону або, як часто говорять – «безпосередньо із закону», тобто незалежно від участі в тих чи інших правовідносинах, володіє певним комплексом прав і обов'язків [229, с.11]. На думку О. О. Красавчикова, політично пануючий клас (його інтереси) диктує, якими політичними, економічними, організаційними та іншими свободами можуть користуватися члени суспільства, соціальні групи або навіть цілі класи, який борг покладається на них перед суспільством (державою). В силу цього, свобода, на думку пануючого класу, та відповідний соціальний борг знаходить своє визнання, закріплення або заперечення в правових актах держави, які виражають волю пануючого класу. Правосуб'єктність як специфічна соціальна здібність громадян та організацій бути суб'єктом цивільних правовідносин є одним з видів цивільно-правової форми, яка є встановленими державою в правових нормах межами юридично можливого або необхідного образу дій осіб [180, с.30–33, 36; 336, с.109–110].

В наш час у юриспруденції суб'єкт розглядається як носій прав і обов'язків та учасник правових відносин. Як указує О. С. Рождественська, прихильники позитивістського праворозуміння вважають, що суб'єкт набуває усіх своїх властивостей через правові норми, тобто лише в тому разі, коли вони закріплені в позитивному, писаному праві (законодавстві). Якщо ж закон (держава) не надасть суб'єкту відповідних правових властивостей, то він і не буде суб'єктом права, як ним не був свого часу раб. При соціологічному підході суб'єктом права є той, хто реально (чи через своїх

представників) бере участь у правовій діяльності, вступає в правові відносини, укладає угоди, договори і тому подібне, тобто той, кого самі учасники цих відносин визнають як суб'єкта, незалежно від того, як до цього поставиться держава. Відповідно до природно-правової доктрини юридичні властивості суб'єкта права належать людині від народження – ніхто їй їх не дає і ніхто не може їх відняти. Проблема, розглянута нами як поняття суб'єкта права і його окремого різновиду – особливого суб'єкта (в інформаційних правовідносинах) мало висвітлена в науковій літературі [344, с.18]. На думку В. В. Копейчикова, суб'єкти права – це учасники правових відносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні обов'язки, володіють правосуб'єктністю. Автор наголошує, що у державних і громадських організаціях правосуб'єктність знаходить свій вираз у компетенції їх органів, тобто в сукупності прав та обов'язків, які надаються їм для виконання відповідних функцій [119, с.192]. В. К. Бабаєв відзначає, що суб'єкти правовідносин (права) – це учасники правових відносин, які мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Вчений поділяє всіх суб'єктів права на три групи: індивіди (фізичні особи), організації (державні та недержавні) й соціальні спільності [431, с.417]. У своїй роботі А. Я. Якимов зазначає, що суб'єкт права – це джерело права, джерело всіх правових ролей, це завжди правова індивідуальність, яка створює об'єктивне право, об'єктивну правову матерію своєю волею, діяльністю, свідомістю [502, с.10].

Варто також підкреслити проблематику співвідношення понять суб'єкт права та суб'єкт правовідносин. Н. І. Матузова, А. В. Малько, В. Ю. Нікіфоров обстоюють позицію про те, що категорії «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин» є різними внаслідок таких аспектів: 1) будучи суб'єктом права, індивід чи будь-які колективні утворення не можуть бути одночасно суб'єктом усіх можливих правовідносин; 2) щойно народжені, малолітні діти та деякі інші суб'єкти права не можуть бути суб'єктами більшості правовідносин. Категорія суб'єкт права набагато ширше від суб'єкта правовідносин. Суб'єкт права – це загальне, а суб'єкт правовідносин

– конкретне. Будь-який суб'єкт правовідношення є одночасно і суб'єктом права, але не кожний суб'єкт права є суб'єктом правовідношення. Суб'єкт права – це ще не суб'єкт того чи іншого правовідношення. Водночас і суб'єкт права, і суб'єкт правовідношення володіють як правоздатністю, так і дієздатністю. Під правоздатністю розуміється визнана державою загальна (абстрактна) можливість мати передбачені законом права та обов'язки, здатність бути їх носієм. У свою чергу, дієздатність – це визнана нормами об'єктивного права здатність суб'єкта самостійно, своїми діями здійснювати юридичні права та виконувати обов'язки [466, с.309; 432, с.519; 250, с.33–34].

Тож, виходячи з вищевикладеного, суб'єкт в праві загалом характеризується наступними ознаками:

- по-перше, це не тільки людина або фізична особа, але й особа юридична;

- по-друге, суб'єкт в праві – це завжди власник певних прав та обов'язків, які, в свою чергу, дозволяють йому використовувати правову реальність та вступати у правові відносини з іншими суб'єктами права.

Тобто, на наш погляд, суб'єкт права і суб'єкт правовідносин – це тотожні категорії, що загалом характеризують фізичну або юридичну особу, яка має законні можливості та підстави бути учасником правових відносин, які виникають в середині соціуму.

При цьому ми критично ставимось до позицій тих науковців, які вказують: «суб'єкт права не є суб'єктом правовідносин». На наш погляд, така думка породжується неправильним співвідношенням та розумінням понять. Дійсно, той чи інший суб'єкт може не бути суб'єктом, наприклад, трудових правовідносин, але одночасно з цим він має право вступати у правовідносини іншого змісту на основі наданих йому законодавством прав. Таким чином, суб'єктність права не обмежує особу у переліку правовідносин, в яких вона може приймати участь, а навпаки надає їй вибір.

Відповідно до цього, суб'єкт контролю за діяльністю судово-експертних установ – це фізична або юридична особа, яка приймає участь у

правовідносинах, що виникають за фактом здійснення контролю. Однак, подібне визначення є лише проміжним, так як характеризує лише загальні ознаки даного виду суб'єктів та не дає жодного уявлення про спеціальні. Такого висновку можна дійти, якщо поглянути на доктринальні трактування поняття «суб'єкт контролю», яких в праві на сьогоднішній день мало, але ті що виокремлено визначають категорію, як той, хто здійснює контроль; особа, соціальна спільнота, організація або орган держави, який має повноваження (право) здійснювати контрольну діяльність; носій контрольних функцій щодо об'єкта контролю; особи та органи, що мають повноваження на здійснення контролю [492, с.13–14; 46, с. 343; 492, 484, с.27; 273, с.14].

Виходячи з визначень суб'єкту контролю безпосередньо, дана категорія має набір особливих опцій, які ґрунтуються на особливостях конкретних фізичних та юридичних осіб, що вступають у правовідносини, що виникли під час проведення контролю. Тож, для того щоб зрозуміти ким є суб'єкти контролю за діяльністю судово-експертних установ, варто визначити, які саме юридичні та фізичні особи до них відносяться.

В законодавстві України на сьогоднішній день не має чіткого переліку суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ. Але, враховуючи відношення цих установ до низки правоохоронних органів, найпершим суб'єктом контролю в цьому контексті варто виділити Кабінет Міністрів України. Чому саме цей орган? Відповідно до чинного законодавства, Кабінет Міністрів України (далі – Уряд або КМУ) є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів. До основних завдань Кабінету Міністрів України належать: 1) забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента

України; 2) вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості; 3) забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; 4) розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм; 5) забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави; 6) забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності; здійснення управління об'єктами державної власності відповідно до закону; 7) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби із злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; 8) організація і забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності, митної справи; 9) спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю [323].

Отже, КМУ є «центральним вузлом» влади в нашій країні, роботу якого спрямовано на реалізацію політики та законодавства держави, які формуються іншим органом державної влади – Верховною Радою України. Крім того, в межах свого функціоналу КМУ здійснює контроль за діяльністю інших органів виконавчої влади, координує їх роботу, ключовим вираженням чого є підзаконні нормативно-правові акти, що видаються Урядом. Їх положення присвячено організаційно-структурним та функціонально-розпорядчим питанням роботи всього комплексу органів виконавчої влади, зокрема тих, до структури яких включено судово-експертні установи.

Зокрема, саме Кабінет Міністрів України затверджує положення про Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ України та

Міністерство охорони здоров'я. Наприклад, в тексті Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» від 02.07.2014 р. № 228 вказується, що Мін'юст, відповідно до покладених на нього завдань: забезпечує організацію науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності та організаційно-управлінські засади діяльності науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту, призначає на посаду керівників таких установ, зокрема на конкурсних засадах в порядку, визначеному Мін'юстом, звільняє їх з посади, приймає рішення щодо їх заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності, вносить подання щодо представлення їх в установленому порядку до відзначення державними нагородами України; організовує відповідно до законодавства експертне забезпечення правосуддя та проведення науково-дослідних робіт у галузі судової експертизи; організовує планово-фінансову роботу в апараті Міністерства, його територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління, здійснює контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів, забезпечує організацію та вдосконалення бухгалтерського обліку [315]. Аналогічні положення містяться в Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28.10.2015 р. № 878 та Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України» від 25.03.2015 р. № 267, а також законодавчих актах, які регламентують роботу Державної прикордонної служби України та Служби безпеки України. Наприклад, Міністерство охорони здоров'я здійснює контроль за діяльністю підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, в свою чергу, МВС – контролює діяльність територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС [312].

Тобто перелічені міністерства також є суб'єктами контролю за діяльністю судово-експертних установ. Але дані органи виконавчої влади

здійснюють контроль не на, так би мовити, масштабних засадах, а за лініями свого функціонування щодо установ, які безпосередньо належать до сфери діяльності відповідного міністерства. Контроль, здійснюваний центральними органами виконавчої влади за діяльністю судово-експертних установ має відомчий характер, виражений у поточному управлінні та координуванні роботи подібних організацій, зокрема за рахунок видання організаційно-розпорядчих документів. Передусім саме нормативними актами міністерств затверджуються функціональні аспекти роботи експертних організацій, визначаються їх повноваження та завдання.

Наприклад, Міністерство охорони здоров'я України контролює діяльність бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я, які є об'єктом оперативно-управлінського впливу МОЗ [285]. Міністерство внутрішніх справ України в сфері організації судово-експертної діяльності за своїми напрямками роботи затверджує положення про Експертну службу МВС. Відповідно до організаційно-розпорядчих документів цього органу, Експертна служба МВС складається з Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (далі – ДНДЕКЦ) та територіальних підрозділів – науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів (далі – НДЕКЦ). Організаційно-управлінське та науково-методичне керівництво діяльністю Експертної служби МВС покладається на ДНДЕКЦ, яке функціонує на підставі положень, що затверджуються Міністром внутрішніх справ України. Крім цього, директори ДНДЕКЦ та НДЕКЦ призначаються на посаду та звільняються з посади державним секретарем Міністерства внутрішніх справ України на підставі укладеного контракту відповідно до чинного законодавства [311].

Міністерство юстиції України реалізує контроль за діяльністю судово-експертних установ шляхом затвердження статутів, які визначають юридичний статус окремих судово-експертних установ. До прикладу можна навести статут Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз імені М. С. Бокаріуса, в тексті якого зазначається, що інститут є

державною спеціалізованою науковою установою, яка належить до сфери управління Міністерства юстиції України і відповідно до законодавства України здійснює наукову, судово-експертну, науково-технічну, науково-організаційну й освітню діяльність у галузі судової експертизи, криміналістики та права [417].

Окрім того, відповідно до статті 9 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ Міністерство юстиції України веде Реєстр атестованих судових експертів – офіційної електронної бази даних, що ведеться з метою створення інформаційного фонду про осіб, які отримали у визначеному законом порядку кваліфікацію судового експерта. Реєстр складається з відомостей про атестованих судових експертів Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України та судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ [333; 318].

Важливими суб'єктами контролю за діяльністю судово-експертних установ є кваліфікаційні комісії. Зокрема, відповідно до наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів» від 03.03.2015 р. № 301/5 при Мін'юсті діє спеціальний колегіальний орган – Центральна експертно-кваліфікаційна комісія, основними завданнями якого є: 1) затвердження програм підготовки (стажування) працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України (далі – НДУСЕ) та фахівців, які не є працівниками державних спеціалізованих установ; 2) вирішення питань щодо проходження підготовки працівниками НДУСЕ, фахівцями, які не є працівниками державних спеціалізованих установ та які мають намір отримати (підтвердити) кваліфікацію судового експерта; 3) проведення атестації з метою визначення рівня професійної підготовки працівників НДУСЕ, фахівців, які не є працівниками державних спеціалізованих установ

та які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта; 4) розгляд питання щодо присвоєння кваліфікаційного класу судового експерта працівникам НДУСЕ; 5) розгляд питань щодо анулювання свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта; 6) розгляд питань дисциплінарної відповідальності судових експертів [317]. Аналогічні органи функціонують в складі інших центральних органів виконавчої влади, наприклад, Експертно-кваліфікаційна комісія МВС та експертно-кваліфікаційні комісії установ, в яких проводяться судово-медичні експертизи [306; 308].

Зміст діяльності даних органів полягає в тому, що вони забезпечують належний кваліфікаційний рівень персоналу судово-експертних установ шляхом проведення атестаційних процедур. Позитивне рішення за підсумками останніх є підставою для підвищення кваліфікаційного рівня судового експерта, або взагалі анулювання його свідоцтва та, як наслідок, втрати права здійснювати експертні дослідження.

Окремо варто відмітити Службу безпеки України та Державну прикордонну службу, як суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ. Зазначені відомства також є органами виконавчої влади, але прямо не підпорядковуються Кабінету Міністрів України та центральним органам виконавчої влади, в зв'язку із чим самостійно здійснюють контроль за діяльністю підпорядкованих їм судово-експертних установ. Зокрема, наказом СБУ «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України» від 29.05.2015 р. № 371 визначено, що експертними підрозділами в структурі служби є Центр судових і спеціальних експертиз Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, а також відокремлені експертні підрозділи (зональні експертні сектори та експертні сектори) Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України у регіональних органах СБУ. Атестацію та контроль за

кваліфікаційною відповідністю експертів спеціальних установ СБУ здійснює спеціальна експертно-кваліфікаційна комісія Служби безпеки України, до завдань якої відноситься: визначення рівня професійної підготовки і кваліфікації судових експертів; атестація фахівців експертних підрозділів СБУ з метою присвоєння (підтвердження) кваліфікації судового експерта та/або присвоєння кваліфікаційного класу судового експерта; розгляд питань щодо дисциплінарної відповідальності судових експертів; вивчення та узагальнення практики професійної підготовки судових експертів СБУ, рівня знань, навичок, досвіду, набутого у процесі навчання і практичної діяльності, та внесення пропозицій керівництву щодо їх вдосконалення [303; 309].

В межах Державної прикордонної служби України функціонує Головний експертно-криміналістичний центр Державної прикордонної служби України, який визначається державною спеціалізованою установою, яка є експертною службою і призначена для проведення судової експертизи та експертних досліджень паспортних документів, які згідно із законодавством використовуються під час перетинання державного кордону України, з метою запобігання, виявлення та розслідування кримінальних та інших правопорушень шляхом застосування експертно-криміналістичних засобів [307]. Головний центр в своїй діяльності підпорядковується Державній прикордонній службі України та її керівництву, а контроль за кваліфікаційною складовою його персоналу здійснює Експертно-кваліфікаційна комісія Державної прикордонної служби України [307].

Таким чином, проведеним аналізом встановлено, що в Україні на сьогоднішній день існує розгалужена система суб'єктів, які здійснюють контроль за діяльністю судово-експертних установ за напрямками діяльності. При цьому можна виділити низку особливостей адміністративного статусу цих органів державної влади безпосередньо за напрямом їх контрольної діяльності.

Варто зауважити, що термін «статус» визначається, як положення, стан чого- або кого-небудь; сукупність прав та обов'язків фізичної або юридичної

особи [496, с.626; 36, с.578]. В науці адміністративного права статус або ж адміністративний статус має декілька наукових тлумачень. Наприклад, Т. О. Коломєць вважає, що адміністративно-правовий статус – сукупність суб'єктивних прав та обов'язків, закріплених нормами адміністративного права за певним органом. Водночас обов'язковою ознакою набуття суб'єктом адміністративно-правового статусу є наявність у нього конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, що реалізуються у рамках як адміністративно-правових відносин, так і поза ними [157, с.9]. Н. В. Гудима зауважує про те, що адміністративно-правовий статус – це система обов'язків, прав і повноважень як окремих органів державного управління, так і відповідних посадових осіб, щодо яких законами або нормативними правовими актами такі обов'язки, права і повноваження визначаються [85, с.82]. Ю. П. Битяк обстоює позицію, відповідно до якої адміністративно-правовий статус громадянина є складовою частиною його загального статусу та встановлюється обсягом і характером його адміністративної правосуб'єктності, яку становлять адміністративна правоздатність і адміністративна дієздатність [4, с.58–59]. З приводу значення категорії «адміністративно-правовий статус» О. М. Бандурка наголошує на тому, що основне завдання призначення категорії «адміністративно-правовий статус» полягає в деталізації особливих ознак суб'єктів права та правовідносин. Він вказує, що у визначенні будь-якого суб'єкта акцентується увага саме на його ролі та місці в системі права (правовідносин) та на те, чим він відрізняється від інших суб'єктів [7, с.141]. С. Г. Стеценко переконаний, що адміністративно-правовий статус – це сукупність прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, закріплених у нормах адміністративного права. Крім цього вчений відмічає, що в основі адміністративно-правового статусу лежить адміністративна правосуб'єктність. Слід наголосити, що кожний суб'єкт адміністративного права має свій варіант притаманного йому адміністративно-правового статусу. Чинники, що впливають на прояви адміністративної дієздатності (вік, стать, стан здоров'я, належність до певних

соціальних груп), також видозмінюють характеристики адміністративно-правового статусу [420, с.90].

Тобто адміністративно-правовий статус – це юридичне положення відповідного суб'єкта в адміністративній галузі права, іншими словами, той набір прав та обов'язків, з якими та завдяки яким суб'єкт вступає в адміністративні правовідносини з іншими юридичними та фізичними особами. Виходячи з цього, адміністративно-правовий статус суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ – це система законодавчо визначених повноважень, які надані органам державної влади та їх посадовим особам задля здійснення якісної та ефективної діяльності у відповідному напрямку.

Водночас дослідження та окреслення суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ дозволяє побачити невизначеність їх адміністративно-правового статусу, як безпосередніх учасників контрольних правовідносин; відсутності законодавчого закріплення їх контрольних повноважень; неодноманітності владної ієрархії таких суб'єктів. Фактично суб'єкт контролю за діяльністю судово-експертних установ – це категорія здебільшого теоретична, зміст та особливості якої розглядаються у доктрині, та жодним чином не охарактеризовані з позиції законодавства. Так, на сьогоднішній день система суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ має наступний вигляд: 1) центральним суб'єктом контролю за діяльністю судово-експертних установ є Кабінет Міністрів України, який здійснює регуляторно-управлінський вплив на центральні органи виконавчої влади, в межах яких судово-експертні установи функціонують; 2) суб'єкти відомчого контролю – міністерства (МВС, Мін'юст та МОЗ), Державна прикордонна служба України та Служба безпеки України; зазначені суб'єкти контролюють діяльність судово-експертних установ, що організаційно підпорядковані їм шляхом: визначення їх юридичного статусу через затвердження статутів, положень та інших організаційно-розпорядчих документів в яких викладено функції,

встановлено структурні особливості, права та обов'язки експертів тощо; забезпечення обліку та оновлення інформації про право судових експертів на проведення експертних досліджень; 3) суб'єкти експертно-кваліфікаційного забезпечення – експертно кваліфікаційні комісії, які займаються атестацією судових експертів, перевіркою їх кваліфікаційної відповідності, за наслідком якої можуть прийняти рішення про анулювання їх права на проведення експертних досліджень.

При цьому аналіз всієї системи суб'єктів контролю судово-експертних установ показав їх ієрархічну розгалуженість. Наприклад, Кабінет Міністрів України, як вищий орган виконавчої влади, забезпечує реалізацією державної політики крізь міністерства, а також управління ними, контроль їх діяльності та віднесених до сфери відання останніх установ. Водночас управлінська влада КМУ обмежена по відношенню до СБУ, Державної прикордонної служби та створених в системі цих органів судово-експертних установ. Як наслідок, загальна система контролю за роботою останніх є непідпорядкованою єдиному центру. На наш погляд, це є негативним моментом контролю та викликає розбіжності з його ключовими принципами [374].

Для вирішення цього негативного питання, на наш погляд, доречним є створення у владно-управлінській структурі державного апарату єдиного органу влади, на який варто покласти повноваження із формування та забезпечення державного регулювання судово-експертної діяльності в країні в цілому. Крім того, зазначений орган необхідно зробити основним суб'єктом ліцензійно-кваліфікаційної діяльності, який буде в установленому порядку проводити ліцензування судово-експертних установ всіх рівнів та галузевої належності, слідкувати за виконанням ними в поточній діяльності вимог законодавства, перевіряти правильність роботи судових експертів, забезпечувати належний рівень їх кваліфікації. Для забезпечення об'єктивності роботи такого органу, його склад варто формувати з представників тих галузей, де судово-експертні установи функціонують.

Фактично подібний орган має забрати у вищих та центральних органів влади всі повноваження, які стосуються контролю за діяльністю судово-експертних установ. Крім того, варто визначити структурну незалежність подібного органу, що забезпечить об'єктивність державного контролю за діяльністю досліджуваних суб'єктів.

2.4. Об'єкт та предмет контролю за діяльністю судово-експертних установ

Якщо поглянути у зміст підручників з теорії держави та права, то можна побачити, що практично в кожному з них маються глави та розділи, присвячені категорії «об'єкт» та «предмет». Останні також досліджуються при аналізі правового регулювання в тій чи іншій сфері суспільного життя. Крім цього, питання об'єктності пронизує кримінальну галузь права, де об'єкт злочину визначається основним елементом його складу. Предмет виступає додатковим, необов'язковим елементом, але також має пряме відношення до складу злочину.

Відповідно до викладеного об'єкт та предмет у праві є визначальними категоріями юридичних явищ та нарівні із принципами, метою та завданнями формують їх сутність. Контроль за діяльністю судово-експертних установ, хоча і є особливим з точки зору свого правового статусу, суб'єктів, цілей реалізації, містить в своїй системі відповідний об'єкт та предмет.

Варто розуміти, що об'єкт та предмет в праві загалом, а тим більше об'єкт та предмет контролю – це цілком різні, нетотожні категорії, які пов'язані між собою, але не взаємозамінюють одне одну. Розкриваючи у першу чергу зміст об'єкту контролю за діяльністю судово-експертних установ, звернемо увагу на етимологію цього слова.

Так, «об'єкт» походить від латинського (від «objectus» – предмет) і означає явище, предмет, особу, на які спрямована певна діяльність, увага

тощо [253, с.9; 400, с.682; 132, с.111–112]. Слово «об'єкт» також тлумачать як предмет наукового та іншого дослідження, спеціальної зацікавленості та іншої компетенції; як певну одиницю (споруда, підприємство, ділянка місцевості і таке інше) господарського чи оборонного значення [50, с.635]. У філософському розумінні об'єкт є тим, що існує поза нами і незалежно від нашої свідомості, є явищем зовнішнього світу. «Об'єкт» у загальному значенні – явище, предмет, на який спрямовано чия-небудь діяльність, увага; підприємство, установа, а також все те, що є місцем якої-небудь діяльності [260, с.441; 210, с.36].

Отже, виходячи лише з положень словникової літератури, можна зробити висновок, що об'єкт – це певна форма, споруда, іншими словами, реальна форма дійсності; те, на що направлено дію чогось або когось. В юриспруденції об'єкт сприймається як те, на що спрямовано дію права, через що найчастіше вживається у значенні об'єкт права. Так, відповідно до Юридичної енциклопедії Ю. С. Шемшученка, дана категорія розкривається як матеріальні й нематеріальні блага, з приводу яких виникають правовідносини [281].

Своє бачення сутності об'єкту права висловлювали окремі правознавці, наприклад, В. С. Нерсисянц. Вчений вказує, що під об'єктом права слід розуміти ті матеріальні та духовні блага, наданням і використанням котрих задовольняються інтереси уповноваженої сторони правовідносин. До того ж автор додає, що зв'язок об'єкта з інтересами учасників виводить нас за межі аналізу юридичної форми правовідносин і дозволяє встановити зв'язок цієї форми з різноманітними формами матеріальних, організаційних та культурних потреб особи і суспільства [294; 281, с.10]. В. М. Кривцова доходить висновку, що об'єкт права – це суспільні відносини, що можуть бути предметом правового регулювання і вимагають такого регулювання [185, с.52]. Г. Ф. Пухта підкреслює, що об'єкт права – це те, що завдяки праву підпорядковується людській волі [387, с.145]. Як зауважує Є. В. Курінний, об'єкт права – це сукупність різноманітних суспільних

потреб та інтересів, реалізація яких забезпечується правовою регламентацією і відбувається у форматі відповідних видів владної діяльності. При цьому, аналізуючи зміст об'єкту права, вчений звертає увагу на окремих особливостях цього визначення. Перший стосується назви цієї правової категорії. За своїми обсягами зміст об'єкта права включає у себе ті суспільні потреби та інтереси, які вже реалізуються за допомогою норм права, та такі складові об'єкта права, що в близькій або далекій перспективі мають бути забезпечені правовою регламентацією (тобто ті потреби та інтереси, що лежать в основі потенційних правовідносин). Також обрання цього варіанта назви пов'язано з незавершеним процесом розвитку концепції «широкого розуміння права», в рамках якого, окрім такого звичайного словосполучення, як «правове регулювання», розглядаються інші, близькі до нього поняття «дія» або «вплив права» [72, с.90]. Нарешті, зважаючи на те, що під час реалізації суспільних потреб та інтересів застосовують усі основні функції права (регулятивну, охоронну та виховну), використання у назві нової правової категорії словосполучення «правове регулювання» може штучно звужувати уяву про її зміст, масштаби та соціальне призначення. Другий аспект, на думку Є. В. Курінного, пов'язаний з визначенням об'єкта права, стосується виразу «суспільні потреби та інтереси». Категорії «інтерес» та «потреба» є основними соціологічними категоріями і співвідносяться між собою як ціле та окреме. Інтерес визначається як: увага до кого-, чого-небудь, зацікавленість кимось, чимось; цікавість, захоплення; вага, значення тощо. Вчений зауважує, що категорію «потреба» безпідставно можна вважати похідною від інтересу, і тлумачиться вона як: необхідність у кому-, чому-небудь, що вимагає задоволення; потрібність, конечність; те, без чого не можна обійтися; вимоги, які необхідно задовольнити; запити [195, с.114–115; 253]. З наведених тлумачень простежується те, що інтерес як соціальна категорія засновується переважно під час реалізації стратегічних цілей та завдань права, за допомогою неї розкривається зв'язок між об'єктивними

закономірностями і діями людей. Поява інтересів пов'язана з формуванням людського суспільства [391, с.6; 195, с.114–115].

Окремі науковці доходять висновку про те, що об'єкт права – це елемент відповідних правовідносин; те, щодо чого складаються правовідносини [439, с.24]. Проводячи свої наукові пошуки у цьому напрямку, О. Ф. Скакун визначає об'єкт правовідносин, як матеріальні й нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюють свої суб'єктивні юридичні права і суб'єктивні юридичні обов'язки [392, с.396]. М. С. Кельман та О. Г. Мурашин об'єктами правових відносин називають матеріальні, духовні та інші соціальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини і здійснюють свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки [137, с.127; 379, с.175]. А. В. Перепелиця визначає два варіанти тлумачення об'єкту правовідносин. Відповідно до першого – це те, на що направлені суб'єктивні права і обов'язки – концепція моністична, яка признає існування єдиного об'єкта правовідносин – поведінка зобов'язаної сторони. Другий варіант: об'єкт правовідносин – це те, з приводу чого виникли правовідносини – концепція плюралістична, яка признає існування різних об'єктів правовідносин [275, с.85]. Цікаву позицію пропонує О. С. Іоффе: «Ні речі, ні так звані особисті нематеріальні блага не здатні до такого регулювання; таким чином, ні речі, ні особисті нематеріальні блага не є об'єктом права. Оскільки лише одна діяльність людини, людська поведінка, виражена в діях чи бездіяльності, здатні до реагування на правовий вплив, оскільки існує єдиний об'єкт правовідносин і обов'язків, отже, і об'єкт правовідносин – людська поведінка, діяльність або дії людей» [125; 275, с.85].

Об'єкту права, як елементу правовідносин присвячували свою увагу представники окремих юридичних галузей. Наприклад, А. Ф. Клейман об'єктом цивільних процесуальних правовідносин визнає сам привід, на підставі якого виникають цивільні процесуальні правовідносини, і те, на що спрямовані процесуальні права та обов'язки [144, с.39]. Р. Є. Гукасян під

об'єктом цивільних процесуальних правовідносин розумів цивільно-правовий спір або іншу вимогу, яка перебуває на вирішенні в суді [87, с.61]. Об'єктом господарських процесуальних правовідносин, за визначенням В. Д. Чернадчука, В. В. Сухоноса, В. П. Нагребельного, є економічний інтерес юридичної особи, який сфокусовано на отримання матеріальної вигоди [77, с.72; 194, с.266–267].

Таким чином, поняття об'єкту в праві різняться між собою. В загальнотеоретичній площині дану категорію сприймають, як сукупність певних людських благ, які людина отримує в процесі своєї життєдіяльності та, що найважливіше, має право на їх отримання. В межах доктринальних галузевих визначень подібна точка зору конкретизується, а перелік відповідних матеріальних та нематеріальних благ розширюється. Зокрема, в галузевій інтерпретації об'єкт права в більшості випадків набуває вигляду якогось конкретного юридично об'єктованого явища, юридичного факту, яке веде до виникнення правовідносин.

За такою ж логікою побудовані визначення об'єкту контролю в його класичному вигляді. Наприклад, відповідно до погляду В. В. Пахомова, дана категорія виражає те або того, що або якого контролюють [273, с.13]. Об'єкт контролю, як зазначає О. П. Гуляєв – це дотримання фізичними та юридичними особами певних обов'язків, які покладені на них законами та іншими нормативно-правовими актами [169]. С. В. Шестак вказує на те, що об'єкт контролю – це особа чи інститут, який перевіряється на предмет його відповідності встановленим стандартам. Особливості контрольної діяльності передбачають, що суб'єкта контролю у об'єкті контролю цікавить не будь-які, а тільки певні параметри його буття. Уся існуюча різноманітність можливих об'єктів контрольної діяльності (природні і штучні, матеріальні і нематеріальні, технічні і соціальні тощо) знаходить свій зовнішній прояв у тому, що охоплюється категоріями «поведінка» чи «стан» [254, с.142; 484, с.27]. В. П. Нагребельний, В. Д. Чернадчук, В. В. Сухонос обстоюють позицію про те, що підконтрольний об'єкт (об'єкт контролю) – це фізична чи

юридична особа (особи), певний вид діяльності, на який спрямовуються контрольні дії [242, с.69].

Тож поняття об'єкту в праві, а тим більше у контексті конкретних юридичних явищ, зокрема контролю, мають як спільні, так і додаткові, спеціальні ознаки, наявність яких не дає можливості зробити однозначні висновки з приводу цієї категорії. На наш погляд, проблематиці об'єкту в юридичній площині притаманна специфіка, яка виражається у наступному:

- по-перше, об'єкт права – це те, в зв'язку із чим, а не по відношенню до чого, виникають суспільні відносини. Тобто, це певний тригер, який потребує врегулювання за допомогою права та має законний відбиток у національній правовій системі;

- по-друге, об'єкт права виражає матеріальні або духовні блага важливі для суспільства настільки, що їх було наділено правовою оболонкою, яка одночасно регулює та захищає подібні блага;

- по-третє, об'єкт завжди є ціллю впливу юридичної реальності за допомогою закріплених в законодавстві норм, а також нормативно визначених методів та форм впливу.

Щодо об'єкту в межах контролю, то в даній площині визначальним аспектом є спрямованість даної категорії, її мета і завдання реалізації. Враховуючи цей аспект, а також вищевикладені особливості, ми дійшли висновку, що об'єктом контролю за діяльністю судово-експертних установ є сукупність суспільних відносин, які виникають в процесі реалізації уповноваженими органами державної влади та їх посадових осіб, інструментів та засобів, спрямованих на перевірку законності діяльності досліджуваних у роботі установ.

Говорячи про предмет контролю за діяльністю судово-експертних установ, варто відмітити взаємозв'язок цієї категорії із об'єктом як в досліджуваній сфері, так і юридичній площині загалом. Семантично терміни «предмет» та «об'єкт» схожі між собою, адже перший – це те, на що спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність кого-, чого-небудь;

пізнаний об'єкт; речі, явища, процеси, їхні сторони й відношення, які вже відомі, зафіксовані в тій чи іншій формі знання, але підлягають подальшому дослідженню; сфера соціальної дійсності, котра зазнає перетворення тощо [404, с.527; 339, с.108; 452, с.360; 41, с.185; 103, с.77].

Тож етимологічно предмет тотожний об'єкту, в зв'язку із чим категорію досить часто плутають. Водночас в площині різних наукових знань найчастіше вчені звертають увагу на відмінності обох категорій. Особливо гостро дана проблематика підіймається у філософії. В цій сфері знань поряд із поняттям «об'єкт» при визначенні пізнавальної діяльності використовується поняття «предмет». Якщо в загальному плані об'єкт розуміють як частину об'єктивного світу, що перебуває у взаємодії із суб'єктом, то предмет – це найбільш значимі властивості, зв'язки й відносини, які суб'єкт виділяє в об'єкті, виходячи зі своїх цілей. На відміну від об'єкта, у предметі пропонується бачити не тільки об'єктивне, а й суб'єктивне. З одного боку, при правильному виділенні – це частина об'єкта, і в цьому сенсі в предметі немає нічого, що не містить у собі об'єкт. З другого боку, предмет суб'єктивний, не тотожний і не рівнозначний об'єктові, тому що, виділяючи предмет, той, хто його пізнає, виходить зі своїх цілей, визначаючи в об'єктові тільки істотне, абстрагуючись від багато чого, що не становить для нього інтересу [454, с.525]. Привертає до себе увагу те, що при зіставленні цих категорій «об'єкт» і «предмет» у філософії розглядаються з позицій як об'єктивного, так і суб'єктивного. Але якщо у випадку з об'єктом об'єктивне та суб'єктивне розділяється і йдеться про об'єкти реальні й ідеальні, то саме предмет якимось чином їх поєднує [154, с.34].

Тож у філософській науці об'єкт та предмет сприймаються за формулою «частина та ціле», в якій саме предмет є складовим елементом об'єкту. Наголошується на тому, що предмет є уточненим, конкретизованим об'єктом.

Проблема тлумачення та визначення сутності предмету не є новелою і для правової науки. Так, окремі науковці відмічають, що одним з критеріїв побудови системи права є предмет (матеріальний критерій) правового регулювання, який являє собою сукупність якісно однорідних суспільних відносин, урегульованих нормами права. Він вказує, на яку групу суспільних відносин спрямований вплив норм права. Це дає змогу узагальнити норми права, які регулюють певне коло суспільних відносин, у галузь права. Відмежування предмета правового регулювання однієї галузі від іншої здійснюється на основі виявлення якісної однорідності елементів, що його становлять: суб'єктів, об'єктів, змісту, динамічних факторів. Предмет правового регулювання розглядають як головний, визначальний критерій системи права. Його доповнює метод правового регулювання [47]. Аналогічну думку поділяє В. О. Демиденко та Н. І. Матузов, які вказують про те, що предмет правового регулювання є головним, матеріальним критерієм розмежування норм права за галузями, оскільки він має об'єктивний зміст, визначається характером суспільних відносин і не залежить від волі законодавця [218, с.315; 91, с.126].

Натомість існують також менші за обсягом, але не за глибиною змісту визначення. Наприклад, А. І. Берлач підкреслює, що предмет права (правового регулювання) – це реалізовані суб'єктами правовідносин правові інтереси у формі речей, матеріальних цінностей, продуктів духовної творчості, особисті нематеріальні блага та інше [30, с.61; 92, с.70]. О. М. Ярошенко вказує про те, що предмет правового регулювання – це різноманітні суспільні відносини, які об'єктивно, за своєю природою можуть зазнавати нормативно-організаційного впливу і за певних соціально-політичних умов потребують впливу, що здійснюється за допомогою юридичних норм та інших юридичних засобів, які утворюють механізм правового регулювання. Від характеру і змісту суспільних відносин, що становлять предмет правового регулювання, залежать особливості, способи й засоби останнього [504, с.91]. На думку А. В. Полякова, в сферу правового

регулювання повинні входити ті відносини, які об'єктивно потребують правового опосередкування і «вписуються» в правову структуру. Це означає, що вони мають своє місце в ієрархії соціальних цінностей, можуть бути змодельовані в правовій нормі і перекладені мовою суб'єктивних прав і обов'язків, тобто є предметом права [289]. В. Д. Сорокін вважає, що в предмет правового регулювання входять не всі суспільні відносини, а лише ті з них, які об'єктивно, з цілого ряду причин потребують саме юридичного, тобто в принципі уніфікованого впливу на них з боку держави, або відносини різного змісту, в юридичному регулюванні яких суспільство і держава безпосередньо зацікавлені» [412; 190, с.29].

Цікаві погляди на зміст предмету права та його регламентарного впливу пропонують представники різних юридичних галузей. Наприклад, І. В. Венедіктова, предметом права інтелектуальної власності вважає майнові та особисті немайнові відносини, що складаються між суб'єктами права щодо визнання певних нетілесних благ об'єктами авторського, суміжного, патентного та інших прав та їх використання (економічного й особистісного присвоєння). З окресленого вчена робить висновок, що предмет права інтелектуальної власності при визнанні деяких нетілесних благ об'єктами авторського і патентного права є ширшим, ніж предмет цивільного права, але цивільні правовідносини становлять більшу частину в регулюванні права інтелектуальної власності [51, с.39]. Обґрунтованим є погляд Т. О. Коломоєць на предмет сучасного адміністративного права як на суспільні відносини, що формуються: 1) у процесі публічного адміністрування економічної, соціально-культурної та адміністративно-політичної галузей, а також під час реалізації повноважень органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та деякими іншими недержавними інституціями делегованих органами виконавчої влади повноважень; 2) у процесі діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо забезпечення реалізації та захисту в адміністративному порядку прав і свобод громадян, надання їм, а

також юридичним особам різноманітних адміністративних (управлінських) послуг; 3) у процесі внутрішньої організації та діяльності усіх державних органів, адміністрацій державних підприємств, установ та організацій, а також у зв'язку з публічною службою (державною службою або службою в органах місцевого самоврядування тощо); 4) реалізації юрисдикції адміністративних судів і поновлення порушених прав громадян та інших суб'єктів адміністративного права; 5) під час застосування заходів адміністративного примусу, в тому числі адміністративної відповідальності, щодо фізичних і юридичних осіб [5, с.4; 96, с.92]. В. М. Толкунова, К. М. Гусов, досліджуючи предмет трудового права, зазначали, що його складають трудові відносини у суспільній організації праці та супутні похідні від них відносини, тобто цілий комплекс суспільних відносин з праці на виробництві [88, с.7]. До системи суспільних відносин, що складають предмет трудового права, крім власне трудових О. В. Смірнов відніс також ті, які тісно пов'язані з ними – передують, супроводжують їх, або витікають з них. О. В. Смірнов особливо виділяє ядро предмета трудового права, його основні елементи – суспільні відносини, які складаються в процесі функціонування ринку праці, організації та застосування найманої праці [405, с.10; 43, с.20].

На відміну від доктринального сприйняття об'єкту, визначення предмету права та його регулюючого впливу мають єдиний стрижень, відповідно до якого – це певний конкретний елемент регульованих правом суспільних відносин, які виникають в окремо взятій галузі або сфері соціального буття. При цьому предмет права доцільно розглядати у взаємозв'язку із об'єктом. Так, якщо останній виражає те, з приводу чого правові відносини виникають, то предмет – це і є зазначені правові відносини.

Водночас подібне визначення конкурує із тлумаченнями предмету саме контрольної діяльності. Наприклад, С. М. Зубарєв в процесі дослідження категорії контролю взагалі робить висновок, що його предметом є стан

певного об'єкту, його відповідність Конституції, міжнародно-правовим актам, нормам підзаконних документів. Предмет контролю в цьому випадку представляє собою складне соціально-правове явище, що виявляється в його складному змісті. Це пов'язано, у першу чергу, з неоднорідністю самого об'єкту контролю. Щодо структури предмету контролю, то його найважливішим елементом є нормативні стандарти, в якості яких виступають норми міжнародних та національних правових актів [122, с.65].

В більшості випадків вчені розглядають зміст предмету контрольної діяльності у якійсь окремій сфері. Наприклад, Ю. В. Гаруст вважає, що предмет податкового контролю – це доходи або їх частина, вартість товарів, майно платників податків та окремі види їх діяльності, додана вартість, інші об'єкти, встановлені законодавчими актами, тобто те, з чого нараховується податок, з якого пізніше встановлюється податкова ставка [62, с.63]. Предметом контролю за додержанням законодавства на транспорті в Україні, на думку О. Дубинського, є дотримання або недотримання, виконання або невиконання, відповідність або невідповідність установлених уповноваженими органами в порядку, передбаченому законодавством, норм, вимог, правил, порядку, процедур та інших аспектів, що обумовлюють ту чи іншу поведінку, дії чи утримання від дій учасників правовідносин у транспортній сфері [105, с.77]. Багато вчених висловлюють свою думку з приводу значення та змісту судового контролю в оперативно-розшуковому процесі. Під час своїх наукових пошуків вони пропонують визначення, відповідно до яких предметом такого контролю є законність і обґрунтованість будь-яких процесуальних дій чи рішень органів розслідування, які здатні порушити права учасника процесу; конкретна процесуальна дія або рішення публічних процесуальних органів, що порушують (обмежують) те або інше конституційне право особи [501, с.71; 151, с.11]. Зокрема, О. В. Кондратьєв до предмета судового контролю відносить дії і рішення слідчого і прокурора. До предмета попереджувального судового контролю вчений відносить ті рішення, що

істотно обмежують конституційні права громадян; породжують наслідки, що виходять за рамки кримінально-процесуальних правовідносин і таке інше [167, с.40; 474, с.201].

На наш погляд, наведені твердження є неправильними з точки зору загальної теорії права, відповідно до якої контроль за діяльністю судово-експертних установ – це, в першу чергу, сукупність правовідносин. На доведення цієї думки зауважимо, що відповідно до загальної, базової думки, правовідносини – це регульовані нормами права суспільні зв'язки між суб'єктами права, які є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що забезпечуються державою [141]. Є. О. Шевченко визначає правовідносини як врегульовані нормами права взаємовідносини (взаємозв'язок) суб'єктів права, які виражаються у реалізації їх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків або взаємовідносин (взаємозв'язки) суб'єктів права, які мають правову форму [479, с.1117; 146, с.190]. С. С. Алексєєв вважав, що правовідносини – це індивідуалізований суспільний зв'язок між особами, який характеризується наявністю суб'єктивних юридичних прав і обов'язків та підтримується (гарантується) примусовою силою соціалістичної держави [475; 11, с.84–85]. В. Ю. Нікіфоров підкреслює, що правовідносини – це врегульовані нормами права та охоронювані державою суспільні відносини, які виникають на підставі юридичних фактів і характеризують взаємну поведінку суб'єктів права за змістом наданих їм нормою права кореспондуючих прав та обов'язків [250, с.14]. Як зазначає Р. О. Халфіна, правовідносини – це форма реалізації норм права, вони є результатом правового регулювання [461]. Як указує Л. Л. Богачова, О. В. Петришина та інші, правовідносини – відносини між людьми, які є юридичним вираженням економічних, політичних, сімейних, процесуальних та інших суспільних відносин, де одна сторона на основі правових норм вимагає від іншої виконання певних дій або утримання від них, а інша сторона зобов'язана виконати ці вимоги [118, с.336]. Як пише О. Ф. Скакун, правовідносини – це врегульовані нормами права і забезпечувані державою вольові суспільні

відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між суб'єктами – правомочними (носіями суб'єктивних прав) і зобов'язаними (носіями обов'язків) [393, с.382; с.138]. Відповідно до наукових переконань Є. Ю. Подорожнього, правовідносини є однією із ключових форм здійснення (реалізації) змісту норм права. Саме у правовідносинах норми права, так би мовити «оживають» і перетворюються із загальних, формалізованих, безособових моделей суспільної поведінки в індивідуальні юридичні можливості та обов'язки цілком конкретних суб'єктів [282, с.138].

Тобто правовідносини – це упорядковані юридичними нормами суспільні відносини. Вони виступають ядром будь-якої законної її діяльності, адже виражають акт використання людиною своїх юридичних можливостей. Рушійним аспектом виникнення правовідносин є юридичні факти – обставини об'єктивної діяльності, які породжують у відповідних суб'єктів права та обов'язки [363].

Підводячи підсумки проведеного дослідження, варто констатувати, що в сфері діяльності судово-експертних установ виникають різноманітні за своєю сутністю та змістом правові відносини. Їх виникнення пов'язано не тільки із функціонуванням експертних організацій в цілому, як самостійної юридичної особи, наприклад, при взаємодії з центральними органами виконавчої влади, до яких вони відносяться, судовими та правоохоронними органами, громадськістю і таке інше, але й окремих експертів, при виконанні ними дослідницьких функцій, зокрема при реалізації процесуальних повноважень в межах відповідного типу судочинства. Іншими словами, функціонування судово-експертних установ є юридичним фактом, який веде до виникнення комплексу правових відносин, що характеризують процесуальну, адміністративну та фінансово-господарську сторони зазначених установ. Саме ці відносини і становлять об'єкт контролю, який забезпечує їх нормальний юридичний стан, в межах якого діяльність судово-експертних установ не порушує норми законодавства та чийсь права і законні інтереси.

Виходячи з вищевикладеного, зазначимо, що предмет контролю за діяльністю судово-експертних установ – це конкретний напрямок функціонування судово-експертних установ, на який спрямовано контрольну діяльність уповноважених суб'єктів.

2.5. Адміністративні форми та методи здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ

Здійснення контрольних процедур відбувається за рахунок систематизованого, особливого, функціонального механізму, заснованого на нормах права різної галузевої належності, але при цьому ключова роль серед них відведена нормам адміністративної галузі. Ці норми регулюють та забезпечують функціонування суспільних відносин, які носять владно-управлінський характер. Подібні відносини в тому числі виникають в контексті здійснення контролю за роботою судово-експертних установ. Разом із тим, необхідно відзначити, що відповідна контрольна діяльність має об'єктивний зовнішній вираз, що знаходить своє відображення у сукупності форм та методів здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ. Внаслідок низької наукової опрацьованості останні потребують окремої уваги та ґрунтовного дослідження, проведенню якого і буде присвячено даний підрозділ.

Незважаючи на тісний взаємозв'язок адміністративних форм та методів контролю, обидві категорії мають власні ознаки. Наприклад, у лексичному значенні термін «форма» (від латинського «forma» – зовнішній вигляд) – це: обриси, контури, зовнішні межі предмета, що визначають його зовнішній вигляд; пристрій, шаблон, за допомогою якого чому-небудь надають певних обрисів, якогось вигляду; спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; видимість, зовнішній бік чого-небудь, що не відображає суті справи; внутрішня упорядкованість, узгодженість, взаємодія

більш або менш диференційованих і автономних частин цілого, обумовлених його будовою; сукупність певних прийомів, способів здійснення [408, с.951; 49, с.972].

Коріння поняття «форма» варто шукати у філософській науці. Відповідно до Тлумачного словника основних філософських термінів дане слово виражає спосіб зовнішнього прояву змісту, а також спосіб зв'язку елементів змісту [277]. Форма виражає зміст як його організація, оскільки немає безформного змісту, як і немає безформної речі. Форма не існує сама по собі. Вона позбавлена будь-якої цінності, якщо не є формою змісту. Тому не можна погодитися з тими, хто відриває форму від змісту і наділяє її самостійним існуванням [458, с.117; 449, с.207]. В такому аспекті філософське розуміння форми зародилось досить давно. Так, співвідношення між поняттями «форма» та «зміст» розглядав ще І. Кант у своїй роботі «Критика чистого розуму» та Г. Гегель в «Науці логіки». І. Кант обґрунтовує метафізичний відрив «форми» від «змісту», одиничного від загального, явища від суті [131]. Г. Гегель обґрунтовує діалектичний взаємозв'язок «форми» із суттю та «змістом» [64].

Отже, якщо говорити з точки зору філософії, то форма контролю за діяльністю судово-експертних установ – це вираження змісту та мети подібного контролю, так би мовити, реальна, осяжна та відчутна частина його сутності. Неможливість прийняття такого визначення як неоспоруваної істини обумовлюється тим, що воно відповідає на питання, що таке форма, але при цьому ніяким чином не освітлює питання, яка вона всередині. Цей момент є досить важливим, адже саме він дозволяє виокремити оригінальність адміністративних форм здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ, відмежувавши їх від суміжних категорій правової науки. Через це варто поглянути на інші інтерпретації поняття «форма», сконцентровані в межах різних наукових галузей.

Наприклад, близьким до правового та адміністративно-правового уявлення про форми взагалі, а також форми контролю безпосередньо є

визначення, запропоноване в управлінській науці. У теорії управління під формою діяльності розуміють зовнішній вияв конкретних дій, які здійснюються певними суб'єктами для реалізації поставлених перед ними завдань [31, с.120–121]. Д. Н. Бахрах, Б. В. Росінський, Ю. Н. Старілов зазначають, що форма управління – це зовнішнє вираження змісту управління, межі конкретних управлінських дій, вчинених безпосередньо державними органами та органами місцевого самоврядування. Форма управління – це певна частина управлінської діяльності органу, його структурних підрозділів і посадових осіб. Кожна форма управління містить в собі вчинення конкретними суб'єктами певних дій, які специфічним чином розкривають зміст управлінської діяльності, самого управлінського впливу [25, с.362]. В. В. Богуцький під формою управлінської діяльності розуміє зовнішній вираз конкретних дій, які здійснюються з метою і в процесі виконавчої та розпорядчої діяльності [34, с.1]. М. І. Єропкін запропонував визначення форм управлінської діяльності, відповідно до якого, це організаційно-правове вираження конкретних однорідних дій апарату державного управління, які здійснюються з метою практичного виконання поставлених перед ним завдань [3, с.55]. Ю. М. Козлов зазначив, що форма управлінської діяльності являє собою зовнішньо виражену дію виконавчого органу (посадової особи), що здійснюється в межах його компетенції і викликає певні наслідки [153, с.138].

Відповідно до викладеного, форма управлінська – це вираз активної дії суб'єкту управлінської діяльності, яку направлено на реалізацію його основних функцій, а також упорядкування відносин в межах тієї чи іншої організації.

Грунтовного опрацювання поняття «форма» знаходить і в межах правової науки. В класичному розумінні, за юридичним словником-довідником Ю. С. Шемшученка, форма правова – це спосіб внутрішньої організації, а також спосіб зовнішнього вияву правових (юридичних) норм, який засвідчує їхню державну загальнообов'язковість [497, с.674].

Відповідно до інших тлумачень, наприклад, за С. С. Алексєєвим, форма права – це державно-офіційний спосіб зовнішнього виразу, втілення і закріплення юридичних норм, звідки люди дізнаються про загальнообов'язкові правила поведінки. Тобто офіційний державний документ (закон, указ, декрет, постанова тощо), який зосереджує і закріплює правові норми, є виявом зовнішньої форми існування змісту правової норми. Формальна визначеність права виступає в якості носія змісту і звідси необхідного доповнення до його нормативності [12, с.94–95]. А. І. Дрішлюк вказує, що поняття «форма» використовується для позначення зв'язку права з іншими соціальними процесами. В даному випадку увага акцентується на юридичних властивостях правових явищ, опосередковуючих економічні, політичні, побутові і інші відносини. Категорія «форма права», як найширша, відображає всю юридичну реальність, що існує в суспільстві, всі її елементи, які опосередковують економічні, політичні, господарські, культурні і інші фактичні відносини, у тому числі спосіб виробництва і обміну притаманний конкретному економічному базису. Так само під формою права маються на увазі певні способи зовнішнього виразу права, як одного з компонентів «юридичної форми», іншими словами, як вужчого самостійного явища. Призначення цієї форми – упорядкувати зміст, додати йому властивості державно-владного характеру [102]. О. С. Іоффе і М. Д. Шаргородський стверджують, що в якості форми вираження права виступає юридична норма. Внутрішня форма права (юридична норма) повідомляє йому обов'язковість, а зовнішня форма (нормативні акти держави) визначає місце даної правової норми в загальній системі їх підпорядкування [126, с.134]. В. О. Котюк розглядає форму права як зовнішнє оформлення змісту загальнообов'язкових правил поведінки, які офіційно встановлені чи санкціоновані державною владою, або загальновизнані суспільством (наприклад, правовий звичай, рішення, прийняті на всенародних та місцевих референдумах) [172, с.35; 473, с.105–106].

В межах адміністративної галузі права склалась окрема думка про зміст форм. Так, В. К. Колпаков під адміністративно-правовою формою пропонує розуміти зовнішньо виражену дію, волевиявлення суб'єкта управління, здійснене в рамках законності та його компетенції для досягнення управлінської мети [158, с.199]. Як указує Є. В. Валькова, адміністративна форма – це зовнішнє вираження змісту адміністративної діяльності публічної адміністрації у межах наданих їй компетенції, що здійснюється з метою охорони прав та законних інтересів людини в різних сферах [44, с.63]. Ю. І. Мигачов під адміністративною формою розуміє зовні виражену дію органу виконавчої влади або його посадової особи, здійснену в рамках його компетенції і що викликає юридичні наслідки [223]. У наукових роботах В. В. Галуцька зазначено, що форми адміністративні – це форми діяльності публічної адміністрації – зовнішнє вираження однорідних за своїм характером і правовою природою груп адміністративних дій суб'єктів публічної адміністрації, здійснене в рамках режиму законності та компетенції для досягнення адміністративно-правової мети – публічного забезпечення прав і свобод людини і громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [8, с.132; 115, с.216].

Варто зауважити про існуючу проблему ототожнення форм та джерел права, що є грубою помилкою. З цього приводу найбільш вдало висловились Д. О. Тихомиров, А. М. Завальний, А. О. Осауленко, Ю. В. Кривицький, які переконані, що, незважаючи на взаємозв'язок понять «форма права» та «джерело права», вони повністю не співпадають. Якщо «форма права» показує, яким чином організовано та виражено зовні зміст права, то «джерела права» – це витоки формування права, система факторів, якими зумовлюється його зміст. Тому при аналізі понять «джерела» і «форми» права виникає потреба зазначати їх нетотожність. Дійсно, всі форми права є джерелами, але не кожне джерело права набуває якостей офіційної форми права. Для того, щоб джерело права набуло якостей державної обов'язковості

та загальності, необхідне його офіційне визнання, тобто санкціонування органами правотворчої влади. Іншими словами, джерела права прагнуть набути статусу офіційної форми права, але через об'єктивні та суб'єктивні причини (особливості правової системи) вони не завжди трансформуються у формально закріплені носії правової матерії. Що ж до форм права, то вони, будучи офіційними способами і засобами зведення в закон державної волі, завжди «виділяють» з себе правову енергію і, отже, спочатку формуються як джерела норм права. Форма права, це сукупність визнаних конкретною державою офіційно-документальних способів зовнішнього виразу та закріплення норм права [115].

Слід погодитись із позицією про різність форм та джерел права, але, на наш погляд, джерела в даному аспекті є первинними. Так, джерела – нормативно-правовий матеріал, фактично правові засади, в яких містяться норми права. В свою чергу, форми права, це окремі групи юридичних, санкціонованих та дозволених державною способів або ж методів реалізації даних норм. Таким чином, форми є похідними від правових джерел, так як закріплюються в їх змісті.

Спираючись на вищевказане, слід констатувати, що адміністративні форми здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ слід тлумачити як зовнішній практичний вираз діяльності уповноважених органів держави та їх посадових осіб. Саме форми вказують на конкретні дії, що вчиняються контролюючими суб'єктами задля досягнення кінцевої мети контролю за діяльністю судово-експертних установ.

При цьому варто наголосити на тому, що форми контрольної діяльності різноманітні, рівно як і форми в праві загалом. Питанню класифікації останніх присвячували свої наукові розробки багато вчених. Наприклад, М. С. Жуков поділяє форми права на види залежно від настання тих чи інших правових наслідків. За цим критерієм автор виділяє: правові та неправові форми. До правових належать форми, використання яких спричиняє виникнення конкретного юридичного результату. Зокрема, такі дії, як

видання юридичних актів, застосування примусових заходів тощо виступають як юридичні факти і можуть породжувати (змінювати, припиняти) адміністративно-правові відносини. До неправових належать форми, що безпосередньо юридичного значення не мають, тобто не спричиняють виникнення конкретного юридичного результату. Найчастіше неправовими формами визнаються різноманітні організаційні дії службовців органів виконавчої влади на різних етапах підготовки і виконання управлінських рішень. Це такі дії, як організація та проведення нарад, обговорень, перевірок, розробка проєктів планів, прогнозів, програм, методичних рекомендацій, здійснення заходів щодо підвищення якості й ефективності управлінської праці і таке інше. Ці форми можуть як безпосередньо «супроводжувати» правові форми, так і мати певне самостійне значення [115].

Безпосередньо в межах науки адміністративного права, на думку В. Б. Авер'янова, до основних адміністративно-правових форм слід віднести такі: 1) видання правових актів управління (нормативного й індивідуального характеру); 2) укладання адміністративних договорів (угод); 3) вчинення (здійснення) інших юридично значущих дій (реєстрація й облік автомобільного транспорту, реєстрація винаходів і відкриттів, суб'єктів підприємницької діяльності, нормативних актів; прийняття присяги, службова атестація, складання протоколів про адміністративні правопорушення) [6, с.276–277]. Р. С. Мельник до форм адміністративних відносить: застосування норм адміністративного права; діяльність суб'єктів публічної адміністрації; надання послуг; встановлення обмежень і заборон; забезпечення нормального існування приватних осіб [221, с.43–44].

Окрему теоретико-юридичну проблему складає питання класифікації форм контрольної діяльності. Якщо загальні правові форми, навіть із прив'язкою до якоїсь конкретної галузі, поділяють загалом одноманітно, то в контексті питання форм контролю вчені часто пропонують діаметрально протилежні думки. Наприклад, Е. В. Горян, досліджуючи особливості

контрольної діяльності органів виконавчої влади, виділяв наступні форми: заслуховування звітів і повідомлень, розгляд запитів, діяльність тимчасових контрольних комісій [76, с.102].

В. Ю. Оксій в процесі аналізу проблеми адміністративно-правового контролю банківської діяльності виділив такі форми: державна реєстрація банків; ліцензування банківської діяльності; банківський нагляд; регулювання валютних операцій; застосування заходів адміністративного примусу та адміністративної відповідальності до банків та їх посадових осіб тощо [263, с.117]. В процесі аналізу різновидів форм контролю діяльності органів державної влади в цілому С. Косінов виділив: зовнішній контроль; внутрішній контроль; відомчий контроль тощо [171, с.41–42]. В межах контролю нотаріальної діяльності В. Комаров виділяє лише дві його форми, а саме контроль за функціонуванням нотаріальних установ та контроль за професійним рівнем нотаріусів [159, с.135–136].

Отже, в юридичній науці сьогодні не існує системного підходу щодо виділення форм контролю. Наукові класифікації в цьому ракурсі є здебільшого «пристосованими», адже формуються на основі ключових особливостей галузі, в якій контрольні процедури застосовуються та не відповідають загальним теоретичним уявленням про класифікацію форм права в цілому. Такий підхід в контексті контролю за діяльністю судово-експертних установ, на наш погляд, є найбільш логічним та правильним, що пояснюється наступними факторами: по-перше, не існує на сьогоднішній день ані єдиного доктринального, ані законодавчого закріплення сутності контролю за діяльністю судово-експертних установ, в зв'язку з чим є неокресленими ключові закономірності такої діяльності; по-друге, загальноюридичні підходи до класифікації правових форм носять здебільшого оціночний характер, адже дозволяють визначити критерії для класифікації, проте не характеризують види форм в межах якихось конкретних юридичних сфер, наприклад, сфері контрольної діяльності; по-третє, контрольна діяльність в цілому є різною за змістом та сутністю, що

пов'язано із неодноманітністю нормативного регулювання контролю в межах кожної окремої сфери суспільних відносин. Як наслідок, кожна контрольна діяльність виражається через різні форми контролю, оснований на офіційних актах держави.

Враховуючи вищевикладене, а також беручи до уваги правові засади, на яких базується контроль за діяльністю судово-експертних установ, його завдання, мету, а також об'єктивну направленість, ми дійшли висновку, що до ключових форм контрольної діяльності в даному аспекті відносяться:

- регулятивно-координаційна форма – сукупність законодавчо визначених дій, направлених на формування державної політики, спрямованої на забезпечення функціонування судово-експертної діяльності взагалі, а також забезпечення контролю за якістю її реалізації всіма уповноваженими на це суб'єктами;

- експертно-кваліфікаційна діяльність – в межах зазначеної форми уповноважені суб'єкти контролю за діяльністю судово-експертних установ реалізують діяльність із забезпечення належного рівня знань та навичок судових експертів, його відповідності кваліфікаційним вимогам тощо;

- рекомендаційна форма – передбачає реалізацію інструментів та засобів, спрямованих на удосконалення судово-експертної діяльності, підвищення її ефективності та результативності, створення методичних рекомендацій для судових експертів тощо;

- відомчий контроль – поточна контрольна діяльність за законністю роботи судово-експертних установ та використанням бюджетних коштів суб'єктами, яким відповідна судово-експертна установа підпорядковується організаційно.

Невід'ємним елементом форм контролю за діяльністю судово-експертних установ є методи. Лексичні значення терміну «метод» включають такі трактування: спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; прийом або систему прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності, спосіб дії [403, с.692].

Питання методу й методології в усі часи було об'єктом філософських розмірковувань. Проблематика методів розв'язувалась філософами Нового часу, діалектичного матеріалізму, феноменології, структуралізму, постструктуралізму, постпозитивізму та представниками інших філософських течій. Ще англійський філософ Френсіс Бекон, підкреслюючи величезне значення методу, порівнював його з ліхтарем, який освітлює мандрівникові шлях у темряві. А ось як оцінював значення методу відомий російський фізіолог Іван Павлов. Він писав: «Метод – найперша, основна річ. Від методу, від способу дії залежить уся серйозність дослідження. Вся справа у хорошому методі. При хорошому методі і не досить талановита людина може зробити багато. А при поганому методі геніальна людина працюватиме марно і не отримає цінних, точних даних». Метод у найзагальнішому значенні – це певний спосіб дослідження якоїсь проблеми чи завдання, тобто метод являє собою систему правил, принципів і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей розвитку природи, суспільства і мислення або практичної перетворюючої діяльності людини. Близькою до методу за своїм значенням є категорія «методика». Методика – це сукупність, послідовність, порядок використання різних прийомів та методів у дослідженні. Це своєрідний тактичний план, що визначає спосіб і послідовність вирішення конкретного наукового чи практичного завдання [90].

Специфіка соціальної методології досліджується в сучасній герменевтиці, теорії інтерпретації текстів та інших філософських концепціях. Таким чином, метод (у тій чи іншій формі) зводиться до сукупності визначених правил, прийомів, способів, норм пізнання і діяльності. Він є системою принципів, вимог, які орієнтують суб'єкта на вирішення конкретного завдання, досягнення результатів у певній сфері діяльності. Метод – дисциплінує пошук істини, дозволяє зекономити сили і час, рухатись до мети найкоротшим шляхом, регулюючи пізнавальну та інші форми діяльності людини [458].

В сучасній філософії існує також інша думка, відповідно до якої метод визначається, як шлях дослідження, теорія, вчення) як систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв'язання проблем чи одержання нової інформації на основі певних регулятивних принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі і законів функціонування її об'єктів [456].

Як і поняття форм, методи досліджувались в теорії управління. Категорія «методи управлінської діяльності» розкривається, як способи й прийоми владно-керівного впливу на об'єкти управління, на керовані системи в процесі реалізації повноважень держави по впорядкуванню суспільних відносин. Методи управлінської діяльності – це способи й методи досягнення поставлених цілей, способи і прийоми аналізу та оцінювання управлінських ситуацій, використання правових і організаційних форм, впливу на свідомість і поведінку людей у керованих суспільних процесах, відносинах і зв'язках, рішення завдань, що виникають. Методи управлінської діяльності застосовуються у процесах управління за дорученням держави, тобто офіційно, а також у встановленому порядку і мають відповідати певним вимогам: володіти здатністю формувати і забезпечувати реалізацію управлінських впливів; бути різноманітними і пристосованими для використання в управлінні; бути реальними і гнучкими [94].

Своє бачення на зміст методів склалось у національній юридичній галузі. Як правило, у даній сфері суспільних знань метод набуває значення методу правового регулювання. Останній, на думку М. С. Кельмана та О. Р. Мурашина є сукупністю прийомів та засобів, за допомогою яких упорядковуються суспільні відносини певного виду [137]. П. М. Рабінович відзначає, що метод правового регулювання – специфічний спосіб владного впливу держави на суспільні відносини, здійснюваний за допомогою юридичних законів [340; 143, с.34]. С. Н. Братусь розглядав метод правового регулювання як сукупність прийомів формування поведінки людей і організацій, закріплення за ними відповідних прав і обов'язків [40, с.50].

А. М. Вітченко визначив метод правового регулювання як сукупність юридичних прийомів, засобів, способів, які відображають своєрідність впливу галузі права на суспільні відносини та спрямовані безпосередньо на формування і вираження зовні можливої та необхідної поведінки суб'єктів, які регулюються даною галуззю правовідносин [55, с.52]. М. Д. Шаргородський та О. С. Іоффе вважають, що під методом правового регулювання варто розуміти специфічний спосіб, за допомогою якого держава на основі даної сукупності юридичних норм забезпечує потрібну їй поведінку людей як учасників правовідносини. Він може виражатися у вигляді припису, заборони, дозволу і тому подібне [127, с.197; 292, с.82–83].

Своє значення мають методи контролю, думки щодо розуміння яких висловлювали представники як загальної теорії права, так і адміністративної. Так, О. М. Хольченков вказує, що методи контролю – це способи організаційно-правового впливу на підконтрольний об'єкт. Основу такого впливу складає той або інший спосіб контролю [464, с.111]. Як указують Л. А. Савченко, А. В. Цимбалюк, В. К. Шкарупа, М. В. Глух, методи контролю – це конкретні засоби, що застосовуються при здійсненні контрольних функцій [382, с.39].

Є. В. Щоріна переконана, що методи контролю – це тактичні прийоми, які розроблені контролюючими органами і ними ж використовуються для досягнення мети, здійснення необхідного впливу на підконтрольний об'єкт [489, с.258]. А. Г. Зюкін, аналізуючи методи контролю у контексті державного регулювання фінансового сектору країни вказував, що вони являють собою прийоми і способи здійснення контрольних повноважень, які обираються залежно від сукупності факторів у кожному конкретному випадку (суб'єкта та об'єкта контролю, мети і завдань, що стоять перед суб'єктом контролю, підстав виникнення контрольних правовідносин та інших обставин) [123, с.24–25; 134, с.163].

Отже, правовий метод або ж метод правового регулювання – це система способів, засобів та заходів законного впливу на суспільні

відносини, які об'єднуються у правові форми, та застосовуються в діяльності уповноважених на використання таких методів суб'єктів. Методи контролю мають більш стислі тлумачення та характеризуються здебільшого, як способи та засоби вчинення контрольних процедур.

На наш погляд, при наданні характеристики адміністративним методам контролю за діяльністю судово-експертних установ необхідно виходити із особливостей поля контрольної діяльності, тобто її мети та завдань, про що наголошують окремі науковці. Так, безперечно адміністративні методи контролю – це також методи правового регулювання, але специфічного вигляду, юридичною основою яких виступає окреме коло правових засад.

Враховуючи ці моменти, ми дійшли висновку, що адміністративні методи контролю за діяльністю судово-експертних установ – це сукупність закріплених в нормах адміністративного права заходів, засобів та способів впливу на суспільні відносини, що використовуються спеціально уповноваженими контролюючими суб'єктами в процесі реалізації відповідної діяльності. Ключовими ознаками подібних методів є:

- по-перше, вони є відгалуженням загальних правових методів, адже існують в межах адміністративної галузі права та застосовуються у контексті владно-розпорядчої діяльності органів державної влади;

- по-друге, методи контролю – це особливі адміністративні способи, засоби та заходи впливу, що мають реактивний характер; в них акумулюється державний примус, що виражено у можливості притягнення винних осіб до відповідальності за порушення режиму законності у роботі судово-експертних установ;

- по-третє, набір методів контролю має індивідуальний характер, що пов'язано із нормативним регулюванням контролю за діяльністю судово-експертних установ та його направленістю, іншими словами, набір контрольних методів в дослідженому ракурсі буде цілком оригінальним та в окремих аспектах неповторним.

Варто також звернути увагу на класифікацію методів контролю з метою виділення їх конкретних видів. Так, в класичній юридичній теорії методи правового регулювання класифікуються по-різному. Наприклад, О. Ф. Скакун залежно від характеру дії розрізняє такі методи правового регулювання: 1) основні – імперативний (юридичні веління надходять «згори», від владних державних органів; домінуюче місце посідають владно-імперативні приписи; відступити від передбаченої норми моделі поведінки не видається можливим, перевага віддається обов'язкам); диспозитивний (юридичні веління надходять переважно «знизу», від самих суб'єктів правового регулювання, котрі самостійно і на власний розсуд здійснюють вибір правових засобів; 2) допоміжні – рекомендаційний (діє у випадках, прямо передбачених угодою сторін; перевага віддається рекомендаціям); заохочувальний (діє у випадках, передбачених законом; перевага віддається заохоченням [393, с.255]. М. Н. Марченко також висвітлив свій підхід до визначення основних методів правового регулювання, один із яких називається авторитарним методом правового регулювання, а інший – методом автономії. На його думку, авторитарний метод, або, як його ще називають, метод владних приписів (імперативний метод), представляє собою такий спосіб правового регулювання, за якого особі або особам – учасникам (суб'єктам) правовідносин надається лише один, строго визначений варіант поведінки. При цьому нормами права точно визначаються порядок виникнення і припинення, характер, обсяг і зміст прав і обов'язків сторін – учасників суспільних відносин, врегульованих за допомогою даних норм права. Сутність іншого методу правового регулювання – метода автономії або диспозитивного методу полягає в тому, що нормами права встановлюються не заборони або приписи певної поведінки, а лише межі, в яких учасники суспільних відносин самостійно визначають варіанти своєї взаємної поведінки, самостійно встановлюють свої взаємні права та обов'язки [294, с.444].

Аналізуючи суто адміністративні методи, О. М. Вітченко виділяє в своїх працях: метод заборон; метод субординації або владного наказу; диспозитивний метод; договірно-заохочувальний метод; метод рекомендацій [498, с.60–61]. В своїх роботах М. І. Байтін до методів адміністративно-правових відносить: імперативний метод (метод владного наказу); автономний метод; заохочувальний метод; метод рекомендацій тощо [19; 498, с.60]. Схожу класифікацію пропонує Т. О. Коломоець, але на його думку перелік адміністративних методів варто доповнити методом влади-підпорядкування, методом узгодження, методом рівності тощо [197; 498, с.60].

Безпосередньо до методів контролю в адміністративному праві найчастіше відносять перевірки, ревізії, запити; прийняття управлінських рішень; видачу дозволів та ліцензування; аналіз процесу функціонування підконтрольного об'єкту; видання наказів; рейди та огляди тощо [209; 224; 266]. Водночас існують більш розгалужені та специфічні класифікації. Наприклад, С. С. Велешук наголошує на тому, що контроль адміністративний здійснюється за допомогою наступним методів, а саме: 1) методів організаційно-стабілізуючого впливу (регламентування, нормування, інструктування); 2) методів розпорядчого впливу (накази, розпорядження, директиви) [48].

Отже, методи в досліджуваній сфері, з урахуванням їх особливого характеру та сутності, являють собою сукупність різних інструментів, способів та засобів впливу на суспільні відносини спеціального змісту, нетипові для інших юридичних явищ. Підсумовуючи проведене дослідження, наведемо перелік адміністративних методів контролю за діяльністю судово-експертних установ:

- 1) атестація – адміністративний метод, який передбачає проведення атестаційних процедур, направлених на перевірку відповідності знань та навичок судових експертів визначеному державою рівню;

2) метод рекомендації – надання обов’язкових для врахування в роботі пропозицій з приводу покращення діяльності судово-експертної установи;

3) проведення нарад керівництва – метод, який передбачає проведення зустрічей керівництва судово-експертних установ з органами, яким вони підпорядковуються з метою визначення відхилень в діяльності експертних організацій та встановлення шляхів їх подолання;

4) управлінський метод – здійснення процедур, направлених на розроблення, затвердження та реалізацію офіційних актів з питань організації та управління судово-експертними установами. Сюди можна віднести видання численних наказів, вказівок та розпоряджень, які направлено на регламент роботи судово-експертних установ.

Висновки до Розділу 2

Аргументовано, що поняття система в переважній більшості випадків характеризується, як особлива структурована сукупність елементів, взаємодіючих та взаємопов’язаних між собою. Саме завдяки спільному існуванню ці елементи становлять собою єдність. Таким чином, можна говорити про те, що елемент виступає ключовим, будівним аспектом будь-якої системи, а відтак формує її зміст. При цьому наголошено на тому, що кожен елемент системи є цілком самостійним та незалежним і виключно за рахунок взаємодії з іншими самостійними елементами формує окреме, цілісне явище.

Доведено, що система контролю за діяльністю судово-експертних установ – це структурована сукупність незалежних, однак тісно взаємодіючих між собою елементів, які забезпечують ефективність та законність функціонування контрольної діяльності уповноважених суб’єктів у відповідній сфері. До зазначених елементів віднесено: мету і завдання

контролю – елементи, що визначають спрямованість контролю за діяльністю судово-експертних установ, очікувані результати його застосування; об'єкт та предмет контролю – тобто те, на що безпосередньо спрямовано дію контролю; систему суб'єктів контрольної діяльності – безпосередні реалізатори контролю за діяльністю судово-експертних установ; механізм реалізації контролю – сукупність форм та методів контролю за діяльністю судово-експертних установ в Україні.

Акцентовано увагу на тому, що контроль, якщо сприймати його суто як вираження державного регулювання, обмежується нормативно, а також пануючими соціально-політичними переконаннями людей про доцільність та глибину втручання держави у життя кожної окремої особи.

З'ясовано, що межі контролю за діяльністю судово-експертних установ мають багатоманітний характер та виражаються одразу у декількох аспектах:

1) основні рамки контролю судово-експертних установ визначаються законодавством. Саме в положеннях нормативно-правових актів встановлюються межі контролю, що виражається у переліку його суб'єктів, визначенні глибини та широти державного впливу на судово-експертні установи, інтенсивності адміністративних важелів регуляції діяльності останніх тощо;

2) межі контролю за діяльністю судово-експертних установ прямо залежать від суб'єктів застосування контролю та покладених на них законодавством контрольних повноважень. В цьому аспекті можна виокремити таку формулу: чим більший юридичний інструментарій впливу можуть застосовувати суб'єкти владних повноважень, тим ширшим є контроль;

3) межі контролю за діяльністю судово-експертних установ також визначаються ієрархічною підпорядкованістю останніх, наявністю між ними та іншими органами влади управлінських зв'язків, які передбачають сувору регламентацію роботи експертних організацій, їх підпорядкованість владній волі інших адміністративних структур;

4) важливим аспектом контролю за діяльністю судово-експертних установ, який встановлює межі контролю за роботою судово-експертних установ є норми їх діяльності.

Встановлено, що метою контролю за діяльністю судово-експертних установ є оцінка діяльності цих інституції щодо її відповідності вимогам нормативно-правових актів в сфері судової експертизи, а також забезпечення правильності такої діяльності. Досягнення цієї мети передбачає опрацювання та реалізацію наступних цілей, а саме: проведення комплексних, систематичних перевірок роботи судово-експертних установ; виявлення порушень в роботі судово-експертних установ, а також встановлення осіб, які допустили подібні порушення або причетні до їх виникнення; забезпечення притягнення до юридичної відповідальності винних осіб, які порушують нормальний, законний режим діяльності судово-експертних установ; встановлення причин допущених порушень в діяльності судово-експертних установ; формування та надання пропозицій щодо удосконалення відповідних аспектів діяльності судово-експертних установ.

З'ясовано, що принципам в праві характерні наступні ключові особливості: по-перше, принципи в праві – це вихідні, основоположні начала юридичної галузі. Крізь них виражається ідея про право належне, тобто таке, яким воно має бути та для чого призначено його регулюючий вплив; по-друге, принципи є абстрактною категорією та розчинюються у всій площині юридичних норм, які формують собою окремі інститути та галузі права; по-третє, принципи є універсальними за своєю природою, в зв'язку із чим мають відношення до всього масиву правових відносин; по-четверте, принципи мають вищий ступень імперативності, в зв'язку з чим спрямовують правове регулювання, задають його вектор вказуючи межі допустимого регламенту життєдіяльності населення; по-п'яте, зміна принципів можлива виключно у разі зміни всього суспільного уявлення про право та його призначення, як основного регулятора суспільних відносин;

Доведено, що принципи контролю за діяльністю судово-експертних установ можна визначити, як сукупність основоположних начал, імперативних, вихідних, абстрактних ідей, вимог, які прямо чи опосередковано закріплені в системі всього нормативно-правового матеріалу, які визначають межі та вектор правового регулювання суспільних відносин, котрі виникають в галузі здійснення контролю за роботою судово-експертних установ в Україні. Відмічено, що вказані принципи найбільш доцільно поділити на дві великі групи: загальноправові, спеціальні та особливі.

Підкреслено, що в межах контролю за діяльністю судово-експертних установ загальноправові принципи проявляються наступним чином: по-перше, подібний вид контролю здійснюється виключно в межах права та на його основі, внаслідок чого будь-які дії мають визначатись правовою нормою; по-друге, суб'єкти здійснення контрольних повноважень зобов'язані діяти виключно у межах визначених законодавством повноважень не виходячи за них; по-третє, контроль судово-експертних установ не може будь-яким чином порушувати права та законні інтереси людини і громадянина.

Аргументовано, що спеціальними принципами здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ є: принцип об'єктивності – контрольні процедури в будь-якому разі повинні спрямовуватись на оцінки відхлинь від визначених законодавством параметрів без врахування якихось інших чинників, аналіз яких не входить до компетенції контролюючого суб'єкта або не має відношення до сфери контролю загалом; принцип комплексності – відповідно до даного принципу контроль має забезпечувати всебічну оцінку відповідного об'єкту та спрямовуватись не тільки на пошук порушень в його діяльності, але й визначення шляхів їх виправлення; принцип раптовості – контроль за діяльністю судово-експертних установ повинен відбуватись раптово, що має на меті забезпечення дослідження роботи органу при нормальних, «поточних» умовах його діяльності.

Відмічено, що ключовим особливим принципом контролю за діяльністю судово-експертних установ є принцип незалежності судового експерта. Основою даної вихідної ідеї виступають положення статті 4 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ, де вказано, що незалежність судового експерта забезпечується за рахунок: заборони під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи; існування установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду тощо. Відповідно до цієї засади, контроль ні в якому разі не може бути використаний як важіль впливу на експерта відповідної судово-експертної установи з метою примушення його до прийняття якогось рішення.

З'ясовано, що суб'єкт в праві загалом характеризується наступними ознаками: по-перше, це не тільки людина або фізична особа, але й особа юридична; по-друге, суб'єкт в праві – це завжди власник певних прав та обов'язків, які дозволяють йому використовувати правову реальність та вступати у правові відносини з іншими суб'єктами права.

Встановлено, що на сьогоднішній день система суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ має наступний вигляд: 1) центральним суб'єктом контролю за діяльністю судово-експертних установ є Кабінет Міністрів України, який здійснює регуляторно-управлінський вплив на центральні органи виконавчої влади, в межах яких судово-експертні установи функціонують; 2) суб'єкти відомчого контролю – міністерства (МВС, Мін'юст та МОЗ), Державна прикордонна служба України та Служба безпеки України; зазначені суб'єкти контролюють діяльність судово-експертних установ, що організаційно підпорядковані їм шляхом: визначення їх юридичного статусу через затвердження статутів, положень та інших організаційно-розпорядчих документів, в яких викладено функції, встановлено структурні особливості, права та обов'язки експертів тощо; забезпечення обліку та оновлення інформації про право судових експертів на

проведення експертних досліджень; 3) суб'єкти експертно-кваліфікаційного забезпечення – експертно кваліфікаційні комісії, які займаються атестацією судових експертів, перевіркою їх кваліфікаційної відповідності, за наслідком якої можуть прийняти рішення про анулювання їх права на проведення експертних досліджень.

Відмічено, що система суб'єктів контролю судово-експертних установ є ієрархічно розгалуженою. Наприклад, Кабінет Міністрів України, як вищий орган виконавчої влади, забезпечує реалізацією державної політики крізь міністерства, а також управління ними, контроль їх діяльності та віднесених до сфери відання останніх установ. Водночас управлінська влада КМУ обмежена по відношенню до СБУ, Державної прикордонної служби та створених в системі цих органів судово-експертних установ. Як наслідок, загальна система контролю за роботою останніх є непідпорядкованою єдиному центру. На наш погляд, це є негативним моментом контролю та викликає розбіжності з його ключовими принципами.

Обґрунтовано, що на сьогодні, доречним є створення у владно-управлінській структурі державного апарату єдиного органу влади, на який варто покласти повноваження із формування та забезпечення державного регулювання судово-експертної діяльності в країні в цілому. Крім того, зазначений орган необхідно зробити основним суб'єктом ліцензійно-кваліфікаційної діяльності, який буде в установленому порядку проводити ліцензування судово-експертних установ всіх рівнів та галузевої належності, слідкувати за виконанням ними в поточній діяльності вимог законодавства, перевіряти правильність роботи судових експертів, забезпечувати належний рівень їх кваліфікації. Для забезпечення об'єктивності роботи такого органу, його склад варто формувати з представників тих галузей, де судово-експертні установи функціонують. Фактично, подібний орган має забрати у вищих та центральних органів влади всі повноваження, які стосуються контролю за діяльністю судово-експертних установ. Крім того, варто визначити

структурну незалежність подібного органу, що забезпечить об'єктивність державного контролю за діяльністю досліджуваних суб'єктів.

Наголошено, що поняття об'єкту в праві, а тим більше у контексті конкретних юридичних явищ, зокрема контролю, мають як спільні, так і додаткові, спеціальні ознаки, наявність яких не дає можливості зробити однозначні висновки з приводу цієї категорії. Проблематиці об'єкту в юридичній площині притаманна специфіка, яка виражається у наступному: по-перше, об'єкт права – це те, в зв'язку із чим, а не по відношенню до чого виникають суспільні відносини. Тобто, це певний тригер, який потребує врегулювання за допомогою права та має законний відбиток у національній правовій системі; по-друге, об'єкт права виражає матеріальні або духовні блага важливі для суспільства настільки, що їх було наділено правовою оболонкою, яка одночасно регулює та захищає подібні блага; по-третє, об'єкт завжди є ціллію впливу юридичної реальності за допомогою закріплених в законодавстві норм, а також нормативно визначених методів та форм впливу.

З'ясовано, що об'єктом контролю за діяльністю судово-експертних установ є сукупність суспільних відносин, які виникають в процесі реалізації уповноваженими органами державної влади та їх посадових осіб, інструментів та засобів, спрямованих на перевірку законності діяльності досліджуваних у роботі установ.

Констатовано, що в сфері діяльності судово-експертних установ виникають різноманітні за своєю сутністю та змістом правові відносини. Їх виникнення пов'язано не тільки із функціонуванням експертних організацій в цілому, як самостійної юридичної особи, наприклад, при взаємодії з центральними органами виконавчої влади, до яких вони відносяться, судовими та правоохоронними органами, громадськістю і таке інше, але й окремих експертів, при виконанні ними дослідницьких функцій, зокрема при реалізації процесуальних повноважень в межах відповідного типу судочинства. Іншими словами функціонування судово-експертних установ є юридичним фактом, який веде до виникнення комплексу правових відносин,

що характеризують процесуальну, адміністративну та фінансово-господарську сторони зазначених установ. Саме ці відносини і становлять об'єкт контролю, який забезпечує їх нормальний юридичний стан, в межах якого діяльність судово-експертних установ не порушує норми законодавства та чийсь права і законні інтереси.

Встановлено, що предмет контролю за діяльністю судово-експертних установ – це конкретний напрямок функціонування судово-експертних установ, на який спрямовано контрольну діяльність уповноважених суб'єктів.

Аргументовано, що адміністративні форми здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ слід тлумачити як зовнішній практичний вираз діяльності уповноважених органів держави та їх посадових осіб. Саме форми вказують на конкретні дії, що вчиняються контролюючими суб'єктами задля досягнення кінцевої мети контролю за діяльністю судово-експертних установ. До вказаних форм віднесено наступні:

- регулятивно-координаційна форма – сукупність законодавчо визначених дій, направлених на формування державної політики, спрямованої на забезпечення функціонування судово-експертної діяльності взагалі, а також забезпечення контролю за якістю її реалізації всіма уповноваженими на це суб'єктами;

- експертно-кваліфікаційна діяльність – в межах зазначеної форми уповноважені суб'єкти контролю за діяльністю судово-експертних установ реалізують діяльність із забезпечення належного рівня знань та навичок судових експертів, його відповідності кваліфікаційним вимогам тощо;

- рекомендаційна форма – передбачає реалізацію інструментів та засобів, спрямованих на вдосконалення судово-експертної діяльності, підвищення її ефективності та результативності, створення методичних рекомендацій для судових експертів тощо;

- відомчий контроль – поточна контрольна діяльність за законністю роботи судово-експертних установ та використанням бюджетних коштів

суб'єктами, яким відповідна судово-експертна установа підпорядковується організаційно.

Доведено, що методи в досліджуваній сфері з урахуванням їх особливого характеру та сутності являють собою сукупність різних інструментів, способів та засобів впливу на суспільні відносини спеціального змісту, нетипові для інших юридичних явищ. До основних адміністративних методів контролю за діяльністю судово-експертних установ віднесено: 1) атестація – адміністративний метод, який передбачає проведення атестаційних процедур направлених на перевірку відповідності знань та навичок судових експертів визначеному державою рівню; 2) метод рекомендації – надання обов'язкових для врахування в роботі пропозицій з приводу покращення діяльності судово-експертної установи; 3) проведення нарад керівництва – метод, який передбачає проведення зустрічей керівництва судово-експертних установ з органами, яким вони підпорядковуються з метою визначення відхилень в діяльності експертних організацій та встановлення шляхів їх подолання; 4) управлінський метод – здійснення процедур, направлених на розроблення, затвердження та реалізацію офіційних актів з питань організації та управління судово-експертними установами. Сюди можна віднести видання численних наказів, вказівок та розпоряджень, які направлено на регламент роботи судово-експертних установ.

РОЗДІЛ 3.

ВИДИ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ

3.1. Поняття та види державного контролю за діяльністю судово-експертних установ

Значення контролю як важливого елементу механізму управління неодноразово обговорювалося в правовій літературі. Зокрема В. Гаращук зазначає, що призначення державного контролю полягає у виявленні фактичного стану справ у різних царинах суспільного життя (в тому числі й у сфері наркотичних засобів). Контроль повинен надавати об'єктивну інформацію про стан суспільних відносин, виконання прийнятих рішень, відповідність діяльності державних службовців поставленим завданням і визначеним повноваженням. Контроль дозволяє отримати значний обсяг інформації, аналіз якої допомагає знайти найбільш доцільні й раціональні рішення з питань подальшого розвитку різних сфер [60, с.45]. Державний контроль за діяльністю судово-експертних установ спрямований на забезпечення належної організації експертної діяльності, а також законності, незалежності, об'єктивності і повноти експертних досліджень, що проводяться кваліфікованими судовими експертами, які працюють у цих установах.

Слід підкреслити, що існування установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду – є елементом забезпечення незалежності судового експерта та правильності його висновку.

При розгляді питань державного контролю за діяльністю судово-експертних установ необхідно виходити з того, що Закон України «Про судову експертизу» у статті 7 визначає, що судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії,

експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом [333]. Тобто мова йде саме про державні та комунальні судово-експертні установи, оскільки поза межами цих установ експертну діяльність можуть здійснювати лише кваліфіковані Міністерством юстиції судові експерти. Виникає питання, чи можуть існувати судово-експертні установи поза межами державної та комунальної форми власності, належним чином це питання не є врегульованим. Разом із цим існують й приватні судово-експертні установи, які за своєю суттю є юридичними особами, що діють відповідно до установчих документів, якими передбачено забезпечення організації діяльності кваліфікованих Міністерством юстиції судових експертів. Як приклад можна навести діяльність Київської незалежної судово-експертної установи, яка діє як ТОВ та функціонування якої полягає у підборі клієнтів та надання послуг із здійснення тих різновидів судових експертиз, що не входять до виключної компетенції державних спеціалізованих установ [140]. Слід підкреслити необхідність чіткого законодавчого визначення судово-експертних установ, їх правового статусу, зокрема: завдань, функцій, відповідальності тощо.

На сьогодні Закон України «Про судову експертизу» не містить конкретних положень, які б стосувалися контролю за діяльністю судово-експертних установ. Тим не менш здійснення такого контролю є важливим фактором забезпечення законності та ефективності їх діяльності.

Запропонований народним депутатом І. Лапіним законопроект «Про судово-експертну діяльність в Україні» [330] також не приділяє достатньої уваги питанням контролю за такою діяльністю. До того ж серед запропонованих в ньому визначень відсутнє визначення судово-експертної установи, що свідчить про необхідність його доопрацювання. Окремі елементи нормативно-правової фіксації питань державного контролю в контексті державного управління судово-експертними установами містяться

в іншому проекті Закону «Про судово-експертну діяльність», яким судово-експертна установа визначається як юридична особа, що створена в установленому законодавством України порядку з метою здійснення судово-експертної діяльності відповідно до цього Закону, та діє на підставі статуту. В цьому проекті закону йдеться про те, що державне регулювання судово-експертної діяльності полягає в забезпеченні нормативно-правових, організаційно-управлінських, науково-методичних та інформаційних засад у галузі судової експертизи з метою створення ефективних умов експертного забезпечення правосуддя. Державне регулювання судово-експертної діяльності здійснюється державними органами, до сфери управління яких належать державні судово-експертні установи відповідно до законодавства. Органом державного регулювання щодо діяльності недержавних судово-експертних установ та приватних експертів є Міністерство юстиції України. Міністерство юстиції України також забезпечує: організацію роботи координаційної ради з питань судової експертизи; організацію діяльності Експертно-кваліфікаційної та Дисциплінарної комісії; ведення Реєстру судових експертів та Реєстру методик проведення судових експертиз [331].

У розглянутому законопроекті присвячено увагу також питанням дисциплінарної відповідальності судових експертів, зокрема зазначено, що підставою для притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності за рішенням дисциплінарної комісії, утвореної відповідно до цього Закону, є вчинення ним дисциплінарного проступку. При чому перелік таких проступків надано у розглядуваному законопроекті, серед них: самостійне збирання матеріалів, необхідних для проведення дослідження; проведення судової експертизи, у разі призначення її проведення судово-експертній установі, судовим експертом, який є працівником цієї установи, без письмового доручення його керівника; передоручення проведення судової експертизи іншій особі з порушенням встановленого порядку; порушення вимог цього Закону щодо строків проведення судової експертизи; вирішення питань, які виходять за межі кваліфікації судового експерта за

відповідною експертною спеціальністю, у тому числі, надання висновків правового характеру та ін [331]. З урахуванням зазначеного слід відмітити необхідність прийняття подібного законопроекту з точки зору деталізації поняття судово-експертних установ, їх завдань, функцій, а також правового регулювання державного регулювання та контролю за їх діяльністю.

На думку Ю. Пілюкова, судово-експертні установи в Україні є динамічною системою, яка в залежності від вимог суспільства та потреб органів досудового розслідування та суду постійно розвивається і вдосконалюється, забезпечуючи верховенство закону, конституційних прав і свобод людини. Автор вбачає за необхідність посилення державного та громадського контролю за діяльністю судово-експертних установ, спонукання експертів до добросовісності, підвищення своєї кваліфікації, дотримання встановлених методик при проведенні судових експертиз, висновки яких є джерелом доказів у кримінальному процесі [278, с.153].

Розглянемо основний зміст поняття державного контролю за діяльністю судово-експертних установ. Поняття контролю по-різному визначається як у правовій літературі, так і у нормативно-правових актах. Наказом Міністерства оборони контроль визначається як комплекс заходів, що здійснюються для перевірки та оцінки виконання поставлених завдань (управлінських рішень). Ефективний контроль забезпечує єдність між прийняттям управлінського рішення та його виконанням, реалізацію принципу зворотного зв'язку в управлінській діяльності, можливість оперативного втручання в ситуацію щодо ходу виконання завдань, попередження можливих негативних наслідків та досягнення визначеного конкретного результату, дозволяє визначати ступінь виконання стратегічних та поточних планів. Основним методом контролю є моніторинг виконання управлінських рішень, що здійснюється службою контролю (моніторингу) за допомогою системи моніторингу [301]. Слід відмітити очевидну орієнтацію такого визначення контролю на відповідність встановлених вимог

результатам реалізації таких вимог в практичній діяльності конкретних правовідносин.

Є. Касяненко розглядає державний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування як один з видів контролю в державі, який здійснюється органами державної влади та/або їх посадовими особами і є комплексною системою, що складається з різних форм та методів їх діяльності [136]. Вочевидь увага автора визначення зосереджена на суб'єктах здійснення державного контролю, також підкреслюється його комплексний характер.

На думку Н. Горбової, державний контроль (нагляд) поєднує в собі зовнішній державний контроль з елементами адміністративного нагляду в частині застосування таких заходів адміністративного примусу, як заходи попередження, припинення, відновлення (із застосуванням заходів покарання в добровільно-примусовому порядку до прийняття рішення до залучення до адміністративної відповідальності). Результатами контролю шляхом подолання виявлених відхилень діяльності підконтрольного об'єкта стають: 1) усунення (коригування) виявлених недоліків; 2) оцінка ефективності діяльності підконтрольних об'єктів; 3) забезпечення збереження та сталого розвитку досягнутих результатів; 4) вжиття дієвих заходів щодо своєчасного інформування відповідних правоохоронних органів про порушення підконтрольним об'єктом адміністративного та кримінального законодавства [74, с.39–40]. У такому визначенні увага авторки концентрується на адміністративно-правових елементах державного контролю як прояву державно-владного примусу.

Контроль Н. Мороз розглядає як процес збору інформації про відхилення контрольованого об'єкта від існуючої норми з можливістю впливу на нього з метою усунення виявлених відхилень і обмеження, щоб уникнути настання негативних наслідків. Процес контролю – це діяльність об'єднаних у певну структуру суб'єктів контролю, спрямована на гарантування досягнення найефективнішим способом поставлених цілей,

шляхом реалізації певних завдань контролю і застосування відповідних принципів, методів і техніки контролю. Контроль також розглядають як систему спостереження і перевірки процесу функціонування об'єкта з метою усунення відхилень від заданих параметрів [236].

Д. Холодненко зазначає, що будь-яка форма контрольної діяльності органів публічного управління обумовлює вибір конкретного методу (методів). Тобто кожній формі відповідає свій арсенал методів контрольної діяльності, які являють собою комплекс дій посадової особи контрольо-наглядового органу, спрямованих на досягнення поставлених цілей і завдань. Методи контрольної діяльності в органах публічної адміністрації являють собою сукупність прийомів, способів та засобів, які використовуються уповноваженими посадовими особами органів публічного управління, з метою реалізації форм контрольо-наглядової діяльності [463, с.511–512]. Таким чином, автор акцентує увагу на тому, що контроль проявляється у певних методах діяльності суб'єктів, наділених владними повноваженнями.

Фінансовий контроль С. Ковальчук та О. Погребняк визначають як цілеспрямовану діяльність органів законодавчої, виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також недержавних аудиторських організацій, спрямовану на забезпечення законності, фінансової дисципліни та раціональності в ході мобілізації, розподілу, перерозподілу та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів з метою ефективного функціонування фінансової діяльності держави [149]. Незважаючи на те, що мова йде про фінансовий контроль, основним принципом визначення поняття контролю є те, що його змістом є цілеспрямована діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на досягнення законності та дисципліни у певній сфері.

Надаючи характеристику державному контролю як відмінному від інших різновидів контролю, П. Єпринцев зазначає, що державний контроль має правовий характер. У законодавстві держави закріплюються соціальне призначення, цілі й гарантії здійснення державного контролю; визначаються

його суб'єкти та об'єкти; встановлюються процесуальні форми його здійснення. Звідси різниця між державним і недержавним контролем полягає в характері дії. Державний контроль є обов'язковим, у той час як недержавний контроль залежить від державного контролю. Якщо державний контроль є дієвим інструментом налагодження відповідності тим правомірним оціночним критеріям, які стоять перед органами державної влади, то недержавний контроль при цьому втрачає сенс. Державний контроль спирається на силу переконання і примусу, але при цьому він завжди має примусовий характер. Його рішення завжди забезпечуються примусовою силою держави. Державний контроль також включає можливість застосування відповідних юридичних засобів впливу (наприклад, дисциплінарної відповідальності) [114, с.105–106].

Підсумовуючи викладені авторські позиції стосовно загальної характеристики поняття державного контролю, слід зазначити, що державний контроль здебільшого розглядається як функція органів державної влади, що проявляється у певних формах їх діяльності, насамперед моніторингу, перевірок з метою забезпечення відповідності встановлених нормативно-правовими актами вимогах до певного регульованого виду діяльності, виявлення правопорушень та вжиття заходів щодо їх припинення, а також притягнення винних до відповідальності.

Стосовно видів державного контролю в правовій літературі висловлювалися різноманітні думки.

До різновидів контролю відносять внутрішній та зовнішній контроль. Як зазначають Н. Виговська та А. Славіцька, служби внутрішнього державного контролю створюються всередині окремих відомств і організацій, в той час як зовнішні контрольні служби не є частиною організаційної структури установ, що перевіряються. Зовнішній контроль здійснюється контрольним органом, зовнішнім по відношенню до даного органу влади, відомству, організації і не входять в його структуру (наприклад, перевірка податковою службою будь-якого іншого міністерства

або відомства) [53, с.221]. Іншими словами такий контроль фактично являє собою внутрішньовідомчий та зовнішній контроль.

Пропонується ділити контроль за обсягом досліджуваної діяльності на загальний (наскрізний) та спеціалізований. Загальний (наскрізний) контроль передбачає обстеження цілого комплексу питань діяльності підконтрольного суб'єкта. При спеціалізованому контролі обстежується діяльність підконтрольного суб'єкта за чітко визначеними питаннями. Також виділяють такі критерії диференціації контролю: за ступенем значущості державний контроль може бути ординарним (звичайним), актуальним, екстраординарним; за способом реалізації контрольних повноважень – безпосереднім і опосередкованим; за кількісним складом суб'єктів контролю – одноособовим і колегіальним; за приналежністю контрольних повноважень – власним і делегованим; за відношенням до контрольної діяльності її суб'єкта – реальним і формальним; за результатом оцінки об'єкта – позитивний і негативний [171, с.43–45].

При дослідженні державного контролю за діяльністю органів прокуратури В. Синчук на підставі виділення такого критерію, як час реалізації державного контролю, виокремлював ретроспективний, поточний і перспективний контроль. При проведенні ретроспективних контрольних заходів суб'єкт контролю аналізує первинні матеріали минулих періодів (звіти, заяви, скарги, звернення тощо) стосовно діяльності органу чи її посадової особи з метою виявлення вже наявних умов і підстав для прийняття обґрунтованих рішень, забезпечення законності й дисципліни. Поточний контроль передбачає реалізацію контрольних заходів (спостереження, перевірка, моніторинг) безпосередньо на об'єкті контролю та за його межами в процесі виконання управлінських рішень, поставлених завдань, взятих зобов'язань із метою перевірки виконання обов'язків, законності діяльності, службової дисципліни тощо. Відповідно, перспективний державний контроль, на відміну від ретроспективного та поточного, здійснюється після виконання управлінських рішень і

орієнтований на оцінку їх ефективності та розробку стратегічних заходів на майбутнє з метою запобігання та попередження недоліків й правопорушень [388, с.88]. Подібна класифікація є цілковито прийнятною і для характеристики державного контролю за діяльністю судово-експертних установ, оскільки може досягати діяльність не лише прокуратури, але й інших підконтрольних державі суб'єктів, які реалізують регульовані законодавством функції.

Окрім зазначених різновидів в літературі державний контроль класифікують за сферою діяльності, що контролюється: внутрішньовідомчий (контроль у межах одного відомства), міжвідомчий (застосовується щодо об'єктів, які організаційно підпорядковані органам виконавчої влади), і позавідомчий (застосовується щодо об'єктів, які організаційно не підпорядковані органам виконавчої влади). За частотою проведення та передбачуваності контроль може бути систематичним, тобто таким, що здійснюється періодично, та одиничним (позаплановим), який здійснюється в разі необхідності. За предметною ознакою виділяють такі види контролю: фінансовий, експертний тощо. За формами здійснення – аналіз, аудит, моніторинг, нагляд, облік, перевірка, спостереження та ін [56, с.93].

Перелічені види державного контролю як певної функції органів державної влади та їх посадових осіб також можуть бути застосовані й для диференціації видів державного контролю за діяльністю судово-експертних установ з урахуванням специфіки їх організації та функціонування.

Державний контроль за додержанням основоположних засад правопорядку в судово-експертній діяльності проявляється у контролі з боку правоохоронних органів, їх діяльності, спрямованій на попередження, припинення правопорушень та забезпечення притягнення винних до відповідальності. Зокрема, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» серед основних її завдань є охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, а також протидії злочинності. До повноважень, які безпосередньо пов'язані із реалізацією таких завдань,

віднесено: здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень; виявлення причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вжиття заходів для їх усунення; вживання заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припинення виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень; здійснення своєчасного реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події тощо [327]. Таким чином, Національна поліція шляхом реагування на заяви про правопорушення, зокрема і у сфері судово-експертної діяльності, забезпечує функцію загального державного контролю за законністю такої діяльності.

Певні повноваження щодо контролю за додержанням прав і свобод людини, у тому числі й у сфері діяльності судово-експертних установ, має й Уповноважений Верховною Радою з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі.

Уповноважений Верховною Радою з прав людини в сфері захисту прав людини реалізує такі повноваження [335]: право невідкладного прийому Президентом України, Головою Верховної Ради України, Прем'єр-міністром України, головами Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, Генеральним прокурором, керівниками інших державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовими та службовими особами; звертається до Конституційного Суду України з поданням: про відповідність Конституції України законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які стосуються прав і свобод людини і громадянина, а також про офіційне тлумачення Конституції

України; вносить в установленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина; безперешкодно відвідує органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, бути присутнім на їх засіданнях; ознайомлюється з документами, у тому числі тими, що містять інформацію з обмеженим доступом, та отримання їх копій в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, органах прокуратури, включаючи справи, які знаходяться в судах; вимагає від посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності сприяння проведенню перевірок діяльності підконтрольних і підпорядкованих їм підприємств, установ, організацій, виділення спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків та ін. [335].

На сьогодні законодавство до правових актів, які видає Уповноважений з прав людини, відносить акти його реагування: 1) Конституційне подання Уповноваженого – акт реагування до Конституційного Суду України щодо вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційності) закону України чи іншого правового акта Верховної Ради України, акта Президента України та Кабінету Міністрів України, правового акта Автономної Республіки Крим; офіційного тлумачення Конституції України; 2) Подання Уповноваженого – акт, який вноситься Уповноваженим до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовим і службовим особам для вжиття відповідних заходів у місячний строк щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина [335].

Такі акти реагування можна вважати засобом впливу на стан правовідносин з метою впорядкування діяльності судово-експертних установ

в сфері додержання прав та свобод людини. Контрольні повноваження, які реалізуються органами Національної поліції, Уповноваженим Верховної ради з прав людини мають загальний характер і спрямовані на забезпечення правопорядку в сфері діяльності судово-експертних установ. Разом із цим певна специфіка саме провадження судово-експертної діяльності зумовлює особливості здійснення контрольно-управлінської діяльності держави у цій сфері.

Розглядаючи положення законодавства стосовно організації діяльності судово-експертних установ, слід зазначити, що державне управління спрямоване на забезпечення якісної кадрової підготовки працівників, насамперед державних судово-експертних установ. Зокрема, згідно статті 21 Закону України «Про судову експертизу» підготовка фахівців для державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, здійснюється вищими навчальними закладами; спеціалізація та підвищення кваліфікації проводяться на курсах та у спеціальних закладах відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ і мають на меті здійснювати експертну діяльність, проходять навчання з відповідної експертної спеціальності в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України з урахуванням обмежень, передбачених законом. Для забезпечення належного професійного рівня фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ і отримали кваліфікацію судового експерта, крім тих, які мають науковий ступінь, один раз на три роки повинні пройти стажування в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України відповідно до спеціальності та підтвердити рівень своїх професійних знань [333].

Методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) згідно статті 8 Закону України «Про судову експертизу» підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. Атестація методик розглядається

в правовій літературі як одна з форм державного контролю за судово-експертною діяльністю [113].

Судово-експертні установи реалізують свої завдання лише через діяльність судових експертів. Тому контроль за діяльністю судово-експертних установ вбирає в себе відповідно й контроль за діяльністю судових експертів.

Як зазначається Центральним міжрегіональним управлінням Міністерства юстиції (м. Київ), метою контролю за діяльністю судових експертів є перевірка дотримання ними вимог нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності. Контроль за дотриманням судовими експертами вимог нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності здійснюється Міністерством юстиції України та його територіальними органами із залученням фахівців науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України шляхом проведення перевірок. Перевірка судових експертів може бути плановою, яка здійснюється не частіше одного разу на три роки, як правило, за один рік до закінчення терміну дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, та позаплановою. Підставою для проведення планової перевірки судових експертів є графік проведення такої перевірки. Про заплановану перевірку судовий експерт попереджається за 10 календарних днів до початку її проведення. Строк проведення перевірки (з урахуванням часу, необхідного для рецензування висновків) становить не більше 30 календарних днів. Підставою для проведення позапланової перевірки є виявлення Міністерством юстиції України ознак невиконання чи неналежного виконання судовим експертом вимог нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності [59].

Державний контроль за діяльністю судово-експертних установ слід визначити як регламентовану правовими нормами діяльність владних суб'єктів, яка спрямована на забезпечення дотримання вимог законодавства щодо суб'єктів, порядку, засобів, способів, умов провадження судово-

експертної діяльності, а також належної фіксації її результатів. Державний контроль за діяльністю судово-експертних установ здійснюється з метою попередження порушень, їх припинення, відновлення порушених вимог щодо проведення відповідних судових експертиз, захист прав суб'єктів, в інтересах яких здійснюється провадження експертної діяльності, та притягнення винних у правопорушеннях осіб до відповідних різновидів юридичної відповідальності.

Державний контроль за діяльністю судово-експертних установ пов'язаний із забезпеченням дотримання встановлених законодавством принципів проведення судових експертиз. Він має бути спрямований на підтримання високого рівня якості проведення відповідних експертиз шляхом: державного посвідчення кваліфікації судових експертів; затвердження (атестації та державної реєстрації) методик проведення судових експертиз; перевірки фактичної діяльності судових експертів встановленим законодавством вимогам; виявлення порушень, відновлення правопорядку, включаючи забезпечення прав заінтересованих у судовій експертизі осіб, а також притягнення винних до відповідальності.

Серед видів державного контролю за діяльністю судово-експертних установ можна назвати за суб'єктами здійснення: 1) загально-правовий контроль, який здійснюється уповноваженими суб'єктами, які провадять контроль за додержанням законодавства щодо запобігання корупційних проявів, дотримання прав і законних інтересів людини тощо (наприклад, органи Національної поліції, Уповноважений Верховною радою з прав людини та ін.); 2) спеціалізований контроль, що здійснюється органами юстиції стосовно законності провадження судово-експертної діяльності, дотримання умов щодо надання прав здійснення експертної діяльності відповідним суб'єктам тощо; 3) відомчий контроль за діяльністю судово-експертних установ, який провадиться в межах окремих відомств, щодо дотримання вимог внутрішньовідомчих інструкцій та інших вимог провадження судово-експертної діяльності.

За підставами здійснення перевірочних заходів державний контроль можна розподілити на плановий та позаплановий.

За етапами забезпечення діяльності судово-експертних установ в процесі здійснення державного контролю: 1) попередньо-забезпечувальний контроль, спрямований на кадрове та методичне забезпечення судово-експертної діяльності; 2) супроводжувальний контроль, який проявляється у здійсненні планових перевірок діяльності судових експертів; 3) реакційний контроль, який проявляється у позапланових перевірках як реакції на інформацію про невиконання чи неналежне виконання судовими експертами встановлених законодавством вимог, а також наслідках таких перевірок, як реакції на виявлені правопорушення.

За спрямованістю державного контролю діяльності судово-експертних установ можна виділити такі його види, як: фінансовий, організаційний, методичний, документальний тощо [364].

Актуальними напрямками вдосконалення державного контролю за діяльністю судово-експертних установ можна вважати його посилення шляхом: незалишення поза увагою та відповідно належного розгляду та відповідних перевірок уповноваженими владними суб'єктами заяв зацікавлених осіб про порушення вимог законодавства при здійсненні судових експертиз; боротьба з корупційними проявами; забезпечення неухильного дотримання судовими експертами, що працюють у відповідних судово-експертних установах, професійної етики та основних принципів проведення судової експертизи тощо.

3.2. Особливості відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ

Закон України «Про судову експертизу» визначає наявність відомчих судово-експертних установ, серед яких: експертні служби Міністерства

внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України. Разом із цим в літературі висловлювалися думки щодо неоднозначної доцільності існування подібних відомчих судово-експертних установ.

Існування відомчих судово-експертних установ пов'язано із специфікою діяльності таких відомств, їх функціональною завантаженістю та можливістю якісного кадрового забезпечення судово-експертної діяльності з урахуванням особливостей цілей та завдань таких відомств.

Перш за все доцільно звернути увагу на загальноправову характеристику відомчого контролю, а потім з'ясувати його специфіку стосовно діяльності судово-експертних установ.

На думку Т. Єдинак та О. Павлишена, внутрішній контроль розкривається у процесі забезпечення досягнення організацією своєї мети, що складається з установлення критеріїв, визначення фактично досягнутих результатів і запровадження корективів у тому випадку, якщо досягнуті результати суттєво відрізняються від установлених критеріїв [112, с.13]. Внутрішній контроль реалізують спеціально створені для цього підрозділи у структурі суб'єкта контролю, а зовнішній контроль – спеціально створені для цього державні контрольні органи та інші органи незалежного контролю в різних сферах господарської системи [419, с.44].

Внутрішньо-відомчий контроль охоплює всю діяльність підконтрольного органу, а система позавідомчого (надвідомчого) контролю найчастіше утворюється як вузькоспеціалізована і стосується тільки певної функції або окремої сторони діяльності підконтрольної ланки. Внутрішньовідомчий контроль нерозривно пов'язаний із завданнями, поставленими перед системою відповідного міністерства, відомства, а позавідомчий (надвідомчий) значною мірою обумовлений необхідністю забезпечити вирішення загальнодержавних завдань і реалізацію загальнодержавних інтересів [171, с.42].

О. Дубинський визначає відомчий контроль у системі органів внутрішніх справ як загальну (за змістом, характером і обсягом впливу), внутрішню (за спрямованістю і місцем застосування) функцію державного управління, що втілюється через повсякденну внутрішню організаційну діяльність конкретних різного рівня вертикально підпорядкованих структурних елементів системи органів внутрішніх справ [104, с.222].

Р. Сагайдак та Є. Гудь наголошують на тому, що відомчий контроль, як правило, виступає у вигляді наступного контролю, головною функцією його є не тільки профілактика й попередження порушень, а їх виявлення й вжиття заходів щодо ліквідації цих порушень. Основні функції органів відомчого контролю полягають у здійсненні інспектування (перевірок), узагальненні їх результатів, а також у впровадженні заходів, спрямованих на усунення й попередження порушень [384].

О.М. Ковалюк відокремлює відомчий та урядовий контроль, він пропонує урядовий та парламентський контроль розглядати як позавідомчий. Відомчий спеціалізований державний фінансовий контроль проводять контрольньо-ревізійні підрозділи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади тільки у підпорядкованих міністерствам і відомствам структурах [150, с.153].

На думка А. Михайленка, відомчий контроль – це самостійний вид, форма державного контролю. Він складає невід’ємну частину діяльності компетентного органу по керівництву підлеглими і виконанню ними своїх завдань. У порівнянні з іншими видами контролю і нагляду відомчий має найбільші можливості по безпосередньому впливу на об’єкт, що перевіряється [228, с.236].

Надаючи характеристику об’єктно-суб’єктній характеристиці відомчого контролю, О.Дубинський зазначає, що об’єктами відомчого контролю є ті структури системи, стосовно яких суб’єкти відомчого контролю реалізують завдання такого. При цьому суб’єктно-об’єктна характеристика є динамічною за рахунок змінюваності характеристик

структур системи. Зокрема, суб'єкт відомчого контролю одночасно виступає одночасно і його об'єктом, коли мова іде про різні рівні системи чи різні види відомчої контрольної діяльності [103, с.159].

Основоположним моментом з'ясування ефективної діяльності працівників є те, що контроль спрямовано не лише на виявлення негативних явищ, а й наявних позитивних фактів. Якщо контроль оперуватиме лише фактами порушень у діяльності цих працівників, то вони не будуть зацікавлені в наданні всієї інформації, що характеризує реальне становище. Від правильного визначення і дотримання вимог контролю залежить ефективність його проведення. Щоб уникнути дублювання контрольних функцій між різноманітними суб'єктами управління, необхідно скоординувати їх контрольну діяльність з чітким розмежуванням об'єктів і суб'єктів контролю [142, с.213]. Із висловленої А. Кислим позиції можна зробити висновок, що відомчий контроль має бути засобом стимулювання до належного виконання працівниками, зокрема й у сфері судової експертизи – судовими експертами, покладених на них обов'язків.

Слід також підтримати думку згаданого автора про те, що результативність контролю залежить від ефективності організації його проведення: розробки програми, плану забезпечення постійного контролю керівників за роботою членів комісії, надання їм методичної та практичної допомоги зі збирання, узагальнення й аналізу зібраних у процесі контролю матеріалів, розробки заходів для покращання роботи контрольованих органів тощо [142, с.213].

Підсумовуючи викладені авторські позиції стосовно відомчого контролю та його змісту, слід зазначити, що більшість авторів визначають відомчий контроль як різновид державного внутрішнього контролю, який здійснюється в межах певних міністерств або відомств з метою перевірки підлеглими виконання поставлених перед ними завдань. При цьому відомчий контроль слугує засобом стимулювання належної поведінки працівників відповідних відомств.

Слід погодитися з тим, що основні контрольні функції органів відомчого контролю мають ґрунтуватися на здійсненні ревізій і перевірок, узагальненні їхніх результатів, розробці заходів, спрямованих на усунення й відвернення порушень [192, с.153].

Деякими авторами акцентовано увагу на необхідності оцінки відомчого контролю. Так, Я. Василенко під оцінюванням ефективності здійснення відомчого контролю за діяльністю судів (суддів) в Україні пропонує розуміти закріпленій нормами чинного законодавства та підкріпленій відповідною науково-методичною документацією процес, пов'язаний із реалізацією певних управлінських та організаційних заходів, спрямованих на встановлення відповідності між реальними результатами відомчого контролю за діяльністю судів (суддів) та очікуваними. Ефективність і дієвість відомчого контролю, як зазначає Я. Василенко, є одними із ключових принципів здійснення відповідної діяльності, оскільки: по-перше, такий контроль має реалізовуватись при мінімальних витратах – фінансових, матеріально-технічних, людських тощо, однак при цьому його результат повинен бути якісним та таким, що певним чином можна розрахувати; по-друге, кінцевий результат відомчого контролю повинен сприяти виявленню реальних проблем у відповідній сфері, а також прийняттю відповідного управлінського рішення [45, с.4–5]. Оцінка відомчого контролю передбачає наявність певних уніфікованих правил проведення такого контролю, без чіткої регламентації дій уповноважених на здійснення відомчого контролю суб'єктів така оцінка є ускладненою.

Розглянемо особливості правової регламентації здійснення відомчого контролю за діяльністю відомчих судово-експертних установ.

Згідно Положення про експертну службу МВС експертна служба МВС з метою організації своєї діяльності: контролює дотримання працівниками вимог нормативно-правових актів з питань проведення судової експертизи і функціонування обліку знарядь кримінальних правопорушень та інших об'єктів, здійснює у межах повноважень контроль за використанням

державних коштів, передбачених для реалізації проектів, виконання програм, у тому числі міжнародних. Керівник Експертної служби МВС контролює та забезпечує виконання Експертною службою МВС Конституції та законів України, актів та доручень Президента України, актів та доручень Кабінету Міністрів України, наказів та доручень МВС, власних наказів і доручень [311]. Отже, мова йде про здійснення таких функціональних різновидів відомчого контролю, як: нормативний, фінансовий, організаційний, дисциплінарний. Такі різновиди контролю здійснюються у формі планових та позапланових перевірок, заслуховування звітів, розгляду звернень громадян та аналіз інших джерел інформації про стан роботи судово-експертних установ та окремих судових експертів, які в них працюють.

Відповідно до Інструкції з організації контролю за якістю досліджень у підрозділах Експертної служби МВС України організація контролю за якістю досліджень у підрозділах експертної служби МВС України включає: контроль за якістю проведеного дослідження; моніторинг за дотриманням вимог, встановлених відповідними інструкціями та методиками до проведення та оформлення досліджень; міжлабораторні порівняльні дослідження; контрольні завдання; професійне тестування. Здійснення контролю за якістю досліджень у підрозділах Експертної служби МВС є безперервним постійним процесом, що ґрунтується на принципах: дотримання вимог нормативних документів, що регулюють діяльність підрозділів Експертної служби в частині проведення та оформлення досліджень; дотримання методик і методів досліджень; повноти, об'єктивності та обґрунтованості висновків за результатами досліджень; забезпечення належної оснащеності лабораторій; компетентності, професійності та майстерності персоналу; дотриманні конфіденційності та професійної таємниці [302]. Таким чином, відомчий контроль за діяльністю експертних служб МВС має доволі чіткі форми і засоби свого здійснення, які відображені у відповідних відомчих нормативно-правових актах.

Судово-медичні експертизи провадяться згідно Інструкції про проведення судово-медичної експертизи, яка вказує на те, що проведення судово-медичної експертизи здійснюється фахівцями державних установ судово-медичних експертиз МОЗ України. Також проведення судово-медичних експертиз може здійснюватись на підприємницьких засадах на підставі ліцензії, що видається МОЗ України. Фахівці державних установ судово-медичної експертизи повинні мати вищу медичну (фармацевтичну) освіту, пройти спеціальну підготовку з проведення судово-медичних експертиз та отримати сертифікат на звання судово-медичного експерта. Без додаткового узгодження з особою, що призначила експертизу, до участі в проведенні судово-медичних експертиз як експерти можуть бути залучені професори та викладачі кафедр судової медицини, фахівці закладів охорони здоров'я та інших відомств [130]. Таким чином, основним суб'єктом здійснення відомчого контролю за діяльністю судово-медичних установ є МОЗ.

Судово-психіатричну експертизу проводять державні спеціалізовані судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України [320], що безпосередньо вказує на підвідомчість цього різновиду судово-експертної установи МОЗ у тому числі й щодо сфери контролю.

Згідно Положення про Міністерство охорони здоров'я України МОЗ у сфері контролю за діяльністю судово-експертних установ, що належать до її структури (науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи) здійснює [314]: державний контроль діяльності психіатричних установ незалежно від форми власності та фахівців, інших працівників, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги; затверджує порядки проведення судово-медичної експертизи та судово-психіатричної експертизи; здійснює розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних з діяльністю МОЗ, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління; забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, здійснення заходів щодо запобігання корупції і

контролю за їх реалізацією в апараті МОЗ, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління; здійснює добір кадрів в апарат МОЗ, на підприємства, в установи та організації, що належать до сфери його управління, організовує роботу з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників апарату МОЗ; здійснює контроль за діяльністю підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління тощо [314].

Стосовно відомчої експертної служби Міністерства оборони України слід зазначити, що хоча Законом України «Про судову експертизу» передбачено ведення діяльності експертною службою Міністерства оборони України, однак Положенням про Міністерство оборони України та Положенням про Генеральний штаб Збройних Сил України серед основних завдань і функцій здійснення судово-експертної діяльності не обумовлено [329]. Положенням про Міністерство оборони до сфери його повноважень віднесено подання Кабінетові Міністрів України пропозицій щодо організації та проведення військово-лікарської експертизи у Збройних Силах [313]. Разом із цим згаданий нормативно-правовий акт не передбачає жодних положень, які б стосувалися проведення судово-експертної діяльності. Як зазначається в літературі, загальне керівництво судовою експертизою у Збройних Силах України здійснює начальник Центру судових експертиз Міністерства оборони України — головний судово-медичний експерт Міністерства оборони України. Головними завданнями судових експертів судово-експертних установ Збройних Сил України є: виконання судових експертиз за вимогами органів дізнання Збройних Сил України та інших військових формувань України, правоохоронних органів, суду; наукова розробка актуальних питань судової експертизи; вивчення травматизму та смертності від травм у Збройних Силах України та інших військових формуваннях України, надання рекомендацій командуванню військових частин щодо їх попередження; контроль за якістю медичного обслуговування у військових частинах, військово-медичних закладах за

даними судово-медичних експертиз; надання консультацій з питань судової експертизи для правоохоронних органів, суду та командування військових частин; участь у підготовці судово-медичних експертів для Збройних Сил України [161]. Слід зазначити на вкрай важливу необхідність забезпечення належного правового регулювання здійснення як судово-експертних підрозділів Міністерства оборони, так і експертної діяльності, що ними здійснюється.

На відміну від відомчого нормативно-правового забезпечення діяльності судово-експертних установ Міністерства оборони Служба безпеки України доволі детально врегульовує питання як діяльності відповідних відомчих судово-експертних установ, так і питання контролю за їх діяльністю. Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України є державною спеціалізованою експертною установою, яка виконує функції експертної служби СБУ. Експертними підрозділами Інституту є: Центр судових і спеціальних експертиз; 15 відокремлених експертних підрозділів у регіональних органах СБУ [425].

Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів передбачає низку заходів, які можна віднести до форм відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ СБУ. Передбачені Положенням форми контролю можна розподілити на попередні (перспективні), пов'язані, наприклад, з формуванням якісного кадрового забезпечення відповідних установ, та ретроспективні, пов'язані з перевіркою, оцінкою якості діяльності.

До формування якісного кадрового забезпечення слід віднести вимоги для присвоєння (підтвердження) кваліфікації судового експерта фахівцям спеціалізованої експертної установи СБУ, зокрема вони повинні мати відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройти підготовку з певної експертної спеціальності, а також теоретичну підготовку у Національній академії СБУ, знати законодавство

України про судову експертизу та методичні вимоги і практику їх застосування за відповідною експертною спеціальністю [309].

Діяльність експертно-кваліфікаційної комісії СБУ також можна віднести до форм попередньої контрольної діяльності. Під час атестації комісія відповідно до покладених на неї завдань: розглядає подані документи та допускає фахівця до кваліфікаційного іспиту; приймає кваліфікаційний іспит. За результатами кваліфікаційного іспиту залежно від рівня професійних знань комісія приймає одне з таких рішень: про присвоєння кваліфікації судового експерта; про підтвердження раніше присвоєної кваліфікації судового експерта; про відмову в присвоєнні (підтвердженні) кваліфікації судового експерта [309; 333].

До ретроспективних контрольних заходів можна віднести розгляд питань про дисциплінарну відповідальність. Підставою для розгляду експертно-кваліфікаційною комісією питань щодо дисциплінарної відповідальності судових експертів є подання керівників експертних підрозділів спеціалізованої експертної установи СБУ: за результатами розгляду скарг на дії судових експертів та/або рецензій, складених на висновки експертів СБУ; щодо результатів перевірки інформації про порушення судовим експертом вимог законодавства України про судову експертизу та/або методичних вимог під час проведення досліджень. До судових експертів можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення: попередження; призупинення дії Свідোцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта (на певний термін); позбавлення кваліфікації судового експерта [309; 333].

Позбавлення кваліфікації судового експерта може мати місце внаслідок учинення судовим експертом порушення, що призвело до втрати довіри до нього, чи декількох порушень, які мають систематичний характер, а також визнання його невідповідним займаній посаді або в разі набрання законної сили рішення суду про визнання особи винною у вчиненні корупційного

правопорушення, обвинувального вироку суду чи визнання судом цієї особи недієздатною [309; 333].

Слід зазначити, що означена норма не достатньо чітко формує уявлення про те, що слід визначати «порушенням, що призвело до втрати довіри до нього, чи декількох порушень, які мають систематичний характер», такий критерій має оціночний характер та може бути використаний з метою впливу на судового експерта, що є неприпустимим з точки зору реалізації принципів законності, незалежності, об'єктивності і повноти судових досліджень.

Як підкреслює М. Надіжко, одним із критеріїв оцінювання кінцевих результатів службової діяльності за напрямом судово-експертного забезпечення в системі Служби безпеки України є саме показник підготовлених експертних методик, методичних рекомендацій та іншої науково-методичної літератури з питань судово-експертної діяльності. Науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності, на думку авторки, являє собою один із видів забезпечення судової експертизи, що полягає у створенні умов для запровадження досягнень науки і техніки в практику та включає розробку й удосконалення методичних матеріалів з проведення експертиз (експертних методів, методик, методичних рекомендацій, інструкцій тощо), розроблення судово-експертних чи техніко-криміналістичних засобів (технологій) та підготовку програм професійного навчання судових експертів [243]. Представляється, що контроль за науково-методичним забезпеченням відомчих судово-експертних установ має належним чином провадитися і в інших відомчих судово-експертних установах.

Основним суб'єктом здійснення відомчого контролю за судово-експертними підрозділами Державної прикордонної служби України є Головний експертно-криміналістичний центр Державної прикордонної служби. До його основних завдань належить проведення судової експертизи та експертних досліджень паспортних документів для органів Державної

прикордонної служби України, інших правоохоронних органів з метою запобігання, виявлення та розслідування кримінальних та інших правопорушень у сфері охорони державного кордону, виконання інших робіт у межах своєї компетенції; організаційно-правове та методичне керівництво діяльністю експертних підрозділів Головного центру; організація науково-методичного та інформаційного забезпечення діяльності органів Державної прикордонної служби України у сфері охорони державного кордону; провадження пошукових досліджень у сфері судово-експертного забезпечення; експлуатаційно-технічне та метрологічне забезпечення техніко-криміналістичних засобів органів Державної прикордонної служби України; дослідна експлуатація технічних засобів, які використовуються під час проведення судової експертизи та експертних досліджень, та забезпечення їх використання в практичній діяльності; ведення криміналістичного обліку. Начальник Головного експертно-криміналістичного центру Державної прикордонної служби України організує контроль за діяльністю експертних підрозділів, заслуховує звіти їх керівників [307]. Слід зазначити, що чіткість та конкретизація форм, засобів та виконавців відомчого контролю за діяльністю судово-експертних підрозділів вочевидь потребує значної деталізації.

Вагому роль у забезпеченні належного рівня якості здійснення експертної діяльності судово-експертних підрозділів Державної прикордонної служби відіграє експертно-кваліфікаційна комісія Державної прикордонної служби України. Основними завданнями якої є визначення рівня професійної підготовки фахівців, які працюють у штаті Головного експертно-криміналістичного центру Державної прикордонної служби України, шляхом їх атестації з метою присвоєння (підтвердження) кваліфікації судового експерта з дозволом на проведення певного виду судових експертиз та експертних досліджень, а також розгляд питань дисциплінарної відповідальності судових експертів Головного центру [308].

Контрольні заходи, які застосовуються експертно-кваліфікаційною комісією Державної прикордонної служби також можна розподілити на попередні (превентивні), що стосується визначення кваліфікації судового експерта, та ретроспективні (розгляд справ про дисциплінарну відповідальність).

Попередні превентивні контрольні заходи вочевидь включають до себе атестацію та підтвердження кваліфікації. Атестація включає до себе дії експертно-кваліфікаційної комісії з: 1) розгляду поданих документів, на підставі чого вона або допускає судового експерта, або відмовляє йому в допуску до кваліфікаційного іспиту; 2) приймання кваліфікаційного іспиту. Підтвердження кваліфікації є єдиним засобом подовження терміну дії Свідоцтва судового експерта. Свідоцтво (доповнення до нього) дійсне протягом п'яти років. Якщо строк дії Свідоцтва не продовжений, Свідоцтво вважається недійсним, а кваліфікація судового експерта втраченою, про що робиться відмітка в державному Реєстрі атестованих судових експертів [308].

Слід зазначити, що питання порядку притягнення судових експертів Державної прикордонної служби до дисциплінарної відповідальності в Положенні про Експертно-кваліфікаційну комісію та атестацію судових експертів Державної прикордонної служби України розглянуті доволі детально.

Підставою для розгляду експертно-кваліфікаційною комісією питань щодо дисциплінарної відповідальності судових експертів є подання керівників структурних підрозділів Головного центру за результатами перевірки інформації про порушення судовим експертом вимог законодавства України про судову експертизу та/або методичних вимог під час проведення досліджень [308].

До судових експертів можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення: зупинення дії Свідоцтва; анулювання Свідоцтва.

Обираючи вид дисциплінарного стягнення, експертно-кваліфікаційна комісія повинна врахувати ступінь тяжкості вчиненого проступку, обставини,

за яких вчинено проступок, а також результати роботи судового експерта за попередні роки. Зупинення дії Свідоцтва може наступити внаслідок порушення судовим експертом вимог законодавства України про судову експертизу та/або методичних вимог під час проведення досліджень. Анулювання Свідоцтва може мати місце внаслідок:

- вчинення судовим експертом грубого порушення, що призвело до втрати довіри до нього;
- вчинення судовим експертом кількох порушень, які мають систематичний характер;
- визнання судового експерта таким, що не відповідає займаній посаді;
- набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо судового експерта;
- визнання судом судового експерта недієздатною особою [311].

Таким чином, для покладання на судового експерта такого доволі суворого дисциплінарного стягнення, як анулювання Свідоцтва судового експерта, застосовується оціночна категорія для характеристики ступеня тяжкості скоєного ним порушення: «грубе порушення, що призвело до втрати довіри до нього». При цьому відсутнє роз'яснення, що саме слід вважати таким грубим порушенням. Як вже зазначалося нами раніше, застосування оціночних критеріїв для визначення порушення таким, що тягне за собою анулювання Свідоцтва, може вплинути на виникнення можливості протиправного впливу на судового експерта.

Підсумовуючи викладене у цьому підрозділі, слід зробити низку висновків.

- Відомчий контроль здійснюється міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні судово-експертні установи, і полягає у перевірці виконання судовими експертами покладених на них обов'язків згідно

встановлених законодавством принципів реалізації судово-експертної діяльності.

– Відомчий контроль покликаний забезпечити протидію внутрішнім та зовнішнім загрозам порушень принципів проведення експертної діяльності. Внутрішні загрози проявляються у протиправних та корупційних діях судових експертів, зловживанням наданими їм повноваженнями. Зовнішні загрози обумовлені протиправним впливом на судових експертів, спрямованих на примушення їх до неналежного виконання обов'язків.

– Мету відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ можна визначити як забезпечення ефективності, а також результативності їх функціонування, шляхом проведення судових експертиз на засадах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

– Відомчий контроль знаходить свій прояв у атестації, присвоєнні та позбавленні кваліфікаційних класів судового експерта відповідних експертних комісій, що створюються міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні судово-експертні установи.

– Серед заходів відомчого контролю, що має негативні ретроспективні наслідки, слід назвати позбавлення кваліфікації судового експерта як наслідок порушення ним встановлених вимог провадження експертної діяльності. Доцільно звернути увагу на необхідність нормативно-правової уніфікації підстав для застосування такого дисциплінарного заходу. Представляється, що підстави для застосування позбавлення кваліфікації судового експерта мають бути чітко сформульовані та не допускати застосування оціночних критеріїв. Зокрема, позбавлення кваліфікації судового експерта має бути можливим в разі надання особою недостовірних відомостей для отримання кваліфікації судового експерта, або вчинення експертом адміністративного корупційного правопорушення, або злочину, що підтверджено рішенням чи відповідно обвинувальним вирокком суду, який набрав законної сили.

– Критеріями оцінки ефективності роботи відомчих судово-експертних установ можуть бути названі: кількість скарг на дії/бездіяльність відповідних судових експертів; кількість оскаржень результатів відповідних судових експертиз; притягнення до дисциплінарної відповідальності судових експертів; наявність та обсяг підготовлених експертних методик, методичних рекомендацій та іншої науково-методичної літератури з питань відповідної судово-експертної діяльності тощо.

Слід зазначити, що для створення дійсно ефективного механізму відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ доцільно чітко визначити: які саме функції має виконувати відомчий контроль, які результати слід очікувати від його проведення, яким чином здійснюється взаємодія і координація діяльності щодо забезпечення відомчого контролю з контрольною діяльністю інших державних органів, які здійснюють зовнішній контроль [370].

Представляється, що доцільним є прийняття нормативно-правового акту, який би врегулював питання діяльності відомчих судово-експертних установ: основні положення загальнодержавного, відомчого, а також громадського контролю за їх діяльністю; визначав критерії відомчого контролю за законністю та ефективністю їх роботи; визначав форми, методи відомчого контролю; визначав би уніфіковані підстави, а також порядок притягнення судових експертів до дисциплінарної відповідальності; визначав види дисциплінарних стягнень та інші питання.

3.3. Самоврядний контроль за діяльністю судово-експертних установ

Передусім слід вказати на те, що зазвичай в правовій літературі словосполучення «самоврядний контроль» розглядається у значенні контролю, який здійснюють органи місцевого самоврядування за тією чи

іншою сферою підконтрольних їм суспільних відносин. Так, О. Шевчук до особливостей самоврядного контролю відносить: 1) суб'єктами такого контролю є територіальна громада, ради різного рівня та їхні голови; виконавчі органи таких рад; органи самоорганізації населення; 2) реалізуючи контрольні повноваження, органи місцевого самоврядування втручаються у функціональну діяльність об'єктів такого контролю; 3) органи місцевого самоврядування здійснюють контроль за дотриманням органами законності розташованих на підвідомчій їм території, прийнятного рівня небезпеки для населення; 4) органи місцевого самоврядування виконують як власні (самоврядні), так і делеговані контрольні повноваження, перелік яких визначено чинним законодавством, а останні з них характерні для органів державної влади; 5) управлінські рішення нормативного характеру, зокрема й ті, в яких реалізуються контрольні повноваження рад та їхніх виконавчих комітетів, є обов'язковими для виконання всіма розташованими на відповідній території органами виконавчої влади, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями, посадовими особами, а також громадянами, що постійно або тимчасово проживають на відповідній території [481, с.44]. Подібного підходу дотримуються й інші вчені.

До суб'єктів самоврядного контролю В. Синчук відносить: 1) індивідуальні суб'єкти: сільський, селищний, міський голова; секретар відповідної ради; голова виконавчого органу відповідної ради; керівники управлінь, відділів, департаментів відповідної ради; голови депутатських комісій із питань правових питань, регуляторної політики, законності, громадського порядку, боротьби з корупцією та злочинністю тощо; 2) колективні суб'єкти: територіальна громада; сільська, селищна, міська рада; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; постійні комісії відповідної ради із питань: правових питань, регуляторної політики, законності, громадського порядку, боротьби з корупцією та злочинністю; органи самоорганізації населення (будинкові, вуличні,

квартальні та інші); асоціації місцевого самоврядування форми добровільного об'єднання органів місцевого самоврядування) [389, с.394].

Досліджуючи самоврядний контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні, О.Музичук визначає його як діяльність органів місцевого самоврядування із перевірки дотримання правоохоронними органами на підвідомчій їм території земельного, будівельного, податкового, господарського, трудового, житлового законодавства та законодавства з питань охорони довкілля, під час якої вони не втручаються в їх оперативно-розшукову, слідчу, кримінально-процесуальну та адміністративну діяльність [238, с.74].

Самоврядний у Великому тлумачному словнику сучасної української мови визначається як той, який самостійно вирішує питання внутрішнього управління [49]. Тоді як «самоврядування» – це: 1) форма управління, за якого суспільство, певна організація, господарська чи адміністративна одиниця тощо має право самостійно вирішувати питання внутрішнього керівництва; 2) право державної одиниці самостійно вирішувати питання внутрішнього законодавства й управління, а також мати свої урядові органи [402, с.32]. Таким чином, самоврядний контроль може бути як тотожний контролю, який здійснюють органи місцевого самоврядування, так і внутрішньоорганізаційний контроль, який здійснюється в організаціях (судово-експертних установах) самоврядовчими органами цих організацій. В нашому дослідженні ми акцентуємо увагу саме на питанні самоврядування судово-експертних установ та відповідного контролю з боку таких самоврядних організацій.

Питання самоврядування судово-експертних установ недостатньо чітко окреслені чинним законодавством, в основному ці питання розглядаються статутом тієї чи іншої судово-експертної установи. Разом із цим слід відмітити відсутність типового Статуту судово-експертних установ, який би уніфіковано врегульовував би питання як самоврядування, так і здійснення самоврядного контролю за діяльністю судово-експертних установ. Спроба

уніфікації та законодавчого врегулювання питань самоврядування судово-експертних установ вже мала місце. Зокрема, слід відмітити проект Закону України від 03.04.2018 р. № 8223 «Про судову експертизу та самоврядування судових експертів», який було запропоновано народним депутатом України І. Лапіним. Цим законопроектом було закріплено обов'язок керівника судово-експертної установи здійснювати контроль за дотриманням експертами нормативно-правових актів з питань організації проведення експертиз, а також забезпечити контроль за дотриманням строків проведення судових експертиз, повнотою і якістю проведених досліджень. Запропоновано зобов'язати судових експертів дотримуватися норм професійної етики судового експерта, що мають міститись у Кодексі професійної етики судового експерта, що затверджується З'їздом судових експертів України. Окремий розділ цього законопроекту присвячений самоврядуванню судових експертів. Самоврядування судових експертів ґрунтується на принципах виборності, гласності, обов'язковості для виконання судовими експертами рішень органів самоврядування судових експертів, підзвітності, заборони втручання органів самоврядування судових експертів у професійну діяльність судового експерта [334]. Завданнями самоврядування судових експертів визначено: 1) забезпечення незалежності судових експертів, захист від втручання у здійснення судово-експертної діяльності; 2) підтримання високого професійного рівня судових експертів; 3) утворення та забезпечення діяльності Експертно-кваліфікаційної комісії судових експертів; 4) створення сприятливих умов для здійснення судово-експертної діяльності; 5) забезпечення ведення Єдиного реєстру судових експертів України; 6) забезпечення ведення Реєстру методик судових експертиз [334].

Розглядуваним законопроектом запропонована система органів самоврядування судово-експертних установ. До таких органів автори законопроекту відносять, зокрема, й Національну асоціацію судових експертів України, що утворюється з метою забезпечення реалізації завдань

самоврядування судових експертів і до завдань якої серед інших входить забезпечення гарантій судово-експертної діяльності, а також високого професійного рівня судових експертів [334].

Вочевидь такі завдання потребують певних контрольних повноважень і відповідних їм заходів впливу, які мають бути визначені Статутом.

Самоврядування судових експертів також запропоновано здійснювати через діяльність рад судових експертів за видами судових експертиз, Експертно-кваліфікаційної комісії судових експертів, Ради науково-методичного забезпечення та Ревізійної комісії Національної асоціації судових експертів України, Ради судових експертів України, з'їзду судових експертів України. Рада судових експертів окремого виду судових експертиз виконує функції самоврядування судових експертів з окремих напрямків спеціальних знань, що входять до певного виду судових експертиз. Рада судових експертів окремого виду судових експертиз підконтрольна та підзвітна Раді судових експертів України. Повноваження і порядок роботи рад судових експертів окремого виду судових експертиз визначаються положенням про такі ради, що затверджується з'їздом судових експертів України [334].

До самоврядовчих органів автори законопроекту віднесли і експертно-кваліфікаційну комісію судових експертів, що є колегіальним органом, завданням якого є присвоєння, підтвердження та позбавлення кваліфікації судового експерта та вирішення питань щодо дисциплінарної відповідальності судових експертів. Рада науково-методичного забезпечення Національної асоціації судових експертів України утворюється і діє для здійснення науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності, затвердження методик судових експертиз, підвищення професійного рівня й кваліфікації судових експертів. Положення про Раду науково-методичного забезпечення Національної асоціації судових експертів України затверджується з'їздом судових експертів України [334].

Ревізійна комісія Національної асоціації судових експертів України утворюється і діє для здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю Національної асоціації судових експертів України, її органів, Ради судових експертів України, Експертно-кваліфікаційної комісії судових експертів. З'їзд судових експертів України пропонується створити як вищий орган самоврядування судових експертів. З'їзд судових експертів України пропонується наділити такими контрольними повноваженнями, як: затвердження Кодексу професійної етики судового експерта; розгляд та затвердження звітів Ради судових експертів України, Експертно-кваліфікаційної комісії судових експертів, Ради науково-методичного забезпечення Національної асоціації судових експертів України, висновки Ревізійної комісії Національної асоціації судових експертів України; затвердження кошторису Ради судових експертів України тощо [334].

На жаль означені норми, як і весь законопроект, так і не були затверджені. Питання самоврядного контролю або повністю ігноруються, або недостатньо чітко окреслені і у інших нормативно-правових актах.

Положення про бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів та республіканське бюро (Автономної Республіки Крим) визначає, що в адміністративно-господарському відношенні бюро підпорядковані відповідному управлінню охорони здоров'я, а у організаційному та науково-методичному відношенні бюро підпорядковані МОЗ України. Контроль за проведенням судово-медичних експертиз, що виконуються під час навчального процесу, і складанням відповідної документації викладачами кафедр судової медицини здійснюється завідуючим кафедрою та начальником бюро [285]. Питання самоврядування та відповідно контролю повністю відсутні у означеному нормативно-правовому акті.

Інструкцією з організації взаємодії підрозділів Експертної служби МВС із територіальними органами з надання сервісних послуг МВС зазначається, що Контроль за діяльністю адміністраторів територіального сервісного

центру МВС, а також за дотриманням фахівцями Експертної служби МВС, які беруть участь у проведенні державної реєстрації транспортних засобів, внутрішнього трудового розпорядку, загальновизнаних етичних норм поведінки та культури спілкування, виконанням ними посадових обов'язків, пов'язаних з участю у проведенні державної реєстрації транспортних засобів, здійснює керівництво територіальних органів з надання сервісних послуг МВС та їх відповідних підрозділів. Контроль за дотриманням фахівцями Експертної служби МВС, які беруть участь у проведенні державної реєстрації транспортних засобів, вимог нормативно-правових актів та методик з питань проведення судових експертиз, використанням відповідного програмного забезпечення, веденням облікової документації здійснює керівництво Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (ДНДЕКЦ). Керівництво територіальних органів з надання сервісних послуг МВС та їх відповідних підрозділів може вносити пропозиції керівництву ДНДЕКЦ щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності фахівців Експертної служби МВС, які беруть участь у проведенні державної реєстрації транспортних засобів [328]. Отже, питання самоврядного контролю, на відміну від відомчого галузевого, стоять практично поза межами більшості нормативно-правових актів, що регулюють діяльність судово-експертних установ.

Питання самоврядування судово-експертних установ наразі не має централізованого вирішення, а вирішуються у Статутах кожної окремої судово-експертної установи.

Розглянемо приклади самоврядного контролю деяких судово-експертних установ на підставі аналізу відповідних статутів.

Статутом Хмельницького обласного бюро судово-медичної експертизи серед видів його діяльності передбачено: впровадження заходів по розвитку і удосконаленню організації діяльності відділів, відділень; розробка організаційно-методичних матеріалів, щоквартальних та річних аналізів роботи і забезпечення ними керівників підрозділів; контроль за якістю та

термінами виконання експертизи; дотримання працівниками Бюро норм етики та деонтології, а також норм і вимог санітарно-гігієнічного і протиепідеміологічного режимів тощо. Безпосереднє керівництво Бюро здійснює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади Органом управління майном, підзвітний і підконтрольний йому. Начальник серед інших своїх повноважень здійснює керівництво і контроль за діяльністю Бюро; несе повну відповідальність за стан збереження майна та результати діяльності Бюро; забезпечує своєчасну сплату податків, зборів, інших загальнообов'язкових платежів, своєчасну виплату заробітної плати; забезпечує дотримання санітарно-гігієнічних вимог, протиепідемічних правил та норм, протипожежної безпеки та правил техніки безпеки; видає у межах компетенції накази та розпорядження, обов'язкові для всіх працівників Бюро, контролює їх виконання; щорічно звітує про роботу Бюро на загальних зборах трудового колективу. Органом самоврядування трудового колективу є загальні збори трудового колективу ХОБ СМЕ, серед повноважень яких окреслено: розгляд та затвердження проекту колективного договору, звітів про його виконання, розгляд і вирішення питань про організаційні форми самоврядування трудового колективу Закладу [418].

У Статуті комунального закладу «Обласне бюро судово-медичної експертизи» Рівненської обласної ради вищим органом управління Бюро встановлено Рівненську обласну раду, до компетенції якої віднесено: визначення основних напрямків діяльності; затвердження та внесення змін до Статуту Бюро; призначення та звільнення начальника Бюро з урахуванням думки Головного судово-медичного експерта МОЗ України; розпорядження основними засобами бюро – прийняття рішень про відчуження майна, позику, заставу, оренду; прийняття рішення про припинення діяльності бюро, його ліквідацію, затвердження ліквідаційного балансу. Управління галузевою діяльністю здійснює управління охорони здоров'я Рівненської обласної державної адміністрації та Головне бюро судово-медичної експертизи МОЗ України. До компетенції управління охорони здоров'я віднесено основні

контрольні повноваження, зокрема: визначення форм контролю за діяльністю бюро; здійснення контролю за адміністративно-господарською діяльністю Бюро; контроль за організацією первинного обліку в Бюро, утримання в установленому порядку статистичної та бухгалтерської звітності; контроль роботи Бюро з питань охорони праці, безпеки руху санітарного транспорту і протипожежного захисту тощо. Загальні збори трудового колективу Бюро: розглядають і схвалюють проект колективного договору; заслуховують інформацію про виконання сторонами колективного договору; беруть участь у визначенні критеріїв матеріального стимулювання праці співробітників Бюро, а також у вирішенні питань соціального розвитку Бюро [416]. Таким чином, основні контрольні повноваження за діяльністю цієї судово-експертної установи надані саме органу місцевого самоврядування, що є фактичним засновником цього закладу та власником його матеріальних активів. Галузевий контроль здійснюється відповідним територіальним управлінням МОЗ, тоді як контрольні повноваження органу самоврядування цієї судово-експертної установи (зборів трудового колективу) є суттєво обмеженими.

Статутом Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса Міністерства юстиції України Інститут очолює директор, який працює за контрактом з Мін'юстом, та призначається на посаду і звільняється з посади Мін'юсту. Директор Інституту здійснює загальне керівництво Інститутом, організовує наукову, експертну та фінансово-господарську діяльність Інституту; у межах компетенції видає накази і розпорядження; керує роботою Вченої ради, експертно-кваліфікаційної комісії Інституту, а також контролює роботу конкурсної та атестаційної комісій Інституту, організовує діяльність інших постійно діючих комісій Інституту тощо. В Інституті функціонує вчена рада, експертно-кваліфікаційна комісія, атестаційна й конкурсна комісії та комісія по трудових спорах. Наказами директора Інституту можуть створюватися інші постійно діючі комісії. З метою врегулювання виробничих, трудових,

соціально-економічних відносин та узгодження інтересів працівників і керівництва Інституту між ними відповідно до законодавства України укладається колективний договір, який підписується уповноваженими представниками сторін. Контроль за діяльністю Інституту здійснюється Мін'юстом шляхом проведення перевірок роботи Інституту в порядку, визначеному законодавством України, а також іншими контролюючими органами, на які згідно із законодавством України покладені функції контролю за діяльністю державних підприємств, установ і організацій [417].

Таким чином, означений статут оминає питання як самоврядування, так і самоврядного контролю, надаючи основні повноваження з оперативного контролю Директору як безпосередньому керівникові, відсутнє також врегулювання зборів трудового колективу.

Певні питання самоврядного контролю вирішуються в діяльності асоціацій судових експертів. Розглянемо основні риси самоврядного контролю таких самоврядних організацій як: Асоціація судових медиків України, Асоціація судових експертів України, Асоціація незалежних судових експертів України та ін.

04 червня 2010 року у м. Харкові у приміщенні кафедри судово-медичної експертизи ХМАПО відбулося перше засідання Президії Асоціації судових медиків України (надалі АСМУ) [58, с.3]. Асоціація судових медиків України (АСМУ) встановлює ділові і наукові контакти між членами Асоціації та міжнародними організаціями, установами, фондами, громадськими об'єднаннями, проводить конференції, наради, дискусії, використовуючи у тому числі й засоби масової інформації, видає та розповсюджує різні форми наукового та практичного досвіду, організовує науково-практичні конференції та інші заходи із участю вітчизняних і зарубіжних спеціалістів для обміну інформацією з сучасних наукових та технологічних досягнень для членів Асоціації, а також спрямовує зусилля на підвищення якості досліджень у лабораторіях бюро судово-медичної

експертизи відповідно до стандартів ISO (ДСТУ ISO 9001:2015, ДСТУ ISO/IEC 17025) [471].

Асоціація судових експертів України також є самоврядною організацією, яка об'єднує судових експертів України, основною метою діяльності Асоціації, відповідно до її статуту є сприяння професійній діяльності судових експертів та інших фахівців, які не є співробітниками державних судово-експертних установ, з питань проведення судових експертиз, експертних та пов'язаних з ними досліджень, а також захист спільних та професійних інтересів членів Асоціації [16]. Для реалізації поставленої мети та у встановленому чинним законодавством України порядку Асоціація здійснює таку діяльність, у тому числі й щодо контролю за діяльністю судово-експертних установ: розробляє і втілює в життя у порядку, встановленому чинним законодавством України, проекти і програми своєї діяльності, зокрема, але не обмежуючись, щодо інформаційного забезпечення членів Асоціації, підвищення їх ділової кваліфікації, розробки та впровадження нових експертних методик та технологій; самостійно або спільно з іншими установами та організаціями готує і вносить в органи державної влади пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази у сфері судової експертизи та експертних досліджень та з питань соціального захисту своїх членів; захищає інтереси своїх членів у досудовому та судовому вирішенні спорів, та, за окремими дорученнями, представляє їх інтереси в державних органах і судах; сприяє підтримці високого кваліфікаційно-професійного рівня членів Асоціації шляхом запровадження системи добровільної сертифікації; забезпечує підвищення кваліфікації членів Асоціації та здійснює громадський контроль за дотриманням ними норм професійної етики; сприяє розвитку інформаційних технологій в галузі судової та позасудової експертизи, інформуванню суспільства про актуальні питання судової експертизи; надає допомогу своїм членам у забезпеченні їх спеціальною літературою,

довідково-інформаційними матеріалами, спеціальними комп'ютерними програмами та інтернет-ресурсами тощо [16].

Всеукраїнська громадська організація «Союз експертів України» є Всеукраїнською неприбутковою організацією, яка об'єднує судових експертів, оцінювачів з числа діючих, колишніх, чи майбутніх судових експертів, оцінювачів, а також експертів в галузі права, та інших осіб, що здійснюють судово-експертну, оціночну діяльність та проводять експертні дослідження на професійній основі, та/або сприяють розвитку експертної діяльності та формуванню цивілізованого ринку оцінки [415]. Названа організація здійснює громадський контроль за якістю судово-експертної діяльності своїх членів. З цією метою встановлено процедуру дворівневої внутрішньої сертифікації. Контроль за якістю судово-експертної діяльності здійснюється з метою перевірки дотримання членом-експертом вимог нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності та є добровільним. Під час проведення перевірки члена-експерта встановлюється: наявність матеріально-технічної бази (приміщення, сейфів, інструментального оснащення, спеціального обладнання тощо); відповідність терміну дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації терміну здійснення судово-експертної діяльності; наявність Журналу реєстрації судових експертиз та експертних досліджень; наявність других примірників висновків проведених судових експертиз та експертних досліджень у наглядних провадженнях та відповідність їх реєстрації у Журналі; відповідність видів експертиз, проведених судовими експертами, експертним спеціальностям, зазначеним у свідоцтві про присвоєння кваліфікації судового експерта; відповідність висновків вимогам нормативно-правових актів щодо їх складання та оформлення та правильність застосування методів дослідження [286]. Для здійснення громадського контролю за якістю судово-експертної діяльності своїх членів, та впровадженні єдиних підходів при проведенні експертних досліджень та надання роз'яснень щодо застосування єдиних підходів та алгоритмів проведення досліджень створено експертно-кваліфікаційну

комісію. До завдань і компетенції цієї комісії віднесено, у тому числі: забезпечення контролю за якістю виконання робіт, пов'язаних з експертною діяльністю членів Союзу експертів, рівнем їх професійної підготовки та своєчасним підвищенням кваліфікації; забезпечення контролю за виконанням статутних вимог членами Союзу експертів, їх професійними та моральними якостями; надання відповідних висновків та рекомендацій членам та правлінню Союзу експертів у порядку контролю за якістю роботи членів-експертів, а також під час проведення членами-експертами експертних досліджень як допомоги у виявленні помилок та недоліків [288].

Слід зазначити, що діяльність наведених організацій будується на певній самоорганізації судових експертів з метою взаємної правової, консультативної, методичної та іншої допомоги, а також публічно-професійного визнання рівня професійної майстерності судових експертів-членів відповідних асоціацій та союзів. Контрольна діяльність багато в чому збігається з громадським контролем, разом із цим на відміну від громадського такий контроль здійснюється професійними судовими експертами і спрямований на забезпечення високої якості експертної діяльності.

На підставі викладеного можна зробити певні висновки. Самоврядний контроль за діяльністю судово-експертних установ можна розглядати у декількох значеннях та відповідно наповнювати ці значення різним змістом.

– По-перше, самоврядний контроль можна розглядати як діяльність органів місцевого самоврядування, в такому значенні самоврядний контроль знаходить свій прояв в реалізації контрольних повноважень органів місцевого самоврядування за діяльністю судово-експертних установ щодо перевірки її відповідності вимогам чинного законодавства в частині, що стосується інтересів відповідних територіальних громад. Основними ознаками самоврядного контролю є особливий суб'єкт його здійснення – органи місцевого самоврядування; мета здійснення – забезпечення дотримання прав та законних інтересів відповідних територіальних громад в

діяльності судово-експертних установ; самоврядний контроль спрямований на дотримання земельного, фінансового та іншого законодавства в частині забезпечення права комунальної власності, публічних фінансових та інших інтересів територіальної громади, інтереси якої представляють відповідні органи місцевого самоврядування.

– По-друге, самоврядний контроль можна розглядати як різновид внутрішнього контролю, який реалізується органами самоврядування судово-експертних установ, або судово-експертними об'єднаннями, їх спеціально створеними органами з метою забезпечення високої якості судово-експертної діяльності. Такий самоврядний контроль здійснюється шляхом перевірки відповідності експертної діяльності встановленим законодавчим вимогам, сприяння підвищенню кваліфікації судових експертів, дотримання вимог професійної етики та трудової дисципліни та може супроводжуватися певним стимулюванням до підвищення якості експертної діяльності, у тому числі й на засадах добровільної сертифікації судових експертів.

На сьогодні питання самоврядування судово-експертних установ недостатньо врегульовані нормами чинного законодавства, що обумовлено відсутністю чіткого законодавчого регулювання діяльності судово-експертних установ в цілому. Статутами окремих судово-експертних установ безпосередньо вказується, що суб'єктом самоврядування виступають загальні збори трудового колективу, контрольні повноваження яких є суттєво обмеженими. До сфери діяльності загальних зборів трудового колективу судово-експертної установи як органу його самоврядування зазвичай відноситься: заслуховування звіту керівника (директора) про діяльність судово-експертної установи, затвердження колективного договору, участь у вирішенні питань соціального забезпечення. Діяльність асоціацій та інших об'єднань судових експертів та судово-експертних установ також можна вважати самоврядною, разом із цим їх контрольні повноваження спрямовані на забезпечення рівня професійної якості судово-експертної діяльності судових експертів та судово-експертних установ.

Нагальною потребою є вдосконалення нормативно-правового забезпечення самоврядування судово-експертних установ та їх діяльності, зокрема в сфері здійснення контролю. Представляється доцільним прийняття: по-перше, закону, який би врегулював питання самоврядування судово-експертних установ, визначав суб'єктів такого самоврядування та загальні засади їх діяльності, зокрема і повноваження у сфері здійснення контролю за організаційною, фінансовою, матеріально-технічною, кадрово-дисциплінарною та іншими сферами діяльності судово-експертних установ; по-друге, положення про асоціації та інші об'єднання судових експертів та/або судово-експертних установ, яким доцільно було б визначити їх повноваження в сфері професійної допомоги, контролю, добровільної сертифікації тощо.

3.4. Громадський контроль за діяльністю судово-експертних установ

Слід погодитися з тим, що реалізація внутрішнього контролю не може бути високоефективною без застосування результатів контролю зовнішнього, який здійснюється наглядовими органами і громадськістю, взаємодія форм зовнішнього та внутрішнього контролю дозволяє гарантувати належний рівень підзвітності об'єктів контролю державним установам в цілому [73].

Важливість забезпечення прозорості діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування не піддається сумніву, адже відкритість інформації про таку діяльність є одним із засобів забезпечення прав та свобод людини та громадянина, становлення громадянського суспільства в державі. Адже громадянське суспільство визначають як самоорганізовану і саморегульовану сферу публічно-правових відносин у державі, утворювану вільними і рівними індивідами та створеними ними об'єднаннями громадян, які функціонують, формуючи соціальний капітал та

здійснюючи контроль за органами державної влади, служать підґрунтям демократії та визначальним чинником у розбудові правової держави [99, с.150–151]. Отже, здійснення громадського контролю за органами державної влади є важливим чинником побудови громадянського суспільства. Громадський контроль за діяльністю органів публічної влади є необхідною умовою становлення демократії, утвердження громадянського суспільства, гарантування соціальної стабільності [129, с.33]. Громадський контроль – це публічна перевірка громадянським суспільством діяльності держави на відповідність проголошеним нею цілям, коригування цієї діяльності і самих цілей, підпорядкування політики держави, діяльності її органів і посадових осіб інтересам суспільства, а також нагляд громадянського суспільства за діяльністю державних органів та органів місцевого самоврядування, спрямованою на захист і забезпечення прав і законних інтересів людини та фундаментальних свобод, і на повагу до них [81].

Конституція України у статті 3 визначає головні принципи взаємодії держави і суспільства, а саме: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Перелічені конституційні принципи знаходять свій вияв у тому числі й через громадський контроль за різними сферами державної діяльності. Законодавство певним чином освітлює окремі аспекти реалізації названих конституційних принципів через громадський контроль.

Громадський контроль пов'язаний також з доступом до публічної інформації. Адже публічною інформацією визнається відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних

повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації. Доступ до інформації забезпечується шляхом систематичного та оперативного оприлюднення інформації, або надання інформації за запитами на інформацію. Громадський контроль за забезпеченням розпорядниками інформації доступу до публічної інформації здійснюється депутатами місцевих рад, громадськими організаціями, громадськими радами, громадянами особисто шляхом проведення відповідних громадських слухань, громадської експертизи тощо [298]. Судово-експертні установи як розпорядники публічної інформації зобов'язані оприлюднювати: інформацію про організаційну структуру, місію, функції, повноваження, основні завдання, напрями діяльності та фінансові ресурси (структуру та обсяг бюджетних коштів, порядок та механізм їх витрачання тощо; нормативно-правові акти, акти індивідуальної дії, крім внутрішньо організаційних), прийняті розпорядником, проекти рішень, що підлягають обговоренню, інформацію про нормативно-правові засади діяльності; перелік та умови отримання послуг, що надаються цими органами, форми і зразки документів, правила їх заповнення; порядок складання, подання запиту на інформацію, оскарження рішень розпорядників інформації, дій чи бездіяльності; інформацію про систему обліку, види інформації, яку зберігає розпорядник; перелік наборів даних, що оприлюднюються у формі відкритих даних; інформацію про механізми чи процедури, за допомогою яких громадськість може представляти свої інтереси або в інший спосіб впливати на реалізацію повноважень розпорядника інформації; плани проведення та порядок денний своїх відкритих засідань; розташування місць, де надаються необхідні запитувачам форми і бланки установи; загальні правила роботи установи, правила внутрішнього трудового розпорядку; звіти, в тому числі щодо задоволення запитів на інформацію; інформацію про діяльність суб'єктів владних повноважень та іншу інформацію про діяльність суб'єктів владних

повноважень, порядок обов'язкового оприлюднення якої встановлений законом [298].

Оприлюднення публічної інформації є необхідною умовою забезпечення моніторингу громадськості за діяльністю судово-експертних установ.

Закон України «Про звернення громадян» також пов'язаний з регулюванням засобів та умов реалізації громадського контролю, оскільки ним визначаються правові засади практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів. Законом встановлено право громадян України звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення [322]. Відповідному праву кореспондовані обов'язки суб'єктів, до яких надходять відповідні звернення, належним чином реагувати на них в межах вимог, встановлених законодавством, зокрема: дотримуватися встановлених строків розгляду; об'єктивно, всебічно і вчасно перевіряти заяви чи скарги; скасовувати або змінювати оскаржувані рішення у випадках, передбачених законодавством України, якщо вони не відповідають закону або іншим нормативним актам, невідкладно вживати заходів до припинення неправомірних дій, виявляти, усувати причини та умови, які сприяли порушенням; забезпечувати поновлення порушених прав, реальне виконання прийнятих у зв'язку з заявою чи скаргою рішень; письмово повідомляти громадянина про результати перевірки заяви чи скарги і суть прийнятого рішення тощо [322].

Закон України «Про національну безпеку» передбачає можливість здійснення громадського нагляду у секторі безпеки і оборони, до якого відповідно входить і діяльність відомчих судово-експертних установ, зокрема й тих, що відносяться до відання Міністерства оборони України. Громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів. Громадським об'єднанням гарантується можливість: 1) отримувати в установленому порядку від державних органів, зокрема від керівників складових сектору безпеки і оборони, інформацію з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, крім інформації з обмеженим доступом; 2) здійснювати дослідження з питань національної безпеки і оборони, публічно презентувати їх результати, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо; 3) проводити громадську експертизу проектів законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції для розгляду відповідним державним органам; 4) брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях з питань діяльності і розвитку сектору безпеки і оборони [326].

Таким чином, у названому законі говориться саме про громадський нагляд, а не контроль, вочевидь законодавець наголошує на певному обмеженому впливі громадськості на питання національної безпеки. Засоби громадського контролю в основному мають інформативний характер, серед них: отримання інформації, громадська експертиза, громадські дискусії, дослідження та здійснення публічного ознайомлення з результатами дослідження тощо [326].

Закон України «Про Національну поліцію» містить окремий розділ, присвячений громадському контролю поліції, але при цьому не розкриває його поняття та суб'єктів здійснення. На підставі аналізу норм цього розділу можна визначити такі: звіт про поліцейську діяльність (з метою інформування громадськості про діяльність поліції керівник поліції та

керівники територіальних органів поліції раз на рік готують та опубліковують на офіційних веб-порталах органів поліції звіт про діяльність поліції); прийняття резолюції недовіри керівникам органів поліції (суб'єктами прийняття такої резолюції названі Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Київська та Севастопольська міські ради, обласні, районні та міські ради, що приймають її за результатами оцінки діяльності органу поліції на відповідній території); взаємодія між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування; спільні проекти з громадськістю; залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських [327].

Виходячи з викладеного, слід вказати, що до суб'єктів громадського контролю означений закон відносить як громадян, так і представницькі органи громадян, що проживають в межах певних адміністративно-територіальних утворень – органів місцевого самоврядування.

Громадський контроль є одним із дієвих засобів забезпечення відкритості для суспільства діяльності державних інституцій. Незважаючи на те, що у вищезазначених нормативно-правових актах безпосередньо вказується на громадський контроль, слід зазначити, що на сьогодні відсутнє чітке законодавче визначення поняття, а також форм здійснення громадського контролю.

Доцільно акцентувати увагу на спробі законодавчого регулювання питань громадського контролю, яка мала місце через подання до Верховної Ради України проекту Закону «Про громадський контроль» народними депутатами Н. Королевською та Ю. Солод. Згідно цього законопроекту громадський контроль – це суспільна діяльність громадських об'єднань, предметом якої є здійснення нагляду за відповідністю діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб Конституції України, законам України, іншим нормативно-правовим актам та за дотриманням ними державної дисципліни. При цьому під державною дисципліною автори пропонують розуміти точне і неухильне

дотримання об'єктами громадського контролю встановлених законодавством правил поведінки, діяльності, стосунків, посадових обов'язків, а також своєчасне і у повному обсязі виконання ними державних завдань і зобов'язань, в тому числі формування та витрачання бюджетів коштів [295].

Означений проект закону містить принципи, завдання, підстави здійснення громадського контролю, а також права, обов'язки, гарантії діяльності суб'єктів громадського контролю, до яких він відносить зареєстровані в установленому законом порядку громадські об'єднання, до мети діяльності яких статутом віднесено здійснення громадського контролю. Також проектом визначені види заходів громадського контролю: аналітичні і моніторингові дослідження діяльності об'єктів громадського контролю; громадська експертиза; перевірка. Доволі чітко проектом запропоновано регламентацію порядку проведення заходів громадського контролю, повноваження посадових осіб суб'єктів громадського контролю під час проведення таких заходів, надана характеристика актів реагування суб'єктів громадського контролю, зокрема пропонується їх надання в п'ятиденний строк з дня завершення заходу громадського контролю керівнику чи іншій уповноваженій посадовій особі об'єкта громадського контролю або надсилання рекомендованим поштовим відправленням. Зазначено, що акти реагування, якими зафіксовано факти виявлення порушень, що підпадають під ознаки кримінальних чи адміністративних правопорушень, мають надсилатися правоохоронним органам. Пропонований проект закону також визначав питання оскарження актів реагування та неправомірних дій уповноважених осіб суб'єктів громадського контролю, а також окреслював права органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при проведенні громадського контролю [295].

Незважаючи на очевидну потребу в існуванні подібного нормативно-правового акту, цей проект закону так і не було затверджено.

У соціології громадський контроль розглядається як один із видів соціального контролю, який здійснюється об'єднаннями громадян та самими

громадянами. Він є важливою формою реалізації демократії і способом залучення населення до управління суспільством та державою [414, с.496].

У правовій літературі стосовно поняття та інших питань громадського контролю існують різноманітні підходи.

Зокрема А. Клочко та В. Собина громадський контроль за діяльністю поліції розглядають як комплекс заходів, які здійснюються громадськістю (органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, громадянами), що спрямовані на збирання, накопичення, аналіз інформації про діяльність працівників поліції, що, як результат, передбачає можливість та реальний механізм представлення цієї інформації до внутрішньовідомчого контролюючого органу з Національній поліції з метою усунення зазначених недоліків [147, с.199].

С. Медведенко визначає громадський контроль як цілеспрямовану діяльність громадськості щодо нагляду за виконанням органами влади наданих їм повноважень, дотримання законності, дисципліни, прав і свобод людини. Автор справедливо підкреслює, що проблемою цього виду контролю є те, що діяльність громадськості не можна назвати контролем у повному розумінні цього слова, тому що у процесі здійснення громадського контролю відсутня така ознака контролю, як право втручатися в оперативну діяльність та право притягати підконтрольного суб'єкта до юридичної відповідальності [219, с.33].

Поняття «громадський контроль» О. Ігнатенко формулює як системну діяльність інститутів громадянського суспільства чи окремих громадян із метою вирішення суспільно-значущих завдань, захисту й забезпечення прав і свобод людини, задоволення потреб та інтересів суспільства в цілому, встановлення відповідності функціонування органів публічної влади вимогам законодавства у процесі їх соціальної взаємодії з громадськістю, що спрямована на забезпечення ефективності державно-громадських відносин. Громадський контроль є властивістю суспільства і виступає в якості однієї з його основних функцій та у ролі індикатора визначення ефективності цього

впливу. Він спрямований на оптимізацію діяльності публічної влади [129, с.33].

На думку І. Сквірського, під громадським контролем слід розуміти спостереження громадськості за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадовими особами, а також за недержавними організаціями та іншими суб'єктами при здійсненні ними владних управлінських функцій, в тому числі і в разі виконання ними делегованих владних повноважень, яке має своєю метою забезпечення законності та дисципліни у сфері публічного управління [398, с.24].

В. Грохольський розглядає громадський контроль як систему відносин громадянського суспільства з державою, яка базується на підзвітності органів державної виконавчої влади (Міністерство юстиції України, якому підпорядковані науково-дослідні установи судових експертиз), органам державної законодавчої влади (парламентський контроль) та недержавним структурам (громадськість). Основне спрямування громадського контролю над науково-дослідними установами – запобігання необ'єктивності, упередженості, непрофесійності судових експертів під час дослідження процесів та явищ [83, с.163]. Представляється некоректним віднесення парламентського контролю до громадського, оскільки парламентський контроль реалізується, хоча і через обраних громадськістю представників (народних депутатів України), проте парламентський контроль є зовнішнім державним контролем, адже реалізується в межах встановлених законодавством повноважень окремою гілкою влади.

До форм громадського контролю науково-дослідних установ судових експертиз В. Грохольський відносить: звернення громадян, особистий прийом, а також громадську експертизу [83, с.163]. На думку С. Денисюка, громадський контроль за адміністративною діяльністю правоохоронних органів являє собою сукупність дій суб'єктів контролю, врегульованих головним чином нормами права, що здійснюється на диспозитивних засадах, а наслідки мають рекомендаційний характер і полягають у перевірці

законності адміністративної діяльності правоохоронних органів, їх посадових і службових осіб, стану дотримання прав, свобод фізичних та юридичних осіб під час застосування заходів адміністративного примусу, прийняття управлінських рішень, які стосуються забезпечення вказаних прав і свобод. До основних принципів громадського контролю автор відносить: верховенство права; об'єктивність, систематичність контрольної діяльності; дієвість, оперативність контролю; відкритість (прозорість) [93, с.6–7].

Порівняно з попереднім автором, С. Денисюк значного збільшує в своїй роботі форми громадського контролю, до яких він відносить: а) соціологічні та статистичні дослідження шляхом анкетування, опитування, стороннього нагляду, контент-аналізу, фокус-групових дискусій тощо; б) громадська експертиза актів правоохоронних органів та їх проектів; в) публікації у ЗМІ; г) включення представників громади до складу робочих груп, які утворюються владою; д) діяльність органів самоорганізації населення, громадських організацій; е) перевірка діяльності будь-якої організації або відповідальної особи, аналіз звітності, результатів діяльності з наступним вжиттям певних заходів щодо приведення цієї діяльності у відповідність до встановлених норм; ж) звернення громадян [93, с.6–7].

Різноманіття названих форм громадського контролю обумовлюється як безпосереднім регулюванням окремих їх різновидів чинним законодавством (наприклад, звернення громадян), так і будь-якими іншими проявами діяльності громадян, які не є забороненими законодавством. У зв'язку з цим слід підкреслити справедливість зауваження І. Сквірського про те, що оскільки суб'єктами громадського контролю виступають громадяни, то усі їх можливі дії або рішення щодо суб'єктів публічного управління можуть здійснюватися виключно у межах формули «дозволено усе, що прямо не заборонено законом». Проте дія названої формули подекуди може бути обмеженою. Це стосується насамперед сфери взаємовідносин приватних осіб із суб'єктами публічного управління. У даному випадку мова йде про те, що на дії (рішення) приватних осіб суб'єкти публічного управління можуть

реагувати лише у межах закріпленої за ними компетенції, яка, фактично, і обмежує дію формули «дозволено усе, що прямо не заборонено законом». Таким чином, приватні особи можуть вступати у відносини із суб'єктами публічного управління лише у межах, визначених відповідними нормативними актами [397, с.225].

Ю. Ніронка визначає громадський контроль як послідовність дій, що виконуються громадянами та їх автономними об'єднаннями з метою виявлення та запобігання негативних явищ і порушень у сфері державного управління та додержання інтересів громадянського суспільства, та який охоплює такі етапи [251, с.70].

– Перший етап – систематичний моніторинг рішень і дій органів державної та муніципальної влади, їх посадових осіб.

– Другий – громадська експертиза конкретних рішень та дій органів державної і муніципальної влади та їх посадових осіб.

– Третій етап – публічне представлення результатів громадської експертизи влади і суспільству, і головна роль на цьому етапі належить ЗМІ [251, с.70].

До принципів громадського контролю автор відносить: пріоритет прав людини; цілеспрямованість; паралельність; конкретність; рівноправність; узгодження інтересів; гласність; взаємну відповідальність. Використовуються такі методи контролю, як: спостереження; аналіз документів, офіційної статистики; відвідування установи, обстеження умов; збір скарг; бесіди, інтерв'ю, фокус-групи; громадські експертизи; моніторинг та ін. Найбільш важливими методами громадського контролю виступають моніторинг і експертиза. При цьому громадський моніторинг розглядається як постійний, систематичний збір громадськими організаціями або ініціативними групами інформації про дотримання прав і законних інтересів громадян органами державної влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання [251, с.70]. Можна зробити висновок, що Ю. Ніронка в своїй роботі визначає моніторинг, громадську експертизу та

оголошення її результатів у засобах масової інформації як взаємопов'язані та самостійні етапи громадського контролю, що одночасно визнаються автором в якості методів його здійснення. Разом із цим названі форми контролю не завжди перетікають із одного етапу в інший, наприклад, здійснення моніторингу не обов'язково тягне за собою проведення громадської експертизи.

До найважливіших рис досліджуваного громадського контролю О. Терещук відносить такі [434, с.85]: 1) здійснюється специфічними суб'єктами: як індивідуальними (громадяни), так і колективними (громадські об'єднання, організації тощо); 2) суб'єкти громадського контролю виступають від імені громадськості, а не держави; 3) рішення суб'єктів громадського контролю носять, звичайно, рекомендаційний характер і мають здебільшого профілактичну направленість; 4) громадський контроль стосується фактично усіх напрямів діяльності правоохоронних органів у державі; 5) суб'єкти громадського контролю не мають права втручатися в оперативну діяльність підконтрольної структури (правоохоронні органи); б) громадський контроль є засобом запобігання порушень правоохоронних органів за допомогою засобів суспільного впливу (наприклад, громадські ради, мобільні громадські групи тощо); 7) громадський контроль за правоохоронною діяльністю має специфічні завдання та мету [434, с.85].

На думку Р. Миронюка, громадський контроль являє собою діяльність громадян чи їх об'єднань щодо контролю за виконанням органами державної влади або їх посадовими особами положень законодавчих актів, належного виконання ними своїх повноважень та дотримання прав і свобод людини [226, с.27–28].

Р. Миронюк всіх суб'єктів громадського контролю за діяльністю поліції поділяє на організовану та неорганізовану громадськість. Під неорганізованою громадськістю, на думку автора, слід розуміти громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні і наділені соціальними правами і реалізують свої

контрольні функції шляхом звернення до поліції з заявами (запитами), скаргами та пропозиціями. До організованої громадськості віднесено: громадські організації загальної спрямованості; громадські організації правоохоронного спрямування; ЗМІ, Громадська рада при МВС; громадські формування з охорони громадського порядку; профспілкові громадські організації Національної поліції; політичні партії та їх осередки (за виключенням їх членів, які пройшли до парламенту та місцевих рад). Найбільш дієвими суб'єктами громадського контролю за діяльністю поліції, на думку автора, є: громадські організації загальної спрямованості; громадські організації правоохоронного спрямування; ЗМІ, Громадська рада при МВС; громадські формування з охорони громадського порядку; профспілкові громадські організації Національної поліції [226, с.37]. Таким чином, суб'єкти громадського контролю за діяльністю поліції в розумінні зазначеного автора складають доволі розгалужену структуру, яка вбирає до себе як неорганізованих суб'єктів – фізичних осіб, так і організованих, включаючи профспілкові організації Національної поліції.

Отже, громадський контроль можна розглядати як певне соціально-правове явище, в основі якого лежить конституційний принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність. Громадському контролю притаманна низка характерних рис, серед яких можна виділити: 1) здійснюється як окремими громадянами (в широкому значенні, включаючи громадян України, осіб без громадянства, іноземців, які на законних засадах перебувають на території держави), так і громадськими організаціями, які не включають органи публічної влади; 2) являє собою сукупність послідовних та взаємообумовлених дій; 3) здійснюється через встановлені законодавством форми, наприклад, здійснення звернень та інші прямо не заборонені форми контролю; 4) метою громадського контролю є встановлення відповідності об'єктивно існуючої діяльності публічних суб'єктів, зокрема судово-експертних установ, встановленим законодавством вимогам їх діяльності, виявлення та висвітлення можливих правопорушень та приведення такої

діяльності до законодавчо визначеного правопорядку, у тому числі через звернення до уповноважених на державний примус органів та посадових осіб.

Окрім вищерозглянутих форм здійснення громадського контролю, які мають загальний характер та охоплюють й громадський контроль за діяльністю судово-експертних органів, слід звернути увагу й на інші.

Певною загальною формою участі громадськості у здійсненні контролю за діяльністю судово-експертних установ можна вважати проведення органами виконавчої влади консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, у тому числі з питань діяльності судово-експертних установ.

Згідно Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики консультації з громадськістю проводяться з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, реалізації та захисту прав і свобод громадян, задоволення їх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Результати проведення консультацій з громадськістю враховуються органом виконавчої влади під час прийняття остаточного рішення або в подальшій його роботі. Консультації з громадськістю організовує і проводить орган виконавчої влади, який є головним розробником проекту нормативно-правового акта або готує пропозиції щодо реалізації державної політики у відповідній сфері державного і суспільного життя [299].

Консультації з громадськістю проводяться у формі публічного громадського обговорення, електронних консультацій з громадськістю (безпосередні форми) та вивчення громадської думки (опосередкована форма). Консультації з громадськістю у формі публічного громадського обговорення, електронних консультацій з громадськістю та вивчення громадської думки з одних і тих самих питань можуть проводитись одночасно. Публічне громадське обговорення передбачає організацію і проведення публічних заходів: конференцій, форумів, громадських слухань,

засідань за круглим столом, зборів, зустрічей (нарад) з громадськістю; Інтернет-конференцій, відео конференцій [299].

Слід зазначити про те, що консультації з громадськістю можуть бути одним із засобів поширення серед населення інформації про цілі та завдання діяльності судово-експертних установ, про роль цих установ у забезпеченні конституційних прав, свобод та обов'язків громадян.

В якості загальної форми здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади доцільно назвати громадську експертизу. Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади є складовою механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства, громадськими радами оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої влади у своїй роботі [321].

Як приклад громадської експертизи в сфері контролю діяльності судово-експертних установ доцільно навести висновок громадської експертизи Благодійного Фонду суспільних відносин «Брат». Предметом експертизи названо рівень професійності судової експертизи та досконалість існуючого порядку атестації судових експертів, а також ефективність контролю з боку Міністра юстиції України за дотриманням вимог Закону України «Про судову експертизу» та підзаконних актів при атестації та у професійній діяльності судових експертів.

Після аналітичної обробки матеріалів, які надійшли від Міністерства юстиції України згідно із «Порядком сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади», затвердженим Постановою КМУ від 05.11.2008 р. № 976, та своєї власної інформації, Благодійний Фонд «Брат» оцінив стан справ у сфері експертного забезпечення правосуддя, що знаходиться під управлінням Міністерства юстиції України, як вкрай незадовільний та небезпечний для суспільства і держави. Внаслідок чого

було прийнято рішення рекомендувати: привести «Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів», затверджене наказом Міністра юстиції України від 09.08.2005 р. за № 86/5, у відповідність до вимог норми статті 17 Закону України «Про судову експертизу» в частині [54]: «Для присвоєння та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів створюються експертно-кваліфікаційні комісії при міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади...»; видати наказ про створення Експертно-кваліфікаційних комісій для атестації судових експертів, що працюють в установах, підпорядкованих Мін'юсту, безпосередньо при Міністерстві юстиції України; провести переатестацію судових експертів, що працюють в установах, підпорядкованих Міністерству юстиції України, Експертно-кваліфікаційними комісіями, створеними при Мін'юсті; дозволити представникам громадських організацій задля контролю суспільства над якістю підготовки судових експертів бути спостерігачами при здачі іспитів на присвоєння кваліфікації судового експерта, знайомитися із поданими документами, та надати їм право вносити до Протоколів свою особисту думку; провести ревізію державного Реєстру атестованих судових експертів та внести до нього усі необхідні відомості. Визнати Свідоцтва судових експертів, що були продовжені після закінчення їх дії, недійсними, та визнати недійсними експертні висновки, виготовленими вищезначеними особами; відреагувати на відсутність контролю за станом справ у сфері експертного забезпечення правосуддя відповідними кадровими рішеннями [54]. Слід зазначити, що подібні висновки мають рекомендаційний характер, але разом із цим демонструють рівень довіри громадськості до тих чи інших різновидів державної діяльності.

Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади визначає доволі широке коло суб'єктів, які повноважні проводити громадську експертизу, до таких суб'єктів відносяться інститути громадянського суспільства, під якими слід розуміти громадські

об'єднання, професійні спілки та їх об'єднання, творчі спілки, організації роботодавців та їх об'єднання, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства [321].

На підставі викладеного слід зробити висновок про те, що громадський контроль за діяльністю судово-експертних установ являє собою різновид зовнішнього контролю, який реалізується в межах, незаборонених законодавством формах, і обмежений необхідністю додержання принципу незалежності судового експерта та невторчання в проведення судової експертизи.

Громадський контроль за діяльністю судово-експертних установ наразі є достатньо обмеженим. Такий стан участі громадськості в контролі в означеній сфері можна вважати обумовленим безпосередньо встановленою заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності вторчатися будь-кому в проведення судової експертизи. При цьому присутність учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи не можна вважати залученням громадськості до контролю діяльності судово-експертних установ, оскільки мова йде про окремих осіб, які мають безпосереднє відношення до проведення експертизи.

Громадський контроль за діяльністю судово-експертних установ можна визначити як діяльність громадських організацій та інших представників суспільства, не об'єднаних у громадські організації, щодо взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, судово-експертними установами та відповідними посадовими особами з приводу неухильного дотримання принципів законності, незалежності, об'єктивності і повноти експертного дослідження. Форми здійснення такого контролю встановлені чинним законодавством та мають загальний характер, серед них варто назвати: 1) ознайомлення з публічною інформацією; 2) громадська експертиза; 3) звернення; 4) проведення консультацій. Незважаючи на

відсутність законодавчого визначення спеціальних форм контролю за діяльністю судово-експертних установ, доцільно наголосити, що названі форми мають не виключний характер, оскільки громадський контроль за діяльністю судово-експертних установ можна реалізовувати тими засобами, які не є безпосередньо заборонені законодавством.

Слід підкреслити нагальну необхідність збільшення вагомості участі громадськості у контролі за діяльністю судово-експертних установ, зокрема в частині забезпечення об'єктивності, неупередженості, безкорупційності та інших вимог законності діяльності судово-експертних установ, з урахуванням заборони втручання в провадження конкретних судових експертиз.

Правове регулювання громадського контролю за діяльністю судово-експертних установ потребує значного вдосконалення. Представляється доцільним прийняття Закону України «Про громадський контроль» як правового базису для окреслення загальних положень громадського контролю, його поняття, суб'єктів, їх прав та обов'язків, гарантій діяльності та інших засад. Такий закон має стати основою для подальшої специфікації громадського контролю в різноманітних формах публічної діяльності, зокрема й щодо діяльності судово-експертних установ. Для визначення особливостей громадського контролю у досліджуваній сфері доцільним є або доповнити Закон України «Про судову експертизу» нормами, які присвячені як контролю за діяльністю судово-експертних установ взагалі та громадському контролю зокрема, або ж включити означені норми в редакцію пропонованого авторами закону «Про судово-експертну діяльність».

3.5. Участь міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права в процесі контролю за діяльністю судово-експертних установ

Взаємодія з міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права в сфері контролю за діяльністю судово-експертних установ вочевидь має прагнення підвищення її якості як з метою, так і шляхом європейської інтеграції країни. Важливим елементом сучасної політики держави є адаптація законодавства України до законодавства ЄС, що є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування [300]. Відповідно до статті 24 Закону України «Про судову експертизу» державні спеціалізовані установи, що виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозиуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики [333]. Деякими підзаконними нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність судово-експертних установ, також передбачається можливість міжнародного співробітництва.

Наприклад, Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ містить низку повноважень, що стосуються взаємодії з міжнародними організаціями: установлювати зв'язки з правоохоронними органами, установами судової експертизи та криміналістики тощо інших держав та їх міжнародними об'єднаннями і організаціями, у тому числі у формі членства в цих об'єднаннях і організаціях; за участь у міжнародних організаціях сплачувати членські внески, передбачені їх установчими документами, за наявності відповідних контрактів, двосторонніх або

багатосторонніх угод тощо, передбачених законодавством [311]. О. Лопата, досліджуючи міжнародне співробітництво Експертної служби МВС України, визначає його як вид діяльності із взаємодії із компетентними органами іноземних держав та міжнародних організацій, що ґрунтується на нормах міжнародного і національного законодавства й спрямована на вирішення питань реалізації судово-експертної діяльності [204, с.263].

Як справедливо підкреслюють Н. Клименко та О. Купрієвич, національна судова експертиза не може існувати ізольовано, тобто тільки в межах окремої держави. Вона не буде активно виконувати свої функції забезпечення правоохоронної діяльності поза інтеграцією з міжнародною спільнотою. Тому необхідне міжнародне співробітництво експертних установ з метою обміну досвідом врахування сучасних досягнень науки і техніки, виключення дублювання науково-методичного забезпечення регіонального розподілу задач між судово-експертними установами, створення профільних експертних напрямів. Судово-експертна діяльність держав повинна відповідати національним принципам і міжнародним правовим і професійним стандартам [145, с.131].

Як зазначає М. Надіжко, поряд з гармонізацією законодавства України та практики його реалізації відповідно до міжнародних стандартів і досвіду європейських держав у сфері судово-експертної діяльності, також приводяться у відповідність до міжнародних стандартів і методики експертних досліджень, уніфікуються з методиками європейських країн. В рамках такої уніфікації існує можливість отримання від судово-експертних установ передових держав світу новітніх науково-методичних матеріалів, які, до того ж, вже є апробованими та впровадженими в судово-експертну діяльність на міжнародному рівні. Так, в рамках ENFSI (Європейської мережі судово-експертних установ) однією з найважливіших умов ефективної діяльності судово-експертних установ є валідація (оцінювання придатності) судово-експертних методик. Валідація методик є важливим елементом системи забезпечення та контролю якості результатів експертних досліджень, а її

практика широко поширена в судово-експертних установах в усьому світі [243].

В світі існує достатньо велика кількість профільних міжнародних організацій, робота яких пов'язана з міжнародним співробітництвом в сфері діяльності судово-експертних установ, проведення окремих різновидів експертних досліджень. В своїй роботі О. Лопата розглядає основні з них: Міжнародна асоціація по ідентифікації (MAI) (International Association for Identification), в якій створені авторитетні комісії з сертифікації експертів за сімома спеціальностями; Міжнародна асоціація судових експертів-токсикологів (International Association of Forensic Toxicologists); Міжнародна асоціація дослідників підпалів (International Association of arson investigators); Міжнародна асоціація дослідників місця злочину (International crime scene investigators association); Міжнародна асоціація судово-експертного піклування (International Association of Forensic Nursing) сформована виключно з метою розвитку і поширення інформації про науку судово-медичного та судово-експертного забезпечення (національного та інтернаціонального); Міжнародна асоціація судово-експертної фонетики і акустики (International Association for Forensic Phonetics and Acoustics); Міжнародна асоціація судово-експертної науки (International Association of Forensic Science); Міжнародна асоціація техніків і дослідників вибухових пристроїв (International Association of Bomb Technicians and Investigators); Міжнародна асоціація метрологів галузі судової експертизи і безпеки (International Association of Forensic and Security Metrology); Асоціація експертів з вогнепальної зброї та слідів інструментів (Association of Firearm and Tool Mark Examiners); Асоціація реконструкції місця злочину (Association for Crime Scene Reconstruction); Асоціація менеджерів якості судової експертизи (Association of Forensic Quality Assurance Managers); Міжнародне товариство судової генетики (International Society for Forensic Genetics); Міжнародне товариство судових експертів у сфері комп'ютерної техніки (International Society of Computer Forensic Examiners); Дактилоскопичне

товариство (Fingerprint Society); Міжнародне судово-експертне наукове товариство (Forensic Science Society); Міжнародний судово-експертний стратегічний альянс (International Forensic Strategic Alliance); Міжнародний інститут судово-експертної науки (International Institute of Forensic Science); Міжнародний інститут судово-експертних досліджень (International Forensic Research Institute); Міжнародний інститут кримінальних розслідувань (International Institute of Criminal Investigations); Міжнародна рада фахівців з фотографування речових доказів (Evidence Photographers International Council); Міжнародна асоціація судово-експертних установ (International Association for Forensic Institutes), завданнями якої є: координація міжнародних програм сертифікації для членів асоціації, проведення спільних випробувань нових методів і методик дослідження, надання допомоги національним і міжнародним судам, зменшення розриву в рівні судової експертизи в різних країнах, взаємодія з навчальними закладами, що здійснюють підготовку судових експертів, організація конференцій, семінарів і нарад з метою обміну інформацією, заохочення наукових досліджень в галузі судової експертизи, публікація літератури з питань судової експертизи; Міжнародне товариство судової радіології і візуалізації (International of Forensic Radiology and Imaging); Міжнародна асоціація судових радіографів; Товариство інформаційної та судово-експертної безпеки (Information Security and Forensics Society) [204, с.92–103].

Діяльність перелічених міжнародних організацій пов'язана з реалізацією програм підвищення кваліфікації судових експертів, регулюванням та стандартизацією методик проведення експертних досліджень, наданням консультативної, методологічної допомоги, виданням наукових журналів, акредитацією експертних лабораторій, сертифікацією якості діяльності судово-експертних установ та окремих судових експертів та ін. Незважаючи на представлене різноманіття, участь науково-дослідних установ у міжнародних організаціях є достатньо обмеженою.

Європейська мережа судово-експертних установ – The European Network of Forensic Science Institutes – ENFSI (Європейська мережа судово-експертних установ) заснована у 1995 році для покращення обміну інформацією у сфері судової експертизи, а також підвищення якості судово-експертної діяльності у світі. Під керівництвом ENFSI працюють 17 експертних робочих груп за різними напрямками та видами експертних досліджень. За останній час ENFSI була визнана Європейською комісією як одна з провідних організацій у галузі судової експертизи [290].

На сьогодні одним з актуальних питань міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи є вступ судово-експертних установ Мін'юсту України до Європейської мережі криміналістичних наукових установ з метою досягнення високої якості судових експертиз, що існує в країнах Європи. Це співробітництво сприятиме розвитку науково-методичного забезпечення, удосконаленню системи сертифікації обладнання й інших засобів, підвищенню ефективності системи підготовки та підвищенню кваліфікації працівників державних судово-експертних установ, найважливішим компонентом якої є атестація судових експертів. ENFSI належить до числа найбільших міжнародних судово-експертних організацій. Основний напрямок діяльності ENFSI спрямовано на досягнення світового рівня судової експертизи. Це забезпечується такими принципами: членство в ENFSI об'єднує виробничі, наукові та методичні можливості судово-експертних установ; розширення членства в ENFSI закріплює довіру до цієї організації з боку правоохоронних структур і судів; організовано встановлюються та всіляко підтримуються ділові відносини з іншими подібними організаціями, діяльність яких пов'язана з криміналістикою й судовою експертизою; всіляко заохочується діяльність усіх установ-членів ENFSI, які активно впроваджують в експертну практику сучасні методики досліджень, міжнародні стандарти та забезпечують високу компетентність експертів в окремих родах і видах експертизи. Одним із перших етапів, що потребує на сьогодні теоретичного та практичного розроблення підстав для

організації партнерства судово-експертних установ Мін'юсту України з відповідними зарубіжними установами, є реалізація їх акредитації за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025 [465, с.245–246].

Слід зазначити, що процес вступу судово-експертних установ Мін'юсту України до Європейської мережі криміналістичних наукових триває, зокрема Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса увійшов до Європейської мережі судово-експертних установ ENFSI [462].

З 2007 року Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України є учасником Міжнародної програми підвищення кваліфікації для органів кримінального розслідування (ICITAP) Департаменту Юстиції США, яка реалізується в рамках Меморандуму про взаєморозуміння між Урядами США та України. Метою програми є надання методичної та технічної допомоги підрозділам експертної служби МВС України в розвитку різних видів експертиз, а також акредитації за міжнародним стандартом ISO/IEC17025. За період 2000–2014 рр. працівниками Експертної служби МВС України здійснено понад 200 експертних відряджень, зокрема у рамках ENFSI, з метою участі у робочих зустрічах, навчаннях, стажуваннях, семінарах, конференціях, тренінгах, виставках та інших заходах. Водночас за вказаний період Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України відвідало понад 100 закордонних делегацій [201, с.239].

Одним із шляхів запровадження міжнародного контролю за якістю експертиз судово-експертними установами в літературі називають впровадження систем управління якістю у діяльність судово-експертних установ держав шляхом їх акредитації відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO/IEC1 17025/2005 General requirements for the competence of testing and calibration laboratories, який гармонізовано в Україні як ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій» (далі — ДСТУ ISO/IEC 17025:2006) [204]. В

експертних установах Міністерства юстиції та МВС України активно відбувається процес акредитації лабораторій за міжнародним стандартом ISO/IEK 17025:2006 [278]. Також в літературі неодноразово підкреслювалася думка про доцільність використання у кримінальному процесі України висновків експертиз, проведених іноземними експертами, які мають необхідні знання та кваліфікацію з досліджуваних питань [278, с.153].

Основними стратегічними напрямками міжнародного співробітництва судово-експертних установ, на думку К. Дмитрієвої, мають стати: вдосконалення та актуалізація нормативно-правового законодавства з питань судово-експертної діяльності задля забезпечення повноцінної реалізації верховенства права, законності, об'єктивності та незалежності; створення довідково-інформаційних баз даних міжнародних судово-експертних організацій; підготовка висококваліфікованих судових експертів, які б вільно володіли іноземними мовами, отримали додаткову підготовку в області міжнародної судово-експертної співпраці та мали необхідні базові знання в галузі міжнародного гуманітарного права та інших міжнародно-правових дисциплін; розвиток міжнародного співробітництва в галузі розроблення і виробництва судово-експертного дослідного устаткування і матеріалів; впровадження, забезпечення функціонування та вдосконалення системи управління відповідно до міжнародних стандартів; поглиблення співпраці із судово-експертними установами інших країн з метою запровадження в Україні світового досвіду, новітніх технологій; інтеграція у світову систему співпраці судових експертів з проведення спільних міжнародних досліджень [100, с.290–291].

Доцільно погодитися з думкою Н. Клименко та О. Купрієвич про те, що реалізація інтеграції судово-експертної діяльності матиме наслідком гармонізацію та удосконалення експертного національного законодавства і теоретичних основ експертизи, вироблення єдиних методичних рекомендацій з різних видів експертиз, отримання міжнародного визнання експертних висновків в цілому, удосконалення експертної діяльності, підвищення

професійної майстерності працівників судово-експертних установ [145, с.133].

Підбиваючи підсумки стосовно розглянутих аспектів діяльності міжнародних організацій в сфері судово-експертних установ спеціальної судово-експертної спрямованості, слід зазначити, що участь вітчизняних судово-експертних установ у таких міжнародних організаціях є пріоритетним напрямком розвитку їх міжнародного співробітництва як способу підвищення якості проведення експертиз. Одним із засобів і умов підвищення якості експертної діяльності є її відповідність міжнародним стандартам якості.

Слід вказати й на вагому роль у забезпеченні контролю за діяльністю судово-експертних установ й інших міжнародних організацій, діяльність яких має загально-правовий характер і не пов'язана з організаційною діяльністю в сфері судових експертиз. Мова йде насамперед про тих суб'єктів міжнародного права, які здійснюють свою діяльність в сфері захисту прав людини. І. Тищенко визначає міжнародний захист прав людини як сукупність норм, що визначають єдині для міжнародного співтовариства права і свободи людини, встановлюють зобов'язання держав щодо закріплення, забезпечення та охорону цих прав і свобод і надають індивідам юридичні можливості реалізації та захисту визнаних за ними прав і свобод [436, с.10].

Як член міжнародної системи захисту прав людини Україна зобов'язана дотримуватись міжнародних стандартів щодо прав людини та забезпечувати колективні права, серед яких права національних меншин, корінних народів та інші права, через імплементацію міжнародних норм з прав людини у внутрішній правопорядок, реалізацію цих норм та контроль за їхнім дотриманням, а у випадку порушення прав людини – через забезпечення справедливого відшкодування. Кінцева мета входження України в міжнародну систему захисту прав людини – це побудова демократичної правової держави не на словах, а в реальному житті. Це

повинно бути підкріплено відповідною внутрішньою і зовнішньою політикою держави щодо прав людини, вибудованою системою законодавчих актів та реальними механізмами гарантій передбачених у них норм [15]. Україна ратифікувала значну кількість нормативно-правових актів, які присвячені захисту прав людини, також євроінтеграційна політика держави безпосередньо вказує на те, що міжнародний захист прав людини визнається в країні як додатковий механізм їх гарантування.

Слід зазначити, що багато міжнародних механізмів захисту прав улаштовані так, що вони можуть безпосередньо реагувати тільки на масові чи систематичні порушення прав тими чи іншими державами, скарги ж на одиничні випадки порушень враховуються лише як ще один штрих до загальної ситуації захисту прав людини в окремих державах. Тобто вони діють у рамках процедур «скарг до роздумів», коли відповідний орган не прагне до виправлення кожного порушення прав людини, про які йому повідомляють. Скарги, які надходять до нього, він оцінює на предмет визначення того, наскільки те чи інше порушення торкається всього населення держави, скарги втрачають свою індивідуальність і збираються в масиви даних, які згодом використовують для рішення питання про необхідність, методи й обсяг втручання. Найефективнішими є органи й організації, які мають право прийому і розгляду індивідуальних скарг (петицій) від громадян і організацій – жертв порушень прав людини [214].

Отже, розглянемо діяльність деяких з суб'єктів міжнародного права, які визнані Україною, та за захистом прав до яких можуть звертатися й відповідно громадяни України, у тому числі в разі порушення прав при проведенні судово-експертної діяльності.

Міжнародним Пактом про громадянські і політичні права передбачено створення Комітету по правах людини, до складу якого входять особи, які є громадянами держав-учасниць цього Пакту і мають високі моральні якості та визнану компетентність у галузі прав людини, причому береться до уваги корисність участі кількох осіб, що мають юридичний досвід. Держава, яка

бере участь у цьому Пакті, може в будь-який час заявити, що вона визнає компетенцію Комітету, одержувати і розглядати повідомлення про те, що якась держава-учасниця твердить, що інша держава-учасниця не виконує своїх зобов'язань за цим Пактом [230].

Процедура розгляду індивідуальних повідомлень про порушення Комітетом ООН з прав людини має низку особливостей. Процедура розгляду індивідуальних повідомлень про порушення проходить кілька стадій, якими є: отримання та реєстрація повідомлень; вирішення питання про прийнятність повідомлення; розгляд повідомлення по суті. Подати індивідуальне повідомлення про порушення до Комітету ООН з прав людини може кожен громадянин будь-якої держави-учасниці Міжнародного Пакту. Слід зазначити, що індивідуальні повідомлення, які надходять і до інших договірних органів з прав людини, що наділені компетенцією розглядати такі повідомлення, так само проходять через Управління Верховного комісара ООН з прав людини, за винятком повідомлень, які надходять до Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок, для якого відповідні функції виконує Відділ ООН у справах жінок [491, с.29]. Комітет у своїй діяльності при розгляді індивідуальних повідомлень про порушення може посилатися на власні рішення з іншого приводу, а також використовує правозастосовну практику інших органів міжнародної юстиції. Водночас залишається відкритим питання, чи можуть інші міжнародні органи та організації посылатися на його рішення. У практиці можна знайти поодинокі випадки, коли на рішення Комітету ООН з прав людини були зроблені посилення [491, с.38].

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання забороняє катування як будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити

її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково. З метою забезпечення дотримання зобов'язань державами-учасницями цієї Конвенції було утворено Комітет проти катувань [166]. Як і інші міжнародні договори з прав людини, Конвенція проти катувань за певних обставин визнає за окремими особами право звертатися в Комітет із повідомленням про порушення одного або декількох її положень тією чи іншою державою-учасницею. Однак для того, щоб Комітет міг отримувати і розглядати повідомлення окремих осіб стосовно держав-учасниць, його компетенція в цьому плані повинна бути чітко визнана відповідною державою. Повідомлення може бути подано будь-якою особою, яка стверджує, що вона є жертвою порушення Конвенції тією чи іншою державою-учасницею, яка визнала компетенцію Комітету, і яка знаходиться під її юрисдикцією. Якщо ймовірна жертва не в змозі сама подати повідомлення, то від її імені можуть виступати її рідні чи представники [164, с.8].

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод визначає низку прав, порушення яких є неприпустимим як з позицій міжнародного права, так і з позицій внутрішнього національного права держав-учасниць конвенції. Серед таких прав названо: право кожного на життя, заборона катування, заборона рабства і примусової праці, право на свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд, що включає такі мінімальні права обвинуваченого як: а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього; б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту; с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком

достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя; d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; e) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, – одержувати безоплатну допомогу перекладача; заборона незаконного покарання; право на повагу до приватного і сімейного життя; право на свободу думки, совісті та релігії; право на свободу вираження поглядів; право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами; право на шлюб; право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі; заборона дискримінації [111].

Для забезпечення дотримання закріплених конвенцією прав створено Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Другий розділ розглядуваної Конвенції регулює діяльність ЄСПЛ. Він являє собою постійно діючий орган, створений з метою забезпечення дотримання договірними сторонами (відповідними країнами) зобов'язань із забезпечення передбачених конвенцією основоположних прав та свобод людини [111]. Звернення до Європейського суду з метою захисту порушених прав при проведенні судової експертизи має важливе значення для вдосконалення діяльності судово-експертних установ, припиненню негативних корупційних явищ, підвищення якості проведення судових експертиз.

Юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішує сам Суд. ЄСПЛ може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Договірних Сторін (держав) порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Договірні Сторони (держави) зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права [165].

ЄСПЛ може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, згідно із загальноновизнаними принципами міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні. ЄСПЛ не розглядає жодної індивідуальної заяви, якщо вона є анонімною або за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута ЄСПЛ чи була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить нових фактів у справі [165].

Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, якщо вона: є анонімною; або за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом чи була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить нових фактів у справі. Також ЄСПЛ оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, якщо він вважає, що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або протоколів до неї, явно необґрунтована або є зловживанням правом на подання заяви, або, що заявник не зазнав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини, гарантованих Конвенцією і протоколами до неї, не вимагає розгляду заяви по суті, а також за умови, що на цій підставі не може бути відхилена жодна справа, яку національний суд не розглянув належним чином [165].

На думку О. Андрійченка та О. Чернецької, необхідність застосування Конвенції та рішень Європейського суду у здійсненні правосуддя національними судами є очевидною за умови наявності в українському законодавстві прогалин у регулюванні прав людини та основоположних свобод, які визначені у Конвенції та протоколах до неї. Окрім цього, практика Європейського суду є необхідною для реалізації на практиці основних принципів Конвенції, оскільки чинному законодавству вони не відомі (наприклад, «справедливий баланс», «справедлива сатисфакція» тощо). На думку Суду, право або свобода, про які йдеться, повинні гарантуватися та захищатися Конвенцією [14, с.285–286]. До того ж Європейський суд зазначає, що хоча Конвенція повинна тлумачитися у світлі

умов сьогодення, Суд не може на основі цього принципу вивести з Конвенції шляхом еволюційного тлумачення право, яке було б випущено під час підготовки документа. Іншими словами, як підкреслюють згадані автори, Європейський суд не встановлює прав, які не були гарантовані Конвенцією, інакше кажучи, практика Суду не може вважатися джерелом права по відношенню до права Конвенції [14, с.285–286].

Виконання рішень ЄСПЛ, а також інших суб'єктів міжнародного права, членом яких є Україна, являється обов'язком країни як демократичної, правової та соціальної держави.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що міжнародне співробітництво в сфері забезпечення якості діяльності судово-експертних установ має важливе значення для забезпечення Європейської інтеграції України. Участь міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права в процесі контролю за діяльністю судово-експертних установ на сьогодні є доволі обмеженою, основне співробітництво з міжнародними судово-експертними організаціями здійснюють судово-експертні служби МВС. Позитивними наслідками такого співробітництва є підвищення якості проведення судових експертиз, задля підтвердження чого відбувається щорічне підтвердження сертифікату якості судових експертиз. Наразі триває акредитація лабораторій судово-експертних установ за існуючими міжнародними стандартами, зокрема ISO/IEC17025 та ISO/IEC 17025:2006, що також є важливим фактором забезпечення якості судових експертиз.

Певний контроль за діяльністю судово-експертних установ здійснюється через діяльність міжнародних організацій в сфері захисту прав людини. Незважаючи на те, що такі міжнародні організації не впливають безпосередньо на якість експертної діяльності судово-експертних установ, проте сприяння рівня якості такої діяльності відбувається за рахунок забезпечення судовими експертами непорушності прав та законних інтересів людини, ухилення від корупційних проявів та ін.

Подальший розвиток міжнародного контролю за діяльністю судово-експертних установ має бути спрямованим на підвищення якості судових експертиз, а також збільшення довіри до діяльності судово-експертних установ України та відповідно забезпечення міжнародного визнання їх експертних висновків. Означені завдання представляється можливим досягти через здійснення таких заходів: 1) участі вступу й інших судово-експертних установ до Європейської мережі судово-експертних установ – ENFSI; 2) прийняття участі у міжнародних програмах підвищення кваліфікації судових експертів; 3) подальша робота з акредитації лабораторій судово-експертних установ не лише МВС та Міністерства юстиції, але й інших; 4) оцінювання придатності (валідація) методик експертних досліджень, приведення їх до міжнародних стандартів і методики експертних досліджень тощо.

Висновки до Розділу 3

Доведено, що державний контроль за діяльністю судово-експертних установ – це регламентована правовими нормами діяльність владних суб'єктів, яка спрямована на забезпечення дотримання вимог законодавства щодо суб'єктів, порядку, засобів, способів, умов провадження судово-експертної діяльності, а також належної фіксації її результатів. Державний контроль за діяльністю судово-експертних установ здійснюється з метою попередження порушень, їх припинення, відновлення порушених вимог щодо проведення відповідних судових експертиз, захист прав суб'єктів, в інтересах яких здійснюється провадження експертної діяльності, та притягнення винних у правопорушеннях осіб до відповідних різновидів юридичної відповідальності.

Підкреслено, що державний контроль за діяльністю судово-експертних установ пов'язаний із забезпеченням дотримання встановлених

законодавством принципів проведення судових експертиз. Він має бути спрямований на підтримання високого рівня якості проведення відповідних експертиз шляхом: державного посвідчення кваліфікації судових експертів; затвердження (атестації та державної реєстрації) методик проведення судових експертиз; перевірки фактичної діяльності судових експертів встановленим законодавством вимогам; виявлення порушень, відновлення правопорядку, включаючи забезпечення прав заінтересованих у судовій експертизі осіб, а також притягнення винних до відповідальності.

Встановлено, що серед видів державного контролю за діяльністю судово-експертних установ за суб'єктами здійснення виділено: 1) загально-правовий контроль, який здійснюється уповноваженими суб'єктами, які провадять контроль за дотриманням законодавства щодо запобігання корупційних проявів, дотримання прав і законних інтересів людини тощо (наприклад, органи Національної поліції, Уповноважений Верховною радою з прав людини та ін.); 2) спеціалізований контроль, що здійснюється органами юстиції стосовно законності провадження судово-експертної діяльності, дотримання умов щодо надання прав здійснення експертної діяльності відповідним суб'єктам тощо; 3) відомчий контроль за діяльністю судово-експертних установ, який провадиться в межах окремих відомств, щодо дотримання вимог внутрішньовідомчих інструкцій та інших вимог провадження судово-експертної діяльності.

Аргументовано, що за підставами здійснення перевірочних заходів державний контроль доцільно розподілити на: плановий та позаплановий.

За етапами забезпечення діяльності судово-експертних установ в процесі здійснення державного контролю виділено: 1) попередньо-забезпечувальний контроль, спрямований на кадрове та методичне забезпечення судово-експертної діяльності; 2) супроводжувальний контроль, який проявляється у здійсненні планових перевірок діяльності судових експертів; 3) реакційний контроль, який проявляється у позапланових перевірках як реакції на інформацію про невиконання чи неналежне

виконання судовими експертами встановлених законодавством вимог, а також наслідках таких перевірок, як реакції на виявлені правопорушення.

За спрямованістю державного контролю діяльності судово-експертних установ виділено такі його види, як: фінансовий, організаційний, методичний, документальний тощо.

Констатовано, що актуальними напрямками вдосконалення державного контролю за діяльністю судово-експертних установ можна вважати його посилення шляхом: незалишення поза увагою та відповідно належного розгляду та відповідних перевірок уповноваженими владними суб'єктами заяв зацікавлених осіб про порушення вимог законодавства при здійсненні судових експертиз; боротьба з корупційними проявами; забезпечення неухильного дотримання судовими експертами, що працюють у відповідних судово-експертних установах, професійної етики та основних принципів проведення судової експертизи тощо.

Підкреслено, що для покладання на судового експерта такого доволі суворого дисциплінарного стягнення, як анулювання Свідоцтва судового експерта, застосовується оціночна категорія для характеристики ступеня тяжкості скоєного ним порушення: «грубе порушення, що призвело до втрати довіри до нього». При цьому відсутнє роз'яснення, що саме слід вважати таким грубим порушенням. Застосування оціночних критеріїв для визначення порушення таким, що тягне за собою анулювання Свідоцтва може вплинути на виникнення можливості протиправного впливу на судового експерта.

Акцентовано увагу на тому, що відомчий контроль здійснюється міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні судово-експертні установи, і полягає у перевірці виконання судовими експертами покладених на них обов'язків згідно встановлених законодавством принципів реалізації судово-експертної діяльності.

Доведено, що відомчий контроль покликаний забезпечити протидію внутрішнім та зовнішнім загрозам порушень принципів проведення експертної діяльності. Внутрішні загрози проявляються у протиправних та корупційних діях судових експертів, зловживанням наданими їм повноваженнями. Зовнішні загрози обумовлені протиправним впливом на судових експертів, спрямованих на примушення їх до неналежного виконання обов'язків.

З'ясовано, що мету відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ можна визначити як забезпечення ефективності, а також результативності їх функціонування, шляхом проведення судових експертиз на засадах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження. Відомчий контроль знаходить свій прояв у атестації, присвоєнні та позбавленні кваліфікаційних класів судового експерта відповідних експертних комісій, що створюються міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні судово-експертні установи.

Встановлено, що серед заходів відомчого контролю, що має негативні ретроспективні наслідки, слід назвати позбавлення кваліфікації судового експерта як наслідок порушення ним встановлених вимог провадження експертної діяльності. Доцільно звернути увагу на необхідність нормативно-правової уніфікації підстав для застосування такого дисциплінарного заходу. Представляється, що підстави для застосування позбавлення кваліфікації судового експерта мають бути чітко сформульовані та не допускати застосування оціночних критеріїв. Зокрема, позбавлення кваліфікації судового експерта має бути можливим в разі надання особою недостовірних відомостей для отримання кваліфікації судового експерта, або вчинення експертом адміністративного корупційного правопорушення, або злочину, що підтверджено рішенням чи відповідно обвинувальним вирокком суду, який набрав законної сили.

До ключових критеріїв оцінки ефективності роботи відомчих судово-експертних установ віднесено: кількість скарг на дії/бездіяльність відповідних судових експертів; кількість оскаржень результатів відповідних судових експертиз; притягнення до дисциплінарної відповідальності судових експертів; наявність та обсяг підготовлених експертних методик, методичних рекомендацій та іншої науково-методичної літератури з питань відповідної судово-експертної діяльності тощо.

Зазначено, що для створення дійсно ефективного механізму відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ доцільно чітко визначити: які саме функції має виконувати відомчий контроль, які результати слід очікувати від його проведення, яким чином здійснюється взаємодія і координація діяльності щодо забезпечення відомчого контролю з контрольною діяльністю інших державних органів, які здійснюють зовнішній контроль.

Доведено, що доцільним є прийняття нормативно-правового акту, який би врегулював питання діяльності відомчих судово-експертних установ: основні положення загальнодержавного, відомчого, а також громадського контролю за їх діяльністю; визначав критерії відомчого контролю за законністю та ефективністю їх роботи; визначав форми, методи відомчого контролю; визначав би уніфіковані підстави, а також порядок притягнення судових експертів до дисциплінарної відповідальності; визначав види дисциплінарних стягнень та інші питання.

Аргументовано, що самоврядний контроль за діяльністю судово-експертних установ доцільно розглядати у декількох значеннях та відповідно наповнювати ці значення різним змістом:

– по-перше, самоврядний контроль можна розглядати як діяльність органів місцевого самоврядування, в такому значенні самоврядний контроль знаходить свій прояв в реалізації контрольних повноважень органів місцевого самоврядування за діяльністю судово-експертних установ щодо перевірки її відповідності вимогам чинного законодавства в частині, що

стосується інтересів відповідних територіальних громад. Основними ознаками самоврядного контролю є особливий суб'єкт його здійснення – органи місцевого самоврядування; мета здійснення – забезпечення дотримання прав та законних інтересів відповідних територіальних громад в діяльності судово-експертних установ; самоврядний контроль спрямований на дотримання земельного, фінансового та іншого законодавства в частині забезпечення права комунальної власності, публічних фінансових та інших інтересів територіальної громади, інтереси якої представляють відповідні органи місцевого самоврядування;

– по-друге, самоврядний контроль можна розглядати як різновид внутрішнього контролю, який реалізується органами самоврядування судово-експертних установ, або судово-експертними об'єднаннями, їх спеціально створеними органами з метою забезпечення високої якості судово-експертної діяльності. Такий самоврядний контроль здійснюється шляхом перевірки відповідності експертної діяльності встановленим законодавчим вимогам, сприяння підвищенню кваліфікації судових експертів, дотримання вимог професійної етики та трудової дисципліни та може супроводжуватися певним стимулюванням до підвищення якості експертної діяльності, у тому числі й на засадах добровільної сертифікації судових експертів.

Наголошено, що на сьогодні питання самоврядування судово-експертних установ недостатньо врегульовані нормами чинного законодавства, що обумовлено відсутністю чіткого законодавчого регулювання діяльності судово-експертних установ в цілому. Статутами окремих судово-експертних установ безпосередньо вказується, що суб'єктом самоврядування виступають загальні збори трудового колективу, контрольні повноваження яких є суттєво обмеженими. До сфери діяльності загальних зборів трудового колективу судово-експертної установи як органу його самоврядування зазвичай відноситься: заслуховування звіту керівника (директора) про діяльність судово-експертної установи, затвердження колективного договору, участь у вирішенні питань соціального забезпечення.

Діяльність асоціацій та інших об'єднань судових експертів та судово-експертних установ також можна вважати самоврядною, разом із цим контрольні повноваження їх спрямовані на забезпечення рівня професійної якості судово-експертної діяльності судових експертів та судово-експертних установ.

Аргументовано, що на сьогодні нагальною потребою є вдосконалення нормативно-правового забезпечення самоврядування судово-експертних установ та їх діяльності, зокрема в сфері здійснення контролю. Представляється доцільним прийняття: по-перше, закону, який би врегулював питання самоврядування судово-експертних установ, визначав суб'єктів такого самоврядування та загальні засади їх діяльності, зокрема і повноваження у сфері здійснення контролю за організаційною, фінансовою, матеріально-технічною, кадрово-дисциплінарною та іншими сферами діяльності судово-експертних установ; по-друге, положення про асоціації та інші об'єднання судових експертів та/або судово-експертних установ, яким доцільно було б визначити їх повноваження в сфері професійної допомоги, контролю, добровільної сертифікації тощо.

Зроблено висновок про те, що громадський контроль за діяльністю судово-експертних установ являє собою різновид зовнішнього контролю, який реалізується в межах, незаборонених законодавством форм, і обмежений необхідністю додержання принципу незалежності судового експерта та невтручання в проведення судової експертизи.

З'ясовано, що громадський контроль за діяльністю судово-експертних установ наразі є достатньо обмеженим. Такий стан участі громадськості в контролі в означеній сфері можна вважати обумовленим безпосередньо встановленою заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи. При цьому присутність учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи не можна вважати залученням громадськості до контролю діяльності судово-експертних установ, оскільки

мова йде про окремих осіб, які мають безпосереднє відношення до проведення експертизи.

Доведено, що громадський контроль за діяльністю судово-експертних установ найбільш доцільно визначити як діяльність громадських організацій та інших представників суспільства, не об'єднаних у громадські організації, щодо взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, судово-експертними установами та відповідними посадовими особами з приводу неухильного дотримання принципів законності, незалежності, об'єктивності і повноти експертного дослідження. Форми здійснення такого контролю встановлені чинним законодавством та мають загальний характер, серед них варто назвати: 1) ознайомлення з публічною інформацією; 2) громадська експертиза; 3) звернення; 4) проведення консультацій. Незважаючи на відсутність законодавчого визначення спеціальних форм контролю за діяльністю судово-експертних установ, доцільно наголосити, що названі форми мають не виключний характер, оскільки громадський контроль за діяльністю судово-експертних установ можна реалізовувати тими засобами, які не є безпосередньо заборонені законодавством.

Підкреслена нагальна необхідність збільшення вагомості участі громадськості у контролі за діяльністю судово-експертних установ, зокрема в частині забезпечення об'єктивності, неупередженості, безкорупційності та інших вимог законності діяльності судово-експертних установ, з урахуванням заборони втручання в провадження конкретних судових експертиз.

Акцентовано увагу на тому, що правове регулювання громадського контролю за діяльністю судово-експертних установ потребує значного вдосконалення. Представляється доцільним прийняття Закону України «Про громадський контроль» як правового базису для окреслення загальних положень громадського контролю, його поняття, суб'єктів, їх прав та обов'язків, гарантій діяльності та інших засад. Такий закон має стати

основою для подальшої специфікації громадського контролю в різноманітних формах публічної діяльності, зокрема й щодо діяльності судово-експертних установ. Для визначення особливостей громадського контролю у досліджуваній сфері доцільним є або доповнити закон України «Про судову експертизу» нормами, які присвячені як контролю за діяльністю судово-експертних установ взагалі та громадському контролю зокрема, або ж включити означені норми в редакцію пропонованого авторами закону «Про судово-експертну діяльність».

Узагальнено, що міжнародне співробітництво в сфері забезпечення якості діяльності судово-експертних установ має важливе значення для забезпечення Європейської інтеграції України. Участь міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права в процесі контролю за діяльністю судово-експертних установ на сьогодні є доволі обмеженою, основне співробітництво з міжнародними судово-експертними організаціями здійснює судово-експертні служби МВС. Позитивними наслідками такого співробітництва є підвищення якості проведення судових експертиз, задля підтвердження чого відбувається щорічне підтвердження сертифікату якості судових експертиз. Наразі триває акредитація лабораторій судово-експертних установ за існуючими міжнародними стандартами, зокрема ISO/IEC17025 та ISO/IEK 17025:2006, що також є важливим фактором забезпечення якості судових експертиз.

Аргументовано, що певний контроль за діяльністю судово-експертних установ здійснюється через діяльність міжнародних організацій в сфері захисту прав людини. Незважаючи на те, що такі міжнародні організації не впливають безпосередньо на якість експертної діяльності судово-експертних установ, проте сприяння рівня якості такої діяльності відбувається за рахунок забезпечення судовими експертами непорушності прав та законних інтересів людини, ухилення від корупційних проявів та ін.

Доведено, що подальший розвиток міжнародного контролю за діяльністю судово-експертних установ має бути спрямований на підвищення

якості судових експертиз, а також збільшення довіри до діяльності судово-експертних установ України та відповідно забезпечення міжнародного визнання їх експертних висновків. Означені завдання представляється можливим досягти через здійснення таких заходів: 1) вступу судово-експертних установ до Європейської мережі судово-експертних установ – ENFSI; 2) прийняття участі у міжнародних програмах підвищення кваліфікації судових експертів; 3) подальша робота з акредитації лабораторій судово-експертних установ не лише МВС та Міністерства юстиції, але й інших; 4) оцінювання придатності (валідація) методик експертних досліджень, приведення їх до міжнародних стандартів і методики експертних досліджень тощо.

РОЗДІЛ 4.

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

4.1. Зарубіжний досвід здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ та можливості його використання в Україні

Як влучно зауважив Р. С. Мельник, дослідження сучасних проблем в сфері права неможливе без вивчення відповідного зарубіжного досвіду. Це пояснюється багатьма причинами. Так, зарубіжний досвід сприяє розширенню наших уявлень про досліджувані правові явища; допомагає подивитися на ту або іншу проблему під іншим кутом зору; співставити власні здобутки зі здобутками зарубіжних колег; не марнувати час на розв'язання проблем, які вже знайшли вирішення на сторінках закордонних видань. Безсумнівна також надзвичайна наукова актуальність та практична корисність будь-яких порівняльно-правових досліджень [220, с.180]. Наведена думка яскраво характеризує значення та необхідність проведення компаративістських досліджень, які дозволяють порівняти національну систему права із притаманними їй явищами та зарубіжні, юридичні категорії котрих можуть суттєво відрізнятись від аналогічних або схожих вітчизняних, але бути більш досконалішими з точки зору правового впливу на суспільні відносин та ефективності у забезпеченні соціального блага для кожної людини та громадянина.

Досліджуючи питання контролю за діяльністю судово-експертних установ, також не можна нехтувати зарубіжним досвідом. Адже в багатьох сучасних країнах сектор судово-експертної діяльності є більш досконалим, зокрема завдяки універсальним та функціональним системам контролю за роботою організацій, які представляють цей сектор. Саме тому для побудови доктринальних напрямів удосконалення контролю за діяльністю судово-

експертних установ України важливо зрозуміти та проаналізувати досвід зарубіжних країн з аналогічних питань.

Досвід США та Канади у системі контролю судово-експертних установ є неоднозначним, що пояснюється декількома моментами. У першу чергу обидві країни мають федеративний територіальний устрій, який накладає відбиток на національну правову систему. Історична розгалуженість обох держав, належність їх територій різним країнам в той чи інший відрізок часу зумовив появу «регіонального» законодавства територіальних одиниць зазначених країн. Система закріплених в ньому норм регламентує більшість суспільних відносин, при цьому зміст такого регулювання може відрізнитись на території кожного окремого штату, землі, провінції тощо. Не є виключенням в даному випадку робота судово-експертних установ, механізми контролю яких також можуть відрізнитись.

На загальнодержавному рівні як в США, так і у Канаді функціонують численні професійні організації, які здійснюють сертифікацію та ліцензування судових експертів. Останні зазвичай повинні отримати кілька ліцензій та сертифікатів від уповноважених державних організацій, для того щоб здійснювати судово-експертну діяльність. Подібна система контролю пояснюється тим, що судовий експерт в США – це окрема посадова особа, яка працює в складі правоохоронної або судової організації, а не мережі експертних установ [345].

Окремо варто відмітити, що на території США значну увагу приділено питанню удосконалення судово-експертної діяльності, підвищення кваліфікації експертів та якості здійснюваних ними досліджень. В цьому напрямі постійно утворюють міжвідомчі федеральні комісії, які вивчають окремі питання діяльності судових експертів та складають на підставі проведених досліджень обов'язкові до врахування та використання у роботі пропозиції, наприклад: універсальна мова надання показань в суді та звітності (документ визначає порядок надання показань судовими експертами в суді, а також норми оформлення матеріалів їх досліджень); керівництво щодо

показань експертів та лабораторної звітності (аналогічний документ, який видано в сфері судово-медичної діяльності); доповідь Національної академії наук, техніки та медицини в США «Забезпечення розвитку судової експертизи в Сполучених Штатах Америки. Шлях вперед» [245].

Тож американсько-канадський досвід контролю за діяльністю судово-експертних установ виражається у двох ключових форматах, першим з яких є ліцензування діяльності судових експертів. В даному випадку ліцензування є особливою адміністративною процедурою, здійснюваною з метою оформлення та видання певній особі, в нашому випадку посадовій особі експертної установи, ліцензійного документу, який, в свою чергу, надає їй право на здійснення судово-експертної діяльності та разом з цим покладає певні обов'язки. Такий підхід дозволяє здійснювати контроль на індивідуальній основі шляхом забезпечення відповідності кожного судового експерта кваліфікаційним вимогам.

Другий формат виражено у систематичному дослідженні уповноваженими державними організаціями стану якості та ефективності судово-експертної діяльності, а також визначенні та формуванні на основі цього офіційних пропозицій щодо удосконалення судово-експертної діяльності, відповідно до ключових викликів сьогодення.

Цікавим до аналізу та врахування є досвід Європейського Союзу (далі – ЄС), держав-членів цієї міжнародної організації, а також інших держав Євразії в галузі контролю за діяльністю судово-експертних установ. Зокрема, на території ЄС діяльність судово-експертних установ кожної держави-члена інтегрована у загальносоюзну систему управління сектором судової експертизи. Останній представлено Європейською організацією судової експертизи або скорочено ENFSI. Її історія бере свій початок з 1990-х років. У її межах раз на три роки провадиться конференція установ судової експертизи. Окрім пленарних засідань, робота конференції організована у 18 секціях, що охоплюють весь спектр роботи судових експертів [406, с.605]. В межах конференції розглядають основні проблеми проведення експертних

досліджень, організації роботи судово-експертних установ, а також визначаються шляхи їх подолання за допомогою міжнародних важелів впливу. Результати діяльності ENFSI високо цінуються зарубіжними експертами. Членом організації може бути – інститут чи установа судової експертизи. При цьому така установа має здійснювати не менше половини видів експертизи у своїй країні, мати статус державного значення (виробництво експертиз для поліції, суду або прокуратури). В інституті має працювати не менше 25 осіб, включаючи управлінський апарат, наукових співробітників і служби забезпечення [468; 440, с.185].

Багато специфічних моментів контролю за діяльністю судово-експертних установ виражено у системах організації експертного сектору на території конкретних держав ЄС. До прикладу варто навести досвід Великобританії, де існує централізована експертно-криміналістична служба, що підпорядковується Міністерству внутрішніх справ Великобританії. Вона є важливою ланкою в роботі британської поліції з розкриття, розслідування і запобігання злочинам, а отже, органом експертного забезпечення судової діяльності [227, с.125]. Законодавством Великобританії передбачена можливість залучення до роботи фахівців приватних криміналістичних лабораторій, котрі зазвичай надають свої послуги з деяких специфічних видів судових експертиз. Слід зазначити, що співробітники експертно-криміналістичної служби Великобританії беруть участь в оперативно-розшукових і слідчих заходах, виконують експертизи і дослідження для 43 регіональних поліцейських підрозділів Англії і Уельсу, а також для Королівської прокуратури, митної і акцизної служби, судових органів. Крім цього, служба надає послуги приватним компаніям як усередині країни, так і за кордоном; активно взаємодіє з правоохоронними органами більш ніж 35 зарубіжних держав. Контроль за її діяльністю цілком належить до сфери відання Міністерства внутрішніх справ, яке забезпечує законність діяльності служби, методичну підтримку її роботи, удосконалення механізмів проведення судових експертиз. Щодо діяльності приватних

криміналістичних установ, то контроль їх роботи здійснюється передусім за допомогою ліцензування та періодичних перевірок [86, с.132].

На відміну від Великобританії контроль за діяльністю судово-експертних установ в Іспанії має розгалужений вигляд та відбувається одразу декількома центральними та правоохоронними органами виконавчої влади. При цьому іспанський приклад контролю має суто управлінський характер. Так, судово-експертні лабораторії належать до сфери відання Міністерства внутрішніх справ і Міністерства юстиції, які, крім того, формують та реалізують державну політику в сфері експертної діяльності. До того ж самостійні експертно-криміналістичні підрозділи є в Національній поліції і в Цивільній гвардії, а також в автономних поліцейських органах Країни Басків і Каталонії. Кожен із представлених органів формує нормативні засади роботи підпорядкованих йому експертних установ, а також контролює їх виконання [460, с.168; 86, с.132–133].

Судово-експертний сектор на території Ісландії належить до сфери відання судової системи, робота якої ґрунтується на діяльності професійних суддів. Останні безпосередньо здійснюють судочинство та одноособово приймають рішення без участі присяжних. При цьому в Ісландії не існує судово-експертних установ в тому вигляді, в якому вони існують на території України. Так, в ісландській судовій системі функціонує спеціальна група посадових осіб – експерти-судді. Під час судового засідання їм відведено місце поряд із професійним суддею. Задача експерта-судді – служити суду своїми спеціальними предметними знаннями, ставити правильні запитання до учасників процесу та давати належну оцінку зібраним доказам. Таким чином, експерти-судді організаційно підпорядковуються судовим установам, які здійснюють одночасно адміністративний та процесуальний контроль за діяльністю цих посадових осіб [438, с.420].

У Чехії навпаки експертна діяльність представлена системою незалежних установ та окремих, приватних судових-експертів, які надають свої послуги не тільки судам, але й всім іншим державним установам.

Контроль їх діяльності відбувається шляхом ведення спеціального Реєстру експертів Чеської Республіки. Крім цього, в зазначеній державі встановлено жорсткі рамки юридичної відповідальності за надання експертом неправдивого висновку. Такі дії тягнуть накладення обов'язку компенсувати стороні, яка звернулась за послугами судових експертів, понесені збитки [438]. Аналогічний механізм контролю функціонує у в Нідерландах, де створено офіційний реєстр експертів. Крім цього, на території Нідерландів законодавством закріплено високі вимоги до експертів, зокрема високий рівень спеціальних знань визначеної наукової дисципліни і вміння забезпечити якість виданих висновків, етичні та професійні вимоги, пов'язані із такими цінностями, як незалежність, неупередженість і професіоналізм експерта, юридична компетентність [510; 509; 448, с.37].

Отже, аналіз досвіду країн Європейського Союзу та Єврозони показує наявність одразу декількох підходів до забезпечення та організації контролю судово-експертних установ. У першу чергу в даному контексті варто відмітити ефективний приклад міждержавної інтеграції в питанні організаційного та наукового забезпечення роботи судових експертів, що виражено в існуванні міжнародних організацій, які діють на «форумній» основі. Так, на наш погляд, обговорення та визначення пріоритетів в секторі експертної діяльності на міжнародному рівні дозволяє не тільки перейняти досвід, зокрема з питань контролю за діяльністю судово-експертних установ, але й об'єднати зусилля щодо удосконалення роботи експертів, а також поглибити ступінь її законності в кожній державі-учасниці міждержавного діалогу.

Наряду з цим, велика кількість позитивних моментів організації контролю існує на рівні окремих європейських країн. Як приклад, варто відмітити, що в більшості держав-членів ЄС судово-експертні установи організаційно підпорядковані якомусь одному органу державної влади, або знаходяться у сфері відання єдиної гілки влади. Такий підхід суттєво полегшує контроль за їх діяльністю, а також забезпечує його ефективність з

точки зору можливості постійного оперативного моніторингу роботи судово-експертних установ, а також реагування на будь-які відхилення в цьому контексті.

Крім того, як і на території США та Канади, в країнах Європейського Союзу активно застосовуються ліцензійно-дозвільні процедури для контролю за кваліфікаційною «якістю» судових експертів та забезпечення законності їх роботи. Так, в багатьох країнах ЄС функціонують спеціальні реєстри, що в окремих державах знаходяться у відкритому доступі. За рахунок останніх забезпечується накопичення інформації про професійну придатність судового експерта та наявності в нього дозволу на здійснення судових досліджень в цілому.

В контексті проведеного аналізу важливо також звернути увагу на підходи країн пострадянського табору з питань організації та здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ.

Так, проводячи дослідження в зазначеному напрямі, слід відмітити досвід Республіки Білорусь. В цій державі судово-експертна діяльність на законодавчому рівні визначається, як діяльність з організації проведення, контролю за проведенням експертиз та діяльність із ведення криміналістичних обліків, що здійснюється судово-експертними організаціями та судовими експертами [258]. В Республіці Білорусь державними судово-експертними організаціями є органи Державного комітету судових експертиз, органів державної безпеки, органів прикордонної служби, митних органів, інших державних організацій, яким законодавчими актами надано повноваження щодо проведення судових експертиз. В структурі зазначених судово-експертних установ можуть створюватися підрозділи, які безпосередньо здійснюють діяльність з організації проведення, контролю за проведенням і проведення судових експертиз [258]. Цей аспект виражає засади відомчого управлінського контролю за експертною діяльністю в країні. Водночас існує окрема система зовнішнього контролю. Так, державне регулювання та управління у сфері

судово-експертної діяльності здійснює Президент Республіки Білорусь та Державний комітет судових експертиз. Зокрема, Президент Республіки Білорусь в сфері судово-експертної діяльності визначає єдину державну політику і здійснює інші повноваження відповідно до Конституції Республіки Білорусь та інших законодавчих актів [257].

Щодо Державного комітету судових експертиз, то відповідно до законодавства Республіки Білорусь він являє собою централізовану систему державних органів, які реалізуються повноваження в сфері судово-експертної діяльності. В межах своїх повноважень зазначена система відомств:

- реалізує єдину державну політику та координує діяльність інших державних органів, інших організацій і фізичних осіб в галузі судової експертизи;
- встановлює порядок формування, ведення та використання Реєстру методичних матеріалів у сфері судово-експертної діяльності;
- затверджує Правила професійної етики судового експерта;
- визначає перелік видів (підвидів) судових експертиз, проведення яких здійснюється державними судово-експертними організаціями;
- визначає перелік видів (підвидів) судових експертиз, проведення яких здійснюється на підставі спеціального дозволу (ліцензії);
- встановлює порядок присвоєння (підтвердження, зниження, позбавлення) кваліфікаційних категорій працівникам судово-експертних організацій, які займають посади службовців, зайнятих в сфері судово-експертної діяльності;
- визначає перелік спеціальностей (напрямів спеціальностей) вищої освіти, що дозволяють претендувати на присвоєння кваліфікації судового експерта з відповідного виду (підвиду) судової експертизи;
- визначає та реалізує основні напрями удосконалення судово-експертної діяльності, впроваджує в практику досягнень науки і техніки, позитивного досвіду, прогресивних форм і методів організації та проведення експертних досліджень і таке інше [258; 256].

Дещо іншою є система контролю за діяльністю судово-експертних установ в Республіці Казахстан. Законодавством даної країни встановлено, що зміст судово-експертної діяльності включає: 1) провадження судової експертизи у кримінальних, цивільних справах, а також у справах про адміністративні правопорушення; 2) організацію та проведення наукових досліджень в галузі судової експертизи; 3) організацію та здійснення науково-методичного та інформаційного забезпечення судової експертизи; 4) підбір, підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації осіб, які здійснюють судово-експертну діяльність; 5) міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи [257].

Ключовою особливістю державного сектору судової експертизи Казахстану є те, що його діяльність забезпечується функціонуванням єдиного органу – Центру судових експертиз Міністерства юстиції, при якому працюють 19 Інститутів судових експертиз, що територіально знаходяться у великих містах і обласних центрах. Крім того, в структурі Центру функціонує Науково-дослідний інститут судових експертиз, основною функцією якого є науково-методичне забезпечення процесу виробництва судових експертиз, професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації судово-експертних кадрів тощо [423].

Структурно Центр підпорядковується Міністерству юстиції Республіки Казахстан, на яке покладено широкий спектр контрольних повноважень в експертному секторі держави, а саме:

- реалізація державної політики в галузі судово-експертної діяльності;
- здійснення державного контролю в галузі судово-експертної діяльності;
- розробка та затвердження переліку видів судових експертиз, проведених органами судової експертизи, і експертних спеціальностей, кваліфікація за якими присвоюється Міністерством юстиції Республіки Казахстан;

- розробка та затвердження правил організації та проведення судових експертиз та досліджень в органах судової експертизи;
- розробка та затвердження правил поводження з об'єктами судової експертизи;
- розробка та затвердження правил визначення категорій складності судових експертиз, порядку обчислення строків провадження судових експертиз в залежності від категорії їх складності, а також підстав і порядку зупинення та продовження терміну проведення судових експертиз;
- розробка і затвердження нормативів навантаження судових експертів органів судової експертизи;
- розробка та затвердження правил визначення вартості виробництва судової експертизи в органах судової експертизи;
- розробка та затвердження правил прийому іспитів для присвоєння кваліфікації судового експерта;
- розроблення та затвердження положення про комісію з присвоєння кваліфікації судового експерта і її складу;
- прийом кваліфікаційних іспитів для присвоєння кваліфікації судового експерта;
- розробка та затвердження правил атестації судових експертів;
- розробка та затвердження правил підвищення кваліфікації судових експертів;
- розробка та затвердження правил формування, ведення та використання Державного реєстру судових експертів Республіки Казахстан;
- ведення Державного реєстру судових експертів Республіки Казахстан;
- розроблення та затвердження положення про комісії з ліцензування судово-експертної діяльності та її складу;
- атестація судових експертів, здійснення ліцензування у сфері судово-експертної діяльності, а також розробка та затвердження Кодексу етики судового експерта тощо [257].

Уніфікованим є контроль за діяльністю судово-експертних установ в Республіці Киргизстан. На території Киргизії функціонує Державна судово-експертна служба при Уряді Киргизької Республіки, що є державним органом, який реалізує політику в сфері судово-експертної діяльності та здійснює судово-експертну діяльність. Завданнями Служби є:

- організація та здійснення судово-експертної діяльності;
- надання методичної та методологічної допомоги судовим і правоохоронним органам в застосуванні спеціальних знань і технічних засобів;
- забезпечення навчання в галузі судової експертизи;
- організація підготовки та підвищення кваліфікації експертів Киргизької Республіки.

В межах визначених завдань Служба виконує наступні функції: здійснює судово-експертну діяльність в установленому порядку; вивчає досвід зарубіжних експертних установ і впроваджує в експертну практику нові методи і методики; аналізує та узагальнює практику застосування нормативно-правових актів у галузі судово-експертної діяльності; видає сертифікати компетентності судових експертів в установленому порядку; веде Державний реєстр судових експертів Киргизької Республіки; веде науково-дослідну роботу в галузі судової експертизи, аналізує та узагальнює практику застосування нормативно-правових актів у галузі судово-експертної діяльності; проводить дослідження на договірній основі для державних органів, фізичних і юридичних осіб; вивчає досвід зарубіжних країн експертних установ і впроваджує в експертну практику нові методи і методики, здійснює співробітництво в сфері судово-експертної діяльності з іноземними державами і міжнародними організаціями в межах своєї компетенції; організовує процес ознайомлення працівників судових і правоохоронних органів з новітніми досягненнями в галузі судової експертизи, роз'яснює методичні рекомендації з питань виявлення, фіксації, вилучення, упаковки, пересилання речових доказів і призначення експертизи;

здійснює науково-методичне та інформаційне забезпечення судово-експертної діяльності, проводить професійну підготовку і підвищення кваліфікації судових експертів; веде Державний реєстр методик судово-експертних досліджень; розробляє пропозиції щодо формування проекту республіканського бюджету, в частині, що стосується фінансування судово-експертної діяльності; здійснює інші функції відповідно до покладених на неї завдань [284].

Розгалужена структура судово-експертних установ та механізму контролю за їх діяльністю сформована на території Російської Федерації. В даній країні судово-експертна діяльність регламентована єдиним Федеральним Законом «Про державну судово-експертну діяльність в Російській Федерації» від 26.07.2019 р. № 224-ФЗ. Законом передбачено, що державна судово-експертна діяльність РФ здійснюється в процесі судочинства державними судово-експертними установами та державними судовими експертами. Така діяльність полягає в організації та виробництві судової експертизи. Завданням державної судово-експертної діяльності є надання сприяння судам, суддям, органам дізнання, особам, яка провадить дізнання, слідчим у встановленні обставин, що підлягають доказуванню по конкретній справі, за допомогою вирішення питань, що потребують спеціальних знань в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла [255]. В цьому ж законі зазначено, що державними судово-експертними установами є спеціалізовані установи уповноважених федеральних державних органів, органів виконавчої влади суб'єктів Російської Федерації, створені для організації та провадження судової експертизи [255]. Сюди відносяться судово-експертні установи Федеральної служби безпеки Російської Федерації, Міністерства внутрішніх справ Російської Федерації, Міністерства юстиції Російської федерації тощо. На останні покладаються функції із організації управління та контролю за поточною діяльністю судово-експертних установ, забезпечення кваліфікаційної відповідності їх працівників, науково-методичне забезпечення роботи цих організацій тощо [255].

Аналіз зарубіжного досвіду країн пострадянського простору показав, що в переважній більшості на території вказаних держав контроль за діяльністю судово-експертних установ забезпечується шляхом створення в цій сфері єдиного державного органу влади, який відповідає не просто за регулювання процесу функціонування експертних організацій, а забезпечує реалізацію політики в даному напрямку. При цьому мова йде не про звичайне управлінське підпорядкування судово-експертних установ єдиному центру, а наявність у конкретного управлінського «вузла» одночасно повноважень щодо забезпечення, підтримки, поточної перевірки та удосконалення роботи організацій, які мають право проводити судові експертизи [366].

Отже, проведене дослідження дало можливість комплексно поглянути на зарубіжний досвід Сполучених Штатів Америки та Канади, Європейського Союзу, як самостійного суб'єкта, окремо Великобританії, Іспанії, Чехії, Нідерландів, Ісландії а також колишніх країн Радянського Союзу, зокрема, Республіки Білорусь, Російської Федерації, Республіки Казахстан та Республіки Киргизстан щодо організації управління судово-експертними установами, а також здійснення контролю за їх діяльністю. Аналіз напрацювань зарубіжних країн дав змогу визначити низку позитивних моментів, а також цілісних механізмів, спрямованих на забезпечення ефективного регламенту роботи експертних організацій. Більшість з них можливо використати і в рамках національних юридичних реалій, безперечно із відповідним адаптуванням під вітчизняну юридичну систему та чинне законодавство України. Підсумовуючи проведену наукову роботу, ми вважаємо необхідним навести приклад основних шляхів удосконалення контролю за діяльністю судово-експертних установ на основі найбільш позитивних практик зарубіжних держав в цьому питанні:

- по-перше, важливим є інтегрування України до міждержавних систем взаємодії в секторі судово-експертної діяльності, що дозволить отримати численні методико-наукові ресурси та використати їх для покращення роботи судово-експертних установ;

- по-друге, на прикладі зарубіжних держав, зокрема пострадянського простору, логічним та необхідним є формування централізованої системи управління судово-експертними організаціями, а також створення єдиного управлінського та контролюючого «центру» в зазначеному напрямі;
- по-третє, необхідно активніше використовувати формат контролю через ліцензійно-дозвільні системи, що забезпечить підвищення якості не тільки роботи установ, але й судових експертів безпосередньо.

4.2. Перегляд критеріїв оцінювання ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ

Протягом даного дослідження ми неодноразово наголошували на важливості контролю, як необхідної умови забезпечення законності, високого рівня дисципліни та якості діяльності судово-експертних установ. Однак, при цьому слід враховувати, що суспільне життя і відносини, що його супроводжують, не стоять на місці, вони постійно розвиваються, видозмінюються, удосконалюються. Очевидно, що й інструменти та засоби, за допомогою яких здійснюється суспільне управління, також повинні розвиватися та удосконалюватися із тим, щоб відповідати об'єктивно існуючим умовам і обставинам суспільного життя, забезпечувати нагальні потреби управління, ефективно та дієво виконання завдань та функцій останнього. Це, звичайно, стосується й контролю, який займає особливе місце у механізмі публічного управління, як один із основних засобів отримання інформації про стан об'єкта (об'єктів) управління та забезпечення протидії порушень у ньому (них). У зв'язку із цим, важливим етапом на шляху покращення контролю за діяльністю судово-експертних установ є перегляд критеріїв оцінювання ефективності даного контролю.

У тлумачній словниковій літературі термін «оцінювати» має такі визначення:

- призначати ціну чому-небудь, визначати вартість чогось;
- визначати якості, цінність і т. ін. кого-, чого-небудь;
- складати уявлення, робити висновки про кого-, що-небудь, визначати суть, характер, значення роль і т. ін. чогось;
- розуміти, визнавати позитивні якості, цінність і т.ін. кого-, чого-небудь [50, с.871]. Тобто оцінювання – це процедура, яка дає змогу суб’єкту її здійснення з’ясувати показники якості та (або) ефективності чогось, встановити, наскільки певне явище, предмет, процес, діяльність тощо відповідають встановленим критеріям.

Останнім часом питанням оцінювання у сфері державного управління приділяється досить багато уваги, як на теоретичному, так і практичному рівні. Так, наприклад, О. А. Таньчук, досліджуючи основні підходи до оцінювання ефективності публічного управління, пише, що ефективна публічна управлінська діяльність є важливим чинником розвитку сучасної держави, запорукою суспільного прогресу. Управління як наукова система організації діяльності є однією із найважливіших умов ефективного та результативного функціонування органів публічної влади. Оцінка ефективності публічного управління необхідна як для державних органів влади, так і для суспільства. Вона дає змогу суспільству контролювати якість діяльності державних інститутів, а керівникам та державним службовцям потрібна для самоконтролю, вдосконалення управлінського процесу. Проблема оцінки ефективності, відмічає дослідниця, – це проблема аналізу управлінської діяльності та прийнятих рішень. Однією із головних проблем, яка перешкоджає підвищенню ефективності функціонування державного механізму, є відсутність об’єктивної «шкали координат» для аналізу і оцінки внеску тих чи інших інститутів і управлінців у соціально-економічні процеси. Вирішення цієї проблеми вимагає більш глибоких наукових знань про конкретні управлінські механізми та систему оцінки ефективності публічних управлінських рішень [427]. О. І. Гриценко, висвітлюючи питання контролю та оцінювання у сфері державного управління, відмічає, що воно (тобто

оцінювання) спрямоване на одержання знань щодо державної діяльності, у тому числі відносно її результатів, з подвійною метою – дати змогу громадянам оцінити значущість державної діяльності та сприяти особам, які приймають рішення, з метою підвищення результативності, ефективності, цілісності діяльності та визначення її впливу [80, с.52]. Д. В. Сухінін вказує, що оцінювання є важливим аспектом успішного та ефективного функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Саме оцінювання забезпечує якісне та кількісне порівняння очікуваних результатів з отриманими та дозволяє таким чином визначити як успіхи, так і недоліки роботи органів місцевої влади з надання послуг, що є основним видом їх діяльності. Досліджуючи проблематику оцінювання в діяльності органів місцевої влади, автор проаналізував ряд підходів до тлумачення поняття оцінювання, та дійшов висновку, що оцінювання якості послуг – це дослідження, яке визначає стан виконання та наслідки надання послуги за якісними та кількісними показниками, відповідність встановлених цілей результатам, а також результативність, продуктивність та ефективність надання послуг та діяльності влади [426]. Л. І. Лисаков зазначає, що такий вид діяльності, як державне управління, завжди повинен передбачати одним зі своїх етапів оцінювання, яке належить до багатоаспектних, суперечливих і водночас дуже відповідальних. Оцінювання надає можливість удосконалити внутрішній розвиток, сприяє демократизації державного управління, воно є дієвим інструментом державного управління та підтримки управлінських рішень [202]. В. Я Малиновский у своїх дослідженнях пише, що оцінка – це порівняння результатів із цілями. Оцінювання – це складний процес, що вимагає проведення експертизи і досліджень. Він повинен визначити ефективність чи неефективність стратегії. Для того, щоб бути ефективним, оцінювання повинно проводитися систематично і безперервно [212, с.247–248]. О. А. Таньчук у своїх дослідженнях доходить висновку, що оцінювання ефективності публічного управління є систематичним актом аналізу процесу досягнення поставлених цілей і виконання функціональних завдань та

визначення результатів діяльності державних інститутів, установ та органів місцевого самоврядування з метою підвищення їх ефективності. Існує досить багато методологічних підходів до оцінки публічного управління [427]. Дослідниця підкреслює, що незважаючи на це, доводиться констатувати несформованість методологічної бази та відсутність комплексної методики ґрунтовної оцінки ефективності публічного управління. Немає чітко визначених критеріїв оцінки, що призводить зазвичай до описовості та фрагментарності оцінки публічного управління. Новий публічний менеджмент ґрунтується на концепції управління за результатами, але й ця концепція вимагає суттєвого доопрацювання. Зокрема, йдеться про необхідність поєднання оцінки як результату, так і процесу діяльності органів публічної влади [427]. Д. М. Ластович, досліджуючи оцінювання якості поліцейських послуг, вважає, що оцінювання ефективності надання поліцейських послуг слід розуміти як процес із реалізації відповідних організаційно-правових, управлінських, соціологічних, статистичних та інших заходів, спрямованих на встановлення відповідності між реальними результатами надання поліцейських послуг та очікуваними. Оцінювання дозволяє з'ясувати соціальну корисність і продуктивність зазначених послуг, тобто визначити наскільки повно та адекватно вони задовольняють наявні соціальні потреби у відповідній сфері суспільного життя. Значення оцінювання також полягає ще й у тому, що воно дозволяє звернути увагу на найбільш проблемні аспекти надання поліцейських послуг та виробити можливі шляхи їх вирішення [198]. О. В. Федорчак пише, що оцінка ефективності державного управління представляє собою самостійну та складну проблему теорії державного управління. Складність цієї проблеми полягає у тому, що на практиці важко оцінити діяльність органів державної влади; чітко окреслити, які саме чинники мають безпосередній вплив на цю категорію; у державному секторі відсутній єдиний показник результату, яким є для комерційних структур прибуток; досить складно безпосередньо виміряти й охарактеризувати результат діяльності; неможливо прослідкувати

однозначну залежність між конкретними затратами, результатами та наслідками цієї діяльності; існує суттєвий часовий лаг між затратами та результатами роботи установ державного управління [445].

I. Кравчук, досліджуючи роль оцінювання державної політики у впровадженні принципів належного врядування, наводить цілу низку аспектів, що обґрунтовують важливість та необхідність оцінювання. Так, дослідниця пише, що кінцеве оцінювання забезпечує необхідний зворотний зв'язок у процесі прийняття подальших рішень, «переклад» політичних пріоритетів у змістові цілі та індикатори, що базуються на попередньому досвіді реалізації напрямів політики. Оцінювання дає змогу досягнути більшої узгодженості політики на стратегічному рівні, виявити невдачі та успіхи у цій сфері. Обґрунтування владою своїх рішень, оцінювання успішності досягнення обіцяних цілей, оприлюднення результатів оцінювання фактично спрямоване на дотримання європейських принципів відкритості та результативності. Таким чином, оцінювання державної політики дає змогу впровадити в практику органів державного управління принцип ефективності. Оприлюднення результатів оцінювання дає змогу громадськості та політикам чинити тиск на адміністрацію, і крім того оцінювання дає змогу керівництву державних інституцій продемонструвати результати своєї роботи політикам, законодавцям, зацікавленим сторонам, засобам масової інформації та громадськості. У цьому разі оцінювання безпосередньо спрямоване на дотримання принципу підзвітності діяльності державних органів перед вищестоящими органами та громадськістю, а також принципу відкритості державного управління. Як складова процесу управління оцінювання передбачає навчання та управління змінами, спрямованими на вдосконалення всієї системи. Таким чином, оцінювання дає змогу впроваджувати принцип результативності та інноваційні підходи управління якістю в державному управлінні, де удосконалення діяльності вважається неперервним процесом [179]. На думку Я. В. Бережного, оцінювання надає знання стосовно розходжень між очікуваною й реальною

дієвістю політики, що допомагає виробникам політики на етапі оцінювання політики процесу вироблення політики. Оцінювання – це одна зі складових адміністративного контролю, яка забезпечує систематичне висвітлення державного управління [29]. Використання оцінювання, зауважує правник, спонукає до застосування стратегічного планування, надає чіткої форми процедурам і моделям стратегічного планування, полегшує досягнення бажаного результату незалежно від рівня складності системи управління та рівня її завершеності. Крім цього, залишає можливості широкого оперативного втручання у сфери, безпосередньо пов'язані з досягненням результату. Таким чином, підсумовує Я. В. Бережний, у державному управлінні оцінювання як одна зі складових адміністративного контролю є систематичним висвітленням останнього. Воно має ознаки опосередкованого державного втручання, що за своєю природою є інституційним і безпосередньо пов'язаним з процесами адміністрування, а тому залишається основним компонентом стратегічного планування як механізму Здійснення адміністративної та управлінської діяльності. Використання оцінювання робить процес стратегічного планування упорядкованішим і дає змогу більшій кількості людей брати в ньому участь. Систематичне оцінювання дає змогу належно зінтегрувати різні частини процесу, і, як наслідок, підводить організацію до стратегічного менеджменту, а не лише до стратегічного планування [29]. Л. Л. Приходченко з приводу оцінювання ефективності у державному управлінні пише, що його значення полягає у тому, що надає змогу визначити: наскільки співвідносяться обрані напрямки діяльності та методи досягнення задекларованих цілей; якими є витрати ресурсів щодо створення продукту (товару чи послуги); який результат і ефект отримали в підсумку (поточному та кінцевому), чи отримують споживачі послуг задоволення від споживання продукту тощо [293]. Оцінювання, на думку науковця, являє собою систематичний процес порівняння діяльності та/чи результатів виконання програми або політики із цілями, завданнями, комплексом явних або неявно виражених стандартів з метою внесення

необхідних адміністративних чи політичних змін. В системі органів публічної влади оцінювання є аналітичною діяльністю, спрямованою на збір, аналіз, тлумачення та передавання інформації про економічність, ефективність, результативність політики, програм, проектів, які здійснюються з метою поліпшення соціальних умов. Оцінювання має бути систематичним та об'єктивним, оскільки спрямоване на заплановані, поточні або завершені управлінські впливи і стосується процесу визначення цінності або значущості діяльності, політики чи програми [110, с.504]. Крім того, справедливо наголошує Л. Л. Приходченко, оцінювання – процес, що потребує постійного удосконалення через специфічність призначення: здатність отримувати об'єктивну інформацію, за допомогою якої простежувати рівень розвитку об'єкта оцінювання, визначати напрямки покращення існуючого стану і вносити корективи, як у діяльність, так і безпосередньо в саму систему оцінювання щодо критеріїв та показників. Його застосування допомагає поліпшити якість, прозорість діяльності влади, тому що результати оцінювання завжди доступні широкому колу громадськості. Важко переоцінити важливість проведення систематичного оцінювання і для будь-якого управлінського процесу, який можна значно покращити шляхом оцінки відповідності рівня послуг витратам коштів [293].

О. А. Шаповал у контексті дослідження проблематики застосування оцінювання в механізмі управління персоналом зазначає, що необхідною умовою успішної діяльності будь-якої організації є ефективна робота персоналу, а найбільш дієвим способом виявити таланти, виміряти результати роботи, рівень професійної компетенції працівників та визначити потенціал працівників організації у розрізі стратегічних задач компанії є саме система оцінювання персоналу. Оцінка є необхідним засобом вивчення якісного складу кадрового потенціалу організації, його сильних і слабких сторін, а також виступає основою для вдосконалення індивідуальних трудових здібностей працівника і підвищення його кваліфікації. Таким чином, оцінка персоналу – це цілеспрямований процес визначення

відповідності якісних характеристик персоналу (здібностей, навичок, умінь) вимогам посади або робочого місця. Оцінка персоналу передбачає порівняння певних характеристик людини – професійно-кваліфікаційного рівня та підготовки, ділових якостей, результатів праці з відповідними параметрами, вимогами, еталонами. Саме оцінка персоналу виступає засобом, що дає змогу визначити реальний стан кадрового складу в аспекті його сильних та слабких сторін, перспектив подальшого розвитку, ступінь відповідності цілей працівників цілям підприємства. Вона є основою для прийняття кадрових рішень та виявлення причин успіхів та провалів кадрової політики і діяльності підприємства в цілому. Основною функцією, яку виділяють при проведенні оцінки персоналу, є покращення управління діяльністю організації [477].

Отже, значення оцінювання як одного із інструментів управління досить складно перебільшити. За своїм характером воно (оцінювання) доволі схоже із контролем, однак дані явища не є тотожними. Як справедливо зазначає І. Кравчук, контроль має на меті перевірку того, що відбулося через зіставлення фактичного стану зі станом, що вимагається. Завдання контролю – виявлення невідповідностей. На практиці контроль здійснюється наприкінці управлінського процесу, коли спливає термін завдання та концентрується на формальному виконанні поставленого завдання. Контроль, зазначає автор, міг би містити елементи оцінювання, проте він зосереджений на дотриманні термінів та поданні необхідної інформації про стан справ. У той час як завданням оцінювання є аналіз результативності, ефективності та корисності програми або політики, засвоєння певних уроків на підставі виявлення того, що спрацювало добре, а що ні. Оцінювання може здійснюватися на будь-якому етапі «життєвого циклу» політики чи програми. Це, з точки зору авторки, дає змогу ще в процесі реалізації політики чи програми вчасно відреагувати, якщо щось не спрацьовує. А контроль завжди спрямований на поточний стан справ або в минуле. Тому поняття оцінювання є відмінним та значно ширшим від поняття контролю [267, с.15; 178].

Оцінювання ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ дозволяє з'ясувати його реальну практичну користь та дієвість, визначити доцільність продовження даного контролю в існуючому вигляді, виокремити його позитивні риси та недоліки. Тобто оцінювання дає можливість отримати відповіді на те, наскільки результати зазначеного контролю відповідають його цілям і завданням, а також обсягу тих ресурсів, що витрачаються на його здійснення.

Для того, щоб оцінювання було неупередженим і об'єктивним, тобто забезпечувало отримання достовірних даних про реальні показники ефективності контролю, воно має ґрунтуватися на адекватних критеріях. Критерій – це, власне кажучи, мірило для визначення, оцінки предмета, явища ознака, взята за основу класифікації [49, с.588; 128, с.200; 399, с.305]. В. П. Тронь зазначає, що критерій (грец. «kriterion» – засіб для роздумів) – це ознака, на основі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація чогось; мірило, вимірювання показників якості, діяльності, функціонування, структури, ефективності, ієрархії тощо; цінності або стандарти, якими керуються, коли ухвалюють рішення або аргументують думки, вчинки у сфері державного управління. Вимоги, яким повинні відповідати критерії, на думку дослідника, є такі: критичність, тобто критерій повинен бути чутливим до зміни альтернатив, які він оцінює; повнота, тобто здатним визначати ступінь досягнення загальної мети, охоплювати всі важливі аспекти проблеми, мати інтегральний характер; вимірність, тобто бути або кількістю (мати розмірність), або якістю (порівняння в чомусь), бажано, щоб ці чинники визначалися без суттєвих затрат часу, фінансів і зусиль; дієвість, коли головним у виборі є дія, то і критерій повинен слугувати цій меті, але треба не забувати про багато питань нетехнічного характеру, які можуть зробити вибір критерія недійовим з міркувань політичних, соціальних, моральних тощо; і нарешті розмірність критерія [110, с.357]. А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко у своїх працях зазначають, що оцінку стану організації і функціонування самої держави як

суб'єкта управління суспільними процесами виражає ефективність організації і функціонування суб'єктів державного управління. Для цього служить група критеріїв спеціальної соціальної ефективності державного управління, які розкривають і характеризують якість (рівень) всієї сукупності органів державної влади і місцевого самоврядування в єдності їх цілеполягання, організації і функціонування. Які проблеми вирішують керуючі компоненти, яким чином, які витрачають суспільні ресурси – ось питання, на які покликані дати відповідь ці критерії [95, с.154–155]. Далі дослідники пишуть, що в оцінці ефективності державного управління важлива роль належить критеріям конкретної соціальної ефективності діяльності кожного управлінського органу (органу державної влади чи органу місцевого самоврядування) і посадової особи, кожного одиничного управлінського рішення, дії, впливу. Ці критерії необхідні тому, що загальна і соціальна ефективність державного управління є наслідком конкретної соціальної ефективності окремих управлінських зусиль [95, с.156]. До кола означених критеріїв А. Ф. Мельник та ін. включили такі: ступінь відповідності напрямів, змісту і результатів управлінської діяльності органів і посадових осіб тим її параметрам, які відображені у правовому статусі органу й окремої посади; законність рішень і дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб; реальність управлінських впливів; зміст управлінських актів (рішень, вчинків, дій і т. д.) з погляду відображення в них запитів і потреб людей, спрямованості на їх добробут і розвиток; характер та обсяг взаємозв'язків відповідних органів державної влади чи органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб з громадянами, їх об'єднаннями і колективами; міра забезпечення в рішеннях і діях органу і його посадових осіб престижу держави; правдивість і доцільність управлінської інформації, яка видається органами та їх посадовими особами; морально-ідеологічному впливі управлінської діяльності на «зовнішнє» середовище, на людей, з якими управлінські органи і посадові особи стикаються, взаємодіють, спільно вирішують різні проблеми

[95, с.156–168]. Критерії оцінки, на думку Б. Жураковського де Сас, покликані віддзеркалювати здатність забезпечувати необхідне регулювання суспільними процесами. Поряд з цим вони можуть застосовуватися для аналізу функціонування як усього державного апарату, так і його окремих складових. Тобто ці критерії мають бути універсального характеру, гармонійними для будь-яких організаційно-правових рівнів органів, бути зрозумілими та сприйнятими широкими верствами населення. Також необхідно, щоб між критеріями оцінки функціонування різних органів була певна узгодженість, за якою оцінка на місцевому або локальному рівні сприяла отриманню оцінки більш високого рівня, а остання сприяла отриманню локальної [116]. Л. Л. Приходченко, зосереджуючи увагу на критеріях ефективності державного управління, веде мову про них як про підставу для оцінки якісної, сутнісної характеристики управлінської діяльності окремого посадовця чи органу влади в цілому. Критерії ефективності застосовуються до засобів і форм досягнення поставленої мети. В державному управлінні критерії ефективності державного управління, зазначає авторка, є мірою досягнення об'єктом управління бажаного стану, слугують для оцінки рівня і якості надання послуг, їх відповідності потребам суспільства. Дані критерії віддзеркалюють співвідношення між отриманими соціальними продуктами (задоволенням потреб) та витратами на їх досягнення [110, с.358]. Д. В. Сухінін вважає, що критерії оцінювання можна ще визначити як системні показники, а отже, критерії оцінювання – це системні показники, за допомогою яких суб'єкт оцінювання визначає відповідність або невідповідність, якість або неякість, ефективність або неефективність послуги, дії, програми, проекту тощо [426]. Н. В. Шевченко, досліджуючи критерії та показники оцінки ефективності державного фінансового контролю, зазначає, що оцінка ефективності державного контролю здійснюється за певними критеріями шляхом дослідження множини взаємопов'язаних показників. Узагальнюючи різні наукові підходи до визначення критеріїв ефективності, їх система, на думку авторки,

включає: критерій результативності; критерій дієвості; критерій економічності; критерій інтенсивності; критерій динамічності [480]. Разом із тим Н. В. Шевченко зауважує, що наведені критерії оцінки дозволяють зробити висновок про ефективність державного контролю тільки в загальній формі. Конкретно оцінювати практичні результати контролю допомагають розробка та використання стійких, постійних вимірників – показників. Якщо критерії досягнення мети контролю мають загальний характер, то для показників характерно розкриття внутрішнього змісту контрольної роботи, виявлення складових частин, з яких складається отриманий позитивний результат, що і дає можливість оцінювати якість державного контролю. Показники відіграють подвійну роль: з одного боку, свідчать про рівень роботи контролюючого органу, є основою оцінки його роботи, а з іншого – виявляють і усувають порушення. Показники завжди повинні містити в собі кількісну оцінку проведеної контрольним органом роботи [480].

Тож, враховуючи вищевикладене, вважаємо, що з метою підвищення якості та ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ в якості основних критеріїв оцінювання даного контролю слід використовувати наступні:

- 1) функціонально-цільовий;
- 2) організаційний;
- 3) правовий;
- 4) економічний;
- 5) суспільний.

Розкриваючи сутнісний зміст та значення кожного із зазначених критеріїв важливо звернути увагу на показники оцінювання за цими критеріями. Оскільки саме вони виступають свого роду доказом, обґрунтуванням того, що критерій обраний вірно, що він відповідає цілям оцінювання, забезпечує отримання даних, що мають реальне значення у конкретній ситуації. З цього приводу справедливо відзначають В. П. Тронь та Ю. П. Сурмін, що для змістовного відбору критеріїв немає об'єктивних

методів, усе залежить від проблемної ситуації, мети, наявності даних та кваліфікації людини [110, с.357]. І саме показник оцінювання є одним із ключових факторів, що свідчить про адекватність та актуальність обраного критерію чи навпаки про недоцільність його використання в оцінюванні.

Перший, тобто функціонально-цільовий критерій оцінювання передбачає визначення відповідності цілей, напрямків, форм та методів контролю реально існуючому стану, проблемам діяльності судово-експертних установ. Даний критерій має доволі загальний характер, тим не менш він є дуже важливий з точки зору визначення доцільності та перспектив розвитку контролю. Адже контроль – це не просто нормативно-правові приписи, а реально здійснювана робота, яка має свою суспільну цінність, характеризується відповідним зовнішнім вираженням, реалізується з використанням певних прийомів і орієнтована на досягнення певних результатів. Відповідно для того, щоб визначити, наскільки контроль відповідає його соціальному призначенню, мають бути піддані оцінці ті завдання, які він покликаний вирішувати, а також набір засобів та інструментів, що обрані для розв'язання даних завдань. Звідси постає цілком логічне питання про те, яким чином має здійснюватися вимірювання показників відповідності контролю за цим критерієм? Враховуючи загальність та комплексність даного критерію, вважаємо, що під час його застосування основним показником має стати результат, отриманий за певний період здійснення контролю, у порівнянні із його результатами за попередній період (періоди). Тобто призначення даного критерію полягає у тому, щоб з'ясувати чи у вірному напрямку розвивається механізм контролю, чи є він правильно орієнтованим і дієвим, чи сприяє покращенню стану справ у об'єкті контролю. А якщо ні, то в чому полягає проблема і на якій стадії контролю вона виникає (в момент його планування, безпосереднього під час здійснення контрольних заходів, на етапі вжиття заходів за результатами контролю тощо).

Наступний критерій – це організаційний, застосування якого орієнтоване на визначення відповідності організаційно-управлінської структури суб'єкта (суб'єктів) контролю покладеним на нього (них) завданням щодо здійснення даного контролю. Оцінювання за даним критерієм передбачає визначення дієвості та оптимальності побудови (організації) як системи суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ в цілому, так і внутрішньої організаційно-управлінської структури кожного із цих суб'єктів окремо. Тобто результати оцінювання за цим критерієм надають інформацію про те, чи відповідає кількість інституцій, уповноважених здійснювати досліджуваний контроль, їх організаційне підпорядкування, побудова і характер взаємовідносин між собою і тими, по відношенню до кого цей контроль здійснюється, принципам оптимальності, оперативності та дієвості контролю. Показниками оцінювання за даним критерієм, на нашу думку, мають виступати:

- оперативність реагування органів контролю на проблеми, що виникають в діяльності судово-експертних установ, та строки їх належного вирішення;
- строки прийняття управлінських рішень в системі органів контролю та їх доведення до безпосередніх виконавців;
- навантаження на суб'єктів контролю та інтенсивність їх роботи;
- результати досягнені суб'єктами контролю у взаємодії між собою;
- дієвість координації в системі суб'єктів контролю.

Дані показники дають змогу визначити наскільки доцільним є існування тієї чи іншої ланки системи контролю, чи забезпечують існуючі у ній вертикальні та горизонтальні відносини і взаємозв'язки необхідний управлінський вплив і його результативність.

Дуже важливим критерієм оцінювання ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ є правовий (або юридичний) критерій. Використання даного критерію має на меті оцінити якість та дієвість контролю саме як засобу протидії правопорушенням у діяльності судово-

експертних установ. Оцінювання за даним критерієм визначає роль контролю не лише як засобу виявлення порушень законності, але й усунення їх негативних наслідків та попередження можливої появи подібної протиправної поведінки у майбутньому. Що стосується показників, за якими має здійснюватися дане оцінювання, то до них слід віднести такі:

- кількість виявлених правопорушень за відповідний період контролю та динаміка правопорушень у порівнянні із попередніми періодами;
- повторюваність правопорушень у діяльності судово-експертних установ;
- виявлені умови та фактори, що сприяли чи можуть сприяти порушенню законності, а також вжиті для їх усунення заходи.

Економічний критерій, оцінювання за яким має на меті визначити доцільність використання судово-експертними установами наданих їм матеріально-фінансових ресурсів. Важливість даного критерію обумовлена тим, що судово-експертні установи забезпечуються за рахунок бюджетних коштів.

І нарешті останнім, втім не менш важливим критерієм оцінювання контролю є суспільна (або громадська) думка. М. І. Грибан, В. Г. Кремень зазначають, що суспільна думка – становище масової свідомості, яке включає ставлення (приховане або явне) різноманітних соціальних спільностей, верств і класів, груп людей до подій та фактів соціальної дійсності. Діючи в усіх сферах суспільного життя, суспільна думка водночас має межі, що визначаються суспільною значимістю подій, явищ, що обговорюються. Масова свідомість, пишуть правники, фіксується в суспільній думці, що становить, з одного боку, політичний інститут, який бере участь у здійсненні влади, механізм прийняття рішень на всіх рівнях життя суспільства, а з другого, – сукупне судження, що поділяється різноманітними соціальними спільностями з приводу тих або інших подій, явищ дійсності. Суспільна думка займає певну позицію, дає пораду, рекомендації, виносить рішення з

різноманітних питань суспільно-політичного життя, регулює поведінку індивідів, спільностей і соціальних установ, підтримуючи або заперечуючи ті або інші уявлення, цінності, норми. Суспільна думка – сфера політичного змагання, суперництва, в яку втягуються економічні та політичні сили, тому що формування й відображення того, що складає його зміст, залежить від матеріальних засобів формування і розповсюдження думки і політичних засобів, які дадуть можливість визначити межі легальної суспільної думки, передумов [75]. М. В. Примуш у своїх працях пише, що суспільна думка виконує цілий ряд функцій, у тому числі: оцінну, орієнтуючу, виховну, регулятивну, функцію соціального контролю, функцію регламентації. Усі вони є моментами основної функції регулювання. Суспільна думка впливає не тільки своєю оцінкою, але і визнанням певної цінності, що міститься в ній. Вона орієнтує, виробляє установку на формування певних якостей, лінії поведінки, тобто її ідеологічний вплив несе виховний заряд. Разом з тим вона підтримує одні види відносин, соціальні механізми і відкидає інші, регулюючи тим самим поведінку великих мас людей. У цьому плані можна говорити про захисну, директивну функцію, і всі ці функції тісно пов'язані між собою [291].

Оцінювання за таким критерієм як суспільна думка дає змогу з'ясувати стан довіри населення до роботи судово-експертних установ, а також рівень задоволеності їх послугами. Показниками оцінювання тут виступають дані отримані в результаті різного роду опитувань, анкетувань, аналізу звернень (зокрема скарг) громадян з питань діяльності досліджуваних установ. Так, у випадку наявності численних скарг на роботу судово-експертних установ, особливо якщо предмет порушених у них питань повторюється із року в рік, це свідчить про те, що контролюючі органи не забезпечують належного реагування на проблеми і порушення в діяльності судово-експертних установ [351351].

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне наголосити, що запропоноване коло критеріїв оцінювання ефективності контролю за

діяльністю судово-експертних установ не має виключного характеру і може змінюватись та доповнюватись іншими критеріями, залежно від тих чи інших потреб і обставин. Втім, саме наведені критерії, на наше переконання, дозволяють комплексно підійти до оцінювання ефективності зазначеного контролю, забезпечуючи отримання висновків з приводу значущості, доцільності, дієвості та інших важливих характеристик цього контролю.

4.3. Оптимізація системи суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ та удосконалення їх взаємодії

В Україні вже не один рік триває реформа правоохоронної системи. Проблемні питання як самої правоохоронної системи в нашій державі, так і безпосередньо її реформи досліджувалися багатьма дослідниками, втім не втрачають своєї актуальності й сьогодні. Т. І. Гудзь справедливо зазначає, що в умовах розбудови в Україні демократичної, правової держави, проблема забезпечення стабільності та непорушності конституційного ладу набуває особливої актуальності. Існуючі загрози сьогодення вимагають від органів влади, у т.ч. й правоохоронних, забезпечення внутрішньої безпеки держави і ефективний захист громадян. Побудова в Україні правоохоронних органів європейського зразка з додержанням принципів верховенства права, неупередженості, доброчесності та дотримання прав і свобод людини і громадянина, мають суттєво вплинути на весь механізм захисту конституційного ладу, стати ключовими під час провадження ними своєї діяльності [84, с.352–353]. Н. А. Краснікова, М. Ю. Овдїєнко, аналізуючи проблематику реформування правоохоронної системи в Україні, пишуть, що нині потребу проведення реформи правоохоронної системи України визнають як суспільство, так і влада, насамперед правоохоронці. Діяльність підрозділів, покликаних захищати права громадян, викликає справедливую критику. Органи МВС, СБУ, прокуратура, суди стали уособленням

репресивного державного апарату режиму старої влади. Проте правоохоронна система держави повинна бути гарантом дотримання конституційних засад, забезпечення прав та обов'язків людини і громадянина та можливість захисту порушеного права. Тому стабільна правоохоронна система в державі є невід'ємною рисою розвитку людини, суспільства, нації, особливо в умовах сьогодення, коли триває процес реформування правоохоронних органів. Отже, наголошують правники, реформування системи правоохоронних органів має відбуватися в комплексі реформ сектора безпеки і оборони та торкнутися всіх інститутів, що забезпечують виконання правоохоронних функцій держави [181]. З позиції, яку висловлює В. Г. Гриценко, розвиток правового регулювання правоохоронної діяльності в Україні свідчить про поступовий перехід до демократичної моделі правового режиму. Однак, станом на сьогодні потребує перегляду система правоохоронних органів, їх взаємодія між собою, застосування заходів відповідальності за порушення посадовими і службовими особами правоохоронних органів порядку забезпечення прав і свобод людини і громадянина. В той же час неупинно динамічно відбувається розвиток євроінтеграційних процесів в Україні. Така ситуація призводить до пришвидшених темпів внесення змін до законодавства без потенційного аналізу наслідків, які можуть несподівано з'явитися. Актуальність проблематики зумовлена потребами у розробці шляхів еволюціонування адміністративно-юрисдикційного механізму взаємодії і оперативної співпраці системи правоохоронних органів в частині адаптації до європейських стандартів правоохоронної діяльності. Водночас, носії матеріальних і процесуальних прав і обов'язків в межах системи правоохоронних органів сьогодні набувають особливого статусу, з чим і пов'язується необхідність заміни застарілих кодифікованих нормативно-правових актів у цій сфері [79]. С. Г. Братель підкреслює, що правоохоронна сфера в усі часи була однією з умов формування правової держави. Вона є гарантом створення чіткого механізму контролю за правопорядком та законністю в суспільстві.

Європеїзація суспільства, прагнення інтеграції в європейський простір, захист прав, свобод громадян, демократизація зумовлюють необхідність побудови якісно нової моделі правоохоронних органів, які відіграють визначальну роль у захисті прав і свобод людини та громадянина. Поширеність корупції в усіх ешелонах влади, зокрема і в самій правоохоронній сфері, свідчить про недосконалість та неефективність функціонування цих органів. «Телефонне право», лобізм інтересів, порушення Європейської конвенції з прав людини, низький професійний рівень вимагають негайної розробки державної політики щодо реформування, вдосконалення та оптимізації правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ [39]. В. І. Литвиненко вважає, що актуальність реформування правоохоронної системи обумовлена насамперед новими реаліями суспільного життя, якими для України ознаменувався початок третього тисячоліття. Пріоритетного напрямку у внутрішній і зовнішній політиці держави набули нові загрози на тлі прагнення України до інтеграції в Європейський Союз, до гарантування власної безпеки шляхом вбудови в архітектуру європейської безпеки, здійснення політики забезпечення добробуту громадян. Реформування правоохоронних органів повинно передбачати розробку сучасних нормативно-правових умов функціонування як кожного правоохоронного органу окремо, так і всієї правоохоронної системи України в цілому. Правник підкреслює, що до сьогодні так і залишається невизначеним питання про формулювання підходів до обрання конкретного шляху (шляхів) удосконалення правоохоронних органів України в їх сукупності. Крім того, відчувається брак наукових розробок, які враховували б реалії політичного, економічного і безпекового стану в державі. Ця проблема вимагає широкого пошуку в інших напрямках, зокрема всебічного наукового дослідження та впровадження ефективних заходів суспільної корекції у тих сферах, які таким дослідженням будуть визначені [203]. О. Л. Соколенко, розмірковуючи про перспективи розвитку системи та діяльності правоохоронних органів, пише, що вони (дані

органи) є важливою складовою державного механізму, що уповноважуються державою на професійне здійснення охорони та захисту основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, а також законності та правопорядку, забезпечення чого є одним із ключових факторів розбудови в Україні демократичної соціальної правової держави й функціонування громадянського суспільства. Разом із тим існуючий стан організації правоохорони через низку проблем теоретико-методологічного й нормативно-правового характеру наразі характеризується ситуативністю формування правоохоронних органів, неузгодженістю й непослідовністю їхньої діяльності, відсутністю комплексного бачення системи правоохоронних органів й перспектив її розвитку. Усе це вимагає трансформації організації та діяльності правоохоронних органів у напрямку побудови цілісної структурованої системи, поглибленої інтеграції у правоохоронну діяльність принципів верховенства права, конституційної законності й додержання прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, вироблення єдиної державної політики у правоохоронній сфері. Особливого значення, наголошує правник, набуває необхідність напрацювання повної, всебічної й об'єктивної теоретико-методологічної бази оптимізації системи правоохоронних органів, формування у науці цілісного, узгодженого й комплексного бачення не лише поняття інституту правоохоронних органів, але й суміжних із ним правових явищ (правоохоронна функція держави, правоохоронна діяльність, правоохоронна система тощо) [409]. Ш. М. Паньонко підкреслює, що серед причин, які вказують на необхідність докорінного реформування правоохоронних органів (передусім міліції), слід зарахувати: високий рівень корумпованості, перевищення окремими співробітниками міліції службових повноважень, використання посади для реалізації власних бізнес-проектів, пріоритет захисту багатих прошарків суспільства, перевага формальних показників у роботі, неякісна освітня, фізична та психологічна підготовка кандидатів на службу, маніпуляції відомчими прес-службами [271].

У повній мірі підтримуючи позиції цих та інших дослідників у тому, що правоохоронна система України у сучасному її стані далека від ідеальної і потребує подальшого реформування, слід відмітити, що окрім удосконалення нормативно-правової основи організації та функціонування даної системи, науковці досить часто акцентують увагу на необхідності оптимізації її суб'єктного складу, що є цілком слушним і справедливим. Адже багато суттєвих проблем правоохоронної системи в нашій державі пов'язані саме з недоліками в організації системи суб'єктів, що здійснюють правоохоронну діяльність, а також у внутрішній організаційно-управлінській системі цих суб'єктів. Без належної уваги до даної проблематики реформоване законодавство з питань правоохоронної діяльності не отримає належної практичної реалізації. При цьому важливо відмітити, що перегляду та удосконалення потребує як система суб'єктів правоохоронної діяльності в цілому, так і окремі системи нижчого рівня, що входять до першої. Так, наприклад, М. С. Ткаченко, досліджуючи проблематику протидії корупції, зазначає, що проведення ефективної антикорупційної політики незалежно від ступеню економічного розвитку та рівня життя населення в державі неможливе без наявності системи спеціальних правоохоронних органів. Наразі в Україні існує багато органів державної влади, які в своїй діяльності забезпечують правопорядок у державі, здійснюють боротьбу із правопорушеннями, займаються превентивною роботою. Серед великого масиву правоохоронних відомств окрему ланку складають суб'єкти протидії корупційним правопорушенням. Система цих органів протягом всієї історії незалежної України неодноразово зазнавала змін. Незважаючи на це, вона й досі має ряд недосконалостей, які заважають повному подоланню корупції в державі, у зв'язку із чим необхідним є визначення нових напрямів її оптимізації [437, с.178]. А. А. Русецький, досліджуючи проблемні питання координації у правоохоронній діяльності, відмічає, що у зв'язку з недостатньою ефективністю та результативністю взаємодії та координації правоохоронних органів на регіональному рівні актуальним є проведення

оптимізації системи суб'єктів, які організовують дану взаємодію та удосконалення адміністративно-правового статусу її координатора. В самому загальному вигляді під оптимізацією системи розуміють процес пошуку та визначення її найбільш прийняттого стану, за якого вона надійно і стабільно функціонує, ефективно досягає поставлених завдань і цілей в наявних умовах. Під час оптимізації здійснюються зміни, перетворення, удосконалення, покращення тих чи інших аспектів системи з метою її приведення у відповідність до об'єктивно існуючих умов, пристосування до реалій і викликів сучасності [380]. О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, О. В. Джафарова та ін., висвітлюючи питання управління органами Національної поліції України, відмічають, що ефективний розвиток Української держави неможливий без оптимізації наявної системи органів державної влади, упорядкування суспільних відносин, що виникають в усіх сферах суспільного життя. Однією із таких сфер є правоохоронна, належне функціонування якої забезпечує значна кількість правоохоронних органів, у тому числі і органи Національної поліції. Сучасні виклики і загрози, обумовлені впливом комплексу соціально-демографічних, економічних, політичних, правових, психологічних і технологічних чинників, вимагають системного реагування, адекватної трансформації системи органів поліції, оптимізації системи управління органами поліції, а також включення цієї системи у сферу політичних пріоритетів держави. У зв'язку з цим важливого значення набуває вироблення ефективності державної політики у сфері управління органами поліції, яка б враховувала як теоретичні основи управлінської діяльності, так і основні практичні рекомендації щодо підготовки працівників органів поліції до здійснення ефективної управлінської діяльності, оволодіння ними основними положеннями теорії, методології та практики управління [441, с.12]. Т. Колеснік у розрізі аналізу проблематики діяльності органів прокуратури в Україні відмічає, що від результативності діяльності органів прокуратури України безпосередньо залежить ефективність реалізації правоохоронної функції держави усіма

уповноваженими на те суб'єктами. Зважаючи на це, великого значення набуває реформування системи органів прокуратури, основною метою якого повинна стати оптимізація діяльності прокуратури в цілому, приведення її у відповідність до сучасних міжнародних стандартів, створення необхідних умов для рівноправної взаємодії прокуратури з іншими органами державної влади, недопущення незаконного підпорядкування даного правоохоронного органу іншим суб'єктам реалізації правоохоронної функції держави та здійснення незаконного тиску на процес виконання працівниками прокуратури покладених на них обов'язків. Досягненню зазначеної мети повинно сприяти визначення відповідних гарантій незалежності прокуратури [155, с.39].

Така значна увага до питань оптимізації, справедливо зауважує А. Бергельський, обумовлена такими проблемами:

- невідповідність державних функцій потребам суспільства, що може полягати у сумнівній доцільності завищеного обсягу державного контролю в будь-якій сфері діяльності, або ж в ускладненні адміністративної процедури;
- недостатній системний розподіл функцій поміж органами виконавчої влади та законодавчо закладеного внутрішнього конфлікту інтересів у діяльності кожного органу;
- невизначеність стосовно розподілу посад на політичні й адміністративні, що, як правило, призводить до політизації державної служби, підвищення рівня корупції та плинності кадрів [28].

О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, О. В. Джафарова з цього приводу зазначають, що будь-яка керована система еволюційно розвивається, удосконалюється, у ній зростає упорядкованість, оптимізується структурна організація. Джерелом, причиною розвитку є внутрішні протиріччя системи. Протиріччя як діалектична категорія є необхідним і істотним чинником розвитку будь-якого поступального прямування. Але накопичення протиріч може призвести до хаосу, втрати управління, регресу. Своєчасне опрацювання інформації про внутрішні процеси в системі і її осмислення дозволяють приймати розумні управлінські рішення, удосконалювати

внутришньосистемні зв'язки, підвищувати ефективність взаємодії із зовнішнім середовищем. Оптимізація управління дозволяє удосконалювати структуру керованого об'єкта і підвищує його функціональні можливості, що в результаті веде до ослаблення або повного усунення внутришньосистемних негативних процесів. Цей важливий принцип управління можна сформулювати так: оптимізація управління підвищує ефективність керованої системи [441, с.37].

Поряд із оптимізацією системи окремих правоохоронних органів, не менш важливими є питання оптимізації системи управління судово-експертною діяльністю, адже даній проблематиці приділяється досить мало уваги, при тому, що судово-експертні установи, як ми неодноразово відмічали у попередніх підрозділах, здійснюють значний внесок у правоохоронну діяльність. Лише окремі дослідники наголошують на проблематиці управління системою судово-експертних установ. Так, наприклад, В. Ємельянов, П. Репешко, підтримуючи думку, яку висловлює М. Я. Сегай, зазначають, що важливими у вирішенні питань реформування організації судово-експертної діяльності, на переконання М. Я. Сегая, є проблеми оптимізації наукової організації та управління інфраструктурою судово-експертної діяльності, що забезпечують практичну реалізацію її правових і методологічних основ. До таких проблем, на їх думку, варто віднести:

- оптимізацію організаційних форм керування державними судово-експертними установами й недержавними експертними структурами;
- уніфікацію науково-методичної й інформаційної бази судово-експертних установ, організацію й координування науково-дослідницької роботи в галузі судової експертизи;
- удосконалення методики та процедури атестації професійних судових експертів;
- організацію базового навчання фахівців у галузі судово-експертної діяльності гуманітарного й природно-технічного профілів;

– удосконалення методичної та профілактичної роботи судово-експертних установ, оптимізація використання слідчими та судами можливостей судових експертиз [386, с.30; 113].

Враховуючи предмет представленого дослідження, особливий інтерес для нас становить питання оптимізації системи суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ та удосконалення їх взаємодії. Термін «оптимізація» досить часто використовується як на сторінках наукових та навчальних видань, так і у тексті законодавчих джерел, коли йдеться про удосконалення та покращення організації і функціонування тієї чи іншої системи. У тлумачній словниковій літературі термін «оптимізація» (від лат. «optimus» – найкращий) визначається як:

- процес надання будь-чому найвигідніших характеристик, співвідношень;
- визначення найбільшого або найменшого значення якої-небудь функції;
- процес реорганізації чогось за деяким критерієм;
- покращення характеристик алгоритмів та процесів [49, с.851; 399, с.405].

У чинному законодавстві термін оптимізації зустрічається доволі часто, однак його визначення наводиться всього у декількох із них. Так, наприклад, у Постанові КМУ «Про затвердження Методики оптимізації (атестації) бюджетних наукових установ, які повністю або частково фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, та плану оптимізації (атестації) бюджетних наукових установ, які повністю або частково фінансуються за рахунок коштів державного бюджету» від 31.10.2011 р. № 1176 закріплено, що оптимізація наукових установ – комплекс заходів щодо підвищення результативності та ефективності наукової, науково-технічної, інноваційної, науково-організаційної та фінансово-економічної діяльності наукових установ, зростання рівня застосування результатів фундаментальних і прикладних досліджень, науково-технічних розробок та збільшення їх

впливу на розвиток науки і техніки, галузей економіки і соціальної сфери [304]. У наказі Фонду державного майна України «Про затвердження Методики оцінки активів суб'єктів природних монополій, суб'єктів господарювання на суміжних ринках у сфері комбінованого виробництва електричної та теплової енергії» від 12.03.2013 р. № 293 визначено оптимізацію витрат на заміщення (відтворення) активу як зменшення вартості заміщення (відтворення) активу з метою врахування надлишкових витрат на створення активу або його надлишкових потужностей, які виявляються на підставі порівняльного аналізу витрат на його створення або аналізу його потужностей, які достатні для задоволення ринкового попиту на продукцію (послуги, роботи), виробництво (надання) якої (яких) забезпечується таким активом [305].

Як видно із приведеного, термін «оптимізація» має доволі широке значення і може передбачати цілу низку заходів, спрямованих на певні зміни, перетворення. А тому важливо окреслювати зміст того, що саме включає (передбачає) оптимізація у контексті вирішення тієї чи іншої проблеми. У сфері управління оптимізація, як правило, пов'язана із пошуком такого підходу до організації системи та здійснення управління нею, за якого вдається досягти максимального позитивного результату (ефекту) за мінімальних витрат ресурсів. Відсутність однакового розуміння змісту оптимізації, наголошує І. В. Зозуля, досить часто призводить до неузгодженостей при здійсненні реформування [121]. А. А. Русецький також наголошує, що сама по собі оптимізація не є метою, вона виступає інструментом, засобом вирішення певних недоліків, прогалин, інших проблем системи. Відповідно, щоб якісно провести оптимізацію та адекватно оцінити її результативність, вона має бути наповнена конкретним змістом і відбуватися з урахуванням відповідних критеріїв [380].

Отже, оптимізація системи суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ являє собою систему заходів спрямованих на удосконалення функціонування даної системи шляхом перегляду її структури

та характеру взаємозв'язків, якими забезпечується її єдність та цілісність, з метою підвищення якості та ефективності виконання цією системою її завдань і функцій щодо зазначеного контролю.

Необхідність оптимізації системи суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ обумовлена тим, що судово-експертні установи наразі діють у структурі декількох відомств, що не підпорядковуються один одному і їх взаємовідносини ґрунтуються на горизонтальних взаємозв'язках. Всередині кожного із них існує своя організаційно-управлінська структура. Організаційна структура являє собою внутрішньосистемний порядок, форму організаційних відносин і елементів. Вона створюється суб'єктом управління для оптимізації зв'язків і відносин. Організаційна структура завжди формальна і закріплена правовими нормами. В них відображаються всі її основні характеристики й елементи, а саме: поділ (спеціалізація) праці за посадами (директор, начальник цеху, майстер); групування посад за підрозділами (відділ, бюро); склад посад і підрозділів (інженер-конструктор, економіст); компетенція та ієрархія посад (директор, головний інженер, головний конструктор, конструктор та ін.); порядок зв'язків між посадами, підрозділами [120]. В. Я. Малиновський з приводу зазначеної структури пише, що вона – це логічне взаємоспіввідношення рівнів управління і підрозділів, побудованих у такій формі, яка дозволяє найбільш ефективно досягати цілей організації. Структура, що відображає синтез взаємозв'язків різних елементів, що функціонують для досягнення поставленої мети, називається організаційною. Як бачимо, організаційна структура будь-якої системи пов'язана із досягненням її глобальної мети. Організаційну структуру визначають також як управлінську категорію, яка відображає організаційний бік відносин управління і становить єдність рівнів і ланок управління у їх взаємозв'язку [213, с.268–269]. Організаційна структура державного управління, на думку В. П. Рубцова та Н. І. Перинської, – це компонент системи державного управління, зумовлений її суспільно-політичною природою, соціально-функціональною роллю, цілями та змістом,

який об'єднує в собі певну сукупність державних організацій, їхній персонал, матеріальні та інформаційні ресурси, що виділяє та витрачає суспільство на формування та реалізацію державно-управлінських впливів і підтримання життєздатності самого суб'єкта управління [347, с.134].

За існуючого підходу до організаційного підпорядкування судово-експертних установ відсутній як такий єдиний центр, відповідальний за контроль за всією системою даних установ, що ускладнює запровадження і єдиного механізму здійснення досліджуваного контролю. Адже для того, щоб контроль був ефективний, він має базуватися на вертикальних та лінійних взаємозв'язках. Вертикальні зв'язки поєднують ієрархічні рівні в організації і її частинах. Ці зв'язки є каналами передачі розпорядчої і звітної інформації, створюючи тим самим стабільність в організації. В межах вертикальних зв'язків вирішуються проблеми влади і впливу. Як правило, ріст організації супроводжується ростом вертикальних зв'язків, і по їх кількості можна робити висновки щодо розміру організації. Лінійні зв'язки – це взаємостосунки, при яких керівник реалізує свої владні права і здійснює пряме керівництво підлеглими, тобто ці зв'язки здійснюються в організаційній ієрархії зверху до низу і мають вигляд наказу, розпорядження, команди, вказівки тощо [235]. Для лінійного організаційного управління характерні такі переваги: єдність і чіткість розпорядництва; узгодженість дій виконавців; простота управління; чітко виражена відповідальність; оперативність у прийнятті рішень; особиста відповідальність керівника за остаточний результат діяльності свого підрозділу [95, с.96]. Саме завдяки вертикальним лінійним взаємозв'язкам забезпечується високий рівень оперативності контролю та виконавської дисципліни при його здійсненні. І тут слід відзначити, що саме на таких взаємозв'язках контроль за діяльністю судово-експертних установ і ґрунтується, однак тільки в межах організаційно-управлінських структур окремих відомств, до яких належать дані установи. При цьому важливо відмітити, що в силу специфіки судово-експертної діяльності для належного контролю за її здійсненням у

відомствах, яким підпорядковані зазначені установи, створюються відповідні функціональні підрозділи, які допомагають лінійному керівнику виконувати його управлінські, зокрема контрольні, повноваження у зазначеній сфері. Це призводить до розширення та укладення внутрішньо-організаційної структури міністерства, відомства, збільшення чисельності його штату, що у свою чергу виливається у зростання бюджетних витрат.

Враховуючи зазначене, на нашу думку, з метою підвищення ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ, оптимізувати систему суб'єктів даного контролю за діяльністю вказаних установ можна наступними двома шляхами:

1) перевести усі судово-експертні установи, що перебувають у віданні правоохоронних органів, у підпорядкування Міністерству юстиції України. Даний крок доцільний як з точки зору покращення механізму контролю за діяльністю зазначених установ, так і з позиції забезпечення об'єктивності, неупередженості та незалежності правосуддя. Запровадження такого роду заходу дозволить:

- по-перше, спростити структуру та штат інших міністерств та відомств, що виконують правоохоронні та оборонні завдання і функції. Це забезпечить як зменшення витрат на утримання даних органів держави, так і зменшить управлінське навантаження на їх керівні ланки;

- по-друге, об'єднати більшість судово-експертних установ у межах єдиної організаційно-управлінської структури, що має значно покращити контроль за їх діяльністю, який ґрунтуватиметься на єдиних засадах, здійснюватиметься за єдиним порядком і буде забезпечуватися єдиною керівною ланкою у централізованому порядку;

- по-третє, спростити порядок внесення змін у механізм управління, зокрема контролю за діяльністю судово-експертних установ, оскільки цей процес не потребуватиме прийняття численних відомчих актів;

- по-четверте, удосконалити взаємодію як між самими судово-експертними установами, так і суб'єктами контролю за їх діяльністю.

Зосередження судово-експертних установ у підпорядкуванні Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України значно спрощує взаємодію і координацію між цими суб'єктами з питань контролю, оскільки потребує налагодження лише двосторонніх взаємозв'язків, які значно простіше і узгоджувати, і забезпечувати їх реалізацію.

Що стосується важливості даного кроку для забезпечення основних принципів правосуддя, то з цього приводу слушно зазначають В. Ємельянов, П. Репешко, що єдиними міністерствами, у складі яких можуть існувати судово-експертні установи, мають бути Міністерство юстиції та Міністерство охорони здоров'я. Чинним законодавством України на ці два міністерства не покладено жодних із правоохоронних функцій. У них відсутні служби чи підрозділи, які б займалися оперативно-розшуковою, розвідувальною чи контррозвідувальною діяльністю, дізнанням та досудовим слідством або забезпечували охорону правопорядку. Відсутні в їх складі й органи правосуддя. Отже, для забезпечення незалежності, неупередженості та об'єктивності судово-експертної діяльності в складі цих міністерств можуть бути створені дійсно належні умови [113];

2) створення єдиного міжвідомчого суб'єкта контролю за діяльністю усіх судово-експертних установ, який формуватиметься із представників органів держави, у віданні яких знаходяться відповідні судово-експертні установи. Даний шлях із оптимізації системи суб'єктів контролю, на нашу думку, є менш виправданим і більш складним у реалізації. Адже його формування навряд чи призведе до суттєвого зменшення витрат на утримання системи суб'єктів контролю, оскільки передбачає створення нової структури, яка також потребуватиме відповідного ресурсного забезпечення. Крім того, має минути певний доволі тривалий строк, поки буде належним чином налагоджено роботу даного органу і можна буде судити про її ефективність. Також спірним є питання щодо правового становища такого органу, зокрема в частині його підпорядкування чи підзвітності. У той же час функціонування такого міжвідомчого суб'єкта контролю може забезпечити

налагодження більш змістовної та глибокої взаємодії між правоохоронними органами та іншими органами держави з питань судово-експертної діяльності.

Вирішуючи питання про оптимізацію системи суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ, важливо звернути увагу на питання удосконалення взаємодії даних суб'єктів. Проблема полягає у тому, що наразі немає єдиного нормативно-правового акту, який би чітко та системно визначив основоположні організаційно-правові засади зазначеної взаємодії. Така ситуація не сприяє забезпеченню системності, послідовності та ефективності взаємодії. Натомість вона (взаємодія) має фрагментарний та ситуативний характер, тобто орієнтована на вирішення окремих проблем, що виникають, а не на систематичне спільне вивчення стану контролю у даній сфері та вироблення заходів щодо його покращення і розвитку. У зв'язку із цим вбачається за доцільне під керівництвом Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції розробити порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють контроль за діяльністю судово-експертних установ.

Завершуючи даний підрозділ, ще раз наголосимо на тому, що контроль є надзвичайно важливим інструментом забезпечення законності та ефективності діяльності судово-експертних установ, але й якість та дієвість самого контролю залежить від цілого ряду факторів. Зокрема, однією із суттєвих умов його ефективності є організація системи суб'єктів, які цей контроль здійснюють. Правильно побудована система гарантує своєчасний, всеохоплюючий та дієвий контроль, який дає усю необхідну інформацію про стан законності у об'єкті контролю, наявні у ньому проблеми і відхилення від встановлених норм, забезпечує оперативне реагування на них та усунення їх негативних наслідків. Запропоновані вище кроки з оптимізації системи суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ покликані забезпечити єдність та високу ефективність механізму даного контролю, а

також поглибити і зміцнити взаємозв'язки між цими суб'єктами, що є запорукою поліпшення стану їх взаємодії.

Висновки до Розділу 4

Аналіз зарубіжного досвіду країн пострадянського простору показав, що в переважній більшості на території вказаних держав контроль за діяльністю судово-експертних установ забезпечується шляхом створення в цій сфері єдиного державного органу влади, який відповідає не просто за регулювання процесу функціонування експертних організацій, а забезпечує реалізацію політики в даному напрямку. При цьому мова йде не про звичайне управлінське підпорядкування судово-експертних установ єдиному центру, а наявність у конкретного управлінського «вузла» одночасно повноважень щодо забезпечення, підтримки, поточної перевірки та удосконалення роботи організацій, які мають право проводити судові експертизи.

Узагальнено досвід наступних держав щодо здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ: Сполучених Штатів Америки та Канади, Великобританії, Іспанії, Чехії, Нідерландів, Ісландії а також колишніх країн Радянського Союзу, зокрема Республіки Білорусь, Російської Федерації, Республіки Казахстан та Республіки Киргизстан щодо організації управління судово-експертними установами, а також здійснення контролю за їх діяльністю. Аналіз напрацювань зарубіжних країн дав змогу визначити низку позитивних моментів, а також цілісних механізмів, спрямованих на забезпечення ефективного регламенту роботи експертних організацій. Більшість з них можливо використати і в рамках національних юридичних реалій, безперечно із відповідним адаптуванням під вітчизняну юридичну систему та чинне законодавство України.

Доведено, що в Україні найбільш доцільним є застосування наступного зарубіжного досвіду контролю за діяльністю судово-експертних установ:

– по-перше, важливим є інтегрування України до міждержавних систем взаємодії в секторі судово-експертної діяльності, що дозволить отримати численні методико-наукові ресурси та використати їх для покращення роботи судово-експертних установ;

– по-друге, на прикладі зарубіжних держав, зокрема пострадянського простору, логічним та необхідним є формування централізованої системи управління судово-експертними організаціями, а також створення єдиного управлінського та контролюючого «центру» в зазначеному напрямку;

– по-третє, необхідно активніше використовувати формат контролю через ліцензійно-дозвільні системи, що забезпечить підвищення якості не тільки роботи установ, але й судових експертів безпосередньо.

З'ясовано, що оцінювання ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ дозволяє з'ясувати його реальну практичну користь та дієвість, визначити доцільність продовження даного контролю в існуючому вигляді, виокремити його позитивні риси та недоліки. Тобто оцінювання дає можливість отримати відповіді на те, наскільки результати зазначеного контролю відповідають його цілям і завданням, а також обсягу тих ресурсів, що витрачаються на його здійснення. Підкреслено, що для того, щоб оцінювання було неупередженим і об'єктивним, тобто забезпечувало отримання достовірних даних про реальні показники ефективності контролю, воно має ґрунтуватися на адекватних критеріях.

Доведено, що з метою підвищення якості та ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ в якості основних критеріїв оцінювання даного контролю слід використовувати наступні: 1) функціонально-цільовий; 2) організаційний; 3) правовий; 4) економічний; 5) суспільний.

Встановлено, що функціонально-цільовий критерій оцінювання передбачає визначення відповідності цілей, напрямків, форм та методів контролю реально існуючому стану, проблемам діяльності судово-експертних установ. Даний критерій має доволі загальний характер, тим не

менш він є дуже важливий з точки зору визначення доцільності та перспектив розвитку контролю. Адже контроль – це не просто нормативно-правові приписи, а реально здійснювана робота, яка має свою суспільну цінність, характеризується відповідним зовнішнім вираженням, реалізується з використанням певних прийомів і орієнтована на досягнення певних результатів. Відповідно для того, щоб визначити, наскільки контроль відповідає його соціальному призначенню, мають бути піддані оцінці ті завдання, які він покликаний вирішувати, а також набір засобів та інструментів, що обрані для розв’язання даних завдань. Звідси постає цілком логічне питання про те, яким чином має здійснюватися вимірювання показників відповідності контролю за цим критерієм? Враховуючи загальність та комплексність даного критерію, вважаємо, що під час його застосування основним показником має стати результат, отриманий за певний період здійснення контролю, у порівнянні із його результатами за попередній період (періоди). Тобто призначення даного критерію полягає у тому, щоб з’ясувати чи у вірному напрямку розвивається механізм контролю, чи є він правильно орієнтованим і дієвим, чи сприяє покращенню стану справ у об’єкті контролю. А якщо ні, то в чому полягає проблема і на якій стадії контролю вона виникає (в момент його планування, безпосереднього під час здійснення контрольних заходів, на етапі вжиття заходів за результатами контролю тощо).

Аргументовано, що застосування організаційного критерію оцінки ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ орієнтоване на визначення відповідності організаційно-управлінської структури суб’єкта (суб’єктів) контролю покладеним на нього (них) завданням щодо здійснення даного контролю. Оцінювання за даним критерієм передбачає визначення дієвості та оптимальності побудови (організації) як системи суб’єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ в цілому, так і внутрішньої організаційно-управлінської структури кожного із цих суб’єктів окремо. Тобто результати оцінювання за цим критерієм надають інформацію

про те, чи відповідає кількість інституцій, уповноважених здійснювати досліджуваний контроль, їх організаційне підпорядкування, побудова і характер взаємовідносин між собою і тими, по відношенню до кого цей контроль здійснюється, принципам оптимальності, оперативності та дієвості контролю. Показниками оцінювання за даним критерієм мають виступати: оперативність реагування органів контролю на проблеми, що виникають в діяльності судово-експертних установ, та строки їх належного вирішення; строки прийняття управлінських рішень в системі органів контролю та їх доведення до безпосередніх виконавців; навантаження на суб'єктів контролю та інтенсивність їх роботи; результати досягнені суб'єктами контролю у взаємодії між собою; дієвість координації в системі суб'єктів контролю. Дані показники дають змогу визначити, наскільки доцільним є існування тієї чи іншої ланки системи контролю, чи забезпечують існуючі у ній вертикальні та горизонтальні відносини і взаємозв'язки необхідний управлінський вплив і його результативність.

Акцентовано увагу на тому, що важливим критерієм оцінювання ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ є правовий (або юридичний) критерій. Використання даного критерію має на меті оцінити якість та дієвість контролю саме як засобу протидії правопорушенням у діяльності судово-експертних установ. Оцінювання за даним критерієм визначає роль контролю не лише як засобу виявлення порушень законності, але й усунення їх негативних наслідків та попередження можливої появи подібної протиправної поведінки у майбутньому. Що стосується показників, за якими має здійснюватися дане оцінювання, то до них слід віднести такі: кількість виявлених правопорушень за відповідний період контролю та динаміка правопорушень у порівнянні із попередніми періодами; повторюваність правопорушень у діяльності судово-експертних установ; виявлені умови та фактори, що сприяли чи можуть сприяти прошенню законності, а також вжиті для їх усунення заходи.

Доведено, що економічний критерій оцінювання має на меті визначити доцільність використання судово-експертними установами наданих їм матеріально-фінансових ресурсів. Важливість даного критерію обумовлена тим, що судово-експертні установи забезпечуються за рахунок бюджетних коштів.

Підкреслено, що оцінювання за таким критерієм як суспільна думка дає змогу з'ясувати стан довіри населення до роботи судово-експертних установ, а також рівень задоволеності їх послугами. Показниками оцінювання тут виступають дані, отримані в результаті різного роду опитувань, анкетувань, аналізу звернень (зокрема скарг) громадян з питань діяльності досліджуваних установ. Так, у випадку наявності численних скарг на роботу судово-експертних установ, особливо якщо предмет порушених у них питань повторюється із року в рік, свідчить про те, що контролюючі органи не забезпечують належного реагування на проблеми і порушення в діяльності судово-експертних установ.

Наголошено, що запропоноване коло критеріїв оцінювання ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ не має виключного характеру і може змінюватись та доповнюватись іншими критеріями, залежно від тих чи інших потреб і обставин. Втім, саме наведені критерії дозволяють комплексно підійти до оцінювання ефективності зазначеного контролю, забезпечуючи отримання висновків з приводу значущості, доцільності, дієвості та інших важливих характеристик цього контролю.

Саме завдяки вертикальним лінійним взаємозв'язкам забезпечується високий рівень оперативності контролю та виконавської дисципліни при його здійсненні. І тут слід відзначити, що саме на таких взаємозв'язках контроль за діяльністю судово-експертних установ і ґрунтується, однак тільки в межах організаційно-управлінських структур окремих відомств, до яких належать дані установи. При цьому важливо відмітити, що в силу специфіки судово-експертної діяльності для належного контролю за її здійсненням у

відомствах, яким підпорядковані зазначені установи, створюються відповідні функціональні підрозділи, які допомагають лінійному керівнику виконувати його управлінські, зокрема контрольні, повноваження у зазначеній сфері. Це призводить до розширення та укладення внутрішньо-організаційної структури міністерства, відомства, збільшення чисельності його штату, що у свою чергу виливається у зростання бюджетних витрат.

Обґрунтовано, що з метою підвищення ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ оптимізувати систему суб'єктів даного контролю за діяльністю вказаних установ можна наступними двома шляхами:

1) перевести усі судово-експертні установи, що перебувають у віданні правоохоронних органів, у підпорядкування Міністерству юстиції України. Даний крок доцільний як з точки зору покращення механізму контролю за діяльністю зазначених установ, так і з позиції забезпечення об'єктивності, неупередженості та незалежності правосуддя. Запровадження такого роду заходу дозволить: по-перше, спростити структуру та штат інших міністерств та відомств, що виконують правоохоронні та оборонні завдання і функції. Це забезпечить як зменшення витрат на утримання даних органів держави, так і зменшить управлінське навантаження на їх керівні ланки; по-друге, об'єднати більшість судово-експертних установ у межах єдиної організаційно-управлінської структури, що має значно покращити контроль за їх діяльністю, який ґрунтуватиметься на єдиних засадах, здійснюватиметься за єдиним порядком і буде забезпечуватися єдиною керівною ланкою у централізованому порядку; по-третє, спростити порядок внесення змін у механізм управління, зокрема контролю за діяльністю судово-експертних установ, оскільки цей процес не потребуватиме прийняття численних відомчих актів; по-четверте, удосконалити взаємодію як між самими судово-експертними установами, так і суб'єктами контролю за їх діяльністю. Зосередження судово-експертних установ у підпорядкуванні Міністерства юстиції України та Міністерстві охорони здоров'я України

значно спрощує взаємодію і координацію між цими суб'єктами з питань контролю, оскільки потребує налагодження лише двосторонніх взаємозв'язків, які значно простіше і узгоджувати, і забезпечувати їх реалізацію;

2) створити єдиний міжвідомчий суб'єкт контролю за діяльністю усіх судово-експертних установ, який формуватиметься із представників органів держави у віданні яких знаходяться відповідні судово-експертні установи. Даний шлях із оптимізації системи суб'єктів контролю, на нашу думку, є менш виправданим і більш складним у реалізації. Адже його формування навряд чи призведе до суттєвого зменшення витрат на утримання системи суб'єктів контролю, оскільки передбачає створення нової структури, яка також потребуватиме відповідного ресурсного забезпечення. Крім того, має минути певний доволі тривалий строк поки буде належним чином налагоджено роботу даного органу і можна буде судити про її ефективність. Також спірним є питання щодо правового становища такого органу, зокрема в частині його підпорядкування чи підзвітності. У той же час функціонування такого міжвідомчого суб'єкта контролю може забезпечити налагодження більш змістовної та глибокої взаємодії між правоохоронними органами та іншими органами держави з питань судово-експертної діяльності;

3) вирішуючи питання про оптимізацію системи суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ, важливо звернути увагу на питання удосконалення взаємодії даних суб'єктів. Проблема полягає у тому, що наразі немає єдиного нормативно-правового акту, який би чітко та системно визначив основоположні організаційно-правові засади зазначеної взаємодії. Така ситуація не сприяє забезпеченню системності, послідовності та ефективності взаємодії. Натомість вона (взаємодія) має фрагментарний та ситуативний характер, тобто орієнтована на вирішення окремих проблем, що виникають, а не на систематичне спільне вивчення стану контролю у даній сфері та вироблення заходів щодо його покращення і розвитку. У зв'язку із цим вбачається за доцільне під керівництвом Координаційної ради з проблем

судової експертизи при Міністерстві юстиції розробити порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють контроль за діяльністю судово-експертних установ.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми – визначення сутності та особливостей адміністративно-правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України, що лягло в основу вироблення відповідної концепції, а також пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері. За результатами роботи напрацьовано низку науково-практичних висновків та рекомендацій. Серед яких такі:

1. Аргументовано, що судово-експертна установа – це юридична особа державної або недержавної форми власності, основною метою створення і функціонування якої є здійснення судово-експертної діяльності. Узагальнено, що судово-експертні установи хоча не наділені владними повноваженнями щодо здійснення правоохоронної функції і не реалізують управлінського впливу на відносини і процеси, що відбуваються в ході даної діяльності, втім виконують надзвичайно важливу забезпечувальну та допоміжну роботу у системі правоохоронної діяльності. Наголошено, що це не є свідченням другорядної ролі досліджуваних установ у зазначеній системі, а лише вказує на те, що їх внесок у правоохоронну діяльність відбувається через забезпечення необхідних умов для якісної та ефективної роботи судових і правоохоронних органів.

2. Доведено, що історичними етапами розвитку системи контролю за діяльністю судово-експертних установ України є:

– період існування Російської імперії. Саме в цей час починає формуватись законодавство у сфері експертної діяльності. Найбільшим досягненням вказаного періоду був Закон «Про заснування кабінетів науково-судової експертизи (КНСЕ) в містах Києві, Одесі та Москві» у 1913 році;

– часи, коли Україна входила до складу СРСР (1917–1991 рр.). Контролюючі функції за судово-експертною діяльністю у значній мірі зберігалися за Міністерством юстиції (тоді НКЮ), а нагляд за їх роботою

проводився органами прокурори, які до липня 1936 р. також входили до складу зазначеного міністерства;

– сучасний період (з 1991 р. по теперішній час). Характеризується прийняттям нових законодавчих актів з питань судової експертизи, що не призвело до спрощення і централізації системи судово-експертних установ у складі двох відомств Міністерства охорони здоров'я та Міністерства юстиції України. Були закладені організаційно-правові засади для діяльності таких установ у деяких інших органах із правоохоронними функціями. При цьому, як і у попередні роки, в державі відсутні чіткі організаційно-правові засади для створення єдиного механізму контролю за діяльністю даних установ в державі.

3. Встановлено, що контроль за діяльністю судово-експертних установ України як важливий засіб управління являє собою здійснення уповноваженими суб'єктами перевірки відповідності організації та функціонування даних установ чинним законодавчим вимогам, виявлення у їх діяльності проблем та недоліків, прямих порушень норм матеріального та (або) процесуального законодавства, забезпечення відповідного реагування на ці проблеми та правопорушення задля їх своєчасного усунення, притягнення до відповідальності винних у їх вчинення осіб, відновлення порушеного становища, усунення причин та факторів, що сприяли їх появі, зміцнення дисципліни та правового порядку у сфері судово-експертної діяльності.

З'ясовано, що контролю за законністю діяльності судово-експертних установ України притаманні такі ознаки: а) має переважно державно-владний характер, тобто суб'єкти, які здійснюють контроль, наділені владними повноваженнями, що дають їм можливість певним чином втручатися у діяльність судово-експертних установ з метою її перевірки; б) здійснюється на підставі, у порядку, межах та формах, визначених законодавством; в) має системний, систематичний та доцільний характер.

4. Під правовими засадами в розрізі представленої проблематики запропоновано розуміти системну сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, норми яких прямо чи опосередковано регулюють питання здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України. Констатовано, що ключове місце в системі правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України належить нормам адміністративного права, що підтверджується тим, що: по-перше, в більшій мірі норми саме цієї галузі права закріплюють правовий статус органів державної влади та їх посадових осіб, які уповноважені здійснювати контроль за роботою судово-експертних установ; по-друге, безпосередньо судово-експертні установи є в більшій частині державними організаціями, завдання та повноваження яких мають офіційний, законодавчо визначений характер, а тому їх діяльність також регламентується нормами адміністративного права; по-третє, здійснення контрольної процедури є актом реалізації спеціальних владних повноважень відповідними органами державної влади та їх посадовими особами. Правовідносини, що виникають в цьому контексті, є предметом саме адміністративної галузі права; по-четверте, саме в нормах адміністративного права закріплюються ключові форми та методи здійснення контролю у відповідній сфері, а також процедури їх практичного втілення у життя.

5. Визначено, що система контролю за діяльністю судово-експертних установ – це структурована сукупність незалежних, однак тісно взаємодіючих між собою елементів, які забезпечують ефективність та законність функціонування контрольної діяльності уповноважених суб'єктів у відповідній сфері. До зазначених елементів віднесено: мету і завдання контролю – елементи, що визначають спрямованість контролю за діяльністю судово-експертних установ, очікувані результати його застосування; об'єкт та предмет контролю – тобто те, на що безпосередньо спрямовано дію контролю; систему суб'єктів контрольної діяльності – безпосередні реалізатори контролю за діяльністю судово-експертних установ; механізм

реалізації контролю – сукупність форм та методів контролю за діяльністю судово-експертних установ в Україні.

Акцентовано увагу на обмеженості контролю за діяльністю судово-експертних установ України, що виражається у: наявності законодавчих меж контрольної діяльності; кількості та широті повноважень суб'єктів контрольної діяльності; ієрархічній підпорядкованості судово-експертних установ та їх місці у владній системі держави; наявності необхідних для контролювання норм діяльності судово-експертних установ.

6. Констатовано, що метою контролю за діяльністю судово-експертних установ є оцінка діяльності цих інституцій щодо її відповідності вимогам нормативно-правових актів в сфері судової експертизи, а також забезпечення правильності такої діяльності. Досягнення цієї мети передбачає опрацювання та реалізацію наступних цілей, а саме: проведення комплексних, систематичних перевірок роботи судово-експертних установ; виявлення порушень в роботі судово-експертних установ, а також встановлення осіб, які допустили подібні порушення або причетні до їх виникнення; забезпечення притягнення до юридичної відповідальності винних осіб, які порушують нормальний, законний режим діяльності судово-експертних установ; встановлення причин допущених порушень в діяльності судово-експертних установ; формування та надання пропозицій щодо удосконалення відповідних аспектів діяльності судово-експертних установ.

Принципи контролю за діяльністю судово-експертних установ запропоновано визначити як сукупність основоположних начал, імперативних, вихідних, абстрактних ідей, вимог, які прямо чи опосередковано закріплені в системі всього нормативно-правового матеріалу, які визначають межі та вектор правового регулювання суспільних відносин, котрі виникають в галузі здійснення контролю за роботою судово-експертних установ в Україні. До переліку вказаних принципів віднесено: а) загальноправові (принцип законності, верховенства права, забезпечення прав і свобод людини і громадянина); б) спеціальні принципи (об'єктивності,

комплексності, раптовості); в) особливий принцип – незалежність судового експерта.

7. Обґрунтовано, що суб'єктами контролю за діяльністю судово-експертних установ є органи державної влади та їх посадові особи, які наділено спеціальними юридичними повноваженнями, правами та обов'язками у сфері здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України. Доведено, що суб'єктний склад контролю формують: 1) центральний суб'єкт – Кабінет Міністрів України, який здійснює регуляторно-управлінський вплив на центральні органи влади, в межах яких судово-експертні установи функціонують; 2) суб'єкти відомчого контролю – міністерства (МВС, Мін'юст та МОЗ), Державна прикордонна служба України та Служба безпеки України – зазначені суб'єкти контролюють діяльність організаційно підпорядкованих їм судово-експертних установ за рахунок: визначення юридичного статусу судово-експертних установ через затвердження організаційно-розпорядчих документів, в яких викладено функції, встановлено структурні особливості, права та обов'язки експертів тощо; забезпечення обліку та оновлення інформації про право судових експертів на зайняття експертною діяльністю; 3) суб'єкти експертно-кваліфікаційного забезпечення – експертно кваліфікаційні комісії, що займаються атестацією судових експертів, перевіркою їх кваліфікації, а також приймають рішення про анулювання права експертів на проведення експертних досліджень.

Пропонується створення єдиного органу влади, на який слід покласти повноваження із формування та забезпечення державного регулювання судово-експертної діяльності в країні в цілому, а також контролю за діяльністю установ, які її реалізують.

8. Виявлено, що об'єктом контролю за діяльністю судово-експертних установ є сукупність суспільних відносин, які виникають в процесі реалізації уповноваженими органами державної влади та їх посадовими особами, інструментів та засобів, спрямованих на перевірку законності діяльності

досліджуваних у роботі установ. В свою чергу, предмет відповідного контролю – це конкретний напрямок функціонування судово-експертних установ, на який спрямовано контрольну діяльність уповноважених суб'єктів.

9. Окреслено, що адміністративні форми контролю за діяльністю судово-експертних установ варто тлумачити як зовнішній практичний вираз діяльності уповноважених органів держави та їх посадових осіб. Саме форми вказують на конкретні дії, що вчиняються контролюючими суб'єктами задля досягнення кінцевої мети контролю за діяльністю судово-експертних установ. До вказаних форм віднесено наступні: регуляторно-координаційну, експертно-кваліфікаційну, методико-рекомендаційну. Аргументовано, що адміністративні методи контролю за діяльністю судово-експертних установ – це закріплені в адміністративних нормах права інструменти, засоби, заходи та способи впливу на суспільні відносини, та які застосовуються спеціально уповноваженими суб'єктами контролю. До відповідних методів віднесено наступні: атестація, рекомендація, проведення нарад керівництва, метод нормотворчості.

10. Доведено, що державний контроль за діяльністю судово-експертних установ варто тлумачити як регламентовану правовими нормами діяльність владних суб'єктів, яка спрямована на забезпечення дотримання вимог законодавства щодо суб'єктів, порядку, засобів, способів, умов провадження судово-експертної діяльності, а також належної фіксації її результатів. Наголошено, що види державного контролю у відповідній сфері слід класифікувати за такими критеріями: 1) за суб'єктами здійснення контролю; загально-правовий контроль; спеціалізований контроль; відомчий контроль; 2) за підставами здійснення перевірочних заходів: плановий та позаплановий; 3) за етапами забезпечення діяльності судово-експертних установ в процесі здійснення державного контролю: попередньо-забезпечувальний контроль; супроводжувальний контроль; реакційний контроль; 4) за спрямованістю державного контролю діяльності судово-

експертних установ: фінансовий, організаційний, методичний, документальний контроль.

11. До ключових особливостей відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ віднесено: а) здійснюється міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні судово-експертні установи; б) покликаний забезпечити протидію внутрішнім та зовнішнім загрозам порушень принципів проведення експертної діяльності; в) знаходить свій прояв у атестації, присвоєнні та позбавленні кваліфікаційних класів судового експерта відповідних експертних комісій, що створюються міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні судово-експертні установи; г) має специфічні ретроспективні наслідки для підконтрольних об'єктів; г) критеріями оцінки ефективності роботи відомчих судово-експертних установ можуть бути: кількість скарг на дії/бездіяльність відповідних судових експертів; кількість оскаржень результатів відповідних судових експертиз; притягнення до дисциплінарної відповідальності судових експертів; наявність та обсяг підготовлених експертних методик, методичних рекомендацій та іншої науково-методичної літератури з питань відповідної судово-експертної діяльності.

12. Аргументовано, що самоврядний контроль слід розглядати як різновид внутрішнього контролю, який реалізується органами самоврядування судово-експертних установ або судово-експертними об'єднаннями, їх спеціально створеними органами з метою забезпечення високої якості судово-експертної діяльності. Такий контроль здійснюється шляхом перевірки відповідності експертної діяльності встановленим законодавчим вимогам, сприяння підвищенню кваліфікації судових експертів, дотримання вимог професійної етики та трудової дисципліни та може супроводжуватися певним стимулюванням до підвищення якості експертної діяльності, у тому числі й на засадах добровільної сертифікації

судових експертів. Відмічено, що на сьогодні питання самоврядування судово-експертних установ недостатньо врегульовані нормами чинного законодавства, що обумовлено відсутністю чіткого законодавчого регулювання діяльності судово-експертних установ в цілому. А тому нагальною потребою є прийняття: по-перше, закону, який би врегулював питання самоврядування судово-експертних установ, визначав суб'єктів такого самоврядування та загальні засади їх діяльності, зокрема і повноваження у сфері здійснення контролю за організаційною, фінансовою, матеріально-технічною, кадрово-дисциплінарною та іншими сферами діяльності судово-експертних установ; по-друге, положення про асоціації та інші об'єднання судових експертів та/або судово-експертних установ, яким доцільно було б визначити їх повноваження в сфері професійної допомоги, контролю, добровільної сертифікації.

13. Встановлено, що громадський контроль за діяльністю судово-експертних установ необхідно розуміти як діяльність громадських організацій та інших представників суспільства, необ'єднаних у громадські організації, щодо взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, судово-експертними установами та відповідними посадовими особами з приводу неухильного дотримання принципів законності, незалежності, об'єктивності і повноти експертного дослідження. Відмічено, що наразі громадський контроль у відповідній сфері є достатньо обмеженим. Саме тому представляється доцільним прийняття Закону України «Про громадський контроль» як правового базису для окреслення загальних положень громадського контролю, його поняття, суб'єктів, їх прав та обов'язків, гарантій діяльності та інших засад. Такий закон має стати основою для подальшої специфікації громадського контролю в різноманітних формах публічної діяльності, зокрема й щодо діяльності судово-експертних установ.

14. Визначено, що міжнародне співробітництво в сфері забезпечення якості діяльності судово-експертних установ має важливе значення для

забезпечення Європейської інтеграції України. Участь міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права в процесі контролю за діяльністю судово-експертних установ на сьогодні є доволі обмеженою, основне співробітництво з міжнародними судово-експертними організаціями здійснюють судово-експертні служби МВС. Позитивними наслідками такого співробітництва є підвищення якості проведення судових експертиз, задля чого відбувається щорічне підтвердження сертифікату якості судових експертиз. Наразі триває акредитація лабораторій судово-експертних установ за існуючими міжнародними стандартами, зокрема ISO/IEC17025 та ISO/IEC 17025:2006, що також є важливим фактором забезпечення якості судових експертиз. Наголошено, що подальший розвиток міжнародного контролю за діяльністю судово-експертних установ має бути спрямованим на підвищення якості судових експертиз, а також збільшення довіри до діяльності судово-експертних установ України та відповідно забезпечення міжнародного визнання їх експертних висновків.

15. Констатовано, що з метою вдосконалення адміністративно-правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України доцільним є використання наступного позитивного зарубіжного досвіду у цій сфері: по-перше, важливим є інтегрування України до міждержавних систем взаємодії в секторі судово-експертної діяльності, що дозволить отримати численні методико-наукові ресурси та використати їх для покращення роботи судово-експертних установ; по-друге, на прикладі зарубіжних держав, зокрема пострадянського простору, логічним та необхідним є формування централізованої системи управління судово-експертними організаціями, а також створення єдиного управлінського та контролюючого «центру» в зазначеному напрямі; по-третє, необхідно активніше використовувати формат контролю через ліцензійно-дозвільні системи, що забезпечить підвищення якості не тільки роботи установ, але й судових експертів безпосередньо.

16. Обґрунтовано, що оцінювання ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ дозволяє з'ясувати його реальну практичну користь та дієвість, визначити доцільність продовження даного контролю в існуючому вигляді, виокремити його позитивні риси та недоліки. Тобто оцінювання дає можливість отримати відповіді на те, наскільки результати зазначеного контролю відповідають його цілям і завданням, а також обсягу тих ресурсів, що витрачаються на його здійснення. Підкреслено, що для того, щоб оцінювання було неупередженим і об'єктивним, тобто забезпечувало отримання достовірних даних про реальні показники ефективності контролю, воно має ґрунтуватися на адекватних критеріях, до яких віднесено: 1) функціонально-цільовий; 2) організаційний; 3) правовий; 4) економічний; 5) суспільний. Саме наведені критерії дозволяють комплексно підійти до оцінювання ефективності зазначеного контролю, забезпечуючи отримання висновків з приводу значущості, доцільності, дієвості та інших важливих характеристик цього контролю.

17. Виявлено, що з метою підвищення ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ оптимізувати систему суб'єктів даного контролю за діяльністю вказаних установ можна наступними двома шляхами:

– по-перше, слід перевести усі судово-експертні установи, що перебувають у віданні правоохоронних органів, у підпорядкування Міністерству юстиції України. Даний крок доцільний як з точки зору покращення механізму контролю за діяльністю зазначених установ, так і з позиції забезпечення об'єктивності, неупередженості та незалежності правосуддя;

– по-друге, доцільним є створення єдиного міжвідомчого суб'єкта контролю за діяльністю усіх судово-експертних установ, який формуватиметься із представників органів держави, у віданні яких знаходяться відповідні судово-експертні установи. Даний шлях із оптимізації системи суб'єктів контролю є менш виправданим і більш складним у

реалізації. Адже його формування навряд чи призведе до суттєвого зменшення витрат на утримання системи суб'єктів контролю, оскільки передбачає створення нової структури, яка також потребуватиме відповідного ресурсного забезпечення. Крім того, має минути певний доволі тривалий строк поки буде належним чином налагоджено роботу даного органу і можна буде судити про її ефективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б., Андрійко О. Ф. Виконавча влада і державний контроль. Київ: Вища школа права при Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1999. 48 с.
2. Аграрне право України / за ред. академіка АПрН України, проф. В. З. Янчука Київ: Юрінком, 1996. 560 с.
3. Административное право / под ред. М. И. Еропкина. Москва: Юридическая литература, 1971. 416 с.
4. Адміністративне право: підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків: Право, 2010. 624 с.
5. Адміністративне право України: підручник. 2-ге вид., змін. і доп. / за заг. ред. Т. О. Коломoeць. Київ: Істина, 2012. 528 с.
6. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. Т. 1. Загальна частина / ред. кол.: В.Б. Авер'янов. Київ: Юридична думка, 2004. 584 с.
7. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс: підручник / за заг. ред. академіка НАПрН України О. М. Бандурки. Харків: Золота миля, 2011. 584 с.
8. Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короед, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єщук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук, Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова; за ред. В. В. Галуцька. Херсон: Грінь Д. С., 2015. 272 с.
9. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
10. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2 т. Т. 2. Москва: Юридическая литература, 1982. 360 с.

11. Алексеев С. С. Общая теория социалистического права: нормы права и правоотношения. Курс лекций: учебное пособие. Вып. 2 / ред. Г. И. Петрищева. Свердловск, 1964. 226 с.
12. Алексеев С. С. Социальная ценность права в советском обществе. Москва: Юридическая литература, 1971. 223 с.
13. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 1999. 390 с.
14. Андрійченко О., Чернецька О. Практика Європейського суду з прав людини у здійсненні правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 284–288.
15. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: крізь призму України. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2752/Antonovych_Mizhna_rodna_systema_zakhystu2.pdf.
16. Асоціація експертів України. URL: <http://aeu.in.ua/%d0%bc%d0%b5%d1%82%d0%b0-%d1%82%d0%b0-%d0%b7%d0%b0%d0%b2%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8f/>.
17. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекций. Москва: Юридическая литература, 1997. 400 с.
18. Афанасьев В. Г. Научное управление обществом: опыт системного исследования. 2-е изд., доп. Москва: Политиздат, 1973. 390 с.
19. Байтин М. И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков). Саратов: СГАП. 2001. 416 с.
20. Байтин, М. И. О принципах и функциях права: новые моменты. *Правоведение*. 2000. № 3. С. 4–16.
21. Бакуменко В. Д., Тимцуник В. І. Адміністративний менеджмент: навчальний посібник. Київ: Центр підготовки навчально-методичних видань КНТЕУ, 2012. 334 с.

22. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України: підручник. Харків, 1998. 478 с.
23. Бардаш С. В. Класифікація принципів контролю як складного поліморфного явища. *Економіка та держава*. 2012. № 7. С. 4–8.
24. Бахрах Д. Н. Административное право России: учебник для вузов. Москва: НОРМА, 2002. 443 с.
25. Бахрах Д. Н., Росінський Б. В., Старілов Ю. Н. Адміністративне право: підручник для вузів. 3-є вид. перегл. і доп. Москва: Норма, 2007. 816 с.
26. Бахрах Д. Н. Классификация функций управления и некоторые вопросы системы курса административного права. *Государство, право, законность*. Пермь: Ученые записки Пермского университета, 1968. № 199. 216 с.
27. Беленков Р. А. Правоохранительные органы: конспект лекций. Москва: Приор-издат, 2003. 112 с.
28. Берегельський А. Проблеми проведення реформ з оптимізації систем центральних органів виконавчої влади / Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=341:opituvannya-kompaniji-gfk-ukraine-3&catid=8&Itemid=350.
29. Бережний Я. В. Оцінювання як компонент стратегічного планування в державному управлінні. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 2. С. 276–282. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2009_2_44.
30. Берлач А. І. Адміністративне право України: навчальний посібник для дист. навчання. Київ: Ун-т «Україна», 2005. 472 с.
31. Битяк Ю. П. Адміністративне право України: підручник для юрид. вузів і ф-тів. Харків: Право, 2000. 520 с.
32. Білодід І. М. Структура правоохоронної системи України. *Право.Уа*. 2015. № 4. С. 44–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2015_4_11.

33. Білозерцева В. В охороні правопорядку допомагає населення. *Іменем Закону*. 2003. № 12. 14 березня.
34. Білоус В. Т., Попович В. М., Попович М. В. Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження: монографія. Київ, 2001. 138 с.
35. Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. СПб.: Норинт, 2004. 1534 с.
36. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ИНФРА-М, 2003. 704 с.
37. Борець Л. В. Правове регулювання відомчого фінансового контролю в системі МВС України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2004. 217 с.
38. Ботвінов Р. Г. Правоохоронна функція держави: сутність та форми реалізації. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2016. Вип. 1. С. 27–35. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2016-01\(15\)/4.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2016-01(15)/4.pdf).
39. Братель С. Г. Шляхи реформування правоохоронної системи України / Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2015. С. 54–56. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/8302/1/%D0%A0%D0%9E%D0%9B%D0%AC%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%9E%D0%A5%D0%9E%D0%A0%D0%9E%D0%9D%D0%9D%D0%98%D0%A5%20%D0%A7%201_p058-060.pdf.
40. Братусь С. Н. Предмет и система советского гражданского права. Москва: Госюриздат, 1963. 197 с.
41. Буева Л. П. Личность и ее социальная деятельность. Очерки методологии познания социальных явлений. Москва, 1970. 341 с.
42. Бурбика М. М., Солонар А. В., Янішевська К. Д. Адміністративне право України: навчальний посібник. Суми: Мрія, 2015. 358 с. URL: https://pidru4niki.com/79679/pravo/ponyattya_derzhavnogo_kontrolyu.

43. Ваганова І. М. Щодо предмета трудового права. *Форум права*. 2017. № 2. С. 16–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_2_5.
44. Валькова Є. В. Форми адміністративно-правового регулювання у сфері охорони права інтелектуальної власності. *Право і Безпека*. 2012. № 5 (47). С. 61–64.
45. Василенко Я. М. Адміністративно-правові засади здійснення відомчого контролю за діяльністю судів (суддів) в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2020. 24 с.
46. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник. Київ: НІОС, 2000. 416 с.
47. Ведерніков Ю. А., Папірна А. В. Теорія держави і права: навчальний посібник. Київ: Знання. 2008. 333 с.
48. Велешук С. С. Концептуальні підходи до визначення функцій та класифікації методів адміністративного менеджменту. *Ефективна економіка*. 2013. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1952>.
49. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
50. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
51. Венедіктова І. В. Цивілістичне підґрунтя у формуванні предмета права інтелектуальної власності. *Право та інновації*. 2014. № 1–2 (5–6). С. 35–40.
52. Вербець В. В., Субот О. А., Христюк Т. А. Соціологія: навчальний посібник. Київ: КОНДОР, 2009. 550 с. URL: https://pidru4niki.com/15100827/sotsiologiya/sistema_sotsialnogo_kontrolyu.
53. Виговська Н. Г., Славіцька А. Ю. Місце зовнішнього державного фінансового контролю у національній контрольній системі України. *Вісник ЖДТУ*. 2016. № 4 (78). С. 219–228.

54. Висновок громадської експертизи Благодійного Фонду суспільних відносин «Брат» / Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_23762.
55. Витченко А. М. Метод правового регулювання соціалістических общественных отношений. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1974. 161 с.
56. Вітвіцький С. С. Співвідношення термінів «контроль» та «нагляд»: проблеми теорії, аналіз законодавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 12. Т. 1. С. 93–96.
57. Віхров О. П., Віхрова І. О. Теорія держави і права: курс лекцій: навчальний посібник. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 304 с. URL: https://pidru4niki.com/84589/pravo/zakonnist_ponyattya_sutnist_printsipi_garantiyi.
58. Войченко В. В. Асоціація судових медиків України. Шлях до становлення та розвитку. *Судово-медична експертиза*. 2010. № 2. С. 3–4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sme_2010_2_3.
59. Все про діяльність судових експертів / Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Київ). URL: https://kyivobljust.gov.ua/vse_pro_diyalnist_sudovyh_ekspertiv.
60. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні: монографія. Харків: Фоліо, 2002. 176 с.
61. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 412 с.
62. Гаруст Ю. В. Предмет, об'єкт та суб'єкти контролю у сфері оподаткування. *Право і Безпека*. 2005. № 5. Т. 4. С. 61–64.
63. Гвишиани Д. М. Организация и управление. Москва: Наука, 1972. 530 с.

64. Гегель Г. Наука логики: в 3 т. Т. 2: Учение о сущности. Москва: Мысль, 1971. 248 с.
65. Гель А. П., Семаков Г. С., Кондракова С. П. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП, 2004. 272 с.
66. Гетманець О. П. Принципи бюджетного контролю // Збірник наукових праць за матеріалами круглого столу та науково-практичної Інтернет-конференції «Бюджетно-податкова реформа як каталізатор соціально-економічного розвитку в Україні». Київ: Алерта, 2012. С. 63–65.
67. Гетьман-П'ятковська І. А. Право та мораль: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2007. 210 с.
68. Гіда Є. О., Білозьоров Є. В., Завальний А. М., Осауленко А. О., Кривицький Ю. В., Тихомиров Д. О. Теорія держави та права. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.
69. Головін А. П. Адміністративно-правове регулювання діяльності міліції громадської безпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2004. 175 с.
70. Головкін О. Система державного екологічного контролю як складова єдності системи державного контролю. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 2. С. 30–34.
71. Головкін О. Цілі та завдання державного контролю у галузі охорони довкілля в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 3. С. 54–61.
72. Голосніченко І. П. Попередження корисливих проступків засобами адміністративного права. Київ: Вища школа, 1991. 207 с.
73. Гончарук Г. О., Осика І. М. Внутрішній контроль в системі МВС. / Національна громадська платформа «Реформуємо МВС: прозорість та відповідальність». URL: http://police-reform.khpg.org/articles/vnutrishnij_kontrol_v_sistemi_mvs.

74. Горбова Н. А. Природа державного контролю (нагляду) та генезис його законодавчого визначення. *Право та державне управління*. 2019. № 1 (34). Т. 1. С. 37–42.

75. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія: наука про політику: підручник для вищ. навч. закл. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 840 с. URL: https://pidru4niki.com/1781040936307/politologiya/politologiya_nauka_pro_politiku.

76. Горян Е. В. Органи місцевого самоврядування в конституційно-правовому механізмі забезпечення основних прав і свобод громадян України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2005. 216 с.

77. Господарське процесуальне право України: підручник / В. Д. Чередначук, В. В. Сухонос, В. П. Нагребельний, Д. М. Лук'янець. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 200 с.

78. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

79. Гриценко В. Г. Шляхи оптимізації системи правоохоронних органів в Україні. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: *Право*. 2013. Вип. 1–2. С. 41–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2013_1-2_8.

80. Гриценко О. І. Контроль та оцінювання управлінської діяльності: опорний конспект лекцій. Київ: Вид-во НАДУ, 2009. 108 с.

81. Громадський контроль і права людини / Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://helsinki.org.ua/2009/12/hromadskyj-kontrol-i-prava-lyudyny/>.

82. Грохольський В. Л. Управління діяльністю спеціальних підрозділів МВС України по боротьбі з організованою злочинністю: дисертація. Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2004. 415 с.

83. Грохольський В. П. Особливості громадського контролю за діяльністю науково-дослідних установ судових експертиз. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 6. Т. 1. 2016. С. 161–164.

84. Гудзь Т. І. Реформа правоохоронних органів України та її вплив на захист конституційного ладу // Від громадянського суспільства до правової держави: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21 квітня 2017 р.). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. С. 350–353.

85. Гудима Н. В. Проблема статусу центральних органів виконавчої влади у реформуванні державного управління. *Європейські перспективи*. 2010. № 4. С. 80–84.

86. Гузела М., Канцір В. Зарубіжний досвід організації судово-експертної діяльності в процесі здійснення кримінального переслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2018. Вип. 20. С. 129–135.

87. Гукасян Р. Е. Гражданский процесс. Москва: Юридическая литература, 1972. 440 с.

88. Гусов К. Н., Толкунова В. Н. Трудовое право России: учебное пособие. Москва: Юрист, 1995. 448 с.

89. Даль В. И. Толковый словарь русского языка. Современная версия. Москва: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999. 736 с.

90. Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія: підручник. 2-ге вид., допов. і переробл. Харків: Право, 2012. 312 с.

91. Демиденко В. О. Предмет правового регулювання муніципального права України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 125–131.

92. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 496 с.

93. Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетровськ, 2010. 36 с.

94. Державне управління (Основи теорії державного управління): навчальний посібник у 3 ч. Ч. 1. Основи теорії державного управління / О. Н. Євтушенко, В. І. Андріяш. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 268 с.

95. Державне управління: навчальний посібник / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко; за ред. А. Ф. Мельник. Київ: Знання-Прес, 2003. 343 с. (Вища освіта ХХІ століття).

96. Джафарова М. Сучасний погляд на предмет адміністративного процесуального права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 90–94.

97. Джевага С. Гносеологічні аспекти виникнення, розвитку та становлення інституту спеціальних знань у кримінальному процесуальному праві. *Перший незалежний науковий вісник*. 2016. № 7. С. 125–129.

98. Дидье Жюліа. Философский словарь: пер. с франц. Москва: Международные отношения, 2000. 544 с.

99. Динник І. Сучасні тенденції змін взаємодії держави та громадянського суспільства в Україні // Публічне управління та публічна служба в Україні: стан проблем та перспективи розвитку: матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (м. Київ, 07–08 вересня 2018 р.) / за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, В. Л. Федоренка. Київ: Видавництво Ліра-К, 2018. С. 149–151.

100. Дмитрієва К. С. Актуальні напрями розвитку міжнародного судово-експертного співробітництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 288–291. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/73.pdf.

101. Долгорученко К. Історико-правовий підхід у методології дослідження діяльності спецвідділу «Вінета» Міністерства освіти і

пропаганди Райху на окупованих українських територіях. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 161–166. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v4_2019/25.pdf.

102. Дрішлюк А. І. Поняття джерела права та його форми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 15–19.

103. Дубинський О. Об'єкт та предмет контролю за додержанням законодавства на транспорті в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 76–80.

104. Дубинський О. Ю. Відомчий контроль в ОВС як функція державного управління. *Форум права*. 2011. № 4. С. 219–223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_4_36.

105. Дубинський О. Ю. Об'єкт та предмет відомчого контролю в органах внутрішніх справ України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія ПРАВО*. Вип. 18. 2012. С. 156–160.

106. Дудченко О. Сутність правоохоронної системи. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 144–149.

107. Дурнов Є. С. Адвокатура в Україні: історико-правове дослідження (кінець XIX-XX ст.): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2018. 36 с.

108. Дуфенюк О. М. Забезпечення судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні: системна парадигма. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2019. Вип. 8. С. 163–173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2019_8_20.

109. Духневич А. В. Правове становище кредитних спілок в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2005. 20 с.

110. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

111. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 17.07.1997 № 475/97-ВР // База даних

«Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

112. Єдинак Т. С., Павлишен О. В. Контроль як функція державного управління: сутність та класифікація. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління*. 2011. № 1. С. 12–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu_2011_1_2.

113. Ємельянов В., Репешко П. Організаційно-правові основи державного управління судово-експертною діяльністю. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2011. Вип. 2 (9). С. 72–79. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_02\(9\)/11evmsed.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_02(9)/11evmsed.pdf).

114. Єпринцев П. С. Співвідношення термінів «державний контроль» та «нагляд», «недержавний контроль» (розмежування та схожість правової природи). *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1 (62). С. 103–107.

115. Жуков М. С. Форми та методи адміністративно-правового регулювання чи інструменти діяльності публічної адміністрації: порівняльний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 215–218. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/2_2020.pdf.

116. Жураковський де Сас Т. Б. Питання ефективності механізмів державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 13. С. 113–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_13_29.

117. Забарний Г. Г., Калюжний Р. А., Терещук О. В., Шкарупа В. К. Адміністративне право України: посібник для підготовки до іспитів. Київ: Вид. Паливода А. В., 2001. 194 с.

118. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.

119. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник / за ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком, 1997. 320 с.

120. Загірняк М. В. Економіка підприємства: магістерський курс: підручник. Частина 11 / за ред. професорів М. В. Загірняка, П. П. Перерви, О. І. Маслак. Кременчук, 2015. 756 с. URL: https://pidru4niki.com/74554/ekonomika/organizatsiyno-upravlinski_strukturi_pidpriyemstv.
121. Зозуля І. В. Оптимізація структури МВС України як елемент його реформування. *Форум права*. 2015. № 1. С. 115–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2015_1_20.
122. Зубарев С. М. Теория и практика контроля за деятельностью персонала пенитенциарной системы: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.14. Москва, 2006. 392 с.
123. Зюнькін А. Г. Фінансове право: опорний конспект лекцій. 3-тє вид., доп. Київ: МАУП, 2003. 160 с.
124. Иванов Н. Н., Малюткин В. А. Разработка, принятие и организация исследования управленческих решений в МВД, УВД. Москва, 1981. 96 с.
125. Иоффе О. С. Логические пределы понятий юридического лица, оперативного управления, хозяйственного обязательства. *Правоведение*. 1972. № 6. С. 103–105.
126. Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Вопросы теории права. *Советское государство и право*. 1957. № 4. 134 с.
127. Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Общая теория государства и права. Москва: Госюриздат, 1961. 381 с.
128. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків: «Фоліо», 2002. 846 с.
129. Ігнатенко О. С. Теоретичні основи та розвиток громадського контролю в системі публічного управління. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019. № 4 (68). С. 30–34.
130. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я від 17.01.1995 № 6 // База даних

«Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text>.

131. Кант И. Критика чистого разума. Пг., 1915. 464 с.

132. Карнаух Т. М. Притримання як спосіб забезпечення виконання зобов'язань: дис. канд. ... юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 240 с.

133. Карташов В. Н. Правозащитные системы: понятие, основные типы и принципы // Российская и европейская правозащитные системы: соотношение и проблемы гармонизации: сборник статей / под ред. В. М. Баранова. Нижний Новгород, 2003. 329 с.

134. Касьяненко Л. М. Правові основи здійснення фінансового контролю органами державної податкової служби України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2004. 232 с.

135. Касьяненко М. М., Гринюк М. В., Цимбал П. В. Організація роботи та управління органами державної податкової служби України: навчальний посібник. Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. 229 с.

136. Касьяненко Є. В. Державний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування: теоретико-правові засади. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3704/1/%D0%9A%D0%B0%D1%81%D1%8F%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%84.%D0%92..pdf>.

137. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія права (зі схемами, кросвордами, тестами): підручник. Київ: Кондор, 2002. 353 с.

138. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави і права: підручник. Львів: «Новий Світ 2000», 2004. 584 с.

139. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). Москва: Аванта+, 2001. 560 с.

140. Київська незалежна судово-експертна установа. URL: <https://kise.ua/kiiiv/>.

141. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 264 с.
142. Кислий А. М. Актуальні питання організації відомчого контролю за оперативно-розшуковою діяльністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. № 1 (29). 2013. С. 212–216.
143. Ківалова Т. С., Смелянець Г. Є. До питання про поняття і складові методу правового регулювання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 33–38.
144. Клейман А. Ф. Советский гражданский процесс. Москва: Юридическая литература, 1963. 227 с.
145. Клименко Н. І., Купрієвич О. А. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 130–134.
146. Кліменко Ю. Ю. Поняття та особливості правових відносин, що виникають у сфері адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері праці. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2018. № 1 (35). С. 189–195.
147. Клочко А. М., Собина В. О. Громадський контроль за діяльністю поліції в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2017. Вип. 1. С. 194–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2017_1_30.
148. Коваль Л. В. Адміністративне право: курс лекцій. Київ: «ВЕНТУРІ», 1996. 208 с.
149. Ковальчук С. В., Погребняк О. М. Минуле і сьогодення, або особливості трактування поняття «контроль» в сучасних умовах. <http://intkonf.org/kovalchuk-sv-pogrebnyak-om-lischinska-lb-minule-i-sogodennya-abo-osoblivosti-traktuvannya-ponyattya-kontrol-v-suchasnih-umovah/>.

150. Ковалюк О. М. Роль контролю у фінансовому механізмі економіки. *Фінанси України*. 2002. № 7. С. 151–158.
151. Ковтун Н. Н. Судебный контроль в уголовном судопроизводстве России: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Нижний Новгород, 2002. 520 с.
152. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 № 2747-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
153. Козлов Ю. М. Адміністративне право: підручник. Москва: Юристь, 1999. 320 с.
154. Козьков І. Методологічні аспекти предметизації прокурорського нагляду. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 4. С. 31–37.
155. Колеснік Т. Шляхи удосконалення адміністративного законодавства, яке регулює механізм реалізації гарантій незалежності прокуратури в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 39–44.
156. Колодій А. М. Принципи права України. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
157. Коломоець Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
158. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
159. Комаров В., Баранкова В. Проблеми латинського нотаріату: український досвід нормоутворення. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 1(48). С. 129–141.
160. Комаха В. О., Яковенко І. В. Становлення і розвиток інституту прокурорів-криміналістів в Україні. *Право і Безпека*. 2003. № 2. Т. 2. С. 104–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2003_2_2_25.

161. Комаха В. О., Стрілець Г. О. Судово-експертні установи в системі Міністерства оборони України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 26. С. 111–113. URL: <http://www.apdp.in.ua/v26/19.pdf>.
162. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: монографія / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.
163. Комірний А. В. Державне регулювання розвитку малого підприємництва в ринкових умовах: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2010. 189 с.
164. Комітет проти катувань. Виклад фактів / Харківська правозахисна група. Харків: Фоліо, 2004. 34 с.
165. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 17.07.1997 № 147/97-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
166. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 26.01.1987 № 3484-XI р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.
167. Кондратьєв О. В. Організаційно-правові проблеми судового контролю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2009. 310 с.
168. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/2. Ст. 2598.
169. Контролирующие органы и организации России: компетенция и полномочия / под ред. А. П. Гуляева. Москва: МАЭП ИИК «Калита», 2000. 208 с.
170. Коросташова І. М. Організаційно-правові засади контролю в митній службі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2006. 209 с.
171. Косінов С. Види контролю в демократичній державі. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 3 (82). С. 40–47.

172. Котюк В. О. Теорія права. Курс лекцій. Київ: Вентурі, 1996. 208 с.
173. Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 38 с.
174. Кочергин Е. А. Основы государственного и управленческого контроля. Москва: «Филинь», 2000. 378 с.
175. Кочетков Ю. В. Державний контроль у сфері захисту населення від наслідків аварій на ЧАЕС та надзвичайних ситуацій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2007. 233 с.
176. Кравченко Ю. Ф. Вчення про право І. Канта. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Вип. 15. С. 52–57.
177. Кравчук В. М. Взаємовідносини громадських організацій і держави в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2008. 20 с.
178. Кравчук І. Порівняння понять: «контроль», «оцінювання», «моніторинг» та «адміністративний аудит». *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 2. С. 19–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_2_5.
179. Кравчук І. Роль оцінювання державної політики у впровадженні принципів належного врядування. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. Вип. 2. С. 27–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2010_2_5.
180. Красавчиков О. А. Гражданская правосубъектность как правовая форма // Категории науки гражданского права. Избранные труды: в 2 т. Т. 2 / науч. ред.: В. С. Ем. Москва: Статут, 2005. С. 26–48.
181. Краснікова Н. А., Овдієнко М. Ю. Юридичний зміст реформування правоохоронної системи. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. Вип. 1. С. 40–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2016_1_9.

182. Криміналістична профілактика економічних злочинів: науково-практичний посібник / кол. авт.: С. В. Веліканов, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Журавля. Харків: «Харків юридичний», 2006. 236 с.
183. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
184. Кримінально-виконавчий кодекс України: науково-практичний коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: ТОВ «Одіссей», 2005. 560 с.
185. Кривцова В. М. Юридичний конфлікт як феномен правової дійсності: дисертація. Харків, 2005. 214 с.
186. Крылов И. Ф. Судебная экспертиза в уголовном процессе. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1963. 213 с.
187. Кужель О. Регуляторна реформа ще цілком не оцінена ні владою, ні підприємцями. *Підприємництво в Україні*. 2001. № 3. С. 4–6.
188. Кузьменко Т. М. Соціологія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 320 с. URL: https://pidru4niki.com/12560607/sotsiologiya/sotsialniy_kontrol_yogo_vidi_funktsiyu.
189. Куліш А. М. Організаційно-правове забезпечення статусу працівників податкової міліції України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 177 с.
190. Куракін О. М. Особливості предмета правового регулювання. *Теорія та історія держави і права. Філософія права*. 2015. № 3. С. 28–33.
191. Куракін О. М. Поняття і зміст нормативно-правового регулювання як юридичного явища. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. № 3. С. 10–15.

192. Куренна Т. О. Теоретичні аспекти державного фінансового контролю в аграрному секторі економіки України. *Вісник Академії митної служби України. Серія: «Державне управління»*. 2013. № 1 (8). С. 146–154.
193. Курило В. І. Адміністративні правовідносини у сільському господарстві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2007. 487 с.
194. Курило М. П. Щодо визначення об'єкта правовідносин у різних галузях процесуального права. *Форум права*. 2013. № 2. С. 266–271. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_2_41.
195. Курінний Є. В. Предмет і об'єкт адміністративного права України: характеристика категорій в умовах системного реформування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2004. 428 с.
196. Лаврів О. Я. Система принципів трудового права України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2006. 211 с.
197. Лазарев В. В. Теория государства и права: учебник для академического бакалавриата. Москва: Издательство Юрайт, 2015. 521 с.
198. Ластович Д. М. Адміністративно-правові форми оцінювання ефективності надання поліцейських послуг. *Право.Ua*. 2016. № 1. С. 41–46. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2026>.
199. Левицька С. Про ефективність державного фінансового контролю. *Економіка України*. 2007. № 4. С. 83–94.
200. Лекторский В. А. Проблема субъекта и объекта в классической и современной философии: монография. Москва, 1965. 224 с.
201. Линник О. В., Омельчук Л. В. Актуальність вступу України до міжнародних судово-експертних мереж. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Вип. 2–3 (6–7). 2017. С. 236–241.
202. Лисакова Л. І. Класифікація видів оцінювання державно-управлінської діяльності. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2009. Вип. 2 (2). URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02\(2\)/Lysakova.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02(2)/Lysakova.pdf).

203. Литвиненко В. І. Концептуальні засади реформування правоохоронних органів України. *Наукові праці МАУП. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 1. С. 7–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaupun_2017_1_4.
204. Лопата О. А. Міжнародне співробітництво експертної служби МВС України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2–3 (6–7). С. 259–264.
205. Лопата О. А. Поняття і зміст судово-експертної діяльності. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. Вип. 1. С. 45–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2016_1_10.
206. Лопата О. А. Міжнародне співробітництво експертної служби МВС України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 234 с.
207. Лукашевич М. П. Соціологія праці: навчальний посібник. Київ: Либідь, 2004. 440 с.
208. Лученко Д. В. Проблеми систематизації принципів контрольно-процесуальної діяльності. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2003. Вип. 5. С. 199–207.
209. Лучковський С. І. Механізм валютного контролю та його закріплення у чинному законодавстві. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 125–129.
210. Лютіков П. С. Державний контроль у галузі чорної металургії в Україні: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2009. 212 с.
211. Мазурик О. В. Соціальний контроль: базові перспективи концептуалізації соціального аудиту. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2011. Вип. 5. С. 169–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_sociology_2011_5_22.
212. Малиновський В. Я. Державне управління: навчальний посібник. Луцьк: РВВ «Вежа», 2000. 558 с.

213. Малиновський В. Я. Державне управління: навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. та перероб. Київ: Атіка, 2003. 576 с.
214. Мандриченко Л. Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини / ГУ ДСНС України у Полтавській області. URL: <https://pl.dsns.gov.ua/ua/Tizhden-prava/17041.html>.
215. Маркс К. Тези про Фейєрбаха // Твори. Т. 3 / Маркс К., Енгельс Ф. Київ: Державне видавництво літератури УРСР, 1959. С. 1–4.
216. Мармаза О. І. Основи теорії менеджменту. Харків: ТОВ «Планета-принт», 2015. 139 с.
217. Матвійчук А. Визначення адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення регуляторної політики. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 18. С. 121–124.
218. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: учебник. Москва: Юристъ, 2001. 512 с.
219. Медведенко С. В. Поняття та форми громадського контролю за діяльністю національної поліції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 2 (27). С. 32–36.
220. Мельник Р. С. Система адміністративного права України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2010. 417 с.
221. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: навчальний посібник. Київ: Ваїте, 2014. 376 с.
222. Мескон М., Альберт М., Хедуори С. Основы менеджмента. Москва: Дело, 1994. 702 с.
223. Мигачев Ю. И. Административное право: учебник для среднего профессионального образования / Ю. И. Мигачев, Л. Л. Попов, С. В. Тихомиров; под ред. Л. Л. Попова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрайт, 2016. 519 с.

224. Микитенко Л. А. Адміністративно-правове регулювання рекламної діяльності в Україні: автореф. дис. канд. ... юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 19 с.

225. Минюк О. Ю. Адміністративно-правове регулювання біржової діяльності в Україні: дис. канд. ... юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2010. 260 с.

226. Миронюк Р. Громадський контроль за діяльністю поліції: монографія. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 134 с.

227. Михайленко К. Е. Межгосударственное регулирование оказания правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам (на примере стран СНГ): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Москва, 2003. 197 с.

228. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан: научно-практическое издание. Киев: Юринком Интер, 1999. 448 с.

229. Мицкевич А. В. Субъекты советского права. Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1962. 212 с.

230. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19.10.1973 № 2148-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

231. Міністерство юстиції України виносить на публічне громадське обговорення Проект Закону України «Про судово-експертну діяльність / Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ministerstvo-yustitsii-ukraini-vinosit-na-publichne-gromadske-obgovorennya-proekt-zakonu-ukraini-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist>.

232. Мінка Т. П. Адміністративно-правові режими та їх забезпечення органами внутрішніх справ: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетровськ, 2011. 614 с.

233. Моїсєєв О. М. Експертна профілактика в умовах протидії розслідуванню. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і*

практика). 2010. Вип. 23. С. 224–231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2010_23_27.

234. Молдован В. В., Чулінда Л. І. Правознавство: навчальний посібник. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 184 с.

235. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 384 с. URL: https://pidru4niki.com/19640805/menedzhment/menedzhment_u_sferi_poslug.

236. Мороз Н. С. Поняття та сутність контролю у сфері інформатизації. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5714/vnulpurn201685014.pdf>.

237. Москович Л. Гносеологічні ознаки судової системи. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 4 (63). С. 250–256.

238. Музичук О. М. Сутність та особливості самоврядного контролю за діяльністю правоохоронних органів в Україні. *Право і Безпека*. 2011. № 3 (40). С. 70–75.

239. Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: адміністративно-правові засади організації та функціонування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2010. 481 с.

240. Мукшименко А. П. Адміністративно-правове забезпечення громадського контролю за дотриманням прав людини при виконанні кримінальних покарань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 192 с.

241. Набока Л. В. Структурно-функціональне забезпечення реалізації державного-управлінських відносин на територіальному рівні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Харків, 2008. 252 с.

242. Нагребельний В. П., Чернадчук В. Д., Сухонос В. В. Фінансове право України. Загальна частина: навчальний посібник / за заг. ред. члена-кореспондента АПрН України В. П. Нагребельного. Київ, 2003. 213 с.

243. Надіжко М. М. Деякі питання науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності в системі СБ України (на прикладі

комп'ютерно-технічних досліджень) / Національна академія Служби безпеки України. URL: http://www.academy.ssu.gov.ua/ua/page/page_1581425700.htm.

244. Нападовська Л. В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: монографія. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. 224 с.

245. Нестеров А. В. О научных основаниях судебной экспертизы. *Теория и практика судебной экспертизы*. 2018. № 13 (3). С. 123–127.

246. Нестор Н. Судова експертиза це вимога цивілізованого судового провадження / Юридичні новини України «LexInform». URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/nataliya-nestor-sudova-ekspertyza-tse-vymoga-tsyvilizovanogo-sudovogo-provadhennya/>.

247. Нижник Н., Машков О., Мосов С. Контроль у сфері державного управління. *Вісник Української академії державного управління при Президентіві України*. 1998. № 2. С. 23–31.

248. Нижник Н. Р. Природа та зміст адміністративної реформи в Україні // Реформування державного управління в Україні: проблеми та перспективи / наук. кер. В. В. Цветков. Київ: Оріяни, 1998. С. 154–191.

249. Нікіфоров В. Ю. Захист профспілками соціально-трудоових прав працівників в умовах ринкової економіки (теоретично-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. 187 с.

250. Нікіфоров В. Ю. Захист профспілками соціально-трудоових прав працівників в умовах ринкової економіки (теоретично-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 17 с.

251. Ніронка Ю. Сутність громадського контролю за діяльністю органів публічної влади. *Актуальні проблеми правознавства*. Вип. 2 (18). 2019. С. 67–71.

252. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. 896 с.

253. Новий тлумачний словник української мови: 42 000 слів: у 4 т. Т. 3 / В. Яременко (уклад.), О. Сліпушко (уклад.). Київ: Аконіт, 1998. 927 с.

254. Новіков В. В. Об'єкти та предмет відомчого контролю в органах внутрішніх справ. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип.31. С. 141–144.

255. О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации: Федеральный закон от 26.07.2019 № 224-ФЗ / Официальный веб-портал законодательства Российской Федерации. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102071320&rdk=>.

256. О Государственном комитете судебных экспертиз Республики Беларусь: Закон Республики Беларусь от 15.07.2015 № 293-З / Национальный правовой интернет-портал Республики Беларусь. URL: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11500293>.

257. О судебно-экспертной деятельности: Закон Республики Казахстан от 10.02.2017 № 44-VI / Официальный веб-портал законодательства Республики Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=37215312#pos=68;-55.

258. О судебно-экспертной деятельности: закон от 18.12.2019 № 281-З / Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. URL: https://pravo.by/upload/docs/op/H11900281_1577739600.pdf.

259. Одінцова Г. С., Мельтюхова Н. М. Теорія та історія державного управління: опорний конспект лекцій і методичні вказівки до проведення практичних занять. Харків: УАДУ (ХФ), 2001. 136 с.

260. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. 4-е изд., доп. Москва: Азбуковник, 1999. 944 с.

261. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Ю. Ю. Шведовой. Москва: Советская энциклопедия, 1973. 846 с.

262. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 72 500 слов и 7500 фразеологических выражений. Москва: АЗЪ, 1994. 907 с.

263. Оксінь В. Ю. Адміністративно-правове регулювання банківської системи: деякі теоретичні аспекти. *Адміністративне право і процес*. 2014. 3 (9). С. 113–118.

264. Орлов М. Роль верховенства права в захисті прав людини у сфері екології. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1. С. 117–124.

265. Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків: Право, 2016. 928 с.

266. Остапович Г. М. Державний контроль на ринку цінних паперів України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2006. 205 с.

267. Оцінювання державної політики і програм: конспект лекцій до навч. дисципліни / уклад.: В. А. Ребкало, Ю. Д. Полянський. Київ: Вид-во НАДУ, 2005. 72 с.

268. Павлов Д. М. Адміністративне право. Загальна частина: конспект лекцій. Київ: МАУП, 2007. 136 с.

269. Паладійчук О. Ю. Значення судової експертизи у вирішенні завдань кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Вип. 34 (3). С. 87–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_34%283%29__24.

270. Пальченкова В. М. Концепція соціального контролю в сучасній теоретико-правовій науці. *Юридична наука*. 2015. № 8. С. 7–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_8_3.

271. Паньонко І. М. Причини та заходи щодо реформування правоохоронних органів України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 801. С. 195–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_801_36.

272. Парсяк В. Н. Формування корпоративних відносин в системі малого підприємництва: дис. ... д-ра екон. наук: 08.06.01. Київ, 2003. 438 с.

273. Пахомов В. В. Організаційно-правові засади здійснення державного контролю за правозастосовчою діяльністю податкових органів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2007. 20 с.

274. Пацурківський П. С. Проблеми теорії фінансового права. Чернівці: ЧДУ, 1998. 276 с.

275. Перепелиця А. В. Адміністративно-правове регулювання підготовки персоналу для органів внутрішніх справ України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2009. 272 с.

276. Петров Г. И. Основы советского социального управления. Ленинград: ЛГУ, 1974. 284 с.

277. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 264 с.

278. Пілюков Ю. Сучасна система державних судово-експертних установ в Україні. Окремі напрями удосконалення їх діяльності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 1 (13). С. 149–154.

279. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / за ред. канд. юрид. наук Ю. Ф. Кравченко. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. 702 с.

280. Плугатар Т. А. Визначення сутності та змісту поняття «правоохоронна система». *Наука і правоохорона*. 2014. № 2 (24). С. 21–28.

281. Погорілко В. Федоренко В. Об'єкти конституційного права України: поняття, ознаки та види. *Право України*. 2004. № 2. С. 9–16.

282. Подорожній Є. Ю. Особливості юридичної відповідальності у трудовому праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2016. 426 с.

283. Полковніченко О. М. Сутність та зміст правоохоронної функції держави. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 39–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2011_3_8.

284. Положение о Государственной судебно-экспертной службе при Правительстве Кыргызской Республики: постановление от 14.07.2017 № 432 / Государственная судебно-экспертная служба при Правительстве Кыргызской Республики. URL: <http://sudexpert.gov.kg/deyatelnost/>.

285. Положення про бюро судово-медичної експертизи управління охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів та республіканське бюро (Автономної Республіки Крим): наказ Міністерства охорони здоров'я від 17.01.1995 № 6 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0258-95>.

286. Положення про внутрішню сертифікацію членів громадської організації «Всеукраїнська громадська організація «Союз експертів України»». URL: <http://seu.in.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%8E-%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E-10.08.2019.pdf>.

287. Положення про судоустрій УСРР: постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 23.10.1925 / Ліга: Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP250018.html.

288. Положення про експертно-кваліфікаційну комісію громадської організації «Всеукраїнська громадська організація «Союз експертів України»». URL: <http://seu.in.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%95%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%BD%D0%BE-%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%83->

%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%96%D1%8E-10.08.2019.pdf.

289. Поляков А. В. Общая теория права. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 642 с.

290. Початок засідання Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI) / Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. URL: <https://www.hniise.gov.ua/14280-pochatok-zasdannya-vropeisko-merezh-sudovo-ekspertnix-ustanov-enfsi.html>.

291. Примуш М. В. Загальна соціологія: навчальний посібник. Київ: ВД «Професіонал», 2004. 592 с.

292. Присяжнюк О. А. Основи концепції правового регулювання інтернет-відносин в Україні (загальнотеоретичні аспекти): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2007. 163 с.

293. Приходченко Л. Л. Щодо складності застосування показників оцінювання ефективності державного управління: теорія і практика. *Державне будівництво*. 2009. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2009_1_9.

294. Проблемы теории государства и права: учебное пособие / под ред. М. Н. Марченко. Москва: Юристъ, 2001. 656 с.

295. Про громадський контроль: проект Закону, внесений народними депутатами України Королевською Н. Ю. та Солод Ю. В. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=55101&pf35401=341928>.

296. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 № 3781-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.

297. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.

298. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

299. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. Ст. 2945.

300. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.

301. Про затвердження Інструкції з діловодства та документування управлінської інформації в електронній формі в Міністерстві оборони України та Генеральному штабі Збройних Сил України: наказ Міністерства оборони України від 26.07.2018 № 370. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/370_nm_2018_instruction.pdf.

302. Про затвердження Інструкції з організації контролю за якістю досліджень у підрозділах Експертної служби МВС України: наказ Експертної служби МВС України від 26.12.2016 № 77-н. URL: <http://luga-ndekc.com.ua/wp-content/uploads/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7-%D0%94%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%9A%D0%A6-2016.12.26-%E2%84%9677%D0%BD-%D0%9F%D1%80%D0%BE-%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8E-%D0%B7%D0%B0-%D1%8F%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8E-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%8C.pdf>.

303. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки

України: наказ Центрального управління Служби безпеки України від 29.05.2015 № 371. *Офіційний вісник України*. 2015. № 56. Ст. 131.

304. Про затвердження Методики оптимізації (атестації) бюджетних наукових установ, які повністю або частково фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, та плану оптимізації (атестації) бюджетних наукових установ, які повністю або частково фінансуються за рахунок коштів державного бюджету: постанова Кабінету міністрів України від 31.10.2011 № 1176 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1176-2011-%D0%BF/ed20111125/find?text=%CE%EF%F2%E8%EC%B3%E7%E0%F6%B3%FF+%ED%E0%F3%EA%EE%E2%E8%F5+%F3%F1%F2%E0%ED%EE%E2#Text.

305. Про затвердження Методики оцінки активів суб'єктів природних монополій, суб'єктів господарювання на суміжних ринках у сфері комбінованого виробництва електричної та теплової енергії: наказ Фонду державного майна України від 12.03.2013 № 293 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0522-13/ed20130312#n20>.

306. Про затвердження нормативно-правових актів щодо проведення атестації та присвоєння кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-медичним експертам та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-медичних експертів: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20.07.2018 № 1361. *Офіційний вісник України*. 2018. № 87. Ст. 58.

307. Про затвердження Положення про Головний експертно-криміналістичний центр Державної прикордонної служби України: наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 11.08.2010 № 617. *Офіційний вісник України*. 2010. № 68. Ст. 2478.

308. Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС: наказ

Міністерства внутрішніх справ України від 08.02.2018 № 102. *Офіційний вісник України*. 2017. № 29. Ст. 863.

309. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів: наказ Центрального управління Служби безпеки України від 24.12.2014 № 855 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0044-15#Text>.

310. Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію та атестацію судових експертів Державної прикордонної служби України: наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 23.11.2010 № 891 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1246-10#Text>.

311. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1343. *Офіційний вісник України*. 2015. № 92. Ст. 3149.

312. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878. *Офіційний вісник України*. 2015. № 89. Ст. 2972.

313. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 671. *Офіційний вісник України*. 2014. № 97. Ст. 2796.

314. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 № 267. *Офіційний вісник України*. 2015. № 38. Ст. 1141.

315. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228. *Офіційний вісник України*. 2016. № 54. Ст. 1455.

316. Про затвердження Положення про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції

України: наказ Міністерства юстиції України від 27.03.2012 № 470/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 27. Ст. 14.

317. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5. *Офіційний вісник України*. 2015. № 17. Ст. 278.

318. Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 29.03.2012 № 492/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 27. Ст. 1017.

319. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами»: постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 № 550. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-%D0%BF>.

320. Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я від 08.05.2018 № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text>.

321. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 № 976. *Офіційний вісник України*. 2008. № 86. Ст. 2889.

322. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

323. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 №794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

324. Про кабінети науково-судової експертизи: постанова Ради народних комісарів УСРР від 25.04.1925 / Ліга: Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP250026.html.

325. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.

326. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
327. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
328. Про організацію взаємодії підрозділів Експертної служби МВС із територіальними органами з надання сервісних послуг МВС: наказ МВС від 18.01.2016 № 28. *Офіційний вісник України*. 2016. № 15. Ст. 604.
329. Про судово-експертну діяльність (пам'ятка адвокатам). URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/publikacii/2016-04-20.pamiatka-fedchyshyna.pdf>.
330. Про судово-експертну діяльність в Україні: проект Закону України від 30.03.2017 № 6264 / Ліга: Закон. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH4U000A>.
331. Про судово-експертну діяльність: проект Закону України / Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ministerstvo-yustitsii-ukraini-vinosit-na-publichne-gromadske-obgovorennya-proekt-zakonu-ukraini-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist>.
332. Про судово-експертну діяльність в Україні: проект Закону України від 06.08.2013 / Ліга: Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0587.html.
333. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
334. Про судову експертизу та самоврядування судових експертів: проект Закону України від 03.04.2018 № 8223 / Ліга: Закон. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6CF00A?an=3>.
335. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

336. Проблеми цивільного права та процесу: тези доповідей учасників науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті О. А. Пушкіна, (м. Харків, 19–20 трав. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків: ХНУВС, 2017. 392 с.

337. Проблемы общей теории права и государства: учебное пособие / под ред. В. С. Нерсесянца. Москва: Норма-инфра, 1999. 816 с.

338. Профілактика правопорушень (кримінологічні та експертно-криміналістичні аспекти): монографія / П. В. Мельник, Н. О. Данкович, І. Я. Фрідман, та ін. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2011. 170 с.

339. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 216 с.

340. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навчальний посібник. 6-е вид. Харків: Консум, 2002. 135 с.

341. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навчальний посібник. 9-е вид., зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.

342. Разводовський В. Й. Особливості нормативно-правового регулювання державно-управлінських відносин у транспортній сфері. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 23. С. 167–174.

343. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. 259 с.

344. Рождественська О. С. Особливий суб'єкт інформаційних правовідносин (загальнотеоретичний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2009. 190 с.

345. Романюк М. В. Міжнародний досвід проведення експертиз в адміністративному судочинстві. *Правова позиція*. 2018. № 2 (21). С. 74–79.

346. Ромасько В. О. Державний контроль у сфері будівництва: адміністративно-правові засади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2010. 196 с.

347. Рубцов В. П., Перинська Н. І. Державне управління та державні установи: навчальний посібник для дистанційного навчання / за ред. д-ра соціол. наук, проф. Ю. П. Сурміна. Київ: Університет «Україна», 2008. 440 с.

348. Рувин А. Г. Генезис системы контроля за деятельностью судебно-экспертных учреждений Украины. Верховенство права. 2019. № 2. С. 246-251.

349. Рувин А. Г. К вопросу о понятии экспертной методики, ее структуре и содержании в свете требований международных стандартов систем управления качеством // Применение современных научных методов и технологий в области экспертиз: материалы Междунар. конф., посвящ. 10-летию со дня основания Нац. бюро экспертиз НАН РА, 16-17 июня 2015 г., Ереван - Цахкадзор. Ереван, 2015. С. 16-21.

350. Рувин А. Г. К проблеме определения понятия оценки эффективности контроля за деятельностью судебно-экспертных учреждений. Верховенство права. 2017. № 2. С. 203-208.

351. Рувин А. Г. К характеристике критериев оценки эффективности контроля за деятельностью судебно-экспертных учреждений. Верховенство права. 2018. № 4. С. 232-236.

352. Рувин А. Г. Международная стандартизация судебно-экспертного обеспечения правосудия как повышение надежности судебных доказательств. Сборник материалов международной научно-практической конференции судебных экспертов (Молдова, 13 апр. 2018 г.). Кишинев, 2018. С. 120–122.

353. Рувин А. Г. Понятие и особенности контроля, как способа обеспечения законности в деятельности судебно-экспертных учреждений Украины. Верховенство права. 2017. № 1. С. 208-213.

354. Рувін О. Г. Актуальні питання розвитку судової експертизи на прикладі Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: матеріали 1-ої міжнародної науково-практичної конференції, 5 листопада 2019 року. К., 2019. С. 482-486.

355. Рувін О. Г. Впровадження міжнародних стандартів у судово-експертне забезпечення правосуддя: проблеми та шляхи вирішення. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д.ю.н., проф. Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лютого 2018 р.). Київ; Маріуполь, 2018. С. 285–287.

356. Рувін О. Г. Громадська думка, як важливий критерій оцінювання діяльності судово-експертних установ України. Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 2–3 червня 2017 р. – Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 95-97.

357. Рувін О. Г. До питання про поняття експертної методики як документа, його уніфікованої структури у світлі міжнародних стандартів систем управління якістю, гармонізованих в Україні. Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення: матеріали наук.-практ. конф. 29 травня 2015 р. / Луганськ. Держ. ун-т ім. Е.О. Дідоренка; упоряд. В.С. Бондар та ін. – Миколаїв, 2015. С. 141-147.

358. Рувін О. Г. До питання стандартизації розслідування, запису, збору, транспортування, зберігання та судової експертизи об'єктів потенційної судової злочинності в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення. Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовтня 2018 р.). Харків, 2018. Вип. 10. С. 287–292.

359. Рувін О. Г. До питання стандартизації судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні. Концепція акредитації у сфері судово-

експертної діяльності: зб. матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 2 березня 2018 р.) / МЮ України. ХНДІСЕ. – Харків, 2018. С. 10-13.

360. Рувін О. Г. До проблеми визначення меж контролю за діяльністю судово-експертних установ. Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 11–12 травня 2018 р. К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 76-78.

361. Рувін О. Г. До проблеми визначення мети та завдань діяльності судово-експертних установ в Україні. Право UA. 2020. № 2. С. 199-204.

362. Рувін О. Г. До проблеми визначення норм адміністративного права в системі правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України. Право UA. 2019. № 2. С. 215-219.

363. Рувін О. Г. До проблеми визначення об'єкту та предмету контролю за діяльністю судово-експертних установ Наше право. 2018. № 3. С. 32-36.

364. Рувін О. Г. До проблеми класифікації видів державного контролю за діяльністю судово-експертних установ. Європейські перспективи. 2017. № 3. С. 223-227.

365. Рувін О. Г. До проблеми оптимізації системи суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ. Право UA. 2019. № 1 С. 223-229.

366. Рувін О. Г. Зарубіжний досвід здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ та можливості його використання в Україні. Європейські перспективи. 2019. № 2. С. 220-224.

367. Рувін О. Г. Мета та завдання діяльності судово-експертних установ в Україні. С. Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 28-29 жовтня 2016 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 69-71.

368. Рувін О. Г. Мета, завдання та принципи контролю за діяльністю судово-експертних установ. Право UA. 2016. № 1. С. 200-205.

369. Рувін О. Г. Місце судово-експертних установ в системі правоохоронної діяльності України. Наше право. 2020. № 2. С. 194-199.

370. Рувін О. Г. Особливості відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ. Наше право. 2019. № 3. С. 182-187.

371. Рувін О. Г. Поняття відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ України. Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 18–19 січня 2019 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 68-70.

372. Рувін О. Г. Поняття державного контролю за діяльністю судово-експертних установ. Європейські перспективи. 2020. № 3. С. 182-187.

373. Рувін О. Г. Проблемні питання оптимізації діяльності суб'єктів контролю за роботою судово-експертних установ України. Проблеми та стандарти захисту прав людини в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–20 серпня 2016 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. С. 89-91.

374. Рувін О. Г. Система суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ та особливості їх адміністративно-правового статусу. Верховенство права. 2016. № 4. С. 194-198.

375. Рувін О. Г. Система та межі контролю за діяльністю судово-експертних установ. Наше право. 2015. № 6. С. 193-197.

376. Рувін О. Г. Судово-експертне забезпечення правосуддя в Україні: наукові здобутки. Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матеріали між нар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 року). К., 2017. Ч. 1. С. 308-309.

377. Рувін О. Г. Характеристика адміністративних форм та методів здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ. Право UA. 2018. № 3. С. 220-223.

378. Рувін О. Г. Характеристики адміністративно-правових методів контролю за діяльністю судово-експертних установ. Актуальні проблеми

прав людини, держави та вітчизняної правової системи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 31 березня – 1 квітня 2017 р. Дніпро : ГО «Правовий світ», 2017. С. 43-46.

379. Рунова Н. Об'єкт правовідносин державної служби. *Публічне право*. 2013. № 3 (11). С. 175–181.

380. Русецький А. А. Щодо оптимізації системи суб'єктів, що організовують взаємодію правоохоронних органів на регіональному рівні. *Форум права*. 2018. № 5 (53). С. 66–72. URL: http://forumprava.pp.ua/files/066-072-2018-5-FP-Rusetskyu_9.pdf.

381. Рябченко О. П. Державне управління економікою України (адміністративно-правовий аспект): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2000. 466 с.

382. Савченко Л. А., Цимбалюк А. В., Шкарупа В. К, Глух М. В. Фінансове право: навчальний посібник. Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. 85 с.

383. Савченко Р. О. Елементи системи управлінського контролю. *Економіка та держава*. 2016. № 6. С. 48–52.

384. Сагайдак Р. А., Гудь Є. В. Внутрішній контроль в управлінні сільськогосподарськими підприємствами / Institutional Repository of Vadym Hetman Kyiv National Economic University. URL: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/22355>.

385. Самбор М. А. Правопорушення та проступок: до питання співвідношення понять в умовах розвитку законодавства про адміністративні та кримінальні правопорушення. *Юридична наука*. 2013. № 8. С. 39–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2013_8_7.

386. Сегай М. Я. Судова експертологія: об'єкт, предмет, природа й система науки // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: збірник науково-практичних матеріалів (до 80-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз) / редкол.: А. П. Заєць, М. Л. Цимбал та ін. Харків: Право, 2003. Вип. 3. С. 25.

387. Серветник А. А. Проблемы применения гражданско-правовых норм в договорах по передаче имущества в собственность: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Саратов, 2006. 439 с.
388. Синчук В. Л. Види державного контролю за діяльністю органів прокуратури. *Європейські перспективи*. № 7. 2014. С. 84–89.
389. Синчук В. Л. Поняття та особливості самоврядного контролю за діяльністю органів прокуратури. *Форум права*. 2014. № 2. С. 390–395. <https://core.ac.uk/download/pdf/187222657.pdf>.
390. Синявська О. Ю. Функції службової дисципліни в органах внутрішніх справ України. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 2000. Вип. 12 (2). Ч. II. С. 200–203.
391. Сіренко В. Ф. Забезпечення загальнодержавних інтересів найважливіше завдання державного управління. Київ: Знання, 1983. 48 с.
392. Скакун О. Ф. Теория государства и права: учебник. Харьков: Консул, 2000. 704 с.
393. Скакун О. Ф. Теория права і держави: підручник. 2-ге вид. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
394. Скакун О. Ф. Теория держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
395. Скакун О. Ф. Теория держави і права: підручник. 2-ге вид. / пер. з рос. Київ: Правова єдність, 2010. 525 с.
396. Скакун О. Ф. Теория права і держави: підручник. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 241 с.
397. Сквірський І. Організаційні форми громадського контролю: сутність та зміст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Вип. 22. Ч. I. Т. 2. 2013. С. 223–227.
398. Сквірський І. О. Поняття та основні ознаки громадського контролю в сучасній адміністративно-правовій доктрині України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Вип. 37. Т. 3. 2016. С. 23–24.

399. Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.
400. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Л. О. Пустовіт (уклад.). Київ: Довіра, 2000. 1017 с.
401. Словник синонімів української мови в 2 т. Т. 2 / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головощук та ін. Київ: Наукова думка, 1999–2000. 954 с.
402. Словник української мови: в 11 т. Т. 9 / ред. І. С. Назарова та ін. Київ: Наукова думка, 1978. 916 с.
403. Словник української мови: в 11 т. Т. 4: І–М / ред.: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1973. 840 с.
404. Словник української мови: в 11 т. Т. 7: Поїхати-Приробляти / ред. О. П. Петровська, М. М. Пилинський, Л. О. Родніна, Н. І. Швидка. Київ: Наукова думка, 1976. 724 с.
405. Смирнов О. В. Трудовое право. Москва: Проспект, 1996. 384 с.
406. Смирнова С. А. Судебная экспертиза на рубеже XXI века. Состояние, развитие, проблемы. 2-е изд., перераб. и доп. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 875 с.
407. Собко Ю. В. Сутність та особливості правоохоронної діяльності як об'єкта координаційного впливу. *Право і Безпека*. 2009. № 5 (32). С. 112–115.
408. Советский энциклопедический словарь. 4-е изд. / под ред. А. М. Прохорова. Москва: Советская энциклопедия, 1984. 1600 с.
409. Соколенко О. Л. Перспективи розвитку системи та діяльності правоохоронних органів. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 90–96.
410. Соколенко О. Л. Поняття і структура правоохоронної системи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2013. Вип. 4. С. 91–96.
411. Соколенко О. Л. Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності. *Форум права*. 2012. № 4. С. 847–852. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_4_140.

412. Сорокин В. Д. Правовое регулирование: предмет и метод: учебное пособие / под ред. И. Ф. Покровского. СПб.: Ин-т морского права, 2000. 217 с.
413. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / ред.-коорд. акад. РАН Г. В. Осипов. Москва: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА–М), 2000. 488 с.
414. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / за заг. ред. В. І. Воловича. Київ, 1998. 736 с.
415. Статут громадської організації «Всеукраїнська громадська організація «Союз експертів України»». URL: <http://seu.in.ua/wp-content/uploads/2020/10/Statut-2020.pdf>.
416. Статут комунального закладу «Обласне бюро судово-медичної експертизи» Рівненської обласної ради / Рівненська обласна рада. URL: <https://ror.gov.ua/rishennya-oblasnoyi-radi-5-sklikannya/8470-1159-pro-komunalnii-zaklad-oblasne-byuro-sudovo-medichn>.
417. Статут Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса Міністерства юстиції України: статут від 17.02.2020 № 575/5 / Офіційний веб-портал Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». URL: <https://www.hniise.gov.ua/14136-statut.html>.
418. Статут Хмельницького обласного бюро судово-медичної експертизи. URL: <https://km-oblrada.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/statut-sudmedekspert.pdf>.
419. Стефанюк І. Державний фінансовий контроль: класифікаційні характеристики. *Вісник КНТЕУ*. № 4. 2011. С. 42–51.
420. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2007. 624 с.

421. Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2009. 224 с.

422. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підручник / В. Т. Білоус та ін.; відп. ред. В. Т. Маляренко, д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Акад. прав. наук України. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 350 с.

423. Судебная экспертиза / Официальный веб-портал Министерства юстиции Республики Казахстан. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/adilet/activities/222?lang=ru>.

424. Судові експертизи в процесуальному праві України: навчальний посібник / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

425. Судово-експертна діяльність / Служба безпеки України. URL: <https://www.sbu.gov.ua/ua/pages/282>.

426. Сухінін Д. В. Роль оцінювання в діяльності органів місцевої влади: основні принципи, методи та завдання. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2012. Вип. 1 (7). URL: [http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2012-01\(7\)/12sdvpmz.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2012-01(7)/12sdvpmz.pdf).

427. Таньчук О. А. Основні підходи до оцінювання ефективності публічного управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2015. № 3. С. 63–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_3_11.

428. Тараненко В. Ф. К вопросу о системе принципов арбитражного процесса. *Труды ВЮЗИ*. Т. 38. Москва: РИО ВЮЗИ, 1975. С. 181.

429. Теория государства и права / А. И. Денисов, В. Е. Гулиев, В. Д. Зорькин и др.; под ред. А. И. Денисова. Москва: Изд-во МГУ, 1972. 520 с.

430. Теория государства и права: учебник для вузов / В. А. Козлов, К. Е. Ливанцев, Ю. А. Денисов и др.; отв. ред. А. И. Королев, Л. С. Явич. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1982. 467 с.

431. Теория государства и права / под. ред. В. К. Бабаева. Москва: Юрист, 2002. 592 с.
432. Теория государства и права: курс лекций / под. ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. Москва: Юрист, 2001. 776 с.
433. Теорія держави та права: навчальний посібник / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
434. Терещук О. Д. Адміністративно-правові засади громадського контролю за правоохоронною діяльністю в Україні: теорія і практика: монографія. Київ: ДП «Вид. дім “Персонал”», 2018. 460 с.
435. Тихомиров Ю. А. Курс административного права и процесса. Москва: Юринформцентр, 1998. 800 с.
436. Тищенко І. О. Конспект лекцій з дисципліни «Міжнародний захист прав людини». Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 133 с.
437. Ткаченко М. С. Оптимізація системи правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупційним правопорушенням. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3 (9). С. 178–185.
438. Ткаченко Ю. О., Ковальова О. В. Зарубіжний досвід проведення судово-бухгалтерських експертиз // Управління розвитком соціально-економічних систем: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Харків, 8 жовтня 2020 р.) Харків: ХНТУСГ, 2020. С. 419–421.
439. Тогонидзе Н. В. Глобализация общей, организованной и коррупционной преступности (материалы «круглого стола»). *Государство и право*. 2001. № 12. С. 89–107.
440. Тополя Р. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 183–187.

441. Управління органами Національної поліції України: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка; О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, О. В. Джафарова та ін.; передм. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Стильна типографія, 2017. 580 с.
442. Усач Б. Ф. Контроль і ревізія: підручник для ВНЗ. 3-тє вид., випр. і доп. Київ: Знання-Прес, 2001. 253 с.
443. Фаріон-Мельник А., Яремко О. Правоохоронні органи: питання термінології та системи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 2. С. 65–70.
444. Фатхутдінов В. Г. Правоохоронна діяльність: природа, сутність, гуманізм (теоретико-правові та методологічні аспекти): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2006. 223 с.
445. Федорчак О. В. Оцінювання діяльності обласних державних адміністрацій на основі збалансованої системи показників. *Демократичне врядування*. 2012. Вип. 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2012_10_15.
446. Федчишина В. В. Історичні віхи розвитку і становлення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 12. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=662>.
447. Федчишина В. В. Управління судово-експертною діяльністю України за доби правління гетьмана Павла Скоропадського (1918). *Економіка та держава*. 2014. № 5. С. 120–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_5_28.
448. Федчишина В. В. Інститут судової експертизи і спеціальних економічних знань у правових системах Європи і США. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 1. С. 36–40.
449. Фелик В. І. Адміністративно-правове забезпечення профілактичної діяльності Національної поліції України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2017. 479 с.

450. Философский словарь / А. В. Адо и др.; под ред. И. Т. Фролова. 6-е изд., перераб. и доп. Москва: Политиздат, 1991. 560 с.
451. Философский энциклопедический словарь / ред.-коорд. Г. В. Осипов. Москва: ИНФРА-М НОРМА, 1998. 488 с.
452. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. Москва: ИНФРА-М, 1999. 576 с.
453. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. 2-е изд. Москва: Советская энциклопедия, 1989. 815 с.
454. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е. Ф. Губский и др. Москва: ИНФРА-М, 1997. 575 с.
455. Философский энциклопедический словарь / гл.ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. Москва: Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
456. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди; редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
457. Філософія / за ред. І. Ф. Надольного. Київ: Вікар, 1997. 584 с.
458. Філософія: підручник. 5-те вид. / С. П. Щерба, О. А. Заглада. Київ: Кондор, 2011. 548 с.
459. Фулей Т. А. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2003. 18 с.
460. Фурса С. Я., Цюра Т. В. Докази і доказування у цивільному процесі: науково-практичний посібник. Київ: Видавець Фурса С. Я., КНТ, 2005. 256 с.
461. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношениях. Москва: Юридическая литература, 1974. 340 с.

462. ХНДІСЕ прийняли до Європейської мережі судово-експертних установ (European Network of Forensic Science Institutes – ENFSI) / Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Заслуженого професора М. С. Бокаріуса». URL: <https://www.hniise.gov.ua/14056-xndse-priinyali-do-vropeisko-merezh-sudovo-ekspertnix-ustanov-european-network-of-forensic-science-institutes-enfsi.html>.

463. Холодненко Д. В. До питання про сутність методів контрольної діяльності органів публічної адміністрації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2020. С. 510–512. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/125.pdf.

464. Хольченков О. М. Контрольне провадження в діяльності податкової міліції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2005. 183 с.

465. Хоша В. В., Мануленко О. В. Перспективи розвитку судово-експертних установ Міністерства юстиції України в аспекті вступу до Європейської системи ENFSI. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. Вип. 9. С. 244–249.

466. Хропанюк В. Н. Теория государства и права. Москва: Интерстиль, 2000. 377 с.

467. Худин К. С. Аптекарский приказ в приказной системе России при первых Романовых. 1620–1650-е гг. *Вестник Архивиста*. № 4. Москва, 2013. С. 140–149. URL: <https://www.vestarchive.ru/issledovaniia/2405-aptekarskii-prikaz-v-prikaznoi-sisteme-rossii-pri-pervyh-romanovyh-1620-e-1650-e-gg.html>.

468. Центр експертиз при Институте судебных экспертиз и криминалистики: Европейская Сеть судебно-экспертных учреждений (European Network of Forensic Science Institutes ENFSI). 12 січня 2015. URL: <https://ceur.ru/library/spravochnik/ms/item126232/>.

469. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

470. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42. Ст. 492.

471. Чергове засідання Асоціації судових медиків України / Національний університет охорони здоров'я України ім. П. Л. Шупика. URL: <https://nmapo.edu.ua/n/p/3404-cherhove-zasidannia-asotsiatsii-sudovykh-medykiv-ukrainy>.

472. Чомахашвілі О. Ш. Адміністративно-правове регулювання охорони прав на промислові зразки в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2008. 217 с.

473. Чубоха Н. Співвідношення категорій «форма» та «джерело» права. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2 (12). С. 105–110.

474. Чуприна Ю. Ю. Завдання, предмет і межі судового контролю в оперативно-розшуковому процесі України. *Форум права*. 2017. № 1. С. 195–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_1_34.

475. Шабанов Р. І. Правове регулювання працевлаштування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2005. 182 с.

476. Шай Р. Я. Правоохоронна функція правової держави: теоретико-практичні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2012. 18 с.

477. Шаповал О. А. Місце оцінювання в системі управління персоналом підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 550–553. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/115.pdf>.

478. Шатрава С. О. Адміністративно-правові засади діяльності спеціальних підрозділів міліції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2007. 231 с.

479. Шевченко Е. О. Визначення поняття адміністративно-правових відносин з урахуванням пріоритетного значення та ролі в них суб'єкта адміністративного права (на прикладі адміністративного суду). *Форум права*. 2011. № 1. С. 1116–1122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_1_180.

480. Шевченко Н. В. Критерії та показники оцінки ефективності державного фінансового контролю / Облік і фінанси АПК: бухгалтерський портал. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/kriterii-ta-pokazniki-ocinki-efektivnosti-derzhavnogo-finansovogo-kontrolyu.html>.

481. Шевчук О. М. Особливості здійснення та реалізації самоврядного контролю в сфері обігу наркотичних засобів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 1. С. 39–46.

482. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2004. 699 с.

483. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2002. 18 с.

484. Шестак С. В. Недержавний контроль за діяльністю міліції: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 199 с.

485. Шигаль Д. До питання щодо розмежування понять порівняння, порівняльного, порівняльно-історичного, порівняльно-правового та історико-правового порівняльного методів. *Форум права*. 2012. № 3. С. 828–832. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_3_143.

486. Ширяев В. Ф. Наказание в системе мер уголовно-правового воздействия: содержание, проблемы совершенствования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ярославль, 2001. 223 с.

487. Шопіна І. М. Щодо концептуальних підходів до визначення поняття правового регулювання. *Форум права*. 2011. № 2. С. 1055–1061. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_2_173.

488. Шоптенко С. С. Система правоохоронних органів України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 3. С. 150–155.

489. Шорина Е. В. Контроль за деятельностью органов государственного управления в СССР. Москва: Наука, 1981. 300 с.

490. Шорина Е. В. Теоретические проблемы контроля за деятельностью органов государственного управления в СССР: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Москва, 1978. 32 с.

491. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.
492. Шутов М. І., Бабенко В. А., Стоянова Н. М. Державний фінансовий контроль в Україні (теорія та практика): монографія. Одеса: Юридична література, 2004. 136 с.
493. Щерба С. П., Щедрін В. К., Заглада О. А. Філософія: підручник: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. С. П. Щерби. Київ: МАУП, 2004. 216 с.
494. Элькинд П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. Ленинград: ЛГУ, 1976. 143 с.
495. Юридический энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1984. 414 с.
496. Юридична енциклопедія: в 6-ти т. Т. 5: П–С / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. 736 с.
497. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Феміда, 1996. 696 с.
498. Юровська В. В. Класифікація методів адміністративного права: критерії та види. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 29. С. 59–63.
499. Юсупов В. А. Становлення та розвиток органів прокуратури до здобуття незалежності України. *Форум права*. 2012. № 2. С. 813–818. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_130.
500. Юхимюк О. Особливості застосування принципів права // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XVIII регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 26–27 січня 2012 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка, 2012. С. 54–57.

501. Яблоков В. А. Реализация судебной власти на досудебных стадиях уголовного процесса России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Самара, 2001. 206 с.
502. Якимов А. Ю. Статус субъекта права (теоретические вопросы). *Государство и право*. 2003. № 4. С. 10.
503. Яковлева О. Н. Статус министра юстиции в Российской империи (1802–1917 гг.). *Труды академии управления МВД России*. Москва, 2012. № 2 (22). С. 98–101. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/status-ministra-yustitsii-v-rossiyskoy-imperii-1802-1917-gg>.
504. Ярошенко О. М. До питання про предмет права соціального забезпечення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3 (90). С. 90–98.
505. Gurvitch G. *Dialectique et sociologie*. Paris: Flammarion, 1972. 312 p.
506. Gutenberg E. *Grundlagen der Betriebswirtschaftslehre*. Berlin and Heidelberg: Springer, 1951. 406 p.
507. Lorange P., Scott Morton M.S. A framework for management control systems. *Sloan Manage Review*. 1974. 16 (1). P. 41–56.
508. Peter R. Anstey. *The Idea of Principles in Early Modern Thought*. Routledge, 2017. 320 p.
509. Ploscowe M. The expert witness in criminal cases in France, Germany and Italy. *Law and Contemporary Problems*. 1935. Vol. 2. P. 504–509.
510. Smithuis M., Van Ruth E., Wieles E. Quality control of forensic experts: the complementary role of accreditation and certification. *Expertise & Recht*. 2012. Vol. 6. P. 220–224.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія, підручники, посібники:

1. Рувін О. Г. Сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку та підвищення ефективності судових експертиз: навч.- метод. посіб. / ДЮІ МВС України, КНДІСЕ МЮ України. Донецьк, 2012. 234 с. (у співав.).
2. Славетні сторінки історії, 1913-2013 [Текст] : [до 100-літ. ювілею Київ. НДІ суд. експертиз] / [О. Г. Рувін, Т. Д. Голікова, В. В. Федчишина] ; Київ. НДІ суд. експертиз. К. : [б. в.], 2013. 285 с. : ил. Бібліогр.: С. 283-285 (у співав.)
3. Участь спеціаліста в огляді місця події : практ.посіб. / кол. авторів; за заг. ред. О. Г. Рувіна, Б. Б. Теплицького, С. С. Чернявського; худож.-оформлювач О. А. Гугалова; Голов. слід. упр. Нац. поліції України, Нац. акад.внутр. справ, Київ. НДІ суд. експертиз. Харків :Фоліо, 2018. 127 с.
4. Рувін О. Г. Військова експертиза // Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О.Г. Рувіна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019., розд. 2, ч. 2.41. С. 358-359 (у співав.).
5. Рувін О. Г. Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України : монографія / Суми: ФОП Щербина І.В., 2021. 394 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

6. Рувін О. Г., Палеха Ю. І., Полтавський А. О., Бондар М. Є. Експертна методика як вид видання, його зміст та структура у світлі міжнародних стандартів управління якістю, адаптованих в Україні.

Криміналістика и судебная экспертиза: міжвід. наук.-метод. зб. К., 2012. Вип. 57. С. 3-9.

7. Рувін О. Г., Полтавський А. О., Гамов В. В., Назаров Д. Ю., Лінючев Г. В., Посільський О. О. До питання щодо структури та змісту експертної методики з урахуванням вимог стандартів управління якістю, адаптованих в Україні. *Криміналістика и судебная экспертиза* : міжвідом. наук.-метод. зб., присвяч. 100-річчю КНДІСЕ : у 2-х ч. К., 2013. Ч. 1. С. 97-116.

8. Рувін О. Г. Палеха Ю. І., Полтавський А. О., Рудницька Я. Р. Поняття експертної методики як документа, його структура з урахуванням міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні. *Криміналістика и судебная экспертиза* : міжвідом. наук.-метод. зб., присвяч. 100-річчю КНДІСЕ : у 2-х ч. К., 2013. Ч. 1. С. 124-130.

9. Рувін О. Г., Полтавський А. О., Назаров В. В., Гамов Д. Ю., Лінючев Г. В., Посільський О. О. Структура та зміст експертних методик. *Криміналістика и судебная экспертиза*: міжвідом. наук.-метод. зб., присвяч. 100-річчю КНДІСЕ : у 2-х ч. К., 2013. Ч. 2. С. 150-167.

10. Рувін О. Г. Система та межі контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Наше право*. 2015. № 6. С. 193-197.

11. Рувін О. Г., Полтавський А. О., Молибога М. П. До питання актуалізації методичного забезпечення експертних досліджень крізь призму вимог міжнародних стандартів систем управління якістю, гармонізованих в Україні (на прикладі трасологічних експертиз). *Криміналістика и судебная экспертиза*: міжвідом. наук.-метод. зб. К., 2015. Вип. 60. С. 94-105.

12. Рувін О. Г. Мета, завдання та принципи контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Право UA*. 2016. № 1. С. 200-205.

13. Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Полтавський А. О., Ірхін Ю. Б., Ованнісян А. Л., Шимановський С. О. Кодекс поведінки судових експертів України як одна із умов членства ENFSI. *Криміналістика і судова экспертиза*: міжвідом. наук.-метод. зб. / КНДІСЕ. К., 2016. Вип. 61. С. 32-43.

14. Рувін О. Г. До проблеми класифікації видів державного контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Європейські перспективи*. 2017. № 4. С. 23-28.
15. Рувін О. Г., Полтавський А. О. Стандартизація техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні: праксеологічний аспект. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб / КНДІСЕ Мінюста України*. К., 2017. Вип. 62. С. 51–61.
16. Рувін О. Г. До проблеми визначення об'єкту та предмету контролю за діяльністю судово-експертних установ *Наше право*. 2018. № 3. С. 32-36.
17. Рувін О. Г. Характеристика адміністративних форм та методів здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Право UA*. 2018. № 3. С. 220-223.
18. Рувін О. Г. До проблеми визначення норм адміністративного права в системі правових засад здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України. *Право UA*. 2019. № 2. С. 215-219.
19. Рувін О. Г., Средній О. П. Щодо оцінки управлінських рішень посадових осіб (керівників, командувачів, командирів, начальників) пов'язаних з рівнем обороноздатності держави. *Криміналістика і судова експертиза: міжвід. наук.-метод. зб., присвяч. 55-ій річниці видання*. К., 2019. Вип. 64. С. 829-836
20. Рувін О. Г. Зарубіжний досвід здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ та можливості його використання в Україні. *Європейські перспективи*. 2019. № 2. С. 220-224.
21. Рувін О. Г. Самоврядний контроль за діяльністю судово-експертних установ. *Наукові записки. Серія : Право*. 2019. Випуск 7. Спецвипуск. С. 214 – 218.
22. Рувін О. Г. До проблеми оптимізації системи суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Право UA*. 2019. № 1 С. 223-229.

23. Рувін О. Г. Особливості відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Наше право*. 2019. № 3. С. 182-187.
24. Рувін О. Г., Средній О. П. Невідповідність змісту заходів реформування (розформування, переформування, скорочення чисельності) органів військового управління, військових частин, закладів (установ) родів військ, спеціальних військ та служб збройних сил України протягом 1991-2014 років реальним потребам збройних сил України для забезпечення їх спроможності виконати завдання за призначенням. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб.* К., 2020. Вип. 65. С. 685-696.
25. Рувін О. Г. Поняття державного контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 182-187.
26. Рувін О. Г. Проблеми здійснення громадського контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Наукові записки. Серія : Право*. 2020. Випуск 8. Спецвипуск. С. 69 – 72.
27. Рувін О. Г. Місце судово-експертних установ в системі правоохоронної діяльності України. *Наше право*. 2020. № 2. С. 194-199.
28. Рувін О. Г. Міжнародні організації та інші суб'єкти міжнародного права як суб'єкти контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право. 2020. Вип. 20. С. 62-68.
29. Рувін О. Г. Поняття та ознаки громадського контролю за діяльністю судово-експертних установ України. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 4 (14). С. 129-136.
30. Рувін О. Г. До проблеми визначення мети та завдань діяльності судово-експертних установ в Україні. *Право UA*. 2020. № 2. С. 199-204.
31. Рувін О. Г., Матвеїв В. В. Експертне дослідження з визначення ринкової вартості судноплавних засобів та їх складових. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб.* К., 2020. Вип. 65. С. 585-593.

Статті у зарубіжних періодичних наукових виданнях:

32. Рувін О. Г. Система суб'єктів контролю за діяльністю судово-експертних установ та особливості їх адміністративно-правового статусу. *Верховенство права*. 2016. № 4. С. 194-198.

33. Рувин А. Г. Понятие и особенности контроля, как способа обеспечения законности в деятельности судебно-экспертных учреждений Украины. *Верховенство права*. 2017. № 1. С. 208-213.

34. Рувин А. Г. К проблеме определения понятия оценки эффективности контроля за деятельностью судебно-экспертных учреждений. *Верховенство права*. 2017. № 2. С. 203-208.

35. Рувин А. Г. К характеристике критериев оценки эффективности контроля за деятельностью судебно-экспертных учреждений. *Верховенство права*. 2018. № 4. С. 232-236.

36. Рувин А. Г. Генезис системы контроля за деятельностью судебно-экспертных учреждений Украины. *Верховенство права*. 2019. № 2. С. 246-251.

37. Ruvин O. Cyberwsecurity as an alement of financial security in the conditions of Globalization./ *Journal of Security and Sustanabilty issues*. – 2020. – Vol. 10, Iss. 1, September. P. 175-188.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

38. Рувін О. Г., Полтавський А. О. Шляхи вирішення проблем стандартизації експертних методик з урахуванням міжнародних стандартів управління якістю, адаптованих в Україні. *Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочину* : матеріали наук.- практ. конф. (31 березня 2011 р.) / МВС, НАВСУ, ННПСіК. К., 2011. С. 182-184.

39. Рувин А. Г., Полтавський А. А. К вопросу о понятии экспертной методики, ее содержания и структуре в свете требований международных стандартов систем управления качеством. *Организационно-методические и*

правовые вопросы экспертной деятельности: междунар. науч.-практ. конф.: тез. докл. конф. (Минск, 23-24 окт., 2014). Минск, 2014. С. 38-42.

40. Рувин А. Г., Полтавський А. А. К вопросу унификации процесса репрезентации экспертных методик в свете требований международных стандартов систем управления качеством. *Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе. Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы: матер.* Междунар. науч.-практ. конф. (г. Алматы, 6 нояб. 2014 г.). Астана, 2014. С. 255-257.

41. Рувін О. Г., Полтавський А. О. До питання актуалізації методичного забезпечення експертних досліджень скрізь призму вимог міжнародних стандартів систем управління якістю, гармонізованих в Україні. *Безпека руху і наукові засади експертних досліджень транспортних пригод та інженерних споруд: тези доп.* Міжнар. наук.-практ. конф. ім. д-ра техн. наук Е. М. Сокола, 09-11 вересня 2015 р. / Мін-во освіти і науки України, ДНУЗТу ім. акад. В. Лазаряна, «Укрзалізниця», Мінюст України ЛНДІСЕ. Львів, 2015. С. 21-23.

42. Рувін О. Г. До питання про поняття експертної методики як документа, його уніфікованої структури у світлі міжнародних стандартів систем управління якістю, гармонізованих в Україні. *Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення: матеріали наук.-практ. конф.* 29 травня 2015 р. / Луганськ. Держ. ун-т ім. Е.О. Дідоренка; упоряд. В.С. Бондар та ін. – Миколаїв, 2015. С. 141-147.

43. Рувин А. Г. К вопросу о понятии экспертной методики, ее структуре и содержании в свете требований международных стандартов систем управления качеством. *Применение современных научных методов и технологий в области экспертиз: материалы Междунар. конф., посвящ. 10-летию со дня основания Нац. бюро экспертиз НАН РА, 16-17 июня 2015 г., Ереван – Цахкадзор.* Ереван, 2015. С. 16-21.

44. Рувін О. Г. Проблемні питання оптимізації діяльності суб'єктів контролю за роботою судово-експертних установ України. *Проблеми та*

стан дотримання захисту прав людини в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–20 серпня 2016 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. С. 89-91.

45. Рувін О. Г. Мета та завдання діяльності судово-експертних установ в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 28-29 жовтня 2016 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 69-71.*

46. Рувін О. Г. Голікова Т. Д., Полтавський А. О. Кодекс етики судових експертів України як одна із складових державної антикорупційної політики у судово-експертній діяльності. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф, 9 грудня 2016 р. / НАВС. К., 2016. С. 350-353.*

47. Рувін О. Г. Характеристики адміністративно-правових методів контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 31 березня – 1 квітня 2017 р. Дніпро : ГО «Правовий світ», 2017. С. 43-46.*

48. Рувін О. Г. Громадська думка, як важливий критерій оцінювання діяльності судово-експертних установ України. *Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 2–3 червня 2017 р. – Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 95-97.*

49. Рувін О. Г. Судово-експертне забезпечення правосуддя в Україні: наукові здобутки. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матеріали між нар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 року). К., 2017. Ч. 1. С. 308-309.*

50. Рувін О. Г. Стандартизація судової експертизи в Україні, як важлива передумова визнання надійності судових доказів. *Актуальні*

питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріал. наук.-практ. конф. (Харків, 7-8 листоп. 2017 р. Х.: Право, 2017. С. 68-71.

51. Рувин А. Г., Полтавский А. А. Некоторые аспекты международной стандартизации технико-криминалистического и судебно-экспертного обеспечения правосудия. *Восток–Запад: партнерство в судебной экспертизе. Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы* (г. Актобе, 13 дек. 2017 г.) / Минюст Респ. Казахстан, Центр суд. экспертизы. Актобе, 2017. С. 226–231.

52. Рувін О. Г. Впровадження міжнародних стандартів у судово-експертне забезпечення правосуддя: проблеми та шляхи вирішення. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д.ю.н., проф. Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лютого 2018 р.). Київ; Маріуполь, 2018. С. 285–287.

53. Рувін О. Г. До проблеми визначення меж контролю за діяльністю судово-експертних установ. *Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень*: міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 11–12 травня 2018 р. К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 76-78.

54. Рувін О. Г. До питання стандартизації розслідування, запису, збору, транспортування, зберігання та судової експертизи об'єктів потенційної судової злочинності в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовтня 2018 р.). Харків, 2018. Вип. 10. С. 287–292.

55. Рувін О. Г. До питання стандартизації судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні. *Концепція акредитації у сфері судово-експертної діяльності*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 2 березня 2018 р.) / МЮ України. ХНДІСЕ. – Харків, 2018. С. 10-13.

56. Рувин А. Г. Международная стандартизация судебно-экспертного обеспечения правосудия как повышение надежности судебных

доказательств. *Стандарты обеспечения правосудия*. Сборник материалов международной научно-практической конференции судебных экспертов (Молдова, 13 апр. 2018 г.). Кишинев, 2018. С. 120–122.

57. Рувін О. Г. Стандартизація і акредитація судово-експертної діяльності як важливий напрямок удосконалення техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні. *Актуальні питання стандартизації та акредитації трасологічних досліджень та досліджень зброї*: матеріали міжвід. наук.-практ. семінару 12 січ. 2018 р. К., 2018. С. 62–68. (VI Бергерівські читання).

58. Рувін О. Г. Поняття відомчого контролю за діяльністю судово-експертних установ України. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 18–19 січня 2019 р.). – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 68-70.

59. Рувін О. Г. Актуальні питання розвитку судової експертизи на прикладі Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали 1-ої міжнародної науково-практичної конференції, 5 листопада 2019 року. К., 2019. С. 482-486.

60. Рувін О. Г. До характеристики діяльності судово-експертних установ в державах Європи. *Адміністративне право та процес: актуальні проблеми та шляхи вирішення* : тези доп. учасників наук.-практ. семін. (Харків, 21 лют. 2020 р.). С. 93-95. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200221/article/view/ruvyn

61. Рувін О. Г. До визначення поняття самоврядного контролю за діяльністю судово-експертних установ *Актуальні питання функціонування системи кримінальної юстиції України*: тези доп. учасників наук.-практ. семін. (Харків, 16 травня 2020 р.). С. 46-48.

АКТИ ВПРОВАДЖЕНЬ**ЗАТВЕРДЖУЮ**

Відповідальний секретар

Кримінологічної асоціації України

доктор юридичних наук, професор

Олексій ЛИТВИНОВ

04

2020 р.

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право Рувіна Олександра Григоровича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України» у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України

Комісія у складі:

1. Яценка А. М. – доктора юридичних наук, професора, члена Кримінологічної асоціації України.

2. Кондратова Д. Ю. – кандидата юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України.

3. Юртаєвої К. В. – кандидата юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України.

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Рувіна Олександра Григоровича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України», використовуються у наукових дослідженнях Кримінологічної асоціації України.

Зокрема при: 1) уточненні сутності та змісту правопорушення вчиненого експертом як об'єкту кримінологічного дослідження; 2) визначенні профілактичних повноважень суб'єктів протидії правопорушенням вчиненим експертами та іншими учасниками судово-експертної діяльності; 3) окресленні форм та процедур профілактичної діяльності судово-експертних установ; 4) наданні консультативно-дорадчої допомоги щодо супроводження правотворчого процесу з питань судово-експертної діяльності; 5) розробці пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства, яке регулює судово-експертну діяльність.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Рувіна Олександра Григоровича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України» в наукову діяльність Кримінологічної асоціації України забезпечило розширення науково-методичного інструментарію експертно-кримінологічного дослідження нормативно-правових актів, які визначають форми та методи судово-експертної діяльності.

Результати дисертаційного дослідження Рувіна Олександра Григоровича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України» мають необхідний теоретичний рівень та практичну спрямованість, сприятимуть підвищенню якості правового регулювання контролю за діяльністю судово-експертних установ України».

Члени комісії:

Андрій ЯЩЕНКО

Дмитро КОНДРАТОВ

Ксенія ЮРТАЄВА

« 16 » 04 2020 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук
 доктор юридичних наук,
 старший науковий співробітник

М. В. Завальний

2020 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Рувіна Олександра Григоровича «Адміністративно-правові засади
 здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України»
 поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі
 спеціальності 12.00.07 – адміністративне право та процес; фінансове
 право; інформаційне право у правотворчу діяльність
 Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук**

Комісія у складі:

голова - директор Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник Завальний Михайло Володимирович;

члени комісії:

- заступник директора Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Голубов Артем Євгенович;
- вчений секретар Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук, доктор юридичних наук, доцент Кухарев Олександр Євгенович,

цим Актом засвідчують, що результати дисертації Рувіна Олександра Григоровича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України», поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право спрямовані на: визначення місця та значення судово-експертних установ в системі правоохоронної діяльності України; встановлення особливостей контролю як способу забезпечення законності за діяльністю судово-експертних установ України; виокремлення системи та меж контролю за діяльністю судово-експертних установ та інші використовуються Науково-дослідним інститутом публічної політики і соціальних наук під час розробки

пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення адміністративного законодавства.

Пропозиції Рувіна Олександра Григоровича щодо вдосконалення критеріїв оцінювання ефективності контролю за діяльністю судово-експертних установ взято за основу для підготовки відповідних пропозицій та зауважень до адміністративного законодавства.

Результати дисертаційного дослідження Рувіна Олександра Григоровича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України» мають необхідний теоретичний рівень та практичну спрямованість, сприятимуть підвищенню якості адміністративного законодавства.

Члени комісії:

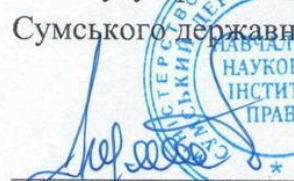
А. С. Голубов

О. С. Кухарів

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Навчально-наукового
інституту права
Сумського державного університету

А.М. Куліш
«13» квітня 2020 р.

АКТ

про впровадження в освітній процес результатів дисертаційного дослідження Рувіна Олександра Григоровича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Комісія у складі:

Голова – завідуючий кафедри КПДС, д.ю.н., професор Пахомов В.В.

Члени комісії – к.ю.н., ст. викладач кафедри АГПФЕБ Колеснікова М.В.;

- д.ю.н., доцент кафедри АГПФЕБ Рєзнік О.М.

Комісія склала цей акт з приводу розгляду результатів дисертаційного дослідження здобувача Рувіна Олександра Григоровича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України» і їх використання в освітньому процесі з дисциплін «Адміністративне право», «Судові та правоохоронні органи», кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства і кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету.

Висновок: комісія вважає, що результати проведеного дослідження здобувачем Рувіном Олександром Григоровичем «Адміністративно-правові

засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України» отримані на основі ґрунтовного аналізу та вивчення сутності та особливостей здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України, мають комплексний характер та використовуються під час проведення лекцій, семінарських і практичних занять кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства і кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету зі студентами при вивченні дисциплін «Адміністративне право», «Судові та правоохоронні органи».

Акт виконаний у 2-х примірниках.

Голова комісії

В.В. Пахомов

Члени комісії

М.В. Колеснікова

О.М. Резнік